

Sociálno-ekonomická revue

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Vedecký časopis – Scientific Journal

Social and Economic Review

Faculty of Social and Economic Relations
Alexander Dubček University of Trenčín

ISSN – 1336-3727

Sociálno-ekonomická revue

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Vedecký časopis – Scientific Journal

Social and Economic Revue

Faculty of Social and Economic Relations,
Alexander Dubček University of Trenčín

Redakcia/Editorial office:

Študentská 2,
911 50 Trenčín
Tel.: 032/7 400 217, Fax: 032/7 400 403
URL: <http://fsev.tnuni.sk/revue>
E-mail: revue@tnuni.sk

Predseda redakčnej rady / Editor-in-chief:

Vojtovič Sergej, doc., DrSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Výkonný redaktor / Executive editor:

Kordoš Marcel, Ing., PhD. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Redakčná rada / Editorial board:

Barták Peter, prof., DrSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Bláha Jiří, prof., PhD., CSc. – Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Cisko Štefan, prof., Ing., CSc. – Žilinská univerzita v Žiline
Hittmár Štefan, prof., Ing., PhD. – Žilinská univerzita v Žiline
Holomek Jaroslav, doc., RNDr., CSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Gambetta Quido, prof. – Università di Bologna, Italia
Gregar Aleš, doc., PhD., Ing., CSc. – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Janas Karol, doc., PhD., PhD. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Jurová Marie, prof., Ing., CSc. – Vysoké učení technické v Brně
Karbach Rolf, prof., Dr. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Koubek Jozef, prof., Ing., PhD. – Vysoká škola ekonomická v Prahe
Králík Jozef, prof., JUDr., CSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Kútik Ján, doc., Ing., CSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Lipková Ľudmila, prof., Ing., CSc. – Ekonomická univerzita v Bratislave
Mládková Ľudmila, doc., Ing., PhD. – Vysoká škola ekonomická v Prahe
Navickas Valentinas, prof., DrSc. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Nerudová Danuše, doc., Ing., PhD. – Mendelova univerzita v Brně
Pavelková Drahomíra, prof., Ing., Dr. – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Skibniewski Mirosław J., Chair prof., PhD. – University of Maryland, USA
Slávik Štefan, prof., Ing., PhD. – Ekonomická univerzita v Bratislave
Strunz Herbert, prof., Dr. – Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Tolksdorf Guido, prof., Dr. – Bielefeld University, Germany

Časopis Sociálno-ekonomická revue vychádza štvrt'ročne.

The Social and Economic Revue is published quarterly.

Vydavateľ/Publishing house:

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne.

The Social and Economic Revue journal is indexed in international scientific databases: *Index Copernicus*, *Central and Eastern European online Library (CEEOL)*, *EBSCO Publishing, Inc. - Business Source Complete*.

Registračné číslo/Registration No.:

MK SR 3775/2009

ISSN - 1336-3727

Sociálno-ekonomická revue

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Vedecký časopis – Scientific Journal

Social and Economic Revue

Faculty of Social and Economic Relations,
Alexander Dubček University of Trenčín

Číslo 1 / marec 2013, Ročník 11.
No. 1 / March 2013, Volume 11

Obsahové zameranie

Focus Areas

Základný výskum

Basic research

Aplikovaný výskum

Applied research

Názory

Opinions

Recenzie

Reviews

Informácie

Information

Obsah

Contents

KORUPCIA - PATOLOGICKÝ JAV VO VEREJNEJ SPRÁVE	7
<i>Ladislav DUDOR, Petra ANDOROVÁ, Jozef KRÁLIK</i>	
THE CORRUPTION – PATHOLOGICAL PHENOMENON IN THE PUBLIC ADMINISTRATION	
OSOBNÁ A PRACOVNÁ ZÁŤAŽ MANAŽÉRA	15
<i>Erika HANČOVSKÁ</i>	
PERSONAL AND WORK LOAD MANAGER	
PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE A EKONOMICKÝ RAST V REGIÓNOCH SR.....	26
<i>Eva IVANOVÁ</i>	
FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND ECONOMIC GROWTH IN THE REGIONS OF SLOVAKIA	
VYUŽITÍ ODHADU NAIRU A EKONOMICKÉHO CYKLU K ANALÝZE NESTABILNÍCH OBDOBÍ NA TRHU PRÁCE ZEMÍ V4.....	36
<i>Emilie JAŠOVÁ, Božena KADEŘÁBKOVÁ</i>	
USE AN ESTIMATE OF THE NAIRU AND THE BUSINESS CYCLE FOR ANALYSIS OF UNSTABLE PERIOD IN THE LABOUR MARKET OF COUNTRIES V4	
POTRAVINOVÁ BEZPEČNOSŤ AKO GLOBÁLNY PROBLÉM SVETOVEJ EKONOMIKY.....	57
<i>Marcel KORDOŠ</i>	
FOOD SAFETY AS A GLOBAL WORLD ECONOMY ISSUE	
ANALÝZA POKRYTIA MEDIÁLNYCH UDALOSTÍ V SLOVENSKÝCH TELEVÍZIÁCH.....	68
<i>Marcel LINCÉNYI</i>	
ANALYSIS OF THE MEDIA ISSUES COVERAGE IN SLOVAK TELEVISIONS	
VARIABILITA PARENTÉZY V ODBORNÝCH TEXTOCH S EKONOMICKÝM ZAMERANÍM.....	79
<i>Lenka MANDELÍKOVÁ</i>	
VARIABILITY AND PARENTHESIS IN ECONOMIC TEXTS WITH ECONOMIC ORIENTATION	
ÚSTAVNÁ STAROSTLIVOSŤ O DETI AKO SÚČASŤ KVALITY ŽIVOTA.....	85
<i>Tatiana MASÁROVÁ</i>	
INSTITUTIONAL CARE FOR CHILDREN AS A PART OF THE QUALITY OF LIFE	
MONITOROVANIE ZAMESTNANCOV NA PRACOVISKU VERZUS PRÁVO NA SÚKROMIE.....	91
<i>Jana PŠENKOVÁ, Monika GULLEROVÁ</i>	
MONITORING EMPLOYEES AT THEIR WORKPLACE VERSUS THE RIGHT FOR PRIVACY	
ABSOLVENTI VYSOKÝCH ŠKÔL NA TRHU PRÁCE.....	97
<i>Jana ŠPANKOVÁ, Adriana GREŇČÍKOVÁ, Katarína BAJCAROVÁ</i>	
UNIVERSITY GRADUATES ON THE LABOR MARKET	
FAKTORY MIGRÁCIE PRACOVNEJ SILY DO ZAHRANIČIA.....	108
<i>Magdaléna TUPÁ</i>	
MIGRATION FACTORS OF WORKING FORCES INTO FOREIGN COUNTRIES	
INFORMÁCIA PRE AUTOROV.....	123
GUIDELINESS FOR AUTHORS	
FORMULÁR PRE ZADÁVANIE PRÍSPEVKOV	125
TEMPLATE FOR ARTICLE	

KORUPCIA - PATOLOGICKÝ JAV VO VEREJNEJ SPRÁVE

The corruption – pathological phenomenon in the public administration

Ladislav DUDOR, Petra ANDOROVÁ, Jozef KRÁLIK

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá aktuálnymi problémami verejnej správy, medzi ktoré korupčné správanie nepochybne patrí. Primárnym cieľom príspevku nebolo poukázať na právnu úpravu korupcie. Autori príspevku apelovali na spoločensko-vednú podstatu korupcie v oblasti verejnej správy, identifikovali vybrané javy vedúce k jej jednotlivým príčinám, pričom poukázali aj na kontrolný systém ako jeden zo základných prostriedkov na zníženie miery korupcie. Pojem korupcia v realite dnešných dní tvorí imanentnú súčasť slovnej zásoby každého občana. Najdôležitejšou úlohou v boji proti korupciám je zničiť korupčné prostredie. Nemôžeme totiž ani uvažovať o potlačení korupcie, pokiaľ sa občania chtiac-nechtiac dostávajú do situácie, kedy musia riešiť morálnu dilemu medzi poskytnutím úplatku a napr. svojím zdravím či životom alebo svojich blízkych, ich majetku, osobných práv a slobôd a pod.

Kľúčové slová

korupcia, korupčné správanie, verejná správa, verejný sektor, kontrola, kontrolný systém, príčiny korupcie vo verejnej správe.

Abstract

The article deals with actual problems of public administration, namely the corruption. The primary objective of this article was not to point out the legislation of corruption. The authors underline the issue of corruption in terms of social science in the field of public administration. In addition, the authors identified selected phenomena leading to individual causes and pointed to the control system, which is one of the basic means to reduce corruption. The term corruption at present day's reality is an immanent part of common people vocabulary. The most important goal in anti corruption fight is to eliminate the corruption environment. We cannot be even thinking how to diminish corruption as long as inhabitants are getting into situation when they have to deal with the moral dilemma between giving a bribe and for example their own health or life or their relatives, their property, personal laws and freedom and so on..

Key words

corruption, corrupt behavior, public administration, public sector, control, control system, causes of corruption in the field of public administration.

JEL Classification: K 23

Úvod

Pojem korupcia v realite dnešných dní tvorí imanentnú súčasť slovnej zásoby každého občana. V mnohých prípadoch žiaľ nezostáva abstraktným pojmom, ktorý by bolo možné si predstaviť a vyložiť len zložitými myšlienkovými operáciami, pretože s reálnym výkladom pojmu korupcia sa stretávame čoraz častejšie. Takmer denne sa v médiách uvádzajú titulky nasledujúceho znenia a obsahu:

- primátor chcel úplatok za bezodkladné vybavenie faktúr,

- policajt si za zničenie vyšetrovacieho spisu vypýtal pol milióna korún,

- plastický chirurg zadržaný pri preberaní úplatku atď. (Králík, 2007, s. 14–28).

Zdôrazňujeme pritom, že obdobné titulky mediálnych fragmentov venovaných korupcii na Slovensku identifikujú aj iné profesijné skupiny obyvateľstva, nevynímajúc sudcov a prokurátorov, o politických pracovníkoch ani nevraviac. Korupcia ako historický spoločenský fenomén je teda veľmi rôznorodá a zasahuje do každej sféry spoločenského života, verejnú správu nevynímajúc (Králík, 2004, s. 84-87). Paradoxne, korupcia ako spoločenský

syndróm, je často nosnou témou vystúpení politikov, štátnikov, predstaviteľov justície, polície, štátnej správy či samosprávy, avšak neraz neskôr odhalených ako účastníkov rozličných afér, ba priamych nositeľov korupcie. Táto sociálne defektná metóda slúžiaca regulácii parametrov viac či menej úspešného spoločenského života určitého okruhu osôb je však nielen vďačným médiom predvolebného politického populizmu, ale aj predmetom odborného záujmu sociológov, psychológov, ekonómov, právnikov, kriminalistov. Isto, najčastejšie sa však možno s fenoménom korupcie a s ním spätými protagonistami stretnúť v rôznych, najčastejšie tzv. bulvárnych médiách, ale predovšetkým v neraz vášnivých rozhovoroch bežných občanov. (Králík, 2005, s. 116-122) Nezávisle na tom, kto pojem korupcie používa, je jeho etiologický význam spojený so slovami mravná skazenosť, mravný úpadok, podplácanie a branie úplatku. (Ivanová-Šalingová, 1972, s. 336) Takáto jednoduchá obsahová charakteristika pojmu korupcia je logicky pochopiteľná bežne každému človeku, bez ohľadu na jeho intelektuálnu úroveň. Korupcia je však pritom predovšetkým prejavom krízy dôvery v legitímne a legálne regulačné pôsobenie verejných spoločenských a štátnych mechanizmov, zabezpečujúcich bezporuchový chod spoločnosti a optimálnu stabilitu spoločenských vzťahov.

„Súčasná korupcia je manifestáciou degenerácie mravností, návrat k egoizmu a chamtivosti. Preniká nielen do verejnej správy, ale aj do najvyšších zákonodarných orgánov jednotlivých štátov, vytvára tlak podplácaním niektorých členov oficiálnych vlád a parlamentov pre prijímanie vhodných zákonov pre investovanie špinavých vecí do ich ekonomiky“ (Baláž, 1998, s. 94).

Z hľadiska bezprostredného definovania je teda korupcia najužšie spojená s právom, ekonomikou a tým aj kvalitou života spoločnosti a dôverou občanov štátu a jeho orgánov, keďže svojimi formami rozkladá a destabilizuje základné spoločenské, ekonomické a politické inštitúcie. Korupcia však nedosahovala na Slovensku do roku 1990 stále také rozmery, ako je tomu v súčasnosti. *(Podľa správy o činnosti Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky za rok 2006 bolo v uvedenom roku spáchaných 190 trestných činov proti poriadku vo verejných veciach. Obžaloba bola podaná na 138 osôb, z ktorých bolo do konca roku 2006 odsúdených 92 osôb. Najpočetnejšími z týchto trestných činov pritom boli trestné činy korupcie, ktorých bolo spáchaných až 154. Obžaloba bola podaná na 111 osôb, z ktorých 81 už bolo aj odsúdených. Z tohto druhu kriminality sa oproti predchádzajúcim rokom zvýšil výskyt predovšetkým prečinu podplácania podľa § 333 Trestného zákona a*

to najčastejšie pri podplácaní príslušníkov Policajného zboru.) Až pád bývalého režimu kreovaného Komunistickou stranou Československa vytvoril objektívne podmienky na etablovanie sa korupcie v klasickej podobe, pričom nemalú zásluhu na tom mala samotná zmena politického a ekonomického systému, reformy v bankovníctve, reforma daňového systému, rozmach byrokracie, hospodárska neistota, privatizácia a pod. Všetky tieto podmienky priniesli so sebou takú kvalitu korupcie, akú sme dovtedy u nás nepoznali. (Čečot, 2000, S. 162-163) Predtým sme sa stretávali predovšetkým s inými formami korupcie v podobe nepotizmu či klientelizmu. Korupcia však bola a je základným, najmä politickou klímou determinovaným, patologickým javom prejavujúcim sa predovšetkým vo verejnej správe, deformujúcim všetky stránky života slovenskej spoločnosti.

Zmena politickej situácie si tak vyžiadala aj zmenu formálnych pravidiel života transformujúcej sa spoločnosti, čo je prirodzené. Avšak enormne rýchlou prípravou a rýchlym prijatím veľkého množstva právnych noriem nového typu a poslania bola poznačená ich kvalita, konzistentnosť a trvácnosť. Rýchle zmeny súvisiace s transformáciou ekonomiky neboli podporené inštitucionálnymi reformami, ktoré by zabezpečili jej dlhodobý rast. Medzery v inštitucionálnom rámci tak umožnili úzkym záujmovým skupinám profitovať z tejto situácie a rozšíriť korupciu. (Zemanovičová, 2000, S.40)

1. Spoločenské a právne normy ako právny základ mechanizmu regulácie korupcie vo verejnej správe

Žiadna spoločnosť nemôže existovať bez toho, aby prostredníctvom normovania spoločenských vzťahov neuznávala všeobecne prijímané a prijaté hodnoty. Patologické javy, medzi ktorými obsadzuje korupcia prvé priečky, nepochybne boli, sú a aj budú súčasťou aktuálnej ľudskej existencie, čo vyplýva zo samotnej prirodzenej duchovnej podstaty človeka. I keď je korupcia historickým javom a stará rovnako ako ľudstvo, rovnako starý je aj súboj o jej obmedzovanie a likvidáciu. Spoločnosť v úsilí chrániť sa pred vlastnými deštruktívnymi silami si preto vybudovala rôzne mechanizmy regulácie, ktorými sa snaží udržať negatívne javy, teda aj korupciu, v spoločensky únosnej miere. Sú nimi predovšetkým **spoločenské normy**, ktoré majú nadindividuálnu povahu, motivujú a regulujú ľudské správanie. Sú základom (hypotetického) očakávania, že ľudia budú v rovnakých situáciách reagovať rovnakým spôsobom. Rešpektovanie stanovených a väčšinou populácie akceptovaných noriem všetkými ľuďmi bez akéhokoľvek rozdielu je preto základným

predpokladom zachovania únosného spoločenského poriadku. Zároveň je dôležité dodať, že tie normy, ktoré sú pre prežitie a integráciu spoločnosti **najdôležitejšie, oblieka štát do šiat práva**, ktoré sa manifestuje ako fakt spoločenskej autority a moci, pretože ak má byť mechanizmus regulácie efektívny, musí v sebe niesť fyzické obmedzovanie tých, ktorí ho porušujú. I keď sa moderná doba formálne zriekla totálnej moralizácie práva, aj napriek tomu nemožno právo (ako súhrn noriem) zmysluplne definovať bez akéhokoľvek vzťahu k morálnym normám. To preto, že právo subsumuje aj morálne princípy. A tí, čo ho uvádzajú do života, by mali svoje poslanie vnímať ako mravné. (Krsková, 2005, s.8-11)

Dôležitosť a význam dodržiavania právnych noriem si uvedomoval a stále uvedomuje celý svet. Takmer v každej krajine sa vytvorili určité absolútne princípy ako *Rule of law* vo Veľkej Británii či *Law and order* vo Francúzsku.

Dokonca už za čias starých Rimanov sa hovorilo „*omnia sunt perditia iure discessum est*“. Tento výrok vyjadruje dôležitosť zákona v takom slova zmysle, že len čo je zákon pokorený, všetky ostatné hodnoty civilizovanej spoločnosti sa zvyčajne s hrozbou rýchlosťou rozplynú (Králík, 2012, s. 13-14). Vláda zákona preto musí byť absolútnym princípom z ktorého nemožno za žiadnych okolností upustiť (Krsková, 2005, s. 7). Zákony majú zabezpečiť symbiózu moci a spravodlivosti, rovnosť a garantovať rovnaké príležitosti pre všetkých. Robia to tak, že zakazujú a trestajú akékoľvek zvýhodňovanie, ktoré nemá oporu v zákone. Takto vyjadrený princíp panstva práva spočíva predovšetkým v represívnych opatreniach voči páchatelom trestných činov. Žiaľ, v nedávnych a vari i súčasných slovenských spoločensko-politických a právnych podmienkach má aj aplikácia tohto spoločenského princípu v praxi značné trhliny a nádych hypotetickosti.

Aj keď represia len spätne reaguje na vzniknutý problém a jej vplyv na prevenciu nemožno preceňovať, napriek tomu však je jej význam v boji s korupciou veľký, pretože nevyriešené prípady korupcie a nepotrestanie páchatelov dávajú zlý príklad ostatným, pričom tento stav je jednou z najdôležitejších príčin korupčného správania (Hrubala, 2001, s. 7). Vzťah medzi spoločenskými (morálnymi, etickými) a právnymi normami teda má určité viac či menej jednoznačné hranice. Všeobecne však môžeme konštatovať, že právo so svojimi funkciami nastupuje až tam, kde zlyhala morálka a etika, a to spravidla až na tom stupni, kde začína regulácia spoločenských vzťahov zákonmi, resp. právnymi predpismi.

2. Korupcia ako celosvetový problém

Na svete hádam niet takého demokratického a právneho štátu, ktorý by mohol riadne vykonávať svoju zvrchovanú moc a ktorého občania by mohli nerušene a spokojne spolunažívať za predpokladu, že v spoločnosti vládne neoprávnené zvýhodňovanie a úplatkárstvo. Rovnako ani Slovenská republika, ktorá sa hlási k princípom demokracie nemôže tolerovať také správanie, ktoré je v rozpore so zásadami rovnosti a spravodlivého zaobchádzania. Aspoň formálne nie, keďže je všeobecne známe, že práve Slovensko patrí k prakticky najskorumpovanejším štátom v Európskej únii.

Korupčné konanie vo veľkej miere ovplyvňuje korupčné klíma a hlavne kultúra určitého spoločenstva v dôsledku čoho je korupcia v niektorých krajinách na úrovni náhodného javu, kým v iných sa rozvinula vo forme organizovaného zločinu (Baláž, 2006, s. 27). V akej miere sa v jednotlivých štátoch vyskytuje, závisí najmä od prijatých protikorupčných opatrení jednotlivých krajín, druhu korupcie, sankciách a trestoch, ktoré sa uplatňujú a realizujú pri jej odhalení a pod.

V odborných článkoch a prieskumoch sa uvádza, že v škandinávskych krajinách ako sú Island, Fínsko, Nórsko, Dánsko, Švédsko, alebo napr. aj na Novom Zélande, je korupcia na pomerne nízkej úrovni, pričom v krajinách Afriky, Južnej Ameriky je rozsiahla a preniká až do najvyšších štátnych orgánov a politických špičiek. Z 10 bodovej stupnice, kde 10 bodov znamená, že verejný sektor krajiny je vnímaný ako čistý sú na prvom mieste krajiny ako Dánsko, Švédsko a Nový Zéland s indexom 9,3, na opačnej strane rebríčka sú krajiny ako Irak, Mjanmarsko s indexom 1,3 a Somálsko s indexom vnímania korupcie 1.

Podľa rebríčka korupcie, ktorý bol zverejnený v Hospodárskych novinách dňa 24. septembra 2008, sa Slovenská republika nachádza na 52. mieste vo svete.

Vzhľadom na to, že korupcia je nadnárodným ba medzinárodným problémom, ktorá presahuje hranice jednotlivých štátov, stáva sa celosvetovým problémom, ktorým sa zaoberajú medzinárodné, nadnárodné a medzivládne orgány a organizácie. Tie koncipujú a prijímajú rôzne preventívne a represívne opatrenia, rezolúcie, správy, protokoly a programy na kontrolu a potieranie korupcie. Európske normy a dokumenty o korupcii sú v rámci aproximácie práva podkladom na zjednotenie národných trestnoprávných úprav a využitie účinnejších preventívnych a represívnych aktivít v boji proti tomuto negatívnemu javu (Baláž, 2006, s. 19).

Slovenská republika sa k boju proti korupcii zaviazala ratifikáciou viacerých medzinárodných

zmlúv a dohovorov. Ide napríklad o Trestnoprávny dohovor o korupcii, Občianskoprávny dohovor o korupcii, Dohovor OSN proti korupcii, Dohovor o korupcii týkajúcej sa činiteľov Európskych spoločenstiev alebo činiteľov členských štátov Európskej únie, Rámcové rozhodnutie o boji proti korupcii v súkromnom sektore, Dohovor o boji s podplácaním zahraničných verejných činiteľov v medzinárodných obchodných transakciách a pod. Globalizačné tendencie v boji proti korupcii mali za následok aj kreovanie osobitných inštitúcií zameraných na boj proti tomuto fenoménu. Ako príklad je možné spomenúť Dohovor Spojených národov proti korupcii, ktorý bol podpísaný 9.-11. decembra 2003 v Meride. Okrem iného tento dokument obligatórne obsahuje ustanovenia týkajúce sa protikorupčnej politiky, vrátane existencie nezávislého orgánu či orgánov na realizáciu tejto politiky (Goga, 2005, s. 441-450).

3. Korupcia a verejný sektor

Asi nikto na území Slovenskej republiky nepochybuje o tom, že korupcia sa u nás napriek všetkým protikorupčným opatreniam stále vyskytuje. Prejavuje sa najčastejšie latentným bujnením, ale aj otvorenými a spoločensky tolerovanými prejavmi. Najkritickejšou oblasťou jej výskytu je pritom verejný sektor, a to najmä oblasť zdravotníctva, školstva, justície, legislatívy, verejného obstarávania, výkonu samosprávy a pod.

„Korupcia nezasahuje len verejný ale aj súkromný sektor, ale je celkom samozrejmé, že korupcia vo verejnom sektore je pre stabilitu štátu a spoločnosti najviac nebezpečná“ (Horzinková, 2000, s. 56).

Korupcia totiž predstavuje závažné ohrozenie demokratických inštitúcií a za istých okolností môže viesť až k paralyzovaniu verejnej správy a k ohrozeniu finančného hospodárenia štátu a územnosprávnych celkov. Aj preto sa Trestný zákon v ustanoveniach týkajúcich sa korupcie najviac zameriava na verejný sektor.

Korupcia sa vo verejnom sektore prejavuje v rôznych podobách. Raz ide o obálky, menšie či väčšie pozornosti, inokedy o zľavy, protislužby, naturálne plnenie či dokonca poskytnutie súlože. O korupciu ide vždy, keď je pokuta od policajta nižšia ako obvykle a to bez bloku, keď lekár prijme obálku, aby operácia dobre dopadla, keď právnik od klienta žiada peniaze okrem honorára aj „na sudcu“ či na „prokurátora“, keď úradník dostane niečo navyše za bleskové a bezproblémové vybavenie veci, keď sa vec na súde „úplnou náhodou“ dostane inému sudcovi než ktorý je na rade rozhodovať o veci podľa rozvrhu práce, keď sa výsledku verejnej súťaže čuduje každý

okrem víťaza a príslušného ministra (Hrubala, 2001, s. 7). V činnosti orgánov verejnej správy je korupcia najviditeľnejšia v stavebnom konaní pri realizovaní procesu legalizácie tzv. čiernych stavieb. Zároveň je verejne aj akceptovaná a nepostihovaná korupciou.

Korupčné konanie vo verejnej správe vykazuje niekoľko spoločných znakov:

- snaha o získanie individuálnej výhody (hmotnej, resp. nehmotnej),
- zasiahnutie verejnej správy (štátnej správy, resp. samosprávy),
- vedomé porušenie právnych noriem,
- honorovanie určitou výhodou,
- vysoká latentnosť a racionalizácia (Baloun, 1999, s. 275).

Medzi príčiny korupčného správania v oblasti verejnej správy by sme mohli zahrnúť:

- netransparentný a neadekvátny systém odmeňovania,
- netransparentnosť v systéme prijímania zamestnancov,
- netransparentnosť v procesoch resp. činnosti verejnej správy,
- absencia štandardných výkonov a stanovených požiadaviek na odbornú spôsobilosť,
- absencia motivačných mechanizmov,
- absencia deklarovania a podpory žiadúcich etických noriem a štandardov,
- absencia individuálnej zodpovednosti pri výkone svojich činností,
- nadmerná voľnosť v rozhodovaní,
- nepotrebanie resp. neadekvátne potrebanie páchatel'ov,
- veľký podiel verejných služieb na prerozdeľovaní verejných financií,
- aktuálny stav kultúry spoločnosti,
- nedostatočná verejná kontrola,
- nezodpovednosť resp. voluntarizmus v konaní riadiacich orgánov.

Práve nedostatočne účinný kontrolný mechanizmus podstatne uľahčuje korupčné správanie. Pri analýze príčin korupcie je tiež dôležité uviesť aj skutočnosť, že aj keď v spoločnosti existujú účinné formálne pravidlá vo forme právnych noriem a príslušných orgánov a inštitúcií, ktorých úlohou je ochrana spoločnosti pred korupciou, dá sa jej zabrániť len za predpokladu, že sa tieto normy riadne využívajú a ak kompetentné orgány uplatňujú adekvátnym spôsobom svoje právomoci a mechanizmy na ich vynútenie.

4. Kontrolný systém verejnej správy ako prostriedok regulácie korupčného správania

V záujme nadobudnutia primeranej objektivity pohľadu na fenomén korupcie sa musíme podrobnejšie venovať kontrole vo verejnej správe, keďže práve táto oblasť je podľa nášho názoru jedným z kľúčových bodov, ktoré môžu priniesť očakávané výsledky pri znižovaní miery korupcie vo verejnej správe, ktorá v súčasnosti funguje na území Slovenskej republiky vertikálne na troch úrovniach, a to obec – kraj – štát.

Za horizontálne rozšírenie fenoménu korupcie považujeme jej medziprofesijnú alebo medziobčiansku diverzifikáciu, napr. klient – advokát, obžalovaný – sudca, pacient – lekár, rodič – učiteľ, zákazník – predavač atď.

Isté je, že v žiadnom štáte vo svete neexistuje dokonalý kontrolný systém, a je tomu tak aj v Slovenskej republike. A to i napriek tomu, že súčasný kontrolný systém v oblasti verejnej správy v Slovenskej republike je náležite právne upravený. Neustále je však potrebné zdokonaľovať jednak výkon kontroly v praxi ako aj jej legislatívnu úpravu, pretože verejná správa je dynamickým systémom, ktorý podlieha neustálym zmenám.

Kontrola vo verejnej správe je jednou zo záruk zákonnosti vo verejnej správe, jej výkon je podmienený normami správneho práva, pričom jej cieľom je zákonné zaistenie cieľov a úloh verejnej správy. Jednou z hlavných úloh kontrolného systému je vytvoriť podmienky na predchádzanie vzniku nedostatkov a vytvorenie účinných prostriedkov na ich zníženie, prípadne odstránenie.

Verejná správa ako cielená činnosť jednak sama zahŕňa kontrolu ako súčasť svojho pôsobenia, a jednak ako súčasť širšie poňatej cielenej činnosti spoločnosti je predmetom kontroly zo strany iných subjektov.

Kontrola verejnej správy vo svojom všeobecnom poňatí zabezpečuje vykonávanie všetkých potrebných činností v zodpovedajúcom rozsahu, smere a čase. Zabezpečuje poznávanie skutočností, bez ktorého nemožno predvídať vývoj kontrolovaného javu a správne určiť budúce ciele. Súčasne umožňuje zisťovať a následne odstraňovať nežiaduce odchýlky, zistené v priebehu vykonávania kontrolnej činnosti, a tak ovplyvňovať výsledky činnosti kontrolovaných subjektov.

Najrozšírenejším prístupom ku klasifikácii kontroly je jej **delenie na kontrolu vonkajšiu a vnútornú**. Rozdiel spočíva v tom, že vnútorná kontrola sa uskutočňuje voči administratívne podriadeným orgánom, organizáciám a pracovníkom,

na druhej strane vonkajšia kontrola smeruje voči nepodriadeným zložkám.

V organizačných štruktúrach i v procese výkonu územnej samosprávy sa vykonáva tak vonkajšia, ako aj vnútorná kontrola. Zrejme pritom je, že na zabezpečenie riadneho fungovania územnej samosprávy je nevyhnutné vytvoriť účinný kontrolný systém, a to na oboch úrovniach.

V územnej samospráve vnútornú kontrolu vykonáva hlavný kontrolór. Priamo zákon (Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov a zákon č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov v znení neskorších predpisov) upravuje povinnosť zriadiť funkciu hlavného kontrolóra. Obec s menším počtom obyvateľov má viac možností na zabezpečenie vnútornej kontroly. Prvá možnosť je, že si zriadi hlavného kontrolóra, druhou možnosťou je, že v rámci medziobecnej spolupráce vytvorí funkciu hlavného kontrolóra s pôsobnosťou pre viac obcí a tretia možnosť spočíva v tom, že môže požiadať o výkon vnútornej kontroly útvar hlavného kontrolóra vyššieho územného celku. Kontrolór obce je v pracovnoprávnom pomere k obci, do funkcie je volený obecným zastupiteľstvom (ak ide o hlavného kontrolóra pre viaceré obce, tak ho volia obecné zastupiteľstvá dotknutých obcí). V zmysle zákona o obecnom zriadení (§ 18d) sa kontrolnou činnosťou hlavného kontrolóra rozumie kontrola zákonnosti, účinnosti, hospodárnosti a efektívnosti pri hospodárení a nakladaní s majetkom a majetkovými právami obce, ako aj s majetkom, ktorý je vo vlastníctve štátu a obec ho užíva. Ďalej kontroluje príjmy, výdavky a finančné operácie obce, kontroluje vybavovanie sťažností, petícií, dodržiavanie všeobecne záväzných právnych predpisov, vrátane nariadení obce a pod. Na rozdiel od obce vyšší územný celok je povinný v zmysle zákona zriadiť aj Útvar hlavného kontrolóra, ktorý riadi hlavný kontrolór. Útvar hlavného kontrolóra zabezpečuje odborné, administratívne a organizačné veci súvisiace s plnením úloh hlavného kontrolóra, jeho organizáciu ustanovuje zastupiteľstvo VÚC organizačným poriadkom.

Vonkajšiu kontrolu v územnej samospráve vykonáva Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky (novelou Ústavy Slovenskej republiky ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. a ďalším ústavným zákon č. 463/2005 Z. z. bola rozšírená právomoc Najvyššieho kontrolného úradu na kontrolu celého financovania a hospodárenia miest a obcí, pričom jedným z hlavných dôvodov bolo aj odstránenie korupčného správania v územnej samospráve), Úrad vlády Slovenskej republiky (vo veciach preneseného výkonu štátnej správy), správne súdnictvo (vo veciach preskúmavania zákonnosti

právných aktov orgánov verejnej správy), Ústavný súd Slovenskej republiky (vo veciach súladu právnych predpisov nižšej právnej sily s právnymi predpismi nižšej právnej sily, čl. 125 ods. 1 ústavy), Ministerstvo financií Slovenskej republiky (môže vykonávať následnú finančnú kontrolu prostriedkov, ktoré tvoria príjmy rozpočtu obce a vyššieho územného celku a pod. – (Štatút Ministerstva financií Slovenskej republiky, čl. 8 ods. 3)), orgány prokuratúry Slovenskej republiky (pri realizácii prokurátorského dozoru), verejný ochranca práv (v oblasti ochrany ľudských práv a slobôd).

Mestá a obce musia dbať o to, aby kontrola bola každodennou súčasťou ich riadenia, aby prispievala k ich dôveryhodnosti a transparentnosti.

Vnútna kontrola v štátnej správe je vykonávaná smerom dovnútra voči podriadenému orgánu ako súčasť plnenia svojich úloh v príslušnom odvetví štátnej správy. Vykonáva sa na všetkých stupňoch riadenia. Pri výkone vnútornej kontroly v štátnej správe sa predovšetkým kontroluje plnenie úloh štátnej správy, hospodárenie s prostriedkami štátneho rozpočtu, vybavovanie petícií, sťažností, podaní a podnetov, ďalej dodržiavanie všeobecne záväzných právnych predpisov, ako aj plnenie opatrení na nápravu zistených nedostatkov. Vnútnu kontrolu v štátnej správe vykonáva napríklad vláda Slovenskej republiky ako vrcholný, najvyšší orgán výkonnej moci v štáte, ústredné orgány štátnej správy, ďalej špecializované kontrolné orgány, t.j. inšpekcie, napríklad Slovenská obchodná inšpekcia a pod.

Vonkajšiu kontrolu v štátnej správe vykonáva Národná rada Slovenskej republiky vo veciach daných ústavou, Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky vo veciach kontroly hospodárenia so všetkými verejnými financiami, správne súdnictvo, prokuratúra, audítori, inštitút verejného ochranca práv, tzv. ombudsmana a pod.

Záver

Aspoň čiastočné odstránenie korupcie závisí predovšetkým od podrobnej analýzy jej samotných príčin. Základnou príčinou korupcie je však **človek**, resp. jeho nekonečná túžba po peniazoch, moci, úspechu, kariére, po materiálnych statkoch. **Preto je logické, že** pokiaľ bude ľudský faktor prítomný pri a v rozhodovaní o spoločensky významných záujmoch, dovtedy korupcia nezhynie. Aby sa však zabránilo rozširovaniu korupcie, je nevyhnutné zvyšovať právne vedomie spoločnosti a neustále apelovať na dodržiavanie morálnych a etických pravidiel. Ako už bolo spomenuté, právo musí mať oporu v morálnych hodnotách, aby sa mohlo reálne vyžadovať jeho

plnenie. Nemožno ale podceňovať represívny faktor, ako je to v súčasnosti bežné.

Významnú úlohu pri budovaní právneho vedomia zohráva sama spoločnosť, štátne orgány a organizácie, masovokomunikačné prostriedky a v neposlednom rade aj škola, cirkvi a rodina. Prijaté zákony by mali mať vysokú kvalitu, aby si ich nikto nemohol svojvoľne vysvetľovať a mali by pokryť celú oblasť možného výskytu korupcie, aby nevznikali „diery“ v zákone a tým aj možnosti na obchádzanie jeho ustanovení.

V oblasti vecí verejných, najmä pri obstarávaní vecí všeobecného záujmu a pri realizácii medzinárodných obchodov je dôležité **vytvoriť transparentné pravidlá, ktorých dodržiavanie musí podliehať kontrole verejnosti**, čím sa tiež eliminuje priestor na zneužívanie pravidiel na prospech rôznych záujmových skupín či „skupiniek“.

Najdôležitejšou úlohou v boji proti korupcii je **zničiť korupčné prostredie**. Nemôžeme totiž ani uvažovať o potlačení korupcie, pokiaľ sa občania chtiac-nechtiac dostávajú do situácie, kedy musia riešiť morálnu dilemu medzi poskytnutím úplatku a napr. svojím zdravím či životom alebo svojich blízkych, ich majetku, osobných práv a slobôd a pod.

Laická verejnosť vníma problémy korupcie skôr v rovine jednotlivcov a ich nemorálnych postojov. Občania už menej vnímajú, že „nestačí zhnité jablká vyhádzať z košíka, pretože ak košík bude vlhký, čiže ak sa prostredie nezmení, potom v ňom budú aj ďalšie jablká hniť“ (Zemanovičová, 2000, s. 40). Je preto potrebné vyhubiť vžité formy správania z čias minulých typu: „kto nekradne, ten okráda svoju rodinu“, „kto maže, ten jede“ a viesť spoločnosť k uznávaniu zákonov.

V ostatných desaťročiach sa boj proti korupcii stal medzinárodným javom, ktorý je často spájaný s bojom proti organizovanému zločinu. Nemôže byť preto uzatvorený hranicami jednotlivých krajín, ale naopak je potrebné prispôbovať vnútroštátne hmotné i procesné právne normy požiadavkám účinnej stratégie boja proti korupcii s nadväznosťou na spoločný medzinárodný postup v tomto smere (Jalč, 2005, s. 290). Jednotlivé štáty by si mali vymieňať vzájomné poznatky a skúsenosti o efektívnosti nimi využívaných metód, prostriedkov a spôsobov v represívnej ako aj v preventívnej činnosti v boji proti korupcii.

„Korupciu nemožno úplne odstrániť zo života spoločnosti. Možno ju však minimalizovať na čo možno najnižšiu prípustnú mieru, kedy hoci aj bude ešte existovať, ale jej škodlivé ostne nebudú vážne ohrozovať demokratický vývoj života spoločnosti“ (Sabopál, 2004, s. 6).

Každý však musí začať sám od seba, pretože ako to hovorí jedna budhistická múdrosť, „sám páchaš zlo, sám trpiš, sám sa vyhýbaš zlému, sám sa očisťuješ od

zla. Sám seba robíš dobrým i nie dobrým a nik iný okrem teba samého nebude tvojím spasiteľom“.

Literatúra

Baláž, P. (1998). Spoločnosť proti korupcii prostredníctvom trestnoprávných prostriedkov. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave. In: *Policajná teória a prax* 1998, roč. VI, č. 3, s. 94-100.

Baláž, P., Jalč, A. (1998). *Spoločensko – právna ochrana pred korupciou*. Bratislava: VEDA, 199 s. ISBN 80-224-0899-9

Baloun, V. (1999). K ekonomickým príčinám korupcie: popis jevu a definície. Bratislava: 1999. *Kriminalistika*. roč. 32, č. 4, 1999, s. 273-281.

Čečot, V. (2000). Miesto a úloha trestného práva v boji proti korupcii. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave. 2000. *Policajná teória a prax*, 2000, roč. VIII, č. 2, s.162-166.

Goga, R. (2005). Medzinárodnoprávna úprava korupcie z pohľadu Dohovoru spojených národov proti korupcii. Trnava: *Súkromné a verejné právo súčasnosti*. Trnava: Trnavská univerzita, 2005. s. 441-450.

Horzinková, E. (2000). Korupcie ve verejné správě. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave. 2000. *Policajná teória a prax* 2000, roč. VIII, č. 2, s. 55-59.

Hrubala, J., Ivanová, J. (2001). *Úloha prokuratury a súdov pri odhaľovaní korupcie, trestné konanie*. Bratislava: Róbert Vico – vydavateľstvo. 2001. 15 s. ISBN 80-89041-23-x.

Ivanová, J., Šalingová, M. (1972). *Malý slovník cudzích slov*. 1. vyd. Bratislava : SPN. 1972. 617 s. Bez ISBN.

Jalč, A. (2005). Kriminologické aspekty korupcie a výskum korupcie. LAZÁR, J. *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica II*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2005, 318 s., ISBN 80-8078-055-2

Králik, J. (2004). K fenoménu korupcie nielen ako k právnemu problému. *Stavebníctvo*. Bratislava: INFOMA Business Trading Ltd. 2004. ISBN 80–8907–12–9.

Králik, J. (2005). Niektoré právne aspekty pôsobenia rozhlasu na protiprávne správanie sa obyvateľstva. *Policajná teória a prax*, 2005. roč. 13, 2005, č. 4.

Králik, J. (2007). Médiá a kriminalita. In.: *Forum scientiae et sapientiae*, roč. XIV, 2007, č. 4.

Králik, J. (2012). Šou v zoologickej záhrade. *Literárny (dvoj)tyždenník*, roč. XV., 2012, č. 13 – 14.

Krsková, A. (2005). Étos spoločnosti a rešpekt k normám. LAZÁR, J. *Acta Universitatis Tyrnaviensis: Iuridica II*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2005. 318 s. ISBN 80-8078-055-2.

Sabopál, E. (2004). *Kriminologické aspekty korupcie*. Bratislava: Akadémia PZ. 2004. 130 s. ISBN 80-8054-334-8.

Zemanovičová, D., Gyarfášová, O. (2000). *Korupcia na Slovensku z hľadiska spravovania verejných vecí*. Bratislava: Róbert Vico – vydavateľstvo. 2000. 48 s. ISBN 80-967382-5-9.

Štatút Ministerstva financií Slovenskej republiky

Zákon č. 302/2001 Z.z. o samospráve vyšších územných celkov v znení neskorších predpisov. Bratislava: IURA Edition, 2012.

Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov. Bratislava: IURA Edition, 2012.

Kontakt:

npor. JUDr. Ladislav Dudor
Akadémia Policajného zboru Bratislava
Katedra verejnej správy a verejných financií
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
Tel.: 09610 57 424
e-mail: ladislav.dudor@minv.sk

mjr. JUDr. Petra Andorová, PhD.
Akadémia Policajného zboru Bratislava
Katedra verejnej správy a verejných financií
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
Tel.: 09610 57 375
e-mail: raucinova.petra@post.sk

prof. JUDr. Jozef Králik, CSc.
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka
Fakulta sociálnoekonomických vzťahov
Školská 1
911 01Trenčín
Tel.: 0948540257
e-mail: jozef.kralik@uninova.sk

SUMMARY

The corruption – pathological phenomenon in the public administration

Ladislav DUDOR, Petra ANDOROVÁ, Jozef KRÁLIK

The authors discussed the issue of corruption from the social and scientific point of view. They are dealing mainly with the interpretation of the concept of corruption by the application of a number of schools of operations. The corruption is understood as a phenomenon most closely associated with law, economy, quality of life society and confidence of citizens against the State and its authorities, too. Pathological phenomena, among which corruption is in the first positions, in the past, at present and in the future will certainly be part of the human existence. The public perception of corruption problems perceive in the plane of the individuals and their non-moral positions. Any company cannot exist without going through regulation of social relations, in general don't accepted and adopted values.

The corruption is a transnational, international issue that goes beyond the boundaries of individual States, it becomes a global problem, which deals with international, supranational and intergovernmental bodies and organisations. In the rankings of corruption is the Slovak Republic at 52 place in the world.

The corruption is most often manifested by a latent behaviour, but also open and socially tolerant speeches. The most critical skill area is public sector, in particular the area of health education, justice, law, public procurement, etc.

To a significant degree the authors dissect a control system of public administration as one of the major means of regulating social behaviour. The control in public administration is one of the guarantees of the rule of law in public administration. Public administration, as a targeted activity, includes control as a part of its action, both on its own as part of a wider targeted activity of the company is perceived. The control allows you to detect and delete unwanted deviations subsequently. In any State, there is no perfect control system, it's the same in Slovak Republic. In spite of the fact that the current system of supervision in the field of public administration is legally governed. Still it is necessary to improve the performance of checks on the ground, and the legislative rules, too. The most important thing is to think about the causes of corruption. The root cause is himself a man. The elimination of corrupt behaviour need to be start from yourself. It is necessary to improve the legal awareness of society and respect for the moral and ethical rules.

The corruption cannot be completely removed from the life. It is possible, however, to minimize it to the lowest acceptable level. Although corruption will still exist, we have to try to minimize its harmful consequences. It cannot so serious a threat to the democratic development of society.

JEL Classification: K 23

OSOBNÁ A PRACOVNÁ ZÁŤAŽ MANAŽÉRA

Personal and work load manager

Erika HANČOVSKÁ

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť teoretický prehľad o problematike osobnosti manažéra, jeho osobnostných vlastnostiach, osobnej a pracovnej záťaži a v neposlednom rade aj o zvládaní náročných situácií a záťaže v manažmente. V nadväznosti na to analyzovať súvislosti medzi osobnostnými vlastnosťami manažérov a stratégiami zvládania náročných situácií v manažérskej praxi. Zaujímavý je pohľad na zvládanie záťažových situácií z hľadiska psychológie zdravia. Zvládanie ťažkých a stresových situácií je dnes široko diskutovaná otázka medzi ľuďmi z odbornej verejnosti. Štúdia vysvetľuje, že odpoveď môže byť užitočná pre akéhokoľvek laika. Súčasťou predkladanej štúdie je realizácia vlastného výskumu.

Kľúčové slová

Osobnosť, manažér, záťaž, stresový faktor, zvládanie záťaže, stratégia správania sa.

Abstract

The aim of this article is to give a theoretical overview of the problem dealing with manager's personality, personal characteristics, personal and work burden and, last but not least, coping with difficult situations and burden in management. Moreover, it analyses the connection between manager's personal characteristics and coping strategies with difficult situations in managerial practice. Here, a very interesting look, is shown at the problem of health psychology. Coping with difficult and stressful situations is today a broadly discussed topic among people from the professional public. The study explains that the answer may be useful for any layperson. The present study introduces our own research.

Keywords

Personality, manager, stress, stress factor, coping with stress, behavioural strategies.

JEL Classification: C 12, C 15, M 12, Y 10

Úvod

Manažér sa každý deň dostáva do situácií, ktoré v ňom zanechávajú určité stopy nepríjemného napätia, únavy, rozladenosti či podráždenosti. To samozrejme vedie k zníženiu duševnej a telesnej výkonnosti. Občas musí mobilizovať všetky sily, aby sa dokázal s nimi vyrovnat'. Výkon a výkonnosť manažéra sú často ovplyvňované i maladaptívnymi psychickými stavmi, ako sú psychická záťaž, frustrácia a stres. Tieto psychické stavy často vznikajú priamo v pracovnom procese ako dôsledok vonkajších a vnútorných konfliktných situácií, ktoré manažér pociťuje ako nezvládnuteľné, resp. neovplyvniteľné. Vyskytujú sa najmä u manažérov pôsobiacich vo sfére riadenia a premietajú sa najmä do oblasti ich kvalitatívnej schopnosti zvládnuť na profesionálnej úrovni konfliktnú pracovnú situáciu. Spájajú sa napríklad s

procesmi rozhodovania, s prevzatím zodpovednosti a schopnosťou niesť riziko (Štefančíková, 2012).

Cieľom príspevku je skúmanú problematiku rozpracovať na teoretickej úrovni, v ktorej vychádzame z domácich a zahraničných zdrojov súvisiacich s otázkami osobnosti manažéra, postupmi pri zvládaní náročných situácií v manažmente. Na metodologickej úrovni prispievajú získané výsledky k potvrdeniu efektívnosti interakčného prístupu pri vývoji a validizácii metodík, ako aj pri interpretácii získaných poznatkov a ich aplikácii pri príprave manažérov a pri výbere ľudí na manažérske pozície.

Úlohou príspevku je odhaliť, ako sa manažér správa, ako rieši a zvláda osobnú a pracovnú záťaž. Z pozície človeka, manažéra, ktorý sa dostal do náročnej situácie je rozhodujúcim faktom práve voľba postupu jej riešenia.

1 Charakteristika záťaže a zátěžových situací

Práce je hlavnou a dôležitou činnosťou manažéra, nachádza v nej uspokojenie, ale aj množstvo prekážok, ktoré ho stavajú pred zložité situácie, zaťažujú a ovplyvňujú ho. Ide o záťažové situácie. Pracovná činnosť vyvoláva psychické zaťaženie v rade profesií. Najčastejšie sa objavuje v rizikových profesiách a u vedúcich pracovníkov, kde pôsobí nadmerná zodpovednosť a časovo náročné termínované úlohy. Prudký nárast pracovných povinností spôsobuje aj psychické zaťaženie organizmu. Na jednej strane nové informačné technológie sú veľkým pomocníkom pri zvládaní pracovných povinností, no na druhej strane práve vďaka nim si manažér nabera stále väčšie množstvo prác, ktoré ho zaťažujú. Prudký nárast informačno-komunikačných technológií zasahuje už takmer do všetkých oblastí ľudského života a teda bez výnimky aj do manažérskej sféry (Kajanová, s. 50, 2012).

Vplyvom dlhodobého psychického zaťaženia v priebehu pracovného procesu sa zhoršuje pracovná výkonnosť, predovšetkým sa objavujú poruchy vnímania a koncentrácie pozornosti, spomaľuje sa motorická činnosť, procesy myslenia a rozhodovania, oslabuje sa pamäť. Dochádza tak k pracovným úrazom, nehodám a k chybnému rozhodovaniu i ku konfliktom na pracovisku. Častou príčinou zlyhania manažéra nie je ani tak odborná nespôsobilosť, ale to, že najmä pri záťaži a v krízových situáciách zlyhávajú osvedčené spôsoby jeho riadiacej činnosti a manažér nie je pripravený túto zmenu psychicky zvládnuť. Manažérovi teda zrejme nestačí zvládnuť spôsobilosti vyžadované funkciami a rolami na jednotlivých úrovniach riadenia (napr. koncepčné, sociálne, odborné, technické a pod.), ale musí byť schopný riadiť sám seba, telesne i duševne zvládať nároky záťažovej situácie. Súčasťou osobnej kompetencie je fyzická a mentálna kondícia. Túto kondíciu možno definovať ako schopnosť organizmu zvládať primerane situáciu úlohy vyplývajúce z potreby účinne riešiť krízu (Kredátus, 2005, s. 27).

Zdrojmi záťaže sú rozličné okolnosti, situácie, udalosti, prekážky, ku ktorým si manažér vytvoril počas života citový vzťah. Záťažovo pôsobia aj nové, priveľmi silné, rýchlo sa meniace podnety, prerušovanie a sústavné menenie pozornosti, príval informácií, nezosúladených protikladných príkazov, pokynov, výziev, nedostatok informácií, keď je manažér nútený zaujať stanovisko, rozhodnúť sa, čakať, nové a náhle požiadavky na zmenu každodenne používaných, stereotypných spôsobov správania a konania, monotónna činnosť a nedostatok podnetov pre zmysly (Spišiaková, 2005).

Pri skúmaní a vysvetľovaní záťaže sa zdôrazňujú predovšetkým rôzne podnety, činitele, ktoré sú mimo

nás (vonkajšie nezávislé faktory), pričom svojou veľkosťou, novosťou a nezvyčajnosťou pôsobia na ľudí ako príťaž. Môže ísť o také situácie, ktoré sú pre manažéra nové, intenzívne, rapídne sa meniace, náhle a neočakávané, a preto si na ich prekonanie vyžadujú väčšie zmobilizovanie energie. Najčastejším problémom záťaže je stupeň pôsobenia faktorov pracovných podmienok na práceschopnosť manažéra, na jeho zdravie a na proces regenerácie pracovnej sily. Požiadavky práce a pracovné podmienky sú považované za objektívne zdroje zaťaženia (Bratská, 1992).

V oblasti skúmania zaťaženia existuje terminologická nejednotnosť. Jej príčinou sú rozličné názory na záťaž a zaťaženie. Vytvoriť všeobecne platnú a uznávanú koncepciu zaťaženia je zložité. Každá koncepcia má neodmysliteľné metodické dôsledky. A riešiť akýkoľvek problém znamená nájsť spôsob či metódu, ako sa s ním vyrovnáť. Jednotlivé hlavné koncepcie zaťaženia, ktoré v súčasnosti existujú sú (Selye, 1981):

Zaťaženie ako pôsobiaci faktor - v tejto koncepcii je záťaž každý faktor (vrátane pracovnej činnosti) pôsobiaci na organizmus. Zaťaženie je pôsobenie záťaže na organizmus. Zaťaženie vyvoláva v organizme istú odpoveď. Táto (akýsi stupeň vybudenia, resp. stupeň vnútorného pnutia, úsilie organizmu) je za istých podmienok úmerná veľkosti zaťaženia a označuje sa všeobecne ako namáhanie organizmu. Pod „zaťažením“ treba podľa toho rozumieť každú veličinu, ktorá môže mať účinok na ľudský organizmus. Namáhou sa označuje účinok zaťaženia na organizmus. Zaťaženie vystupuje ako nezávisle premenná, namáhanie ako závisle premenná. Zaťaženie je príčinou, namáhanie účinkom. V koncepcii sa zaťaženie rozdeľuje na zaťaženie faktormi prostredia (napr. zaťaženie teplom, chladom, hlukom, chemickými látkami, vibráciami atď.) a na zaťaženie pracovnou činnosťou, napr. zaťaženie fyzickou prácou, duševnou prácou, vedomým vnímaním podnetov, myslením, rozhodovaním, zapamätávaním atď.

Zaťaženie ako stav organizmu vyvolaný pôsobením stresora - organizmus, na ktorý pôsobia podnety rozličného druhu, reaguje špecifickými reakciami. Reakcia organizmu závisí od intenzity pôsobenia alebo od podanej dávky. Keď intenzita pôsobenia rozličných podnetov dosiahne istý stupeň, vzniknú okrem špecifických aj spoločné reakcie. V organizme vzniklo niečo, čo je pre rozličné pôsobenie spoločné. Je to stav organizmu nazvaný stres (záťaž). Príčina, ktorá ho vyvolala sa nazýva stresor. Tento syndróm prvý raz opísal Selye. Jedným zo základných faktorov tejto koncepcie je, že zaťaženie vznikne až vtedy, keď skutočná alebo vedome prisúdená intenzita pôsobenia stresora dosiahne istú veľkosť. Podnet sa

stáva stresorom až vtedy, keď jeho účinky spočívajú v takých reakciách organizmu, ktoré sa nedajú zvládnuť homeostatickými mechanizmami, t. j. tými, ktoré dokážu zvládnuť bežné výchylky. Podľa tejto koncepcie je zaťaženie stav organizmu, príčinou ktorého je stresor. Stresorom môže byť prakticky každý prvok či druhosignálny podnet, pričom stresorov je nekonečne veľa, zaťaženie sa prejavuje nešpecifickou reakciou organizmu a je vždy rovnaké, zaťaženie je len jedno, zaťaženie má špecifické príznaky, ktoré tvoria syndróm alebo sa prejavuje tzv. alarmovou reakciou. Zaťaženie vzniká až vtedy, keď intenzita a trvanie pôsobenia stresora prekročia istú hranicu, kedy zaťaženie prechádza buď do stavu rezistencie alebo do stavu vyčerpania (Rajčík, Broniš, 1981).

Zaťaženie ako vzťah medzi požiadavkami na činnosť a vlastnosťami organizmu - v tejto koncepcii sa pôsobiaci faktor označuje ako požiadavka, úloha alebo situácia. Do popredia sa dostávajú vlastnosti organizmu ako široký okruh javov zahrňujúci zdravotný stav, výkonovú kapacitu prejavujúcu sa ako zdatnosť a schopnosť, pripravenosť k danej činnosti a potreby, motívy a osobnosť manažéra. Manažér reaguje vždy na požiadavky situácie tak, ako mu to jeho vlastnosti umožňujú. Tento vzťah však nie je jednostranný a nemenný. Tým, že manažér situáciu rieši, ju aj mení. Pracovná záťaž je spojená s pracovnými podmienkami v širokom zmysle. Ide vždy o nerozlučné spojenie telesných a psychických komponentov s tým, že pri niektorých pracovných činnostiach prevláda viac práca svalov, spojená s výdajom telesnej energie. Ale v iných prevláda viac činnosť duševná resp. psychická, spojená s prijímaním a spracovávaním informácií.

Zaťažovacie situácie manažéra, najmä ak ich nie je schopný účinne riešiť, vedú k viacerým fyziologickým aj psychickým zmenám, prejavujúcim sa typickými príznakmi. V oblasti telesnej ide napríklad o zvýšenie telesného tlaku, zrýchlenie dýchania, bolesti hlavy, krku, chrbta, nevoľnosť a žalúdočné kŕče, poruchy trávenia, hnačka, potenie, zmeny hmotnosti a iné. V oblasti psychickej napríklad o prežívanie neistoty, úzkosti až depresie, zúfalstva, stratu schopnosti sústredenia, roztržitosť, pocity izolovanosti, bezmocnosti, neschopnosť rozhodovania, hnev, zlosť a iné. Zaťažovacie situácie zasahujú aj do oblasti sociálneho fungovania manažéra, kde ich dôsledkom môžu vzniknúť poruchy medziľudských vzťahov, prejavy podráždenosti, útočnosť, neovládané prejavy emócií, utiahnutosť a iné. Situácie záťaže manažéra sú v podstate jeho situáciami ohrozenia a aktivizujú hlboko uložené inštinktívne mechanizmy, ktoré sú súčasťou jeho genetickej výbavy a ktorých vonkajšou podobou

je reakcia typu útok alebo útek. V situáciách ohrozenia často automaticky siahne manažér do kapacít tejto svojej výbavy a reaguje tak, ako keby jeho racion, rozum, všetko čo sa naučil, všetky naučené zásady, konštruktívne, asertívne spôsoby reagovania, boli zabudnuté. Čím silnejšie je manažér emočne zapojený v záťažovej situácii, čím dôležitejší je pre neho výsledok, tým väčšia je jeho šanca, že jeho správanie nebude racionálne, ale silne emočne podfarbené a prejaví sa alebo typom útoku, teda ústupčivým a podrobným sa správaním. Ani jedno z týchto spôsobov nevedie k adekvátnemu zvládnutiu záťažovej situácie (Oravcová, 2004, s. 277).

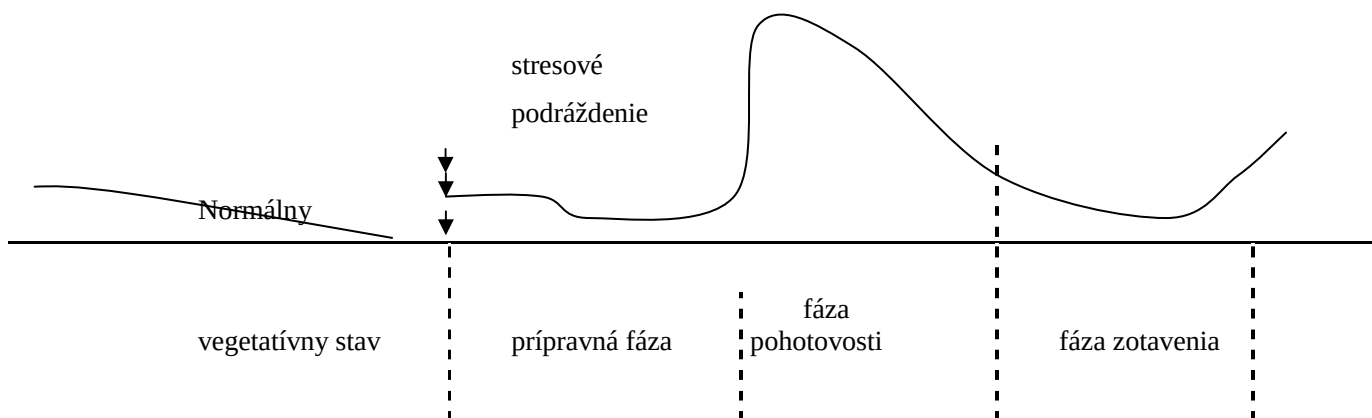
Na vzniknutú záťaž manažéra do značnej miery pôsobia jeho vlastné osobnostné vlastnosti a určitá rovnováha medzi vodcovskými schopnosťami a osobnostnými vlastnosťami. Medzinárodné prieskumy i prax ukázali, že najefektívnejšími vodcovskými osobnosťami sú ľudia, ktorí dokážu vytvoriť rovnováhu medzi osobným talentom, odborným vzdelaním a profesionálnymi manažérskymi zručnosťami a tým aj so schopnosťou efektívne riešiť záťažové situácie, ktoré každodenná vodcovská prax prináša. Pravou vodcovskou osobnosťou je teda stratég, manažér a vodca zároveň, pričom ku každej z týchto charakteristík je potrebný talent. Hoci vodcovstvo možno rozvíjať aj trepezlivou prácou na sebe samom, jeho podstatou je danosť, predpoklad, ktorý nemožno ovplyvniť (Vojtovič, 2008, s. 318).

2 Stres v manažérskej práci

V manažérskej práci skúmali stres viacerí americkí a japonskí autori ako napr. Hirsch, Melton, Briffe (Szarková, 1998). Vychádzali z predpokladu, že stres vzniká vždy v takých medziľudských vzťahoch, ktoré vyžadujú od zamestnancov a manažérov vysokú sebakontrolu, pružné myslenie, blokujú používanie zneužívaných stereotypov správania a sú náročné na rýchle rozhodovanie a zaujímanie postojov a stanovísk k pracovným problémom a situáciám. Tieto situácie v medziľudských vzťahoch v špecifickej pracovnej podobe vznikajú práve v činnosti manažéra. Výskumom zistili, že v týchto situáciách reagoval organizmus manažérov zväčša orgánovými procesmi, ktoré sa prejavovali vo vegetatívnej rovine. Na základe toho zostavili tzv. vegetatívny trojtakt, ktorý pozostáva z troch časom a stupňom intenzity sa odlišujúcich fáz stresu:

- prípravnej fázy,
- fázy pohotovosti,
- fázy zotavenia.

Schéma 1: Stresový mechanizmus, vegetatívny trojtakt

Zdroj: Szarková, 1998, s.114

Na základe analýzy vegetatívneho trojtaktu ďalší autori rozdelili stres do troch typov:

- **Fyziologický stres** vzniká ako dôsledok pôsobenia externých fyzikálnych podmienok stimulácie, motivácie a vysokých aspirácií.
- **Psychologický stres** je predovšetkým dôsledkom neprimeranej intenzívnej stimulácie, motivácie a vysokých aspirácií.
- **Kombinovaný stres** je dôsledkom súčasne pôsobiach oboch typov stresotvorných faktorov.

Všetky tri typy stresu rušia integračné možnosti organizmu a prejavujú sa zmenami v správaní tak zamestnanca ako aj manažéra, ktoré si tak zamestnanec ako aj manažér priebežne uvedomuje. Priebežné uvedomenie si zmien v správaní závisí od osobnostných regulačných mechanizmov, najmä sebakontroly, sebakritiky, celkovej sebaregulácie, ktoré môžu byť v rôznej miere oslabené, alebo celkom zmenené pod vplyvom pôsobenia stresových faktorov. Najčastejšie rozlišujeme tri typy stresového správania:

- **otvorené agresívne správanie**, pre ktoré je charakteristický rýchly slovný alebo fyzický útok podnetu, ktorý stres vyvolal, s cieľom ho eliminovať. Otvorené agresívne správanie môže byť i nepriame, a to v tom prípade, keď nie je zamerané na osobu alebo jav, ktorý ho vyvolal, ale vzniká spontánne s orientáciou na prítomné osoby bez ohľadu na dôsledky a situáciu,
- **nepriamo agresívne správanie**, pre ktoré je charakteristická neschopnosť zamestnanca postaviť sa zoči-voči stresom, ktoré stres vyvolali, ale hľadá nepriame formy vyrovnania sa so stresormi, napríklad použitím takých foriem komunikácie, ako sú klebety, ohováranie, intrigy, alebo rôzne manipulačné techniky, ktoré môžu znížiť pôsobenie stresorov, resp. ich eliminovať.
- **pasívne agresívne správanie**, orientované do

vnútra osobnosti zamestnanca, ktoré ale zvyšuje jeho vnútorný konflikt, spôsobuje nepokoj, nervozitu, neistotu, podráždenosť. Pokiaľ k odzneniu stresu nedôjde, vzniká potreba vnútornej kompenzácie, ktorá môže vyústiť do trvalejšej zmeny psychického stavu.

Stres manažment – slovné spojenie skloňované vo všetkých pádoch a často spomínané pri debatách medzi zaneprázdnenými ľuďmi. Sú dva druhy stresu, a to pozitívny či motivujúci, pod ktorým dokážeme niečo urobiť oveľa rýchlejšie a akýsi škodlivý, ktorý nás úplne vyradí z práce. Výkon a výkonnosť manažéra sú často ovplyvňované i maladaptívnymi psychickými stavmi, ako sú: psychická záťaž, frustrácia a stres. Tieto psychické stavy často vznikajú priamo v pracovnom procese ako dôsledok vonkajších a vnútorných konfliktných situácií, ktoré manažér pociťuje ako nezvládnuteľné, resp. neovplyvniteľné. Vyskytujú sa najmä u pracovníkov pôsobiach vo sfére riadenia a premietajú sa najmä do oblasti ich kvalitatívnej schopnosti zvládnuť na profesionálnej úrovni konfliktnú pracovnú situáciu. Viazu sa napríklad s procesmi: rozhodovania, s aspiračnou úrovňou pracovníka, s prevzatím zodpovednosti a schopnosťou niesť riziko. Psychická záťaž a stres môžu byť faktorom pozitívne alebo negatívne ovplyvňujúcim motiváciu a výkonnosť manažéra. To, kedy psychická záťaž a stres pôsobia pozitívne alebo negatívne, vyplýva predovšetkým z momentálnych subjektívnych dispozícií pracovníka, ako: osobnostné založenie pracovníka, celkový momentálny psychický stav a temperament, asertívne a autoasertívne schopnosti pracovníka a pod. (Boroš, 2002).

Pracovné prostredie predstavuje významný zdroj vzniku a prežívania stresových situácií, ktoré sa prenášajú do rodinného prostredia. Väčšina ľudí sa musí vyrovnávať s mnohými situáciami, ktoré pôsobia ako stresové. Treba niesť zodpovednosť, robiť rýchle rozhodnutia, stíhať termíny. Zdravie manažéra je

ohrozené najviac vtedy, keď sa k tomu pridá negatívny postoj a nechť vzniknuté problémy riešiť. Stres by sa nemal podceňovať aj preto, že vie byť užitočný. Manažér ho potrebuje na to, aby mohol podávať dobré výkony. Keď je ho však priveľa, škodí ľudskému zdraviu. Firmy preferujú tzv. odolných manažérov, t.j. manažérov, ktorí sú lepšie schopní zvládať stres a pracovať pod tlakom. Zároveň tieto spoločnosti, alebo firmy sa zaoberajú tým, ako stres eliminovať a zároveň nepodceniť riziko ekonomických strát. Všeobecne je lepšie, ak sú manažéri na pracovisku so stresom schopní dobre pracovať, preto pri výbere manažérov sa často prihliada na túto schopnosť. Na niektoré pozície je toto kritérium formálne a striktné, na iné je skôr súčasťou celkového profilu. Eliminácia stresu je otázkou komunikácie, tímovej práce, ale aj odstránenia dôvodov jeho vzniku (Hančovská, 2010).

Pre manažérov je veľmi dôležité objektívne rozpoznať symptómy signalizujúce stres u podriadených. V tejto situácii sú navonok pozorovateľné (Horáček, In: Mikolaj, 2000):

- **fyziológické príznaky stresu**, v podobe sčervenania, porúch dýchania, potenia (i v pokoji), mrazenia, smädu, závrate, vracania, únavy, u extrémnej psychickej záťaže potom aj šokových príznakov, porúch mikcie, prípadne defekácie,
- **kognitívne príznaky stresu**, zahŕňajúce zníženie rozsahu a presnosti vnímania, dekoncentráciu pozornosti, vznik vtieravých predstáv, neplodných fantázií, prípadne halucinácií, poruchy myslenia, reči a pamäti, narušenie hodnotiacich a rozhodovacích procesov, schopností spracovávať informácie a využívať skúseností a taktiež negatívne zmeny v sociálnej percepcii (pri vnímaní sociálneho prostredia či iných ľudí),
- **citové príznaky stresu**, ku ktorým patria rýchle zmeny nálad, výrazné citové prejavy v mimike, gestikulácii, telesných postojoch, pohyboch a hovorenej reči, vznikajúce negatívne psychické stavy, napr. strachu, úzkosti, apatie, depresie, žiaľu, neistoty, pocity viny, neadekvátne výbuchy plaču, smiechu, zlosti a agresie, obmedzenie sociálneho kontaktu so spolupracovníkmi, strata emocionálnej kontroly, neadekvátne citové odpovede, emocionálny šok,
- **behaviorálne príznaky stresu**, (v správaní a konaní), ktoré sa prejavujú vyvolávaním porúch motoriky, v podobe zníženej koordinácie, presnosti a kontroly pohybov, narušovania osvojených pohybových stereotypov a zložitých návykov, objavuje sa motorický nepokoj, tremor (tras), prípadne i stupor (znehynenie).

Výsledkom je postupné znižovanie pracovnej výkonnosti, narastajúci vznik chýb a omylov v činnosti zvyšujúcich náklonnosť k úrazom a zraneniam, zmena správania orientovaného na dosiahnutie cieľa na správanie zamerané na sebaobranu. Typická je dezintegrácia správania v podobe zníženej schopnosti efektívne reagovať na okolie, dezorientovanosti, nerozhodnosti až bezradnosti v rozhodovacom procese, poklesu záujmu o výsledok činnosti, ktorý môže vyvrcholiť nereagovaním na povely a príkazy a odmietnutím plnenia stanovenej úlohy. Príznakom môžu byť aj špecifické reakcie v podobe úniku, pasivity, alebo neprimeraného útoku na zdroj stresu.

3 Zdroje pracovného stresu

Počas osemdesiatych rokov veľká neistota a starosť zo straty zamestnaní boli výsledkom významných a nepredvídaných organizačných zmien, ktoré boli skôr radikálnej ako relatívnej povahy. Hoci, ako naznačuje Callan (1993), zodpovednosť za zvládanie takých zmien končí na jednotlivcovi, malý ale rastúci súhrn dôkazov vo výskume indikuje, že väčšina manažérov nezvláda dobré organizačné zmeny a dlhodobo trpí duševne. V porovnaní s bežnými problémami, v ktorých sa dá oprieť o predošlé skúsenosti, predstavujú tieto udalosti také okolnosti, v ktorých sa manažér vníma ako bez akejkoľvek kontroly a bez primeranej stratégie zvládnutia stresu. Zatiaľ čo stres sprevádzajú bežné prejavy a symptómy (napr. zvýšený krvný tlak, podráždenosť, nespavosť, depresívna nálada), možné zdroje stresu na pracovisku sú početné a rôzne. Nie je jednoduché či pre manažéra alebo pre organizáciu ich jednoducho identifikovať, alebo sa s nimi vyrovnáť systematicky a efektívne. Podľa modelu navrhnutého Copperom a Marshallom (1978), zdroje pracovného stresu spadajú do šiestich všeobecných kategórií (Endler, 1996):

1. Vnútorne faktory práce – tieto zahŕňajú kvalitatívne a kvantitatívne pracovné preťaženie, zlé fyzikálne pracovné podmienky alebo nesprávne rozvrhnuté pracovné prostredie, nesprávne pracovné schémy, rozdielne požiadavky pracovnej náplne, dlhá pracovná doba, riziko alebo nebezpečenstvo, nové technológie a cestovanie.

2. Funkcia v organizácii – tri rozhodujúce faktory: nejasné určenie pracovnej funkcie, protirečivosť funkcie a stupeň zodpovednosti za iných sú označované ako hlavné zdroje možného stresu.

3. Pracovné vzťahy – výskumníci ustanovili teoretický základ a empirické skúsenosti ako príčinný vplyv sociálnych vzťahov na zdravie. Väčšina

výskumov dospela k názoru, že psychologický zmysel pre podporu a dôveru v spolupracovníkov a kolegov je vplyvným determinantom duševnej pohody. Zlé vzťahy v práci (s nadriadenými, kolegami a podriadenými) môžu byť nielen priamym zdrojom stresu, ale tiež nepriaznivo ovplyvňujú rozvoj podporných vzťahov, ktoré hrajú úlohu sprostredkovateľa stresu alebo tlmiča stresu.

4. Rozvoj kariéry – patria tu problémy povýšenia, preradenie na nižšiu pozíciu, dosiahnutie kariérneho vrcholu, skorší odchod do dôchodku alebo nejasná pracovná budúcnosť. Neistota pracovnej pozície a rozvoj kariéry sa čoraz viac stávajú zdrojom stresu hlavne v čase častých fúzií a akvizícií v osemdesiatych rokoch a v čase recesie v deväťdesiatych rokoch.

5. Organizačná štruktúra a pracovná klíma – možné stresory v tejto kategórii môžu byť všeobecne opísané ako faktory, ktoré sa týkajú bytia v určitej organizácii a jej kultúre. Patrí tu nedostatočná komunikácia, nekompatibilný štýl riadenia, nedostatok spoluúčasti, spätnej väzby a efektívnych konzultácií.

6. Prepojenie domov – práca – nakoniec zvládanie prepojenia medzi prácou a súkromím je možným zdrojom stresu, obzvlášť pre páry, v ktorých obaja plánujú kariéru v zamestnaní a pre tých, ktorí zažili finančné problémy alebo životné krízy (Endler, 1996).

Konflikt práca – rodina a integrácia sú často diskutované témy v oblasti riadenia ľudských zdrojov a taktiež v literatúre zaoberajúcej sa firemnou, organizačnou psychológiou. Keďže sa manažéri snažia o rovnováhu medzi pracovnými požiadavkami a rodinou, organizácie sa budú musieť rozhodnúť, do akej miery môžu tento konflikt minimalizovať. Predkladaná štúdia skúmala druhy konfliktov práca – rodina, s ktorými prišli do kontaktu zamestnané ženy, manažérky s deťmi na akademickej pôde, ako aj v bankovom sektore a zamerala sa na copingové stratégie, ktoré si osvojili a prijali. Akademická pôda a bankový sektor sú oblasti všeobecne známe ako „mužské“, ženy v týchto oblastiach nie sú prijaté s otvorenou náručou. Snahou štúdie bolo uskutočniť podrobné rozhovory s dvesto zamestnanými ženami v oboch odvetviach. Na jednej strane bolo šesť univerzít (súkromné a štátne) a na druhej boli štyri banky (staré a nové). Pri bankovom sektore sa štúdia zamerala hlavne na ženy, ktoré pracujú na manažérskych pozíciách. Bolo preskúmaných niekoľko nejasných otázok týkajúcich sa každodennej práce a rodinnej úlohy. Ako zvládanie niekoľkých úloh naraz, požiadavky jednotlivých úloh, kontrola a cieľ ovplyvnili náladu v práci a doma. Účastníčky z oboch skupín opísali, ako ťažké a často náročné situácie v domácnosti dokázali skĺbiť s pracovným tempom (Aluko, 2009).

Elkin a Rosch (1990) rekapitulujú rozsah možných organizačných stratégií na zníženie stresu: prepracovať pracovné úlohy, zmeniť pracovné prostredie, ustanoviť flexibilný pracovný rozvrh, podporovať spoluúčasť na riadení, zapájať zamestnancov do rozvoja kariéry, analyzovať pracovné role a stanoviť ciele, poskytovať sociálnu podporu a spätnú väzbu, zriadiť férovú a rodinu podporujúcu zamestnaneckú politiku, zdieľať odmeny.

4 Dosiahnuté výsledky

V nasledujúcej časti príspevku sú prezentované výsledky výskumu zameraného na skúmanie súvislosti medzi osobnostnými vlastnosťami manažérov a vybranými stratégiami zvládania náročných situácií v manažmente. Výskumnou vzorkou nášho výskumu bolo 147 manažérov na rôznych stupňoch riadenia, teda prvostupňoví manažéri, druhostupňoví manažéri alebo manažéri strednej úrovne a napokon vrcholoví – top manažéri. Títo manažéri jednotlivých stupňov vykonávajú všetky manažérske funkcie s rozdielnym podielom vzhľadom na odlišné miesto, postavenie a typ spoločnosti. Vzťah respondentov v konkrétnej spoločnosti je rôzny – majiteľ, prezident, viceprezident, konateľ, výkonní riaditelia jednotlivých oblastí v danej spoločnosti – ekonomika, obchod, prevádzka, financie, personalistika a pod. Výskumná vzorka mala charakter dobrovoľníkov a dostupného výberu.

4.1 Metodológia

Získané empirické údaje sú spracované:

- IAS – Wigginsov dotazník – výberom tejto metodiky je podmienená interpersonálna charakteristika zvolenej témy. Konanie a správanie v rôznych sociálnych situáciách sú vzájomne podmienené interpersonálnymi charakteristikami subjektu. Interpersonálne črty správania budú zisťované prostredníctvom metodiky IAS (Wiggins, Trappnel, Phillips, 1988).
- CSI metodika – škála CSI je určená na zisťovanie spôsobov zvládania niektorých problémov a ťažkostí. Autorom CSI (Coping Strategy Indicator – Indikátor stratégií zvládania) je Amirkhan (1990), ktorý aplikoval svoju koncepciu identifikácie troch dimenzií copingu pri zostavení dotazníka.
- COPE dotazník – zvládanie v konkrétnych situáciách bolo zisťované a konštruované s

využitím multidimenzionálneho dotazníka copingu – COPE (skrátaná verzia) Carvera a Scheiera (Carver, 1999). Zámerom tohto dotazníka bolo zistiť, ako sa respondenti vyrovnávajú s ťažkými, stresovými situáciami a aké stratégie správania používajú pri svojej práci. Uvedené položky vyjadrujú rôzne spôsoby správania sa pri záťaži.

- Matematicko - štatistické metódy - použili sme ich pri finálnom spracovaní, vyhodnotení a interpretácii získaných dát zo štatistického programu SPSS pomocou grafov a tabuliek.

Pomocou korelačných koeficientov sme analyzovali súvislosti medzi črtami interpersonálneho správania metodikou IAS a stratégiami správania metodikou COPE a CSI a uvedenými stratégiami. Pri zisťovaní významných rozdielov vo výbere copingových stratégií sme získané údaje analyzovali pomocou T-testu.

Vlastné riešenie problému vykonanej analýzy sme prezentovali prostredníctvom výstupov zo štatistického programu SPSS (Hančovská, 2010).

4.2 Cieľ

Cieľom tohto výskumu bolo analyzovať súvislosti medzi osobnostnými charakteristikami manažérov s využívanými stratégiami zvládania náročných situácií v manažmente. Uvedená analýza zohľadňuje aj vybrané situačno-kontextové aspekty výskytu týchto situácií.

Hlavným cieľom nášho výskumu bolo špecifikovať súvislosti medzi vybranými osobnostnými charakteristikami manažérov a posudzovať alternatívne možnosti riešenia náročných situácií v manažmente. Priamym vyústením cieľa bolo stanovenie skúmaného problému a následnej hypotézy.

Problém

Existujú významné súvislosti medzi osobnostnými vlastnosťami vymedzenými interpersonálnymi črtami správania manažéra a vybranými stratégiami zvládania náročných situácií v manažmente?

Hypotéza H

Predpokladáme existenciu významnej súvislosti medzi osobnostnými vlastnosťami vymedzenými interpersonálnymi črtami správania manažéra a vybranými stratégiami zvládania náročných situácií v manažmente.

Tabuľka 1: Súvislosť medzi črtami interpersonálneho správania (IAS) a spôsobmi zvládania (CSI)

CSI	IAS							
	sebaistý	arogantný	chladný	povznesený	neistý	poddajný	zmierlivý	družný
RP	-0,081	-0,209**	-0,257**	-0,007	-0,021	0,228**	0,285**	0,187**
SO	-0,123*	-0,068	-0,107	-0,013	0,012	0,108	0,103	0,106
VH	0,039	0,143**	0,114	0,126*	0,145*	-0,060	-0,090	-0,028

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výstupov štatistického programu SPSS

Legenda: RP – riešenie problému
SO – sociálna opora
VH - vyhýbanie

Analýza súvislostí medzi stratégiami zisťovanými metodikou CSI (riešenie problému, sociálna opora, vyhýbanie) a osobnostnými vlastnosťami, ktoré boli reprezentované interpersonálnymi črtami (metodika IAS), poukázala na existenciu štatisticky významných súvislostí medzi viacerými stratégiami a interpersonálnymi črtami.

Stratégia riešenie problému – štatisticky významne negatívne korelovala s črtami arogantný, chladný a štatisticky významne pozitívne korelovala s poddajný, zmierlivý družný. Uvedené korelácie poukazujú na

viaceré skutočnosti. Čím viac respondenta vystihuje vlastnosť arogancia a chladnosť, tým menej by využíval stratégiu riešenie problému. Naopak, čím viac ho vystihujú vlastnosti poddajnosť, zmierlivosť družnosť, tým viac by využíval stratégiu riešenie problému.

Stratégia sociálna opora – štatisticky významne negatívne korelovala iba s črtou sebaistý. Štatisticky významná pozitívna korelácia nebola zistená. Môžeme teda povedať, že čím viac respondenta vystihuje vlastnosť sebaistoty, tým menej by využíval

stratégiu sociálnej opory.

Stratégia vyhýbanie – štatisticky významne pozitívne korelovala s črtami arogantný, povznesený, neistý. Štatisticky významná negatívna korelácia nebola

zistená. Uvedené pozitívne korelácie poukazujú na to, že čím viac respondenta vystihujú vlastnosti arogancia, povznesenosť a neistota, tým viac by využíval stratégiu vyhýbania (Hančovská, 2010).

Tabuľka 2: Súvislosť medzi črtami interpersonálneho správania (IAS) a spôsobmi zvládania (COPE)

COPE	IAS							
	sebaistý	neistý	poddajný	zmierlivý	družný	arogantný	chladný	povznesený
rozptýlenie	- 0,054	-0,021	0,053	0,101	0,064	-0,075	-0,124*	0,021
zvládanie	- 0,101	0,097	-0,017	0,014	0,031	0,013	-0,079	0,003
popretie	0,074	-0,098	0,187**	0,289**	0,349**	-0,143*	-0,247**	-0,045
alkohol	- 0,196**	-0,031	0,427**	0,497**	0,377**	-0,398**	-0,506**	-0,006
citová podpora	0,175**	-0,100	-0,017	-0,099	-0,056	0,085	0,090	0,053
praktická podpora	0,046	-0,126*	-0,024	-0,094	-0,070	0,031	0,094	0,018
nezaujatosť	0,081	-0,197**	0,160*	0,273**	0,337**	-0,199**	-0,295**	-0,077
ventilovanie	0,061	-0,017	-0,007	-0,051	0,022	-0,031	-0,020	0,105
pozitivita	- 0,078	0,075	-0,017	0,043	-0,098	-0,004	-0,006	0,083
plánovanie	- 0,158*	0,086	-0,073	-0,045	-0,010	0,047	-0,033	-0,105
humor	0,007	-0,030	0,002	0,145*	-0,046	-0,161*	-0,164**	0,035
akceptovanie	- 0,105	0,116	-0,121	-0,137*	-0,029	0,047	0,037	0,064
náboženstvo	0,093	-0,183**	-0,004	-0,002	0,078	0,015	-0,031	-0,019
obviňovanie	0,102	-0,063	-0,006	-0,072	0,025	0,058	0,001	-0,085

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výstupov štatistického programu SPSS

Analýza súvislostí medzi stratégiami zvládania zisťovanými metodikou COPE (rozptýlenie, zvládanie, popretie, alkohol, citová podpora, praktická podpora, nezaujatosť, ventilovanie, pozitivita, plánovanie, humor, akceptovanie, náboženstvo, obviňovanie) a osobnostnými vlastnosťami, ktoré boli reprezentované interpersonálnymi črtami (metodika IAS), poukázala na existenciu štatisticky významných súvislostí medzi viacerými stratégiami a interpersonálnymi črtami.

Stratégia rozptýlenie – štatisticky významne negatívne korelovala iba s črtou chladný. Štatisticky významná pozitívna korelácia nebola zistená. Môžeme teda povedať, že čím viac respondenta vystihuje vlastnosť chladnosti, tým menej by využíval stratégiu rozptýlenia.

Stratégia popretie – štatisticky významne negatívne korelovala s črtami arogantný, chladný a štatisticky významne pozitívne korelovala s črtami poddajný, zmierlivý a družný. Čím viac respondenta vystihuje vlastnosť arogancie a chladnosti, tým viac využíva stratégiu popretia. Čím viac ho vystihujú vlastnosti poddajný, zmierlivý a družný, tým menej využíva stratégiu popretia.

Stratégia alkohol – štatisticky významne negatívne korelovala s črtami sebaistý, arogantný, chladný a pozitívne korelovala s črtami poddajný, zmierlivý a družný. Môžeme teda povedať, že čím viac respondenta vystihujú vlastnosti sebaistý, arogantný, chladný, tým viac by využíval stratégiu alkoholu a naopak, čím viac ho vystihujú vlastnosti poddajný, zmierlivý a družný, tým menej by využíval stratégiu

alkoholu.

Stratégia citová podpora - štatisticky významne pozitívne korelovala iba s črtou sebaistý. Štatisticky významná negatívna korelácia nebola zistená. Uvedená pozitívna korelácia poukazuje na to, že čím viac respondenta vystihuje vlastnosť sebaistoty, tým menej by využíval stratégiu citovej podpory.

Stratégia praktická podpora – štatisticky významne negatívne korelovala iba s črtou neistý. Štatisticky významná pozitívna korelácia nebola zistená. Čím viac respondenta vystihuje vlastnosť neistoty, tým viac využíva stratégiu praktickej podpory.

Stratégia nezaujatost' – štatisticky významne negatívne korelovala s črtami arogantný, chladný, neistý a pozitívne korelovala s črtami poddajný, zmierlivý a družný. Môžeme teda povedať, že čím viac respondenta vystihujú vlastnosti arogantnosti, chladnosti a neistoty, tým viac by využíval stratégiu nezaujatosti. Naopak, čím viac respondenta vystihujú vlastnosti poddajnosti, zmierlivosti a družnosti, tým menej využíva stratégiu nezaujatosti.

Stratégia plánovanie – štatisticky významne negatívne korelovala iba s črtou sebaistý. Štatisticky významná pozitívna korelácia nebola zistená. Čím viac respondenta vystihuje vlastnosť sebaistoty, tým viac by využíval stratégiu plánovanie.

Stratégia humor – štatisticky významne negatívne korelovala s črtou arogantný, chladný a štatisticky významne pozitívne korelovala s črtou zmierlivý. Pri zistených významných koreláciách môžeme teda povedať, že čím viac respondenta vystihuje vlastnosť arogancie a chladnosti, tým viac využíva stratégiu humor. Na druhej strane čím viac respondenta vystihuje vlastnosť zmierlivosti, tým menej využíva stratégiu humoru.

Stratégia akceptovanie – štatisticky významne negatívne korelovala iba s črtou zmierlivý. Štatisticky významná pozitívna korelácia nebola zistená. Uvedená negatívna korelácia poukazuje na to, že čím viac respondenta vystihuje vlastnosť zmierlivosti, tým viac využíva stratégiu akceptovania.

Stratégia náboženstvo – štatisticky významne negatívne korelovala iba s črtou neistý. Štatisticky významná pozitívna korelácia nebola zistená. V tomto zistení môžeme povedať, že čím viac respondenta vystihuje vlastnosť neistoty, tým viac by využíval stratégiu náboženstvo.

V stratégiách – stratégia zvládanie, stratégia ventilovanie, stratégia pozitívita, stratégia obviňovanie – neboli zistené štatisticky významné pozitívne ani negatívne korelácie (Hančovská, 2010).

Zhrnutie:

Prezentované zistenia svedčia o tom, že hypotéza H sa potvrdila. Medzi osobnostnými vlastnosťami

reprezentovanými interpersonálnymi črtami a vybranými stratégiami zvládania náročných situácií v manažmente sa potvrdili štatisticky významné súvislosti.

Stratégie vyhýbania sa, ktoré v manažmente môžeme identifikovať ako úmyselne si nevšímam problémy, neriešim vzniknuté problémové situácie, zamestnávam sa inou činnosťou, odvraciam pozornosť od problému, snažím sa, aby iní ľudia nevideli do problému, snívam o lepšej budúcnosti, vyhľadávam samotu, viac času trávim koničkami, vyhýbam sa ľuďom, a pod., súvisia s osobnostnými črtami COPE ako – rozptýlenie, popretie, alkohol, nezaujatost', ventilovanie.

Stratégie sociálnej opory, ktoré v manažmente môžeme identifikovať ako – poradím sa s kolegom, očakávam súcitu a porozumenie, pracovné problémy riešim s členmi rodiny, vyhľadávam spoločnosť na vyrozprávanie sa, očakávam rady od manažérov s podobným problémom a pod., súvisia s osobnostnými črtami COPE ako – citová podpora, praktická podpora, humor, náboženstvo, obviňovanie.

Stratégie riešenia problému, ktoré v manažmente môžeme identifikovať ako – pracovné problémy si usporiadam tak, aby mali čo najväčšiu šancu na vyriešenie, hľadám najoptimálnejšie riešenie, vytvorím si pracovný plán celej akcie, vytýčim si ciele na vyriešenie, zväžim starostlivo všetky možnosti, venujem celú svoju pozornosť riešeniu problému, postupujem plánovito, nie unáhle a pod., súvisia s osobnostnými črtami COPE ako – zvládanie, pozitívita, plánovanie, akceptovanie (Hančovská, 2010).

4.3 Využitie a aplikácia

V predkladanom príspevku sme vo výskume špecifikovali vybrané osobnostné charakteristiky manažérov v kontexte analýzy súvislosti medzi týmito charakteristikami a posudzovaním alternatívnych možností riešenia náročných situácií v manažmente. Overenie uvedeného interakčného modelu prispelo na teoretickej úrovni k rozpracovaniu koncepcie copingu v konkrétnej situácii manažmentu. Na metodologickej úrovni prispelo k potvrdeniu efektívnosti interakčného prístupu pri vývoji a validizácii metodík a na aplikačnej úrovni k príprave manažérov ako aj k výberu ľudí na tieto pozície.

Aplikácia teoretických poznatkov pri riešení zvolenej problematiky nám potvrdila všeobecnú požiadavku z manažérskej praxe a to konštruktívne riešenie a zvládanie pracovnej záťaž bez ďalších psychických, alebo interpersonálnych dôsledkov.

Týmto otázkam v budúcnosti odporúčame venovať vyššiu pozornosť a výskum nasmerovať aj týmto

smerom, pretože situácia kedy je manažér v strese neprosieva ani jemu, ani tímu ľudí, ktorých vedie. Podobné stavy mu škodia a majú vplyv na jeho výkonnosť, čo sa týka kvality a množstva práce.

Záver

Predkladaný príspevok si na základe teoretických poznatkov vedeckej a odbornej literatúry a uplatnením vlastného tvorivého prístupu kládol za cieľ špecifikovať vybrané osobnostné charakteristiky manažérov v kontexte analýzy, súvislosti medzi týmito charakteristikami a posudzovaním alternatívnych možností riešenia náročných situácií v manažmente. Tento cieľ bol formulovaný na základe nárastu záujmu o problematiku stresu v pracovnej činnosti manažérov a skúmania ich stratégie

Literatúra

- Aluko, Y. A. (2009). *Work – family conflict and coping strategies adopted by women in academia*. Gender & Behaviour. Ile-Ife, 2009.
- Armstrong, M. (2007). *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing, a.s. 2007.
- Bratská, M. (1992). *Vieme riešiť záťažové situácie?* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1992.
- Endler, N. S., Macrodimitris, S. D., Kocovski, N. L. (2000). Controllability in cognitive and interpersonal tasks: is control good for you? *Personality and Individual Differences*, 2010 Vol. 29, No. 10
- Hančovská, E. (2010a). Zvládanie náročných situácií v manažmente. In: *Sociálne a politické analýzy - S&PA* Košice: UPJŠ Fakulta verejnej správy Košice. 2010
- Hančovská, E. (2010b). *Osobnosť manažéra a zvládanie náročných situácií v manažmente*. Dizertačná práca. 2010.
- Horáček, J. (2000). Sociálno-psychologické aspekty krízových situácií. Mikolaj a kol.: *Krízový manažment ako spoločensko-vedný problém*. Žilina: FŠI ŽU 2000.
- Oravcová, J. (2004). *Sociálna psychológia*. Zvolen: Bratia Sabovci, s.r.o Zvolen, 2004.
- Kajanová, H. (2012). Nová koncepcia vo vzdelávaní – M-learning. *Sociálno-ekonomická revue* 2012, č.3. Trenčín: FSEV TnUAD, 2012. ISSN 1336-3727 s. 49-60
- Kredátus, J. (2005). *Komunikácia v personálnej a sociálnej praxi*. Prešov: Akcent Print, 2005.
- Frankovský, M., Ištvaniková, L. (2008). Metodika SPNMS – Stratégie správania v náročných manažérskych situáciách. *Psychológia práce*

správania, ktoré súvisia s neustálym hľadaním efektívnych a konštruktívnych spôsobov zvládania záťaže. Záťažovou je situácia, v ktorej je manažér vystavený silnému tlaku nepriaznivých situačných a pracovných podmienok.

V miere, ako manažéri budú schopní toto vo svojom živote robiť, budú menej stresovaní, budú svoju prácu vykonávať rýchlejšie, presnejšie a bez chýb a zostane im dostatok pozornosti pre svojich blízkych, koníčky a nové projekty vo svojom živote. V súčasnej dobe sa veľká pozornosť venuje práve vplyvu stresu na výkon a výkonnosť manažérov pri ich práci. Nárast a zložitnosť náročných pracovných povinností mnohokrát spôsobí, že aj silní manažéri sa pri ich zvládaní dostávajú do komplikovaných situácií a volia si aj neprimerané copingové stratégie.

a organizácií, 2008.

Selye, H. (1981). The evolution of the stress concept, In: Levi L.(Ed.) *Soc., Stress and Disease*, Vol. 1., Oxford Univ. Press. 1981

Spišiaková, M. (2005). *Komunikácia a manažérska komunikácia*. Diplomová práca. Trenčín: FSEV TnUAD, 2005.

SzarkovÁ, M. (1996). *Manažérska psychológia*. Bratislava: Kartprint, 1996.

Štefančíková, A. (2012). Procesné prístupy v marketingu podnikateľskej organizácie In: *QUAERE 2012*. Vol. II. - Hradec Králové : MAGNANIMITAS, s. 268-278. ISBN 978-80-905243-0-9

Vojtovič, S. (2008). *Riadenie personálnych činností v organizácii*. Bratislava: Iris, 2008.

Wiggins, J. S. (1991). *The Interpersonal Adjective Scales (IAS) manual*. Psychological Assessment Resources Inc., Odessa, Florida, 1991

Wiggins, J. S., Trapnell, P., Phillips, N. (1998). *Psychometric and Geometric characteristics of the revised Interpersonal Adjective Scales (IAS-R)*. Multivariate Behavioral research, 1988.

Kontakt

PhDr. Erika Hančovská, PhD.
Katedra manažmentu a rozvoja ľudských zdrojov
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Adresa: Študentská 2; 911 50 Trenčín
Tel.: 032/ 7400414
e-mail: erika.hancovska@tnuni.sk

SUMMARY

Personal and work load manager

Erika HANČOVSKÁ

Coping with difficult situations attracts the attention of many professionals in different areas of study. From the individual's point of view, these situations are problematic and critical and put special demands on the individual in order to overcome them.

A certain level of stress is important, moreover for life, growth and development it is essential. However, there are differences between dangerous, pathogenic stress - when a person undergoes negative strains and positive stress - leading to the increase of resistance and support of individuals development. Stress that is healthy and gives a feeling of fulfilment is called eustress but when it has negative implications, we talk about distress. Eustress keeps individuals excited about their lives; it stimulates the positive growth and development.

The study of issues dealing with managers' personality, personal and work burden, coping with stressful situations in management is becoming more and more popular. Its topicality and attention of researchers and scientists studying the given topic is a subject to respond questions dealing with the selection and preparation of people for managerial positions in conditions of social relations dynamics, increasing progressive results introduced by science and technology, increasing effectiveness and quality of work with a greater emphasis put on the subjective factor.

Coping is a stabilizing factor that can help individuals maintain psychosocial adaptation during stressful periods, it encompasses cognitive and behavioural efforts to reduce or eliminate stressful conditions and associated emotional distress. At a general level, conceptualizations of coping may be categorized according to their assumptions about the primary determinants of coping responses. Dispositional approaches assume that relatively stable person – based factors underlie the selection of coping behaviours.

Stress should not be underestimated as it can be very useful. People need it in order to perform well but too much of it is harmful. Companies prefer the so-called resistant people, i.e. people who can better cope with stressful situations and work under pressure. Moreover, these companies deal with the fact how to eliminate stress and, at the same time, not to underestimate the risk of economic losses. In general, it is better if people can work in workplaces with high level of stress and that is why this ability is important while recruitment process. At some positions, this criterion is formal and strict while at some other it is only a part of one's profile. Stress elimination is the question of communication, teamwork but also of removal of its sources.

JEL Classification: C12, C 15, M 12, Y 10

PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE A EKONOMICKÝ RAST V REGIÓNOCH SR

Foreign direct investments and economic growth in the regions of Slovakia

Eva IVANOVÁ

Abstrakt

Priame zahraničné investície majú významnú úlohu v rozvoji regiónov. Lokalizácia do málo ekonomicky a sociálne rozvinutých regiónov prináša synergický efekt pre celú ekonomiku. Zahraniční investori sú v regiónoch najväčším priamym zamestnávateľom, ale kooperačnými vzťahminajmä s malými a stredným podnikmizabezpečujú aj sekundárnu zamestnanosť a rozvoj malého a stredného podnikania v regiónoch. Tieto sekundárne prínosy majú pre rozvoj ekonomiky veľký význam, preto je podpora PZI súčasťou hospodárskej politiky štátu. Na podporu zahraničných investorov využíva štát rôzne nástroje, uplatnenie týchto nástrojov je súčasťou zlepšovania podnikateľského prostredia. Cieľom článku je ukázať vplyv priamych zahraničných investícií na tvorbu HDP v regiónoch SR. V článku sledujeme vývoj PZI a HDP na základe metódy analýzy časových radov. Výsledok analýzy ukazuje, že medzi PZI a HDP je priama závislosť, treba však brať do úvahy fakt, že HDP ovplyvňujú aj iné faktory ekonomického rastu.

Kľúčové slová

Investície, priame zahraničné investície, regionálny rozvoj, hrubý domáci product, investičné stimuly

Abstract

Foreign direct investments have important role in the overall development of the regions. Direction of investments to less developed regions brings synergies for the whole economy. Foreign investors are usually the largest employers in the regions where they operate and through their co-operation with small and medium sized enterprises provide secondary employment and growth of small and medium sized enterprises in the respective regions. These secondary effects play an important role in the development of the economy and hence the support of foreign direct investments becomes important part of government policies. There are multiple instruments to support foreign investors and these are part of the overall strategy to improve business environment. The aim of the article is to show the impact of the foreign direct investments on the generation of GDP in the individual regions of Slovakia. In the article we follow the development of FDIs and GDP based on the time series method. The outcomes of the analysis show the direct correlation between FDI and GDP. It is important however to take into account that there other factors also influencing the economic growth and generation of GDP.

KeyWords

Investments, foreign direct investments, regional development, gross domestic product, investment incentives

JEL Classification: E 22, E 23, E 26

Úvod

Rozhodnutia zahraničných investorov o realizácii investičných projektov v určitej krajine sú ovplyvňované ekonomickými, ako aj politickými podmienkami príslušnej krajiny a regiónu ale aj trhovými faktormi. Pri konečnom rozhodnutí o lokalizácii investície zohráva dôležitú úlohu aj objem a štruktúra štátnej pomoci, ktorú môže investor získať vo forme investičných stimulov. Slovenská republika

podobne ako iné krajiny takéto stimuly poskytuje, je to súčasť jej regionálnej politiky. Medzi kľúčové zásady regionálnej politiky štátu patrí umiestnenie investícií do zaostalejších regiónov, kde je nízky objem tvorby HDP, vysoká nezamestnanosť a do projektov s vysokou pridanou hodnotou.

Príchod nových zahraničných investícií však nemusí vo všetkých prípadoch mať pozitívny dopad na regionálnu ekonomiku. Prínosy z PZI nie sú automatické. Ukazuje sa že efekt z týchto investícií

nie je vždy taký ako sa očakávalo. V predkladanom článku sa zaoberám otázkou prílivu PZI do regiónov SR a tvorby HDP v regiónoch SR, vývoj PZI a HDP dávam do súvislosti k miere nezamestnanosti v regiónoch SR.

Metódy využité v článku sú: analýza štatistických údajov, analýza vývoja časových radov vybraných ukazovateľov a syntéza pri formulácii záverov k analyzovaným problémom.

1 Región, regionálny rozvoj a jeho faktory

Pojmy región, regionálny rozvoj sú v súčasnosti veľmi frekventované, často pri ich výklade dochádza k rozdielnemu ponímaniu, pretože neexistujú všeobecne platné kritéria, ktoré by mali obsahovo spĺňať regionálny rozvoj. Každá spoločnosť a každá ekonomika môže ako prioritné v regionálnom rozvoji brať iné princípy a iné ekonomické a sociálne hodnoty. Postupne s vývojom teórií regionálneho rozvoja sa teoretické koncepcie regionálneho rozvoja zblížujú, ale vždy budú ohraničené štrukturálnym, inštitucionálnym a historickým kontextom daného štátu.

Ako uvádzajú Masárová a Koišová (2012) z aspektu sociálneho a ekonomického prostredia je regionálny rozvoj podmienený potenciálom, ktorým región disponuje v oblasti ľudských zdrojov a zamestnanosti, výskumu a inovačných kapacít, podnikateľskej sféry a inštitucionálneho usporiadania, kompetencií, alokácie zdrojov, infraštruktúry a pod. Tento potenciál ovplyvňuje ekonomický a sociálny rozvoj regiónu.

1.1 Región

V rámci ekonomických i geografických koncepcií sa uplatňujú rozdielne prístupy už pri definovaní základných pojmov regionálneho rozvoja. Prostredníctvom integrovaných vedných prístupov nastáva ich postupné prepájanie. Výklad regionálnych pojmov je pomerne nejednotný a v odborných prácach sa používa v rozličnom význame. Dodnes nebola vypracovaná všeobecne prijateľná definícia pojmu región. Názorová nejednotnosť autorov na vymedzenie pojmu región spôsobuje nejednotnosť názorov aj na klasifikáciu regiónov, resp. ich členenie. Pre realizáciu klasifikácie regiónov je k dispozícii viacero hľadísk a prístupov, pričom každá má svoj význam a miesto v systéme vymedzenia a klasifikácie regiónov.

Región definuje Zákon č. 539/2008 Zb. o podporeregionálnom rozvoji podľa § 2 ako „územne

vymedzený celok podľa klasifikácie štatistických územných jednotiek.“

Kožiak (2008) uvádza, že vymedzenie pojmu región možno odvodiť z latinského slova *regio*, ktoré v preklade znamená hranicu, okruh alebo ohraničenie. Može to znamenať i určitú väzbu, viazanosť, ale aj prekladom (pojmu *regio-regare*) riadenie, usperňovanie, spravovanie či vedenie.

„Z pohľadu regionálnej ekonomiky je región priestorovým podsystemom krajiny, ktorý charakterizuje určitá priestorová štruktúra a úroveň ekonomického a sociálneho rozvoja. Je teda nielen priestorovou, ale aj ekonomickou a sociálnou jednotkou.“ (Belajová, Fáziková, 2005).

Pre uskutočňovanie regionálnej politiky a podpory je najčastejšie členenie regiónov na **rozvinuté a problémové**. Rozvinuté regióny majú vedúcu úlohu v rozvoji krajiny, sú schopné prispôbovať sa neustálym meniacim sa podmienkam na trhu tovarov i práce, priťahujú nielen domácych, ale aj zaraničných investorov, sú „otvorené“ interným a externým aktivitám. Problémové regióny majú spoločné charakteristiky, ktoré naznačujú, že regionálne ekonomiky sú dlhodobo vystavené negatívnym ekonomickým vplyvom. Medzi časté prejavy zaraďujeme pomalý rast, nezamestnanosť, prímovú nerovnomernosť a pokles obyvateľstva.

Buček a kol. (2010) uvádza, že regionálna politika EÚ rozdeľuje regióny podľa stupňa rozvinutosti na:

- menej rozvinuté (do 75 % HDP/obyvateľa priemeru EÚ), ktoré sú objektom konvergenčnej podpory,
- rozvinutejšie regióny a podporujú sa pre zvýšenie konkurencieschopnosti a zvyšovanie zamestnanosti.

HDP bol zvolený ako jediný ukazovateľ klasifikácie rozvinutosti regiónov. Európska Komisia zvolila najjednoduchší systém a určila vytvorený HDP ako najrepresentatívnejší ukazovateľ.

Najjednoduchšia **klasifikácia problémových regiónov** rozdeľuje regióny podľa dôvodov ich zaostávania na (Buček a kol. 2010):

- **štrukturálne znevýhodnené** – ide predovšetkým o monoštruktúrne regióny. Pôvodne boli rozvinuté, ale v súčasnosti čelia ekonomickej depresii nosných odvetví. Je pre ne charakteristická relatívne dobrá infraštruktúra a dopravná dostupnosť, rozvinuté inštitucionálne vybavenie. Patria medzi prvé objekty odporúčané na sociálno-ekonomické opatrenia štátu, pretože v začiatkovej fáze úpadku sú zásahy kapitálovo menej náročné a majú rýchly účinok. Existuje tu

veľká pravdepodobnosť vzniku lokálnych disparít,

- **zaostávajúce** – periférne, ekonomicky nízko výkonné regióny sú dlhodobo neatraktívne na investovanie. Pre tieto regióny je charakteristický postupný pokles dopytu, spotreby a produkcie, nedostatok zdrojov a kapitálu na rozvoj infraštruktúry, narastajúca sociálna nespokojnosť a následne rastúci odpor voči spoločenským zmenám, možný vznik migračných pohybov do iných regiónov alebo krajín. Najčastejšími príčinami zaostávania regiónov sú nekonkurenčné firmy, neadekvátna infraštruktúra, nízka úroveň rozvoja ľudských zdrojov, vzdialenosť od trhov, zastaraná sektorová štruktúra a pod.

Prostredníctvom priestorovej analýzy možno podľa Ivaničkovej (1998) rozlíšiť tri kategórie regiónov:

- *homogénne* čiže rovnorodé regióny s jednou dominantnou charakteristikou, ktorá ich odlišuje od iných území,
- *nodálne* alebo uzlové regióny, pre ktoré sú typické určité prostorové vzťahy územného jadra k jeho zázemiu alebo ide o územia vnútorne späté s uzlami,
- *komplexné* alebo integrované či celostné regióny sú syntézou homogénno-funkcionálneho a uzlovo-štruktúrneho usporiadania.

1.2 Regionálny rozvoj, jeho determinanty a koncepcné prístupy

Alternatívam regionálneho rozvoja sa venujú viaceré, predovšetkým ekonomicky zamerané koncepcie, ktoré riešenie daného problému zlučujú s hospodárskym rastom regiónu. Treba rozlišovať pojmy regionálny rast a regionálny rozvoj.

Regionálny rozvoj – podobne ako Maier a Tödtling i Tvrdoň, Hamalová a Žárska (1995) využívajú ekonomicky orientovaný prístup pri vysvetľovaní pojmov a na základe tohto prístupu charakterizujú ako „vzostup výkonnostných charakteristík v oblasti hospodárstva. Jeho predmetom je hľadanie príčinných zákonitostí priestorového rozmiestňovania ekonomických činností a nerovnomerného osídľovania územia a zároveň odstraňovanie alebo zmiernovanie rozdielov medzi regiónmi.

Blažek, Uhlíř (2002) tvrdia, že je zásadne potrebné rozlišovať pojmy rozvoj (v regionálnom kontexte) a rast (v zmysle hospodárskeho alebo ekonomického rastu). Vo všeobecnosti sa ekonomický

rast spája s kvantitatívnymi charakteristikami napr. HDP prepočítaným na jedného obyvateľa (kvôli komparácii), s úrovňou príjmu obyvateľstva, zamestnanosti, inflácie a pod. Predstavuje súčasť rozvoja. Rozvoj (regionálny) je skôr spájaný s kvalitatívnymi charakteristikami napr. so zvýšením kvalifikácie pracovných síl, so zlepšením vybavenosti a kvality života.

Podľa Habánika (2011) regionálny rozvoj je rast ekonomického a sociálneho potenciálu regiónu, v zmysle zabezpečenia rastu, konkurencieschopnosti a životnej úrovne jeho obyvateľov, regionálny rozvoj tak prispieva k udržateľnému rozvoju ekonomiky. Regionálny rozvoj je teda udržateľným spôsobom zabezpečený rast hospodárskeho, sociálneho a environmentálneho vnútorného a vonkajšieho potenciálu regiónov, ktorý vedie k posilneniu ich konkurencieschopnosti a tak k zvýšeniu životnej úrovne a kvality života.

Rajčáková (2005) podáva definíciu regionálneho rozvoja z geografického hľadiska ako súbor ekonomických a sociálnych procesov prebiehajúcich v prírodno-spoločenskom prostredí regiónu, ktoré by mali využívať, ale aj rešpektovať možnosti, predpoklady a osobitosti regiónu. V iných prácach definuje tento pojem Rajčák (in Oremusová, 2009) ako rast ekonomického a sociálneho potenciálu regiónu, pričom jeho využívanie má viesť k zvyšovaniu životnej úrovne jeho obyvateľov, k sociálnemu a ekonomickému rozvoju krajiny, so zachovaním trvalo udržateľného rozvoja.

Zákon č. 539/2008 Zb. o podpore regionálneho rozvoja podľa § 2 definuje regionálny rozvoj ako „súbor sociálnych, hospodárskych, kultúrnych a environmentálnych procesov a vzťahov, ktoré prebiehajú v regióne a ktoré prispievajú k zvyšovaniu jeho konkurencieschopnosti, trvalému hospodárskemu rozvoju, sociálnemu rozvoju a územnému rozvoju a k vyrovnávaniu hospodárskych rozdielov a sociálnych rozdielov medzi regiónmi.”

Koncepcné prístupy k regionálnemu rozvoju

V súčasnosti existuje veľké množstvo prístupov k vysvetľovaniu regionálneho rozvoja a rastu. Jednotlivé prístupy vysvetľujú regionálny rozvoj z iného uhla pohľadu a formulujú rôzne odporúčania pre podpornú politiku.

Buček a kol., (2010) vychádza z rozdelenia koncepcií podľa Capelliniho a Molla, ktoré využívajú Maier a Tödtling (1998) alebo Pike, Rodríguez-Pose a Tomaney (2007) a teda vedú k:

- **exogénne koncepcie regionálneho rozvoja** – do popredia dávajú take intervencie, ktoré sú

aorientujú na vonkajšie impulzy, do tejto skupiny patria aj **zahraničné investície**.

- **endogénne koncepcie regionálneho rozvoja** – podporujú endogénne faktory, teda tie, ktorými disponuje región a snaží sa zefektívniť a zvýšiť jeho výkonnosť, sú to napríklad prírodné podmienky, dostupnosť výrobných faktorov, sektorová štruktúra regiónu a pod.

2 Zahraničné investície a regionálny rozvoj

Pre dnešný globalizovaný svet je charakteristická vysoká mobilita výrobkov a služieb ako aj pracovnej sily, či informácií a znalostí. Globalizácia ekonomiky spôsobila odbúranie bariér obchodu, a firmy tak môžu spolupracovať a konkurovať si kdekoľvek na svete. Tieto faktory ovplyvňujú regionálny rozvoj na základe vonkajších impulzov. Regionálna ekonomia zdôrazňuje otvorenosť regionálnych ekonomík ako jedno z podstatných východísk ich vývoja v porovnaní s národohospodárskym pohľadom na ekonomiku. Ak by regióny fungovali ako uzavreté ekonomiky, ich ekonomický rast by bol determinovaný existujúcimi výrobnými faktormi a región by mohol produkovať iba toľko, koľko by obyvatelia dokázali spotrebovať. Ekonomická efektivita takéhoto systému by bola veľmi obmedzená. Z tohto dôvodu viaceré koncepcie zdôrazňujú, že mobilita práce, kapitálu, tovarov a poznatkov medzi regiónmi sú hybnou silou regionálneho rozvoja. Regionálne rozvojové stratégie sa pomerne často zakladajú na podpore veľkých exportujúcich firiem, prilákaní kapitálu a nových technológií, podpore medzinárodnej dopravnej infraštruktúry a veľkých firiem, ktoré sú schopné zamestnať veľký počet pracovníkov. Pričom **zahraničné investície** predstavujú hlavný mechanizmus previazania rôznych častí sveta. Tieto investície súvisia so vznikom multinárodných korporácií a transnacionálnych korporácií, teda firiem, ktoré obchodujú a investujú mimo svojich pôvodných hraníc. (Buček a kol., 2010)

Priama zahraničná investícia (PZI), predstavuje kategóriu medzinárodných investícií, ktorá vyjadruje zámer subjektu, ktorý je rezidentom jednej ekonomiky (priamy investor), získať trvalý podiel v podniku so sídlom v inej ekonomike – podnik priamej investície. MMF Manuál platobnej bilancie, 5. edícia, § 359).

Wokounet al. (2008) uvádza, že priame zahraničné investície sú všade vo svete významným faktorom ekonomického rozvoja. Majú vplyv nielen na celkový produkt danej krajiny, ale často spolu s priamymi zahraničnými investíciami prichádzajú do

krajiny nové technológie a dochádza taktiež k podpore MSP, ktoré sú dodavateľmi veľkých podnikov.

Masívna realokalizácia firiem a celková reštrukturalizácia transnacionálnych korporácií prináša regiónom nové komparatívne výhody. Medzi faktory prílevu investorom patrí nízka cena práce a dostupnosť voľnej pracovnej sily. Následný rozvoj špecializovanej produkcie a služieb predstavuje v regiónoch hlavný prostriedok napojenia sa na transnacionálne korporácie. Na jednej strane je konkurencieschopnosť firmy popri jej vnútorných faktoroch výrazne spoluurčovaná kvalitou vonkajšieho prostredia. Na druhej strane teória a prax potvrdzujú, že rozvoj a konkurencieschopnosť lokalít a regiónov sú rozhodujúcim spôsobom určované konkurencieschopnosťou firiem. Porozumenie týchto súvislostí vedie k tomu, že namiesto skúmania rozvinutosti a nerozvinutosti regiónov ako uzavretých entít sa pozornosť sústreďuje na skúmanie ich konkurencieschopnosti, ktorá je daná nielen konkurencieschopnosťou firiem pôsobiacich v regiónoch, ale i schopnosťou týchto regiónov vytvárať a ponúkať možnosti pre reštrukturalizáciu a modernizáciu firiem, prístup ku kvalifikovanej pracovnej sile, kapitálu, infraštruktúrna dostupnosť trhov a dodávateľov, učenie sa od najlepších a pod. (Buček a kol., 2010).

Prílev PZI je významným indikátorom inovačnej schopnosti (resp. predpokladu pre technologický transfer) najmä v novo sa rozvíjajúcich ekonomikách. Prílev PZI môžeme považovať za významný faktor rastu ekonomiky a výkonnosti regiónu, a to z dôvodu zvyšovania exportnej výkonnosti, pozitívneho dopadu na zamestnanosť, prípadne aj zvyšovania jej technologickej úrovne. Prílev PZI zároveň ukazuje mieru začlenenia ekonomiky do medzinárodnej delby práce a jej príťažlivosťou pre medzinárodný kapitál.

Ako uvádza Fabuš (2011) PZI sa môžu evidovať dvoma spôsobmi, a to ako toková veličina t.j. množstvo investícií, ktoré prišli (príliv PZI) do určitého štátu resp. odišli (odlev PZI) za určité časové obdobie z štátu, alebo ako stavová veličina, čiže objem (stav) PZI, ktoré sa v danom časovom období nachádzajú v určitom štáte.

2.1 Priame zahraničné investície a HDP v regiónoch SR

Z hľadiska rozmiestnenia PZI je SR veľmi diferencovaná. Táto diferenciácia sa premieta do ekonomického a sociálneho rozvoja regiónov SR. V nasledujúcej tabuľke vidíme túto diferenciáciu na úrovni krajov SR. Prílev PZI do Bratislavského kraja zaznamenával kladné hodnoty do roku 2008, od roku 2009 sú hodnoty záporné. V roku 2010 dosiahol prílev

PZI v kraji úroveň - 195 289 tis. EUR. Prílev PZI do Trnavského kraja od roku 2005 do 2008 zaznamenával neustály pokles, kde v roku 2008 dosiahol zápornú hodnotu -84455 tis. EUR. V nasledujúcom roku (2009) dosiahol výrazný nárast hodnoty prílevu PZI a v roku 2010 bol prílev PZI v tomto kraji 89072 tis. EUR. Prílev PZI do Trenčianskeho kraja dosahuje v sledovanom období iba kladné hodnoty. Významný prílev PZI do Žilinského kraja bol zaznamenaný v roku 2007. V roku 2008 a 2009 dosiahol Žilinský aj Košický kraj zápornú úroveň a v roku 2010 mal prílev PZI do Žilinského kraja hodnotu 5915 tis. EUR a do

Košického 10613 tis. EUR. Nitriansky kraj dosiahol v sledovanom období zápornú hodnotu prílevu PZI iba v roku 2010 a to vo výške -93591 tis. EUR. Prílev PZI do Banskobystrického a Prešovského kraja je pomerne nízky v porovnaní s ostatnými kraji SR.

Hodnotu prílevu PZI do SR za kraje SR zachytáva tabuľka 1. V prípade zápornej hodnoty prílevu PZI sú pohľadávky voči priamemu zahraničnému investorovi a zriaďovateľovi organizačnej zložky cudzozemca v tuzemsku vyššie ako záväzky voči priamemu zahraničnému investorovi a zriaďovateľovi organizačnej zložky cudzozemca v tuzemsku.

Tabuľka 1: Prílev PZI v krajoch SR v tis. EUR 2005 – 2010

Kraj	Prílev priamych zahraničných investícií do SR (v tis. EUR)					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bratislavský	887729	2964940	1471338	3161242	-158190	-195289
Trnavský	859895	441656	122414	-84455	618184	89072
Trenčiansky	131627	206468	254053	131537	53294	49790
Nitriansky	71595	200883	145862	77956	64478	-93591
Žilinský	318464	323175	557210	-1172	-260521	5915
Banskobystrický	31754	126908	223107	148851	-51445	1380
Prešovský	21666	14099	-90102	13973	10750	24908
Košický	177793	347752	251272	-124655	-280926	10613
SR	2500522	4625880	2935155	3323278	-4376	-107202

Zdroj: e-mailová komunikácia s NBS, vlastné spracovanie

Z hodnotenia úrovne rozvoja regiónov podľa ekonomického ukazovateľa HDP vyplýva, že v hodnote HDP na obyvateľa sa v slovenskej ekonomike výrazne odlišuje iba Bratislavský kraj. Tento kraj patrí do kategórie „regióny ako vedomostné centrá“ a tomuto zaradeniu zodpovedá aj najvyššia hodnota regionálneho HDP. Medzi ostatnými kraji nie sú výraznejšie rozdiely. Trenčiansky a Trnavský kraj sú zaradené k „mestským špecializovaným regiónom“. Trnavský kraj dosahuje vyššiu hodnotu HDP ako je priemerná

hodnota tohto ukazovateľa v SR. Trenčiansky kraj dosahuje porovnateľné hodnoty ako „regióny ako zdroje rastúcich efektov“, ku ktorým zaraďujeme Košický, Nitriansky a Žilinský kraj. Banskobystrický a Prešovský nie sú presne zaradené do žiadnej kategórie podľa modelu R. L. Marina. Predpoklad ich veľmi nízkej konkurencieschopnosti dokazujú najnižšie hodnoty HDP zo všetkých krajov SR. Hodnoty HDP za kraje SR ŠÚ SR uvádza iba po rok 2009, údaje za rok 2010 by mali byť k dispozícii v marci 2013.

Tabuľka 2: Regionálny HDP v mil.PPS, v bežnýchcenách

	Regionálny hrubý domáci produkt (v mil.PPS, v b. c.)				
	2005	2006	2007	2008	2009
Slovenská republika	100,000000	110,586946	124,410205	134,178644	126,548287
Bratislavský kraj	27,204917	28,926401	33,189009	35,113254	35,453720
Bratislavský kraj	27,204917	28,926401	33,189009	35,113254	35,453720
Západné Slovensko	32,636850	37,825975	41,752761	44,254269	41,062685
Trnavský kraj	11,111797	13,857652	15,388490	15,900374	14,579694
Trenčiansky kraj	9,846978	11,508246	12,758200	13,492228	12,381451
Nitriansky kraj	11,678075	12,460076	13,606071	14,861667	14,101540
Stredné Slovensko	19,372527	21,501552	24,655035	27,283256	25,150892
Žilinský kraj	10,615924	11,554657	13,450203	15,051911	14,074460
Banskobystrický kraj	8,756603	9,946895	11,204832	12,231347	11,076431
Východné Slovensko	20,785706	22,333018	24,813400	27,527865	24,880991
Prešovský kraj	8,709697	8,975171	10,150918	11,698662	10,782038
Košický kraj	12,076009	13,357845	14,662482	15,829203	14,098953

Zdroj: www.statistics.sk, RegDat

V nasledujúcej tabuľke sú údaje, ktoré vyjadrujú mieru nezamestnanosti v analyzovaných krajoch. Z údajov vidíme, že v tých krajoch, kde je najvyšší príliv PZI je aj najvyššie tempo ekonomického rastu. To znamená, že v krajoch kde je vysoká tvorba HDP je aj najnižšia miera nezamestnanosti. Najhoršie

výsledky z tohto pohľadu vykazujú kraje ako sú: Banskobystrický, Prešovský, Košický a Žilinský kraj. Roky 2008 a 2009 sú poznamenané hospodárskou krízou, ale aj v týchto rokoch je vidieť, že ekonomický a sociálny rozvoj je ovplyvnený vývojom PZI v krajoch.

Tabuľka 3: Vývoj miery nezamestnanosti v krajoch SR v %

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Bratislavský kraj	5,2	4,3	4,2	3,6	4,7	6,1	5,8
Trnavský kraj	10,4	8,8	6,5	6,2	9,1	12	10,6
Trenčiansky kraj	8,1	7,1	5,7	4,7	7,3	10,2	8,7
Nitriansky kraj	17,8	13,2	10,7	8,8	13	15,4	12,5
Žilinský kraj	15,2	11,8	10,1	7,7	10,6	14,5	14,3
Banskobystrický kraj	23,8	21,1	20	18,2	18,8	18,6	17,5
Prešovský kraj	21,5	18,1	13,8	13	16,2	18,6	17,8
Košický kraj	24,7	20,3	15,9	13,5	15,5	18,3	19,6
SR spolu	16,2	13,3	11	9,6	12,1	14,4	13,5

Zdroj: www.statistics.sk, RegDat

2.2 PZI a investičné stimuly v SR

Jedným z faktorov, ktoré ovplyvňujú rozhodnutie investora o lokalizácii jeho investície je nesporne aj objem a štruktúra investičných stimulov, ktoré môže získať. Slovenská republika sa vyznačuje výraznými regionálnymi rozdielmi, ktoré sú dané rôznymi dôvodmi. Investičné stimuly sú jedným z nástrojov, ktoré by mali motivovať investorov, aby umiestnili svoje nové prevádzky aj v menej rozvinutých regiónoch, t.j. v oblastiach s vyššou mierou nezamestnanosti, menej kvalitnou infraštruktúrou a pod.

Pozitívny vplyv novej investície by sa mal prejavovať vytvorením nových pracovných miest, príležitosťami na uplatnenie sa absolventov a zároveň aj vytvorením nových podnikateľských možností pre miestne spoločnosti. Viazanosť na konkrétny región je jednou zo základných črt investičných stimulov a ich poskytovanie by malo podporovať nielen zahraničných, ale aj domácich podnikateľov najmä prostredníctvom kooperačných vzťahov.

Príslušná legislatíva delí projekty, ktoré môžu byť podporené investičnou pomocou do štyroch kategórií:

- priemyselná výroba

- technologické centrá
- centrá strategických služieb-turizmus (cestovný ruch)

Každá z uvedených kategórií má zadané vlastné podmienky, ktoré je potrebné splniť na to, aby sa subjekt mohol o investičnú pomoc uchádzať.

Investičná pomoc môže byť poskytnutá vo forme:

- dotácie na obstaranie dlhodobého hmotného a nehmotného majetku
- úľavy na dani z príjmu
- príspevku na vytvorené nové pracovné miesta
- prevodu nehnuteľného majetku alebo zámeny nehnuteľného majetku za cenunižšiu, ako je všeobecná hodnota majetku

Zákon o investičnej pomoci delí projekty, ktoré je možné podporiť pomocou investičných stimulov podľa kritérií: miera zamestnanosti, resp. nezamestnanosti, minimálna výška investície, podiel nového technologického zariadenia a minimálna výška investície, ktorá má byť krytá vlastným imáním (viď tabuľka č. 4). Všetky typy projektov sa môžu uchádzať o pomoc v štyroch formách: finančná dotácia, daňová úľava, príspevky na novovytvorené pracovné miesta alebo prevod štátneho / mestského majetku na investora za zvýhodnenú cenu.

Tabuľka 4: Kritéria na určenie minimálnej výšky investície v SR pre rok 2011

Miera nezamestnanosti	Minimálna výška investície	Podiel nového technologického zariadenia	Minimálna výška investície ktorá musí byť krytá vlastným imáním
Nižšia než celoslovenský priemer (<12,48 %)	14 mil. EUR	60 %	7 mil. EUR.
Vyššia než celoslovenský priemer (>12,48 %)	7 mil. EUR	50 %	3,5 mil. EUR.
Aspoň o 50 % vyššia ako celoslovenský priemer (> 18,72 %)	3,5 mil. EUR.	40 %	1,7 mil. EUR.

Zdroj: www.sario.sk

Pre výpočet nezamestnanosti sa berie do úvahy údaj o nezamestnanosti zisťovaný Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Vychádza sa z celkového disponibilného počtu uchádzačov o zamestnanie v roku 2010, kedy bola priemerná miera nezamestnanosti v SR 12,48, z tohto údaje sa vychádzalo počas celého roka 2011.

SR je rozčlenená na základe miery nezamestnanosti v okresoch do piatich zón, pričom Bratislavský kraj je vylúčený z možnosti získať investičnú pomoc vzhľadom na vývoj ukazovateľa HDP v tomto kraji.

V januári 2013 bola schválená novela zákona o investičnej pomoci zameraná na rozvoj

znevýhodnených regiónov. Podľa tejto novely by investičná pomoc mala byť poskytnutá len ak investičný zámer vedie k čistému nárastu nových pracovných miest v porovnaní s priemerom za predošlých dvanásť mesiacov, kedy bol investičný zámer doručený na Ministerstvo hospodárstva SR alebo Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja. Investičná pomoc sa bude podľa novely poskytovať prioritne vo forme úľavy na dani z príjmu. Investičná pomoc bude ďalej zameraná na podporu investícií v odvetviach s vysokou pridanou hodnotou a na podporu malých a stredných podnikateľov, pre ktorých sa minimálna výška oprávnených nákladov pre investičné zábery v oblasti priemyselnej výroby navrhuje znížiť.

Záver

Z analýzy vzťahu PZI a ekonomického rastu regiónov SR vyplýva, že PZI majú vplyv na ekonomický rast regiónov a celkovú výkonnosť ekonomiky SR. Ich najväčším prínosom je to, že ovplyvňujú zamestnanosť v regiónoch, čo sa synergickým efektom prejavuje v príjmoch obyvateľstva a rastom regionálneho dopytu. Podľa Dudáša (2010) význam PZI je najmä v znížení nezamestnanosti, prísune nových technológií, zvýšenej aktivity domácich subdodávateľov a v tom, že sú zdrojom kapitálu v oblastiach s nedostatkom investícií a zároveň zvyšujú exportnú schopnosť ekonomiky.

Literatúra

- Belajová, A., Fáziková, M. (2005). *Regionálna ekonomika*. 3. vyd. Nitra: Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja, Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2005. 254 s. ISBN 80-8069-513-X
- Blažek, J., Uuhlíř, D. (2002). *Teorie regionálního rozvoje: Nástin, kritika, klasifikace*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 211 s. ISBN 80-246-0384-5
- Buček, M., Rehák, Š., Tvrdoň, J. (2010). *Regionálna ekonomia a politika*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010. 269 s. ISBN 978-80-8078-362-4
- Dudáš, T. (2010). *Priame zahraničné investície v slovenskej ekonomike*. Bratislava: Ekonóm, 2010. ISBN 978-80-225-3084-2
- Fabuš, M. (2011). Priame zahraničné investície a ich vývoj v rámci krajov SR.. Trenčín: *Sociálno-ekonomická revue*. č.3/201, roč.9, s.22. ISSN:1336-3727.
- Ferenčíková, S., Michnik, L., Šesták, J. (1997). *Priame zahraničné investície :vnútorné a medzinárodné súvislosti*. Bratislava: Edícia Nová ekonomia, 1997. 233 s. ISBN 978 – 80 – 8884 – 809 - 7

Efekty plynúce z PZI nie sú jednoznačne lenpozitívne, pretože sa vytvára umelo konkurencia pre domáce firmy často za výhodnejších podmienok oproti domácim podnikateľom, čím sa znižuje konkurencieschopnosť domácich firiem a deformuje sa podnikateľské prostredie. V dôsledku poskytovania daňových úľav a investičných stimulov sa vytvárajú nerovné podmienky v podnikateľskom prostredí, tiež z hľadiska štátneho rozpočtu nastáva výpadok daňových príjmov a zvýšenie rozpočtových výdavkov.

Z dlhodobého hľadiska aj napriek tomu, že PZI zvyšujú ekonomický a sociálny rozvoj regiónov, prostredníctvom PZI sa nedarí znižovať regionálne rozdiely. Zahraničné investície sú stále sústredené do bratislavského regiónu, kde sú pre zahraničných investorov dlhodobo vytvárané najvýhodnejšie podmienky v dôsledku vysokokvalifikovanej pracovnej sily, vybudovanej infraštruktúry, napojenia na transeurópske dopravné siete a pod.

Z hľadiska zvýšenia efektívnosti investičných stimulov by sa SR mala zamerať na: podporu zahraničných investícií do sektora malých a stredných podnikov, na optimalizáciu odvetvovej štruktúry ekonomiky v zmysle relatívneho zmenšovania závislosti od automobilového priemyslu, zahraničné investície, ktoré prinášajú nové technológie a rozvoj inovácií, využitie priemyselných parkov a podnikateľských inkubátorov, ako platformy pre spoluprácu domácich a zahraničných subjektov, na rast čistej zamestnanosti v regiónoch a nielen udržanie zamestnanosti.

- Habanik, J., Koišová, E. (2011). *Regionálna ekonomika a politika*. Bratislava: Sprint, 2011. 174 s. ISBN 978- 80-89393- 55- 8.
- Hošková, A. (2001). *Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska*. Bratislava: Inštitút menových a finančných vzťahov NBS, 43 s.
- Ivaničková, A. (1998). *Regionalizácia a priestorová organizácia regionálneho rozvoja*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 1998. 175 s. ISBN 80-225-0937-X
- Kadeřábková, A. (2007). *Ročenka konkurencieschopnosti České republiky 2006-2007*. Praha: Linde, 2007. 558 s. ISBN 80-86131-77-7
- Kordoš, M. (2010). Rámec regionálnej politiky EÚ. *Sociálno-ekonomická revue*. roč.8, č.3 (2010), s.50-52. ISSN 1338-2195
- Kožíak, R. (2008). *Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. 138 s. ISBN 978-80-8083-573-6
- Maier, G., Tödtling, F. (1997). *Regionálna a urbanistická ekonomika: Teória lokalizácie*

a priestorová štruktúra. 1. vyd. Bratislava: Elita, 1997. 240 s. ISBN 80-8044-044-1

Maier, G., Tödtling, F. (1998). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2: Regionálny rozvoj a regionálna politika*. 1. vyd. Bratislava: Elita, 1998. 320 s. ISBN 80-8044-049-2

Masárová, J., Koišová, E. (2012). Sociálne a ekonomické indikátory v regionálnom rozvoji Slovenska. *Faktory sociálno ekonomického rozvoja regiónov SR*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2012. 60 s. ISBN 978-80-8075-565-2

Rajčáková, E. (2009). *Regionálny rozvoj a regionálna politika Európskej únie a Slovenska*. 1. vyd. Bratislava: Geo-grafika, 2009. 136 s. ISBN 978-80-89317-09-7

Tvrdoň, J., Hamalová, M., Žárska, E. (1995). *Regionálny rozvoj*. Bratislava: Národohospodárska fakulta EU, 1995. 174 s. ISBN 80-225-0671-0

Wokoun, R. (2008). *Regionální rozvoj, východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie programování*. Praha: Linde, 475 s. ISBN 978-80-7201-699-0.

ŠÚ SR (2012). *Makroekonomické analýzy*. [cit.: 2013-1-19]. Dostupné na:
<http://portal.statistics.sk.showdoc.do?docit=4>

MH SR (2012). *Efektívnosť investičných stimulov vo väzbe na regionálny a ekonomický rozvoj SR*. [cit.: 2013-1-19]. Dostupné na:
<http://www.rokovania.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-148197>

Sario (2013): *Investičné možnosti v regiónoch SR*. [cit.: 2013-1-09]. Dostupné: <http://www.sario.sk/?regionalne-analyzy>

UNCTAD (2012): *Word investment Report*. [cit.: 2013-1-16]. Dostupné na:
<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>

Kontakt

Ing. Eva Ivanová, CSc.
Katedra ekonómie a ekonomiky
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3, 911 50 Trenčín
Tel: +421 32 7400 420
E-mail: eva.ivanova@tnuni.sk

SUMMARY

Foreign direct investments and economic growth in the regions of Slovakia*Eva IVANOVÁ*

In the 5 year reporting period we compared inflow of FDIs in the individual regions of Slovakia and correlated these with the development of GDP per capita. The level of FDI is the highest in the region of Bratislava, and this region also shows the highest GDP per capita and the lowest level of unemployment. Investment stimuli however are directed predominantly into other regions than Bratislava trying to improve the quality of business environment in those regions to attract foreign investors with main aim to reduce the differences in the socio economic development of the regions. Based on the socio-economic indicators in the regions such as GDP and Employment, it is possible to state that application of foreign investments stimulus not always lead to desirable economic effects. Development of these indicators in the monitored period is distorted by the global economic crisis.

Analyzing FDIs and GDP data we can see that foreign direct investments have significant influence on the pace of economic growth and that the direct correlation exists between the two. Years 2009 and 2010 are influenced by the effects of the economic crisis with index of economic growth in 2009 in constant prices at - 4.9%. When analyzing the trend of these indicators by the regions we see uneven results. Most of the FDIs flow into Bratislava region capturing 65% of all the investments. Investment stimulus flow into the regions outside of Bratislava and their primary goal is to attract foreign direct investments and to maintain employment in the regions. Despite the long term policies aimed at mitigation of regional differences, these are still persisting. Based on the state policies the FDIs.

According to the OECD countries attract the foreign investors via applying different approaches: such as rules-based approaches when foreign investors are preferred in national economies and the others are discriminated upon. Some foreign investors are preferred to small and medium enterprises. Furthermore fiscal stimuli such as tax relief for foreign investment flow and financial stimuli such as different forms of funds, grants and donation can be used to fund research and scientific activities and opening positions. Since 2002 till June 2010 funds in the amount of 1.099 mld.€ have been allocated to 101 investment projects. This amount comprises funds – in the amount of 481.69 mil.€, 84.80 mil.€ is allocated to fund opening positions and the tax relief amounts 434.2mil.€.

From the point of view of sectors where the funds are allocated, most funds are allocated to the automotive and electro-technical industries. From the point of view of regions, most funds are allocated to the Zilina Region (28%) and Trnava Region (23%), to Banská Bystrica (6%) and Presov Region (2%) that are the most undeveloped Slovak regions. The foreign investment flow is the highest one in Bratislava Region so the smallest amount of funds (3%) has been allocated to this region. The Bratislava Region is the most attractive one for the foreign developers, foreign investment as the region is well equipped with a complete infrastructure and qualified labour force, researchers in research institutions and universities are concentrated right here the Slovak capital.

JEL Classification: E 22, E 23, E 26

VYUŽITÍ ODHADU NAIRU A EKONOMICKÉHO CYKLU K ANALÝZE NESTABILNÍCH OBDOBÍ NA TRHU PRÁCE ZEMÍ V4

Use an estimate of the nairu and the business cycle for analysis of unstable period in the labour market of countries V4

Emilie JAŠOVÁ, Božena KADEŘÁBKOVÁ

Abstrakt

Článek usiluje o zmapování vývoje NAIRU a hospodářského cyklu na trhu práce ve vybraných tranzitivních ekonomikách. K odhadu NAIRU byly použity metody, které umožnily pohled na tuto nepozorovatelnou proměnnou z časového hlediska. Metodami odhadnuté hodnoty NAIRU byly odečteny od skutečné míry nezaměstnanosti a vyčísleny gapy nezaměstnanosti, které monitorovaly ekonomický cyklus na trhu práce. Fáze ekonomického cyklu na trhu práce byly dále porovnány s vývojem základního indikátoru reálné ekonomiky (s HDP), čímž byla prověřena jejich kompatibilita. V dalším kroku se analýza pokusila dále precizovat nestabilní období na trhu práce ve vybraných zemích V4. Konkrétně se zaměřila na jejich lokalizaci, důvody vzniku a jejich způsob projevu. Na závěr se analýza věnovala fenoménu posledního vývoje, kterým je recese v letech 2008 a 2009. V této souvislosti byla zmapována rychlost, intenzita a doba trvání jejího vlivu na trh práce členských zemí V4.

Klíčová slova

Phillipsova křivka, NAIRU, Jednorovnicový model, Break model, HP filtr a mezera nezaměstnanosti.

Abstract

The article aims to map the development of NAIRU and the economic cycle of the labour market in selected transition economies. For the estimate of NAIRU methods were used which enabled a view of this unobserved variable from the time viewpoint. By these methods estimated values of NAIRU were deduced from the real unemployment rate and the enumerated gaps in unemployment which monitored the economic cycle of the labour market. The stages of the economic cycle of the labour market were further compared with the development of the basic indicator of the real economy, i.e. with GDP, by which there was verified their compatibility. In the next step the analysis tried to further specify any unstable period of the labour market in the selected countries V4. Particularly it focused on their localization, how they originated and their way of manifestation. In the conclusion the analysis engaged with the phenomenon of latest development, namely the recession in 2008 and 2009. In this connection there was mapped the velocity, intensity and duration time of its influence on the labour market of member countries V4.

Key words

Phillips curve, NAIRU, One-equation model, Break model, HP filter and unemployment gap.

JEL Classification: E 24, E 32, E 37

Úvod

Mezi zásadní témata makroekonomické teorie a cíle hospodářských politiky patří kategoriejako jsou růst, inflace a nezaměstnanost (Stock, 2010, s. 4–5). Proto se věnuje značná pozornost konceptům jako je Phillipsova křivka (dále PC), NAIRU (Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment) nebo Okunův zákon. Jejich prostřednictvím vysvětlujeme vazby mezi růstem, inflací a nezaměstnaností. I když praktické využití těchto pojmů je však prozatím

omezené, má smysl se jimi zabývat zejména pro porozumění složité realitě.

Chování trhu práce a vztah mezi nezaměstnaností a inflací lze vysvětlit tzv. přirozenou mírou nezaměstnanosti (Richardson, 2000, s. 38). Konkrétně je to míra nezaměstnanosti, při které se míra inflace nemění (Estrada, 2000, s. 1). Autoři koncept nazývají jako Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment (dále NAIRU). Základem pro měnově politická rozhodování je vyčíslení rozdílu mezi skutečnou mírou nezaměstnaností s přirozenou mírou.

NAIRU predstavuje "rovnovážné" nebo "očekávané" hodnoty analyzovaných veličin, které musí být odhadnuty (Boone, 2000, s. 6). Podle autorů nástroje měření poskytují odlišné bodové odhady NAIRU. Richardson (2000, s. 38) NAIRU odhaduje třemi skupinami metod.

Vzhledem k tomu, že odhad NAIRU je doprovázen celou řadou nejistot, autoři jej často považují za málo využitelný při diskuzích o makroekonomické politice (Estrada, 2000, s. 1). Mc Adam a McMorro (1999, s. 3) jako i celá řada dalších ekonomů považují koncept NAIRU za užitečný z teoretického hlediska. Aplikovatelný potom je především při srovnávání flexibility trhu práce mezi zeměmi, při posuzování nefunkčnosti příslušného pracovního trhu a při rozhodování o strukturálních reformách v konkrétních zemích.

Prvním cílem analýzy bylo odhadnout hodnoty NAIRU a propočítat gapy nezaměstnanosti na trhu práce v členských zemích Visegrádské skupiny (dále V4), které monitorují ekonomický cyklus na trhu práce. Fáze ekonomického cyklu na trhu práce byly dále porovnány s vývojem základního indikátoru reálné ekonomiky, tj. s HDP. V dalším kroku se analýza pokusila dále precizovat v dřívější publikační činnosti zmíněná nestabilní období na trhu práce ve vybraných zemích V4. Závěrem byla posouzena rychlost, intenzita a doba trvání vlivu recese na trh práce členských zemí V4.

Výklad je rozdělen do následujících částí. V1. část se budeme zabývat koncepčním rámcem pro odhad NAIRU. Ve 2. části budeme odhadovat vývoj NAIRU a hospodářského cyklu z pohledu trhu práce v zemích Visegrádské skupiny. Ve 3. části shrneme výsledky analýzy a z nich vyvodíme závěry v poslední části tohoto příspěvku.

1. Koncepční rámec pro odhad NAIRU

Historii konceptu Phillipsovy křivky můžeme rozdělit do tří časových období. Do prvního období patří tzv. předchůdci Phillipse, do druhého Phillips a do třetího tzv. pokračovatelé Phillipse. Humphrey (1985, s. 18-23) k předchůdcům Phillipse řadí Lova, který věřil v pokles nezaměstnanosti při poklesu inflace, Huma (na počátku 60. let 18. století), který předpokládá, že zafixování nezaměstnanosti na nízké úrovni povede k růstu cen. Thornton (na počátku 19. století) spojuje růst nezaměstnanosti s cenovou deflací. Attwood (ve 20. letech 19. století) upozorňuje na to, že vysoká nezaměstnanost pramení z nízké inflace a opačně. Mill (ve 40. letech 19. století) tvrdil, že zjištěná substituce vzniká při neočekávaných změnách a mizí s přizpůsobením chování skutečnému vývoji. Fisher (ve 30. letech 20. století) se zabýval

statistickým důkazem vztahu mezi nezaměstnaností a inflací.

Phillips (1958, s. 284) na datech Velké Británie zkoumal negativní závislost mezi mírou změn mzdových sazeb, tedy tzv. mzdovou inflací a mírou nezaměstnanosti. Jeho původní PC vyjadřuje substituční vztah mezi změnou mírou nezaměstnanosti a změnou míry nominálních mzdových sazeb.

Mezi autory dalších verzí PC, tedy mezi pokračovatele Phillipse patří Samuelson a Solow (1960, s. 127), kteří vyvinuli koncept modifikované PC, ve které existuje tradeoff mezi mírou cenové inflace a mírou nezaměstnanosti. Friedman (1968, s. 7) a Phelps (1967, s. 254) rozšířili PC o očekávání. Přirozená míra nezaměstnanosti je pak míra nezaměstnanosti, při které se inflační očekávání rovnají skutečné míře inflace. Tinbergen (v 60. letech 20. století) podle Humphrey zjistil, že kauzalita jde od nezaměstnanosti ke mzdové inflaci. Klein a Goldberger (v 60. letech 20. století) dle tohoto autora provedli ekonometrický odhad rovnice vztahu mezi inflací a nezaměstnaností. Brown (v 60. letech 20. století) využil scatter diagram a Sultan kreslil graf PC. Modigliani a Papademos (1975, s. 142) vyvinuli koncept Neinflační míry nezaměstnanosti (NIRU) s tím, že pokud je skutečná míra nezaměstnanosti nad NIRU, pak pravděpodobně inflace klesne. Tobin (1997, s. 1) zavedl pojem Míra nezaměstnanosti neakcelerující inflaci (NAIRU). Je to míra nezaměstnanosti, při které se vyrovnávají efekty zvyšující a efekty snižujícími inflaci. S přirozenou mírou nezaměstnaností NAIRU ztotožňujeme jen v případě akceptace PC rozšířené o očekávání.

Podle Pošty (2008, s. 10) rozlišení mezi přirozenou mírou nezaměstnanosti a NAIRU je podstatné pro výběr metody k jejich empirickému odhadu. Pro odhad přirozené míry nezaměstnanosti se používají strukturální modely a NAIRU se odhaduje kromě toho také čistě statistickými metodami. Richardson (2000, s. 38) NAIRU doporučuje kvantifikovat pomocí třech skupin metod.

Strukturálními metodami autoři odvozují NAIRU odhadem rovnic popisujících cenové a mzdové nastavení a chování. Do strukturálních metod patří mzdově cenový model – Bargaining model a jednoduchá rovnice inflačního systému tzv. Gordon's „Triangle“ model tzv. Jednorovnicový model. Odhadnuté NAIRU není úplně precizní např. kvůli kvantifikaci institucionálních proměnných, neshodě na dlouhodobých efektech změn reálných úrokových sazeb, nejistotě o počtu proměnných a citlivosti výsledků na konkrétní podskupiny proměnných.

Čistě statistické metody dělají vlastní míru nezaměstnanosti na její trend (NAIRU) a cyklickou komponentu. Fabiani a Mestre (2000, s. 10) tyto dvě komponenty identifikují filtrovacími metodami jako je

HP filtr. Nevýhodou je jistá libovůle při modelování odhadu trendu. Výhodou na druhé straně je snadná aplikovatelnost. Podle Bezděka (2003, s. 36) je HP filtr nenáročný na data. Beneš a N'Diaye (2004, s. 117) jej považují za nejjednodušší variantu filtrovacích technik.

Přístup redukované formy Richardson (2000, s. 38) označuje za kompromis mezi strukturálními a čistě statistickými metodami. Tato metoda odhaduje NAIRU behaviorálními rovnicemi vysvětlujícími inflaci a stanovením stupně vyhlazení NAIRU a tím také gapu nezaměstnanosti. Odhad NAIRU se uskutečňuje přímo ve spojitosti s inflací, PC může být různě specifikována. Nedostatkem je zvýšená náročnost extrapolace NAIRU v případě, kdy odhadovaná PC zahrnuje pouze dočasné nabídkové šoky. Autoři nicméně tvrdí, že filtrovací metody (Kalmanův a HP multivariátní filtr) představují zlepšení odhadu NAIRU proti předešlým metodám. Fabiani a Mestre (2000, s. 10) hovoří v této souvislosti také o Break modelu.

2. Vývoj NAIRU a hospodářského cyklu z pohledu trhu práce v zemích Visegrádské skupiny

V této části se budeme zabývat analýzou vývoje NAIRU odhadnutého pro Českou republiku, Slovensko, Maďarsko a Polsko několika vybranými metodami. Pro tyto země dále odvodíme vývoj ekonomického cyklu z pohledu trhu práce. Tyto země byly do našeho výzkumu zařazeny především z důvodu přetrvávající obdobnosti ekonomického vývoje pramenící z administrativních opatření při přechodu z centrálně plánovaného na tržní hospodářství, z podobné struktury ekonomik a z podobné míry jejich otevřenosti.

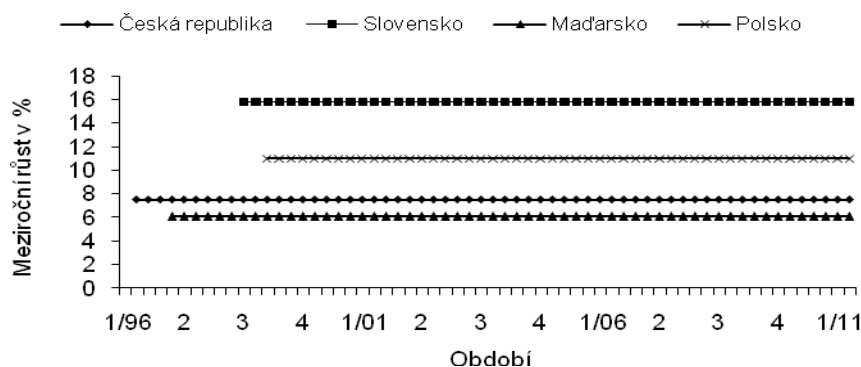
Cenový vývoj v podmínkách V4 byl mapován deflátořem spotřeby domácností podle národních účtů. Tyto časové řady byly transformovány tak, aby vyjadřovaly adaptivní formování očekávání

(meziroční změna v čase t - meziroční změna v čase $t-1$). Vývoj na trhu práce popisují míry nezaměstnanosti jednotlivých zemí definované mezinárodní institucí International Labour Organization (ILO) v %. Dalšími vysvětlujícími proměnnými jsou meziroční změny měnového kurzu jednotlivých zemí k EURU, dovozní ceny, cena ropy Brent a nepřímé daně. Míry nezaměstnanosti byly sezónně očištěny klouzavým multiplikativním průměrem. Všechny časové řady pak byly otestovány Augmented Dickey – Fullerovým testem potvrzujícím jejich stacionaritu.

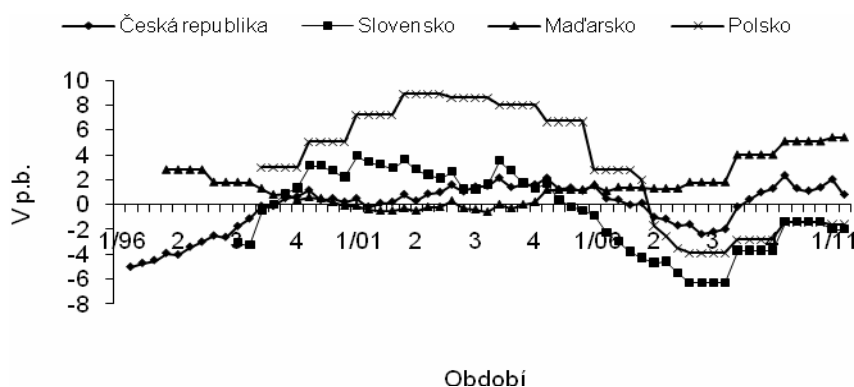
Analýzou nejprve získáme jednu hodnotu NAIRU pro celé období prostřednictvím Jednorovnicového modelu. Break model rozdělí sledované časové období na několik časových období, pro která jsou dále odhadnuta vlastní NAIRU. HP filtr a Kalmanův filtr poskytne časově proměnlivé NAIRU. Takto získané proměnné odečteme od skutečných měr nezaměstnanosti a získáme pohled na vývoj ekonomického cyklu z pohledu trhu práce v každé zemi.

2.1 NAIRU odhadnuté Jednorovnicovým modelem

Jednorovnicový model díky své konstrukci odhadne pro celé sledované období pouze jedno dlouhodobé NAIRU, které podle zkušeností z analýzy provedené dříve (Kadeřábková, 2012, s. 7) na období přechodu ekonomiky z plánovaného na tržní hospodářství může zachytit nestabilní a přechodná období. Závisle proměnná je meziroční změna deflátořu spotřeby domácností v %, za signifikantní fixní regresory bylo možné považovat hodnoty míry nezaměstnanosti v % (bez zpoždění v případě České republiky, Slovenska a Polska a se zpožděním v případě Maďarska), zpožděné hodnoty meziročních změn deflátořu spotřeby domácností v % (s výjimkou České republiky) a hodnoty meziročních změn měnového kurzu zemí k EURU v % (pouze v případě České republiky a Slovenska).

Graf 1**Vývoj NAIRU odhadnutý Jednorovnicovým modelem pro jednotlivé členské země V4**

Zdroj: Vlastní propočty na podkladě dat České národní banky, Českého statistického úřadu a OECD.

Graf 2**Vývoj gapu nezaměstnanosti pro jednotlivé členské země V4**

Zdroj: Vlastní propočty na podkladě dat České národní banky, Českého statistického úřadu a OECD.

Hodnota odhadovaného NAIRU v podmínkách České republiky činila 7,5 % (viz. Graf 1). Ze srovnání skutečné míry nezaměstnanosti a NAIRU vyplývá, že na počátku sledovaného období (až do 3. čtvrtletí 1998) byl zaznamenán výrazný pozitivní gap nezaměstnanosti (jednalo se o období konjunktury) v rozporu s vývojem reálné veličiny HDP, který výrazně meziročně klesal. Model nedokázal do hodnoty NAIRU promítnout nízkou míru nezaměstnanost na počátku sledovaného období. Gapy okolo hodnoty 2,0 p.b. byly také zjištěny v období od 4. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008. Model do hodnoty NAIRU nezahrnul prudký pokles míry nezaměstnanosti v tomto období. Zjištěná fáze konjunktury na trhu práce odpovídá vývoji reálné ekonomiky. Vliv poslední recese se na trhu práce projevil od 2. čtvrtletí 2009 a trval až do konce sledovaného období (tedy 2. čtvrtletí 2011). Její umístění bylo plně v souladu s vývojem reálné ekonomiky.

Z výše uvedeného Grafu 1 lze vysledovat, že na Slovensku bylo NAIRU 15,8 % a v podstatě lze říci, že v první polovině sledovaného období skutečná míra nezaměstnanosti převyšovala NAIRU. K obratu poměru došlo ve 3. čtvrtletí 2005. Vrchol fáze konjunktury byl zaznamenán v roce 2008, od kdy se pozitivní gap nezaměstnanosti postupně ztenčoval až do 1. čtvrtletí 2010, aby v následujících dvou čtvrtletích se opět zvětšil. V podmínkách Slovenska odhad NAIRU resp. gapu nezaměstnanosti také nezjistil vážný nesoulad s fakty. Nerealisticky velké gapy nezaměstnanosti v období let 2007 a 2008 byly způsobeny tím, že NAIRU je dlouhodobým průměrem skutečných měr nezaměstnanosti a nezaměstnanost v předchozím období byla významně nižší než nezaměstnanost v těchto dvou zmíněných obdobích. Propad HDP vlivem recese se na trhu práce projevil zásadním snížením pozitivního gapu nezaměstnanosti v období roku 2010. Od 1. čtvrtletí 2011 se situace na

trhu práce zlepšila a pozitivní gap nezaměstnanosti se opět zvýšil.

V prostředí Maďarska tento model odhadl pro celé sledované období NAIRU ve výši 6,1 % (viz. Graf 1). NAIRU se v období do 3. čtvrtletí 2000 nacházelo pod skutečnou mírou nezaměstnanosti a indikovalo fázi recese, což je v rozporu s vývojem maďarského HDP. V dalším období (do 2. čtvrtletí 2004) je již odhadována fáze konjunktury, nicméně její intenzita (gapy okolo 0,3 p.b.) je nedostatečná vzhledem k vývoji HDP. Od 3. čtvrtletí 2004 až do konce sledovaného období se trh práce nacházel ve fázi stále silnější recese. Z pohledu vývoje základní veličiny reálné ekonomiky tj. HDP se jednalo o období postupné decelerace jeho růstu, která v roce 2009 přešla do hlubokého meziročního propadu. Vývoj NAIRU na počátku roku 2011 byl neslučitelný s ostatními fakty reálné ekonomiky. V tomto období model nedokázal zachytit prudké zvýšení skutečné míry nezaměstnanosti od roku 2009 do hodnoty dlouhodobého NAIRU, což vedlo k nerealisticky velkému negativnímu gapu nezaměstnanosti v době akcelerace růstu HDP.

V Polsku NAIRU činilo ve sledovaném období 11,0 % (viz. Graf 1). Od 1. čtvrtletí 1999 až do 1. čtvrtletí 2007 se nacházelo pod skutečnou mírou nezaměstnanosti a naznačovalo tak existenci fáze recese na trhu práce. Při pohledu na reálné veličiny ekonomiky však lze zjistit v tomto období meziroční růst HDP. Kromě tohoto rozporu je také zřejmé, že model nezachytil postupnou akceleraci skutečné míry nezaměstnanosti do vývoje NAIRU, což vedlo k tomu, že negativní gap byl také ve většině případů nerealisticky velký (okolo 8,0 p.b.). Od 2. čtvrtletí 2007 až do konce sledovaného období se trh práce nacházel ve fázi konjunktury, která v souladu s fakty reálné ekonomiky slábla až do 4. čtvrtletí 2010. Od 1. čtvrtletí 2011 se opět pozitivní gap nezaměstnanosti začal zvětšovat.

Z výsledků aplikace Jednorovnicového modelu plyne, že:

- 1) zjištění **fáze ekonomického cyklu na trhu práce nejsou vždy v souladu s fakty reálné ekonomiky**. V České republice se jednalo o počátek sledovaného období až do 3. čtvrtletí 1998, kdy byl zaznamenán výrazný pozitivní gap nezaměstnanosti v době razantního meziročního poklesu HDP. V prostředí Maďarska se NAIRU nacházelo pod skutečnou mírou nezaměstnanosti (indikovalo recesi), což je v rozporu s vývojem HDP v období do 3. čtvrtletí 2000. Na počátku roku 2011 byl zase na trhu práce patrný negativní gap nezaměstnanosti v době akcelerace růstu HDP. V Polsku se NAIRU nacházelo pod skutečnou mírou nezaměstnanosti od 1. čtvrtletí

1999 do 1. čtvrtletí 2007 při meziročním růstu HDP.

- 2) existují období, kdy **model nedokázal promptně do vývoje NAIRU promítnout poslední vývoj skutečné míry nezaměstnanosti, což vedlo k nerealisticky velkému gapu nezaměstnanosti**. V případě České republiky se jednalo o období do 3. čtvrtletí 1998, kdy model v hodnotě NAIRU nepromítnul nízkou míru nezaměstnanosti na počátku sledovaného období. Dále se jednalo o období od 4. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008, kdy model nekopíroval prudký pokles míry nezaměstnanosti v posledním období. Na Slovensku v období let 2007 a 2008 nebyla do hodnot NAIRU zachycena významně nižší míra nezaměstnanosti v předchozím období. V Maďarsku model nedokázal zachytit prudké zvýšení skutečné míry nezaměstnanosti od roku 2009 do hodnoty dlouhodobého NAIRU na počátku roku 2011. V Polsku model nezachytil postupnou akceleraci skutečné míry nezaměstnanosti do vývoje NAIRU od 1. čtvrtletí 1999 až do 1. čtvrtletí 2007.
- 3) Nerealisticky velké gapy nezaměstnanosti v období let 2007 a 2008 byly způsobeny tím, že NAIRU je dlouhodobým průměrem skutečných měr nezaměstnanosti a nezaměstnanost v předchozím období byla významně nižší než nezaměstnanost v těchto dvou zmíněných obdobích.
- 4) **vliv poslední recese se na trhu práce v jednotlivých zemích V4 projevil s odlišnou rychlostí, intenzitou a měl odlišné trvání**. V České republice trh práce byl zasazen tímto fenoménem od 2. čtvrtletí 2009 a trval až do 2. čtvrtletí 2011. Na Slovensku se propad HDP pod vlivem recese na trhu práce projevil pouze zásadním snížením pozitivního gapu nezaměstnanosti v průběhu roku 2010. V Maďarsku zase od 1. čtvrtletí 2009 do 2. čtvrtletí 2011 akceleroval dlouhodobě pozorovaný negativní gap nezaměstnanosti. V Polsku se vliv recese projevil podstatným snížením pozitivního gapu nezaměstnanosti od 1. čtvrtletí 2009 až do 4. čtvrtletí 2010.

2.2 NAIRU odhadnuté Break modelem

Break model přispívá k lepšímu vyjádření vývoje NAIRU vzhledem k vývoji reálné ekonomiky. Předností tohoto modelu je, že celé sledované období rozdělí na několik časových úseků, ve kterých NAIRU podle dříve publikované analýzy (Jašová, 2011, s. 11) již lépe odpovídá faktickému vývoji na trhu práce. V místech, kde je minimalizace sumy čtverců reziduí

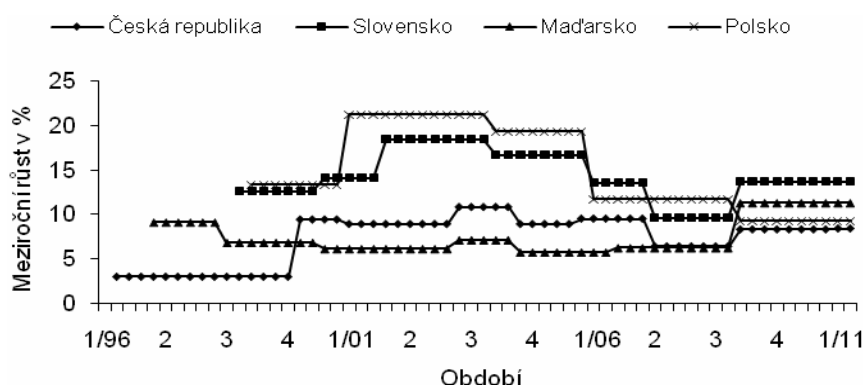
nejnižší, dochází ke změně v substituci mezi mírou nezaměstnaností a inflací, kterou označujeme jako bod zlomu. Pro každou část časové řady odhadneme přímkou metodou nejmenších čtverců a propočteme hodnoty NAIRU.

Závisle proměnnou byla ve všech zemích meziroční změna deflátoru spotřeby domácnosti v %, statisticky významnými fixními regresory byly hodnoty míry nezaměstnanosti v %, meziroční změny měnového kurzu zemí k EURU v % (s výjimkou Slovenska byly uvažovány bez zpoždění, v případě

Polska tato proměnná byla statisticky nevýznamná), meziroční změny cen ropy Brent v % (s výjimkou Polska byly uvažovány bez zpoždění, v České republice tato proměnná byla statisticky nevýznamná), zpožděné hodnoty meziročních změn deflátoru spotřeby domácnosti a dovozních cen v % (v případě Polska a Maďarska tyto proměnné chybí) a meziroční změny nepřímých daní v % bez zpoždění (tato proměnná byla statisticky významná pouze v případě České republiky).

Graf 3

Vývoj NAIRU podle Break modelu v jednotlivých členských zemích V4

Zdroj: Vlastní propočet na podkladě dat České národní banky, Českého statistického úřadu a OECD.

V podmínkách České republiky bylo Break modelem odhadnuto devět časových období (viz. Graf 2), ve kterých hodnoty NAIRU činily: 3,0 %, 9,4 %, 8,9 %, 10,8 %, 8,9 %, 9,5 %, 6,4 %, 8,3 % a 8,4 %. Parametry ve všech časových obdobích (kromě sedmého a devátého období) jsou v souladu s teoretickým očekáváním a vyjadřují substituční vztah. Vývoj gapů nezaměstnanosti odpovídá s obvyklým zpožděním (dvě až tři čtvrtletí) vývoji HDP. Velké negativní gapy nezaměstnanosti se vyskytují pouze v období od 3. čtvrtletí 1998 do 4. čtvrtletí 1999, kdy metoda nezachytila prudký růst skutečné míry nezaměstnanosti v posledních několika čtvrtletích. Dle této metody fáze poslední recese začíná ve 3. čtvrtletí 2009 a trvala až do 1. čtvrtletí 2011. V posledním sledovaném období byla zaznamenána mělká konjunktura.

V případě Slovenska Break model odhadl pouze sedm časových intervalů (viz. Graf 2); hodnoty NAIRU potom činily: 12,6 %, 14,1 %, 18,4 %, 16,6 %, 13,5 %, 9,6 % a 13,7 %. Parametry ve všech časových obdobích (kromě pátého a sedmého) jsou v souladu s teoretickým očekáváním a vyjadřují substituční vztah. Opět lze konstatovat, že vývoj gapů nezaměstnanosti odpovídá faktickému vývoji reálné

ekonomiky. Velké negativní gapy nezaměstnanosti byly zjištěny v období od 3. čtvrtletí 1999 do 3. čtvrtletí 2001, a to z důvodu nezachycení prudkého zvýšení skutečné míry nezaměstnanosti v posledních čtvrtletích a nepromítnutím této skutečnosti do odhadu NAIRU. Vliv poslední recese se na Slovensku projevil až v 1. čtvrtletí 2010 a přetrvával až do konce sledovaného období.

V Maďarsku tento model odhadl také sedm časových období s hodnotami NAIRU 9,1 %, 6,8 %, 6,1 %, 7,1 %, 5,7 %, 6,2 % a 11,3 % (viz. Graf 2). Parametry jsou kromě šestého a sedmého období v souladu s teoretickým očekáváním a vyjadřují substituční vztah. Vývoj hospodářského cyklu na trhu práce až do 2. čtvrtletí 2004 odpovídá faktům z reálné ekonomiky. Potom však v době výrazného růstu HDP (od počátku sledovaného období do 4. čtvrtletí 2006) gap nezaměstnanosti byl negativní, tedy na trhu práce právě probíhala fáze recese. Mělká recese na trhu práce v dalším období, která trvala až do 4. čtvrtletí 2008, již koresponduje s velice nízkým meziročním růstem HDP. Období konjunktury na trhu práce pak lze v rozporu s fakty (HDP meziročně klesal o 6,5 % a následně rostl pouze o 1,0 %) sledovat od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2010. Také vývoj v posledních

dvou čtvrtletích (1. až 2. čtvrtletí 2011) je v rozporu s vývojem reálné ekonomiky. Negativní gap nezaměstnanosti ve výši 0,2 p.b. byl odhadnut pro období s další akcelerací růstu HDP.

V Polsku Break model odhadl pouze pět časových intervalů. Konkrétně pak bylo NAIRU odhadnuto v těchto hodnotách: 13,4 %, 21,2 %, 19,3 %, 11,7 % a 9,3 % (viz. Graf 2). Pouze jeden parametr (pro čtvrté období) je v souladu s teoretickým očekáváním a vyjadřuje substituční vztah. Vývoj negativních gapů nezaměstnanosti na počátku sledovaného období (až do 4. čtvrtletí 2000) neodpovídá skutečnému vývoji reálné ekonomiky (HDP meziročně výrazně rostlo). Za nerealisticky velké gapy nezaměstnanosti v roce 2001 lze považovat hodnoty okolo 3,0 p.b., které vznikly kvůli neschopnosti modelu promítnout do hodnoty NAIRU prudké zvýšení skutečné míry nezaměstnanosti v tomto roce. Vývoji reálné ekonomiky (růstu HDP přes 6,0 %) neodpovídá také lokalizovaná fáze recese na trhu práce v období od 1. čtvrtletí 2003 do 1. čtvrtletí 2004 (negativní gap byl cca 2,0 p.b.). Fáze poslední konjunktury začala na trhu práce až od 2. čtvrtletí 2007 a trvala do 4. čtvrtletí 2009. Vývoj v tomto období je v souladu s ekonomickými fakty, nicméně rozsah pozitivního gapu od 3. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008 je nerealisticky velký a byl způsoben nezachycením prudkého zlepšení situace na trhu práce do hodnoty NAIRU. Vliv poslední recese se na trhu práce projevil od 4. čtvrtletí 2009 a trval až do konce sledovaného období. Odhadnutý negativní gap v roce 2010 činil 0,3 p.b. a v prvním pololetí 2011 se zmenšil na 0,1 p.b.

Z analýzy výsledků Break modelu plyne, že:

- 1) **ani v případě této metody vývoj gapů nezaměstnanosti v některých případech neodpovídá vývoji reálných veličin.** V Maďarsku ve 3. čtvrtletí 2004 až ve 4. čtvrtletí 2006, kdy byl zaznamenán výrazný růst HDP, gap nezaměstnanosti byl negativní a na trhu práce právě probíhala fáze recese. Období konjunktury na trhu práce pak lze v rozporu s fakty sledovat od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2010. V posledních dvou čtvrtletích negativní gap nezaměstnanosti byl odhadnut pro období s další akcelerací růstu HDP. V Polsku neodpovídá vývoj negativních gapů nezaměstnanosti skutečnému vývoji reálné ekonomiky, která na počátku sledovaného období výrazně meziročně rostla. Růstu HDP přes 6,0 % neodpovídá také lokalizovaná fáze recese na trhu práce v období od 1. čtvrtletí 2003 do 1. čtvrtletí 2004.
- 2) **dále také model do vývoje NAIRU promptně nepromítnul poslední vývoj míry nezaměstnanosti a vytvořil nerealisticky velké gapy nezaměstnanosti.** V podmínkách České republiky se negativní gapy nezaměstnanosti

vyskytují v období od 3. čtvrtletí 1998 do 4. čtvrtletí 1999, kdy metoda nezachytila prudký růst skutečné míry nezaměstnanosti v posledních několika čtvrtletích. Na Slovensku negativní gapy nezaměstnanosti byly zjištěny v období od 3. čtvrtletí 1999 do 3. čtvrtletí 2001, a to z důvodu nezachycení prudkého zvýšení skutečné míry nezaměstnanosti v posledních čtvrtletích. V Polsku model nebyl schopen kopírovat zvýšení skutečné míry nezaměstnanosti v roce 2001. Dále se jedná o velký pozitivní gap nezaměstnanosti v období od 3. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008, který byl způsoben nezachycením prudkého zlepšení situace na trhu práce.

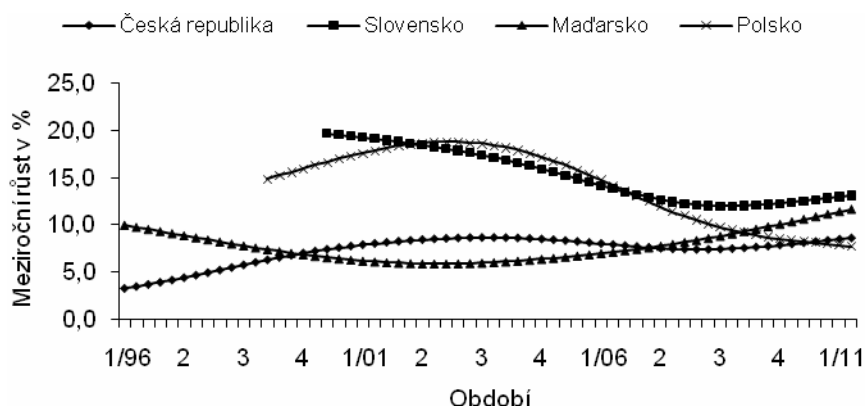
- 3) **stejně jako v případě Jednorovnicového modelu parametry v některých časových obdobích nejsou v souladu s teoretickým očekáváním.** V podmínkách České republiky se jedná o dvě období (2. čtvrtletí 2007 až 4. čtvrtletí 2008 a 1. čtvrtletí 2011 až 2. čtvrtletí 2011). Na Slovensku to byla opět dvě období (1. čtvrtletí 2006 až 1. čtvrtletí 2007 a 1. čtvrtletí 2009 až 2. čtvrtletí 2011). V Maďarsku se jednalo také o dvě období (3. čtvrtletí 2006 až 4. čtvrtletí 2008 a 1. čtvrtletí 2009 až 2. čtvrtletí 2011). V Polsku to již byla čtyři období (jednalo se o časový úsek od 1. čtvrtletí 1999 4. čtvrtletí 2005 a 1. čtvrtletí 2009 až 2. čtvrtletí 2011).
- 4) **se také poslední recese na trhu práce v jednotlivých zemích V4 projevila s odlišně.** V České republice poslední fáze recese začíná ve 3. čtvrtletí 2009 a trvala až do 1. čtvrtletí 2011. Vliv poslední recese se na Slovensku projevil až v 1. čtvrtletí 2010 a zůstal až do konce sledovaného období. V Maďarsku vliv této recese lze datovat od 1. čtvrtletí 2008 do 4. čtvrtletí 2008, kdy došlo k akceleraci dlouhodobě se vyskytující tendence k recesi na trhu práce. Po období mělké konjunktury se od 1. čtvrtletí 2011 opět na trhu práce objevila nová mělká recese. V Polsku se vliv poslední recese na trhu práce projevil od 4. čtvrtletí 2009 a trval až do 2. čtvrtletí 2011.

2.3 NAIRU odhadnuté HP filtrem a Kalmanovým filtrem

V této části věnována pozornost odhadu v čase proměnlivého NAIRU, který podle dříve publikovaného výzkumu (Kadeřábková, 2012, s. 16) nejlépe zachycuje nestabilní prostředí a přechodná období ve vývoji trhu práce a v celé reálné ekonomice. V této souvislosti nejdříve budeme k odhadu NAIRU aplikovat HP filtr a posléze také Kalmanův filtr.

Graf 4

Vývoj NAIRU podle HP filtru v jednotlivých členských zemích V4

Zdroj: Vlastní propočty na základě dat Českého statistického úřadu a OECD.

Vzhledem k tomu, že použítá data jsou čtvrtletní periodicity, při analýze použijeme parametr λ o velikosti 1 600, což je mezinárodně respektovaná hodnota vyhlazení NAIRU (v podmínkách České republiky toto vyhlazení použili také Hájek a Bezděk (2000, s. 21). Stejně, jako v jiných publikacích, používáme co nejdelší časové řady skutečné míry nezaměstnanosti a ty ještě prodlužujeme o vlastní predikci druhého pololetí 2011 a celý rok 2012, tak abychom se vyhnuli hlavnímu nedostatku této metody, tj. problémům na počátku a konci časové řady.

V České republice NAIRU podle HP filtru ve sledovaném období (od 1. čtvrtletí 1996 do 2. čtvrtletí 2011) nabývá hodnot od 3,3 do 8,6 % (viz. Graf 3). NAIRU kopíruje vývoj skutečné míry nezaměstnanosti v těsné blízkosti. Výrazný negativní gap nezaměstnanosti byl zaznamenán v průběhu transformace ekonomiky na přelomu let 1999 a 2000, kdy metoda nestačila do vývoje NAIRU plně zohlednit prudké zhoršení situace na trhu práce v posledním období. Rozsáhlý pozitivní gap byl zaznamenán na konci roku 2007 a v celém roce 2008. V tomto případě HP filtr nezahrnul do hodnoty NAIRU naopak prudké zlepšení na trhu práce. Odhadnutý cyklický vývoj na trhu práce v celém sledovaném období odpovídá, s běžně předpokládaným zpožděním, faktickému vývoji reálné ekonomiky. Vliv poslední recese na trhu práce v České republice lze vystopovat od 2. čtvrtletí 2009. Období recese trvalo až do 1. čtvrtletí 2011, kdy bylo vystřídané fází mělké konjunktury.

Na Slovensku se NAIRU odhadnutý HP filtrem pohyboval v intervalu od 12,0 % do 19,6 % (viz. Graf 3). NAIRU opět fluktuuje okolo skutečné míry nezaměstnanosti v úzkém pásmu téměř po celé sledované období. Výjimkou tvoří rok 2004 a počátek

roku 2005, kdy HP filtr nerefletoval v hodnotě NAIRU poslední zhoršení situace na trhu práce. Toto období je také v rozporu s vývojem reálné ekonomiky, která v roce 2004 meziročně rostla o 5,1 % a v následujících letech výstup dále akceleroval. Intenzivní pozitivní gap byl potom odhadnut v letech 2007 a 2008 (HP filtr nezohlednil v NAIRU poslední razantní zlepšení ve vývoji skutečné míry nezaměstnanosti), nicméně vývoj byl v souladu s vývojem HDP. Také v roce 2010 HP filtr nedokázal rychle reagovat na poslední akceleraci míry nezaměstnanosti a NAIRU se tak stále nacházelo na nižší úrovni než by odpovídalo vývoji na trhu práce. Odhadnutá fáze cyklu (recese) s přihlédnutím ke zpoždění trhu práce odpovídala stavu reálné ekonomiky. V roce 2009 finanční a ekonomická recese trh práce posunula do fáze stagnace. Skutečná recese trh práce zasáhla až v letech 2010 a 2011. Dno této fáze bylo zasazeno do 1. čtvrtletí 2010. V dalším období se negativní gap nezaměstnanosti zmenšoval až do konce sledovaného období (2. čtvrtletí 2011).

Maďarský NAIRU se dle této metody nacházel v intervalu od 5,9 % do 11,7 % (viz. Graf 3). NAIRU velice dobře koresponduje s vývojem skutečné míry nezaměstnanosti po celé sledované období. Vývoj cyklu na trhu práce odpovídá vývoji v celém národním hospodářství. Do poslední fáze recese trh práce vstoupil v 1. čtvrtletí 2009 a přetrvával v ní až do 1. čtvrtletí 2011. Z porovnání všech zemí se jednalo o nejměkčí, ale zároveň nejdelší působení finanční a ekonomické recese na trh práce ze všech zemí V4. V posledním sledovaném období (2. čtvrtletí 2011) došlo již k mírnému zlepšení situace na trhu práce, a ten se nacházel ve fázi mělké konjunktury.

V Polsku metoda HP filtru odhaduje NAIRU v intervalu od 7,7 % do 18,8 % (viz. Graf 3). Výjimkou v těsném fitování skutečné míry

nezaměstnanosti NAIRU je období od 2. čtvrtletí 2007 po 4. čtvrtletí 2008. V tomto období HP filtr nedokázal promptně promítnout do vývoje NAIRU rychlý pokles skutečné míry nezaměstnanosti. Odvozená fáze ekonomického cyklu je v souladu s vývojem celé reálné ekonomiky. Poslední recese trh práce postihla po mělké konjunktúře v roce 2009 v 1. čtvrtletí 2010. Dno této recese na trhu práce prozatím připadá na posledně sledované období, tj. 2. čtvrtletí 2011.

Z analýzy výsledků získaných HP filtrem plyne, že:

- 1) **i v tomto případě někdy vývoj gapů nezaměstnanosti neodpovídá vývoji reálných veličin.** Na Slovensku byl negativní gap nezaměstnanosti v rozporu s vývojem reálné ekonomiky v roce 2004 a na počátku roku 2005.
- 2) **také promptně nedokázalo k promítání posledního vývoje skutečné míry nezaměstnanosti do NAIRU a vznikaly nerealisticky velké gapy nezaměstnanosti.** V České republice metoda nestačila do vývoje NAIRU plně zohlednit prudké zhoršení situace na trhu práce v průběhu transformace ekonomiky na přelomu let 1999 a 2000. Na konci roku 2007 a v celém roce 2008 HP filtr naopak nezachytil prudké zlepšení situace na trhu práce. Na Slovensku HP filtr nerefletoval v hodnotě NAIRU poslední zhoršení situace na trhu práce v roce 2004 a na počátku roku 2005. V letech 2007 a 2008 nebylo zohledněno poslední razantní zlepšení situace na trhu práce. Také v roce 2010 HP filtr nedokázal rychle reagovat na poslední akceleraci míry nezaměstnanosti. V Polsku HP filtr nedokázal promptně promítnout do vývoje NAIRU rychlý pokles skutečné míry nezaměstnanosti v období od 2. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008.
- 3) **se poslední recese na trhu práce v jednotlivých zemích V4 projevila odlišně.** V České republice

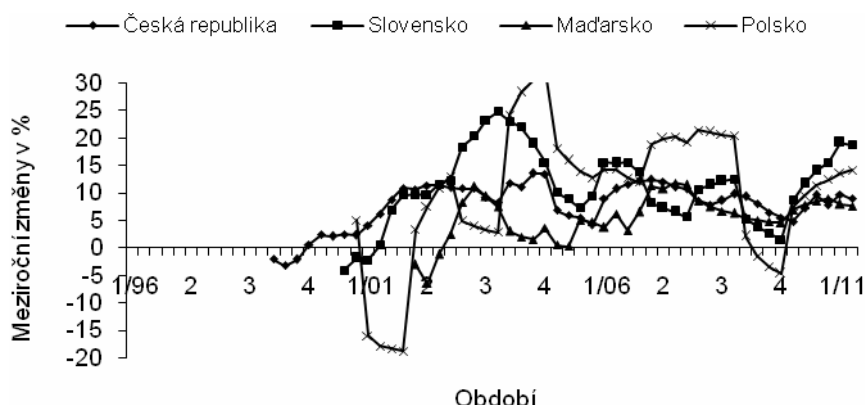
lze vliv Velké recese na trhu práce vystopovat od 2. čtvrtletí 2009. Období recese trvalo až do 1. čtvrtletí 2011. Na Slovensku recese trh práce zasáhla nejdříve (od 1. čtvrtletí 2009) mírněji, což vyústilo k jeho posunu do fáze stagnace. Skutečná recese trh práce zasáhla až v letech 2010 a 2011. V Maďarsku poslední fáze recese trh práce zasáhla v 1. čtvrtletí 2009 a přetrvával v ní až do 1. čtvrtletí 2011. V Polsku recese postihla trh práce po mělké konjunktúře v roce 2009 v 1. čtvrtletí 2010 a trvala do 2. čtvrtletí 2011.

V případě Kalmanova filtru bylo pro Českou republiku, Slovensko, Maďarsko a Polsko použito alternativního vyhlazení odhadovaného NAIRU. Oprávněnost zvýšení vyhlazení z obecně využívané hodnoty 0,2 (např. Beneš, 2004, s. 117) na 0,6 až dokonce na 1,0 byla již naznačena v dříve publikovaném výzkumu (Jašová, 2011, s. 13 a Kadeřábková, 2012, s. 16). Vyšší vyhlazení umožňuje větší kolísání v odhadech NAIRU kvůli proložení více nestálé nezaměstnanosti v prostředí tranzitivní ekonomiky a v nestabilních obdobích (např. v době transformace ekonomiky a poslední recese).

Kalmanův filtr (jak pro vyhlazení 0,6 a 1,0) využil jako závisle proměnnou meziroční změnu deflátoru spotřeby domácnosti v %, fixními regresory byly zpožděné hodnoty míry nezaměstnanosti v % (kromě Slovenska, kde tato proměnná byla použita bez zpoždění), meziroční změny deflátoru spotřeby domácnosti v % (v České republice a v Polsku při vyhlazení 1,0 tato proměnná chybí), meziroční změny měnového kurzu zemí k EURO v % (pouze v České republice pro obě vyhlazení a v Polsku při vyhlazení 1,0), meziroční změny ceny ropy Brent (pouze na Slovensku pro obě vyhlazení) a meziroční změny dovozních cen (pouze v České republice pro obě vyhlazení).

Graf 5

Vývoj NAIRU podle Kalmanova filtru v jednotlivých členských zemích V4

Zdroj: Vlastní propočty na podkladě dat České národní banky, Českého statistického úřadu a OECD.

V České republice se hodnoty NAIRU při vyhlazení 0,6 pohybovaly v intervalu od - 3,3 do + 13,5 % (viz. Graf 4) a pro vyhlazení 1,0 v intervalu od - 1,5 do + 11,7 %. V období od 1. čtvrtletí 1999 do 3. čtvrtletí 1999 pro vyhlazení 0,6 a do 4. čtvrtletí 1999 pro vyhlazení 1,0 odhadované NAIRU bylo záporné. V dalším období (pro vyhlazení 0,6 do 4. čtvrtletí 2000 a pro vyhlazení 1,0 do 3. čtvrtletí 2000) pak hodnoty NAIRU byly kladné, nicméně hodnoty těsně nad 2 % stále neodpovídaly vývoji skutečné míry nezaměstnanosti. Model se zabudováním vyššího vyhlazení zápornými a nerealisticky nízkými kladnými hodnotami NAIRU tak reagoval na proces transformace domácí ekonomiky. Výkyvy v cenách ropy, měnovém kurzu, dovozních cenách a v regulovaných cenách porušily stabilitu substitučního vztahu mezi nezaměstnaností a deflátorem spotřeby domácností. Tyto skutečnosti pak vyústily v nerealisticky vysoké gapy nezaměstnanosti v tomto období. Nicméně fáze recese na trhu práce byla se započtením běžně předpokládaných zpoždění umístěna v souladu s vývojem reálných veličin (např. HDP). Gapy přesahující 4,5 p.b. byly ještě zjištěny v období od 4. čtvrtletí 2006 do 4. čtvrtletí 2007 (pro vyhlazení 0,6). Důvodem jejich vzniku bylo to, že model nedokázal do hodnot NAIRU adekvátně promítnout poslední výrazné zlepšení situace na trhu práce. Výkyvy ve vývoji cen ropy a nepřímých daní pak v tomto období porušily substituční vztah mezi mírou nezaměstnanosti a deflátorem spotřeby domácností. Nicméně zjištěná fáze konjunktury na trhu práce odpovídá vývoji reálné ekonomiky. Vliv poslední recese se na trhu práce podle vyhlazení 0,6 projevil ve 3. čtvrtletí 2009 (podle vyhlazení 1,0 ve 2. čtvrtletí 2009). Fáze recese trvala do 4. čtvrtletí 2010 (podle vyhlazení 1,0 až do 2. čtvrtletí 2011) a její umístění bylo plně v souladu s vývojem reálné

ekonomiky. Od 1. čtvrtletí 2011 již můžeme sledovat akceleraci pozitivního gapu a tedy fázi konjunktury.

Na Slovensku NAIRU s vyhlazením 0,6 byl v intervalu od -4,2 do + 24,8 % (viz. Graf 4) a s vyhlazením 1,0 v intervalu od -3,8 % do +25,1%. Záporné a nízké kladné hodnoty NAIRU Kamanův filtr s vyšším koeficientem vyhlazení odhadl pro období 3. čtvrtletí 2000 až 2. čtvrtletí 2002. Model tak vyjádřil nestabilní období se strukturálními posuny vlivem transformace ekonomiky také na slovenském trhu práce. Zásadní význam pro změnu charakteru substituce měly výrazné výkyvy ve vývoji cen ropy, měnového kurzu a dovozních cen. Nerealisticky velké negativní gapy nezaměstnanosti odpovídaly vývoji reálných veličin jako je HDP. Rozsáhlé gapy nezaměstnanosti (od 6,8 po 10,6 p.b.) byly ještě zjištěny v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009 (pro vyhlazení 0,6). Důvodem bylo, že model nedokázal promptně do NAIRU promítnout prudké zhoršení vývoje na trhu práce vlivem poslední recese. I přes prudké výkyvy ve vývoji měnového kurzu a dovozních cennedošlo k porušení substitučního vztahu mezi mírou nezaměstnaností a inflací. Zjištěná fáze recese na trhu práce v tomto případě následuje vývoj reálné ekonomiky velice rychle. Celkově lze říci, že poslední recese zasáhla trh práce podle vyhlazení 0,6 v období od 1. čtvrtletí 2009 do 3. čtvrtletí 2010. Umístění fáze recese bylo plně v souladu s vývojem reálné ekonomiky. Od 4. čtvrtletí 2010 až do konce 2. čtvrtletí 2011 tato metoda odhadla již výrazný pozitivní gap nezaměstnanosti.

V Maďarsku se NAIRU s vyhlazením 0,6 pohyboval od -6,5 % do +11,8 % (viz. Graf 4) a NAIRU s vyhlazením 1,0 v intervalu od -5,6 % do +12,0 %. V podmínkách maďarské ekonomiky záporné a kladné hodnoty neodpovídající úrovni skutečné míry nezaměstnanosti se vyskytují od 1.

čtvrtletí 2002 do 4. čtvrtletí 2002. Změna charakteru substituce mezi mírou nezaměstnaností a deflátořem spotřeby domácností byla způsobená výkyvy ve vývoji měnového kurzu HUF/EUR, ceny ropy a dovozních cen. Umístění negativních gapů do tohoto období ani po započítání běžného zpoždění ve vývoji trhu práce za HDP neodpovídá vývoji reálné ekonomiky. Velké negativní gapy nezaměstnanosti (od 4,8 do 5,6 p.b.) byly také odhadnuty pro období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009 (pro vyhlazení 0,6). Důvodem bylo, že model nebyl schopný pohotově do NAIRU promítnout prudké zhoršení vývoje na trhu práce vlivem poslední recese. Opět prudké výkyvy ve vývoji faktorů mimo trh práce (měnový kurz a cena ropy) nepozměnily substituční vztah mezi mírou nezaměstnaností a inflací. Také v případě této země se fáze recese na trhu práce projevila bezprostředně po zasažení reálné ekonomiky. Recese ovlivnila trh práce podle vyhlazení 0,6 v období od 2. čtvrtletí 2008 až do konce sledovaného období (tj. 2. čtvrtletí 2011). Odhadnutý negativní gap nezaměstnanosti byl plně v souladu s vývojem reálné ekonomiky. Dno této fáze bylo zaznamenáno ve 4. čtvrtletí 2010. V následujícím období se však negativní gap začal opět zvyšovat a ve 2. čtvrtletí dosáhl již opět hodnoty těsně pod 4,0 %.

V **Polsku** NAIRU dle Kalmanova filtru s vyhlazením 0,6 byl v intervalu od -18,8 % do +32,1 % (viz. Graf 4) a s vyhlazením 1,0 v intervalu od -2,9 % do +24,9 %. Podle Kalmanova filtru záporné a velmi nízké kladné hodnoty NAIRU v období od 4. čtvrtletí 2000 do 4. čtvrtletí 2003 byly způsobeny procesem restrukturalizace ekonomiky, která vytvořila nestabilní prostředí. Ke změně substitučního vztahu mezi mírou nezaměstnaností a deflátořem spotřeby domácností přispěly výkyvy ve vývoji cen ropy a dovozních cen. Umístění nerealisticky velkých negativních gapů je plně v souladu s vývojem v reálné ekonomice. Rozsáhlé pozitivní gapy nezaměstnanosti (od 10,5 po 14,2 p.b.) byly zjištěny v období od 2. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008 (pro vyhlazení 0,6), kdy model nezachytil ve vývoji NAIRU prudké snížení míry nezaměstnanosti v posledním roce a půl. Změna substituce mezi mírou nezaměstnaností a deflátořem spotřeby domácností nebyla v tomto období potvrzena. Vliv poslední recese se v této zemi na trhu práce projevoval od 1. čtvrtletí 2009 do 2. čtvrtletí 2010. Negativní gap nezaměstnanosti následoval vývoj reálné ekonomiky velmi rychle. Od 3. čtvrtletí 2010 trh práce přešel do fáze konjunktury.

Z analýzy výsledků získaných Kamanovým filtrem plyne, že:

- 1) **nebyly vždy fáze ekonomického cyklu na trhu práce v souladu s fakty reálné ekonomiky.** V Maďarsku umístění negativních gapů

neodpovídá vývoji reálné ekonomiky v období od 1. čtvrtletí 2002 do 4. čtvrtletí 2002.

- 2) **vývoj gapů nezaměstnanosti někdy následuje vývoj reálné ekonomiky velice rychle.** Na Slovensku se jedná o fázi recese v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009. V případě Maďarska se fáze recese projevila bezprostředně po zasažení reálné ekonomiky v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009. V Polsku následoval negativní gap nezaměstnanosti vývoj reálné ekonomiky v období od 1. čtvrtletí 2009 do 2. čtvrtletí 2010.
- 3) **metoda reaguje na transformační období v ekonomice tak, že odhadne záporné a nízké kladné hodnoty NAIRU neodpovídající vývoji skutečné míry nezaměstnanosti.** Záporné hodnoty NAIRU v České republice byly zaznamenány v období od 1. čtvrtletí 1999 do 3. čtvrtletí 1999. Kladné hodnoty neodpovídající vývoji skutečné míry nezaměstnanosti (do 2,0 %) byly zjištěny v období od 4. čtvrtletí 1999 do 4. čtvrtletí 2000. Model tak reagoval na proces transformace domácí ekonomiky. Na Slovensku záporné a nízké kladné hodnoty NAIRU byly odhadnuty pro období 3. čtvrtletí 2000 až 2. čtvrtletí 2002 (model tak vyjádřil nestabilní období se strukturálními posuny v období transformace ekonomiky). V podmínkách maďarské ekonomiky záporné a kladné hodnoty neodpovídající úrovni skutečné míry nezaměstnanosti se vyskytují od 1. čtvrtletí 2002 do 4. čtvrtletí 2002. V Polsku záporné a velmi nízké kladné hodnoty NAIRU v období od 4. čtvrtletí 2000 do 4. čtvrtletí 2003 byly způsobeny procesem restrukturalizace ekonomiky.
- 4) **někdy prudké výkyvy mimo trh práce poruší nebo změni substituční vztah mezi mírou nezaměstnanosti a deflátořem spotřeby domácností, což se projeví nadměrnou velikostí gapů nezaměstnanosti.** V období od 1. čtvrtletí 1999 do 4. čtvrtletí 2000 byla v České republice substituce porušena vlivem a výkyvů v cenách ropy, měnového kurzu, dovozních cen a regulovaných cen. Výkyvy ve vývoji cen ropy a nepřímých daní porušily substituční vztah mezi mírou nezaměstnaností a deflátořem spotřeby domácností také v období od 4. čtvrtletí 2006 do 4. čtvrtletí 2007. Na Slovensku změna charakteru substituce v období 3. čtvrtletí 2000 až 2. čtvrtletí 2002 byla způsobena výraznými výkyvy ve vývoji cen ropy, měnového kurzu a dovozních cen. V Maďarsku byla změna charakteru substituce pozorována v období od 1. čtvrtletí 2002 do 4. čtvrtletí 2002 (jednalo se o vliv výkyvů ve vývoji měnového kurzu HUF/EUR, ceny ropy a dovozních cen). Ke změně substitučního vztahu v Polsku od 4. čtvrtletí 2000

do 4. čtvrtletí 2003 přispěly výkyvy ve vývoji cen ropy a dovozních cen.

- 5) **také tento model nedokázal promptně ve vývoji NAIRU zachytit poslední vývoj skutečné míry nezaměstnanosti a vznikaly nerealistické gapy nezaměstnanosti.** Důvodem vzniku gapů v České republice v období od 4. čtvrtletí 2006 do 4. čtvrtletí 2007 byla neschopnost modelu promítnout do hodnot NAIRU výrazné zlepšení situace na trhu práce. Na Slovensku model nedokázal promptně do NAIRU promítnout prudké zhoršení vývoje na trhu práce vlivem recese v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009. Důvodem negativních gapů nezaměstnanosti v Maďarsku v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009 bylo to, že model nezachytil prudké zhoršení vývoje na trhu práce vlivem poslední recese. Pozitivní gapy nezaměstnanosti byly v Polsku zjištěny v období od 2. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008 z důvodu nezachycení prudkého snížení míry nezaměstnanosti modelem.
- 6) **vliv poslední recese se na trhu práce v zemích V4 projevil s odlišnou rychlostí, intenzitou a měl odlišné trvání.** Fáze recese se na trhu práce České republiky projevila od 3. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2010. Na Slovensku zasáhla trh práce v období od 1. čtvrtletí 2009 do 3. čtvrtletí 2010. V Maďarsku ovlivnila trh práce v období od 2. čtvrtletí 2008 až do 2. čtvrtletí 2011. V Polsku se fáze recese projevila na trhu práce od 1. čtvrtletí 2009 do 2. čtvrtletí 2010.

3. Shrnutí výsledků analýzy

Analýza konstatuje, že **fáze ekonomického cyklu na trhu práce odhadnuté jednotlivými metodami nebyly vždy v souladu s fakty reálné ekonomiky.** V případě Jednorovnicového modelu se jednalo celkem o čtyři případy. V České republice na počátku sledovaného období až do 3. čtvrtletí 1998 byl zaznamenán výrazný pozitivní gap nezaměstnanosti v době razantního meziročního poklesu HDP. V Maďarsku byla na trhu práce indikována recese v rozporu s výrazným meziročním růstem HDP v období do 3. čtvrtletí 2000 a na počátku roku 2011. V Polsku se NAIRU nacházel pod skutečnou mírou nezaměstnanosti od 1. čtvrtletí 1999 do 1. čtvrtletí 2007 při meziročním růstu HDP. Podle Break modelu se jednalo o pět případů. V Maďarsku ve 3. čtvrtletí 2004 až ve 4. čtvrtletí 2006 při výrazném růstu HDP probíhala na trhu práce fáze recese. To samé platilo pro poslední dvě čtvrtletí 2011. Období konjunktury na trhu bylo v rozporu s fakty od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2010. V Polsku neodpovídá vývoj negativních gapů nezaměstnanosti skutečnému vývoji

reálné ekonomiky na počátku sledovaného období a v období od 1. čtvrtletí 2003 do 1. čtvrtletí 2004. HP filtr a Kalmanův filtr odhadly ekonomický cyklus na trhu práce neodpovídající vývoji reálné ekonomiky pouze v jednom případě. Na Slovensku byl negativní gap nezaměstnanosti v rozporu s vývojem reálné ekonomiky v roce 2004 a na počátku roku 2005 a v Maďarsku v období od 1. čtvrtletí 2002 do 4. čtvrtletí 2002.

V případě Kalmanova fitru lze najít tři **období, ve kterých vývoj gapů nezaměstnanosti následoval vývoj reálné ekonomiky velice rychle.** Na Slovensku se jedná o fázi recese v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009. V případě Maďarska se fáze recese projevila bezprostředně po zasažení reálné ekonomiky v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009 a v Polsku v období od 1. čtvrtletí 2009 do 2. čtvrtletí 2010.

Dále bylo zjištěno, že **Kalmanův filtr reaguje na transformační období v ekonomice tak, že odhadne záporné a nízké kladné hodnoty NAIRU neodpovídající vývoji skutečné míry nezaměstnanosti.** V České republice byly zaznamenány záporné hodnoty NAIRU v období od 1. čtvrtletí do 3. čtvrtletí 1999 a kladné hodnoty neodpovídající vývoji skutečné míry nezaměstnanosti (do 2,0 %) v období od 4. čtvrtletí 1999 do 4. čtvrtletí 2000. Na Slovensku záporné a nízké kladné hodnoty NAIRU byly odhadnuty pro období 3. čtvrtletí 2000 až 2. čtvrtletí 2002. V podmínkách maďarské ekonomiky se jednalo o období od 1. čtvrtletí do 4. čtvrtletí 2002 a v Polsku o období od 4. čtvrtletí 2000 do 4. čtvrtletí 2003. Modely tak ve všech případech vyjádřily nestabilní období se strukturálními posuny způsobenými transformací ekonomiky.

Analýza výsledků poskytnutých Kamanovým filtrem dále ukazuje, že **někdy prudké výkyvy mimo trh práce poruší nebo změni substituční vztah mezi mírou nezaměstnaností a deflátorem spotřeby domácností, což se projeví nadměrnou velikostí gapů nezaměstnanosti.** V České republice byla substituce porušena v období od 1. čtvrtletí 1999 do 4. čtvrtletí 2000 vlivem výkyvů v cenách ropy, měnového kurzu, dovozních cen a regulovaných cen a v období od 4. čtvrtletí 2006 do 4. čtvrtletí 2007 z důvodu výkyvů v cenách ropy a nepřímých daní. Na Slovensku se jednalo o období od 3. čtvrtletí 2000 do 2. čtvrtletí 2002, kdy ekonomika byla zasažena výkyvy ve vývoji cen ropy, měnového kurzu a dovozních cen. V Maďarsku v období od 1. čtvrtletí 2002 do 4. čtvrtletí 2002 působily výkyvy ve vývoji měnového kurzu HUF/EUR, ceny ropy a dovozních cen. V Polsku od 4. čtvrtletí 2000 do 4. čtvrtletí 2003 se vyskytovaly výkyvy ve vývoji cen ropy a dovozních cen.

V této souvislosti z analýz závěrů Break modelu plyne, že **parametry v některých časových obdobích nejsou v souladu s teoretickým očekáváním a nevyjadřují substituční vztah.** V podmínkách České republiky se jedná o dvě období (2. čtvrtletí 2007 až 4. čtvrtletí 2008 a 1. čtvrtletí 2011 až 2. čtvrtletí 2011). Na Slovensku to byla opět dvě období (1. čtvrtletí 2006 až 1. čtvrtletí 2007 a 1. čtvrtletí 2009 až 2. čtvrtletí 2011). V Maďarsku se jednalo také o dvě období (3. čtvrtletí 2006 až 4. čtvrtletí 2008 a 1. čtvrtletí 2009 až 2. čtvrtletí 2011). V Polsku to již byla čtyři období (jednalo se o časový úsek od 1. čtvrtletí 1999 do 4. čtvrtletí 2005 a 1. čtvrtletí 2009 až 2. čtvrtletí 2011).

Analýza zjistila, že v některých obdobích **modely nedokázaly do vývoje NAIRU, jakožto dlouhodobého průměru skutečných měř nezaměstnanosti, promítnout prudké změny ve vývoji míry nezaměstnanosti v posledním období, což vedlo k tvorbě nerealisticky velkého gapu nezaměstnanosti.** Podle Jednorovnicového modelu se jednalo o čtyři případy. V podmínkách České republiky v období do 3. čtvrtletí 1998 model v hodnotě NAIRU nepromítnul nízkou míru nezaměstnanosti na počátku sledovaného období. V období od 4. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008 pak model nezahrnul prudký pokles míry nezaměstnanosti v posledním období. Na Slovensku v období let 2007 a 2008 nebyla do hodnoty NAIRU zahrnuta nižší míra nezaměstnanosti v posledním období. V Maďarsku na počátku roku 2011 a v Polsku od 1. čtvrtletí 1999 až do 1. čtvrtletí 2007 nebylo zachyceno významné zvýšení míry nezaměstnanosti v předchozím období. Také Break model ve čtyřech případech nezachytil promptně do vývoje NAIRU poslední vývoj míry nezaměstnanosti. V podmínkách České republiky se negativní gapy nezaměstnanosti vyskytují v období od 3. čtvrtletí 1998 do 4. čtvrtletí 1999 a na Slovensku od 3. čtvrtletí 1999 do 3. čtvrtletí 2001. Metoda nezachytila prudký růst skutečné míry nezaměstnanosti v posledních několika čtvrtletích. V Polsku model nebyl schopen kopírovat zvýšení skutečné míry nezaměstnanosti v roce 2001. Velký pozitivní gap nezaměstnanosti v období od 3. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008 byl naopak způsoben nezachycením prudkého zlepšení situace na trhu práce. HP filtr byl strnulý v šesti případech. V České republice metoda nestačila do vývoje NAIRU plně zohlednit prudké zhoršení situace na trhu práce v průběhu transformace ekonomiky na přelomu let 1999 a 2000, na Slovensku to bylo v roce 2004 a na počátku roku 2005 a v roce 2010. Prudké snížení míry nezaměstnanosti nebylo zohledněno v Polsku v období od 2. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008, v České republice na konci roku 2007 a v celém roce 2008, na Slovensku v letech 2007 a 2008. Setrvačnost se objevila také u Kalmanova filtru, a to ve čtyřech

případech. Důvodem vzniku gapů v České republice v období od 4. čtvrtletí 2006 do 4. čtvrtletí 2007 a v Polsku v období od 2. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008 byla neschopnost modelu promítnout do hodnot NAIRU výrazné zlepšení situace na trhu práce v posledním období. Na Slovensku model nedokázal promptně do NAIRU promítnout prudké zhoršení vývoje na trhu práce vlivem Velké recese v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009 a v Maďarsku v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009.

Z analýzy dále plyne, že **se vliv poslední recese se na trhu práce v jednotlivých zemích V4 projevil s odlišnou rychlostí, intenzitou a měl odlišné trvání.** Podle Jednorovnicového modelu byl trh práce v České republice zasažen Velkou recesí od 2. čtvrtletí 2009 a trval až do 2. čtvrtletí 2011. Pouze zásadním snížením pozitivního gapu nezaměstnanosti se propad HDP projevil na Slovensku (v průběhu roku 2010) a v Polsku (od 1. čtvrtletí 2009 až do 4. čtvrtletí 2010). V Maďarsku zase od 1. čtvrtletí 2009 do 2. čtvrtletí 2011 akceleroval dlouhodobě pozorovaný negativní gap nezaměstnanosti. Podle Break modelu poslední fáze recese v České republice začíná ve 3. čtvrtletí 2009 a trvala až do 1. čtvrtletí 2011 a na Slovensku začala až v 1. čtvrtletí 2010 a zůstala až do konce sledovaného období. V Maďarsku od 1. čtvrtletí do 4. čtvrtletí 2008 došlo k akceleraci dlouhodobě se vyskytující tendence k recesi na trhu práce. Po dvouletém období mělké konjunktury se od 1. čtvrtletí 2011 opět na trhu práce objevila nová mělká recese. V Polsku se vliv Velké recese na trhu práce projevil od 4. čtvrtletí 2009 a trval až do 2. čtvrtletí 2011. HP filtr vliv recese na trh práce v České republice umístil do období od 2. čtvrtletí 2009 do 1. čtvrtletí 2011. Na Slovensku poslední recese trh práce nejdříve posunula do fáze stagnace (od 1. čtvrtletí 2009). Skutečná recese trh práce zasáhla až v letech 2010 a 2011. V Maďarsku poslední fáze recese trh práce zasáhla v období 1. čtvrtletí 2009 až 1. čtvrtletí 2011. V Polsku recese postihla trh práce po mělké konjunktře v roce 2009 v 1. čtvrtletí 2010 a trvala do 2. čtvrtletí 2011. Kalmanův filtr fázi recese umístil na trh práce České republiky od 3. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2010. Na Slovensku se jednalo o období od 1. čtvrtletí 2009 do 3. čtvrtletí 2010. Maďarský trh práce byl zasažen touto fází v období od 2. čtvrtletí 2008 až do 2. čtvrtletí 2011 a polský od 1. čtvrtletí 2009 do 2. čtvrtletí 2010.

Závěr

Prvním cílem analýzy bylo odhadnout hodnoty NAIRU a propočítat gapy nezaměstnanosti na trhu práce v členských zemích V4. K odhadu NAIRU byly použity obecně užívané metody, které umožnily pohled na tuto nepozorovatelnou proměnnou z

časového hlediska. To mělo zajistit komplexnost závěrů analýzy. Takto odhadnuté hodnoty NAIRU byly odečteny od skutečné míry nezaměstnanosti a vyčísleny gapy nezaměstnanosti, které monitorovaly ekonomický cyklus na trhu práce. Fáze ekonomického cyklu na trhu práce byly dále porovnány s vývojem základního indikátoru reálné ekonomiky, tj. s HDP, čímž byla prověřena jejich kompatibilita. V dalším kroku se analýza pokusila dále precizovat závěry uvedené v dřívější publikační činnosti a zmíněná nestabilní období na trhu práce ve vybraných zemích V4. Konkrétně se zaměřila na jejich lokalizaci, důvody vzniku a jejich jevovou podobu. Na závěr se analýza věnovala fenoménu posledního vývoje, kterým je recese v letech 2008 a 2009. V této souvislosti byla zmapována rychlost, intenzita a doba trvání jejího vlivu na trh práce členských zemí V4.

Podle analýzy nejčastěji odhadovaly fáze ekonomického cyklu na trhu práce v rozporu s vývojem reálné ekonomiky Break model (pět případů) a Jednorovnicový model (čtyři případy). Podle HP filtru a Kalmanova filtru se odhady ekonomického cyklu na trhu práce odlišovaly od vývoje reálné ekonomiky (i po započítání obvykle uvažovaného zpoždění o 2 až 3 čtvrtletí) pouze v jednom případě. Na Slovensku byl negativní gap nezaměstnanosti v rozporu s vývojem reálné ekonomiky v roce 2004 a na počátku roku 2005 a v Maďarsku v období od 1. čtvrtletí 2002 do 4. čtvrtletí 2002. V případě Kalmanova filtru lze dokonce najít tři případy, ve kterých reakce trhu práce na vývoj reálné ekonomiky proběhla velice rychle. Na Slovensku se jedná o fázi recese v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009. V případě Maďarska se fáze recese projevila bezprostředně po zasažení reálné ekonomiky v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009 a v Polsku v období od 1. čtvrtletí 2009 do 2. čtvrtletí 2010.

Jednou z příčin vzniku nestabilního prostředí na trhu práce je transformace ekonomiky, na kterou Kalmanův filtr reaguje zápornými a nízkými kladnými hodnoty NAIRU neodpovídajícími vývoji skutečné míry nezaměstnanosti. V České republice se jednalo o období od 1. čtvrtletí 1999 do 4. čtvrtletí 2000. Na Slovensku to bylo 3. čtvrtletí 2000 až 2. čtvrtletí 2002. V podmínkách maďarské ekonomiky se jednalo o období od 1. čtvrtletí do 4. čtvrtletí 2002 a v Polsku o období od 4. čtvrtletí 2000 do 4. čtvrtletí 2003.

Další příčinou vzniku nestabilního prostředí na trhu práce je porušení substitučního vztahu mezi mírou nezaměstnanosti a deflátorem spotřeby domácností z důvodu výkyvů na jiných trzích než je trh práce. Výsledkem byly nerealisticky velké gapy nezaměstnanosti v případě Kalmanova filtru a parametry neodpovídající teoretickým očekáváním v případě Break modelu. Kalmanův filtr ukazuje, že

v České republice byla substituce porušena v období od 1. čtvrtletí 1999 do 4. čtvrtletí 2000 (vliv výkyvů v cenách ropy, měnového kurzu, dovozních cen a regulovaných cen) a v období od 4. čtvrtletí 2006 do 4. čtvrtletí 2007 (výkyvy v cenách ropy a nepřímých daních). Na Slovensku se jednalo o období od 3. čtvrtletí 2000 do 2. čtvrtletí 2002 (výkyvy ve vývoji cen ropy, měnového kurzu a dovozních cen). V Maďarsku to bylo období od 1. čtvrtletí 2002 do 4. čtvrtletí 2002 (výkyvy ve vývoji měnového kurzu HUF/EUR, cen ropy a dovozních cen) a v Polsku od 4. čtvrtletí 2000 do 4. čtvrtletí 2003 (výkyvy ve vývoji cen ropy a dovozních cen). V případě Break modelu se v podmínkách České republiky, Slovenska a Maďarska jednalo o dvě období a v Polsku to již byla čtyři období.

Poslední příčinou vzniku nestabilního prostředí na trhu práce je poměrně často se vyskytující neschopnost modelu zahrnout do hodnot NAIRU také poslední prudké výkyvy ve vývoji skutečné míry nezaměstnanosti a z toho plynoucí nerealisticky velké gapy nezaměstnanosti. Nejprekvapivějším výsledkem v tomto ohledu bylo zjištění, že HP filtr byl strnulý v šesti případech. V České republice metoda nestačila do vývoje NAIRU plně zohlednit prudké zhoršení situace na trhu práce v průběhu transformace ekonomiky na přelomu let 1999 a 2000, na Slovensku to bylo v roce 2004 a na počátku roku 2005 a v roce 2010. Prudké snížení míry nezaměstnanosti nebylo zohledněno v Polsku v období od 2. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008, v České republice na konci roku 2007 a v celém roce 2008 a na Slovensku v letech 2007 a 2008. Podle Jednorovnicového modelu, Break modelu a Kalmanova filtru se jednalo o čtyři případy. Např. podle Kalmanova filtru důvodem vzniku gapů v České republice v období od 4. čtvrtletí 2006 do 4. čtvrtletí 2007 a v Polsku v období od 2. čtvrtletí 2007 do 4. čtvrtletí 2008 byla neschopnost reflektovat výrazné zlepšení situace na trhu práce v posledním období. Na Slovensku a v Maďarsku model promptně do NAIRU nepromítnul prudké zhoršení vývoje na trhu práce vlivem Velké recese v období od 1. čtvrtletí 2009 do 4. čtvrtletí 2009.

Tato analýza mapuje také rychlost, intenzitu a délku promítnutí vlivu recese v letech 2008 a 2009 na trh práce v jednotlivých zemích V4. Podle Jednorovnicového modelu poslední recese nejdříve zasáhla Maďarsko a Polsko (1. čtvrtletí 2009). V České republice to bylo od 2. čtvrtletí 2009 a na Slovensku až od 1. čtvrtletí 2010. Nejdéle recese ovlivnila trh práce v Maďarsku (10 čtvrtletí), pak následovala Česká republika (9 čtvrtletí), Polsko (8 čtvrtletí) a Slovensko (4 čtvrtletí). Na trhu práce v České republice po zásahu recesí vznikl velký negativní gap nezaměstnanosti, v Maďarsku akceleroval dlouhodobě pozorovaný negativní gap

nezaměstnanosti a na Slovensku a v Polsku došlo pouze k zásadnímu snížení pozitivního gapu nezaměstnanosti. Podle Break modelu poslední fáze recese nejdříve zasáhla Maďarsko (1. čtvrtletí 2008), Českou republiku (3. čtvrtletí 2009), Polsko (4. čtvrtletí 2009) a Slovensko (1. čtvrtletí 2010). Nejdéle recese ovlivnila trh práce v České republice, v Maďarsku a v Polsku (7 čtvrtletí), na Slovensku to bylo 6 čtvrtletí. Na trhu práce v České republice, na Slovensku a v Polsku byla zaznamenána fáze recese. V Maďarsku došlo k akceleraci dlouhodobě se vyskytující fáze recese na trhu práce. HP filtr vliv recese na trh práce nejdříve umístil na Slovensko, do Maďarska a do Polska (1. čtvrtletí 2009), pak následovala Česká republika (2. čtvrtletí 2009).

Nejdéle recese ovlivnila trh práce na Slovensku a v Polsku (10 čtvrtletí), potom následovalo Maďarsko (9 čtvrtletí) a Česká republika (8 čtvrtletí). Na Slovensku se trh práce nejdříve nacházel ve fázi stagnace a potom přešel ve fázi recese. V Polsku trh práce nejdříve přešel do fáze mělké konjunktury a pak se propadla do fáze recese. Kalmanův filtr vliv recese nejdříve zachytil v Maďarsku (2. čtvrtletí 2008), na Slovensku a v Polsku (1. čtvrtletí 2009) a v České republice ve 3. čtvrtletí 2009. Nejdéle se projevil vliv recese na trhu práce v Maďarsku (13 čtvrtletí), pak na Slovensku (7 čtvrtletí) a v České republice a v Polsku (6 čtvrtletí). Ve všech členských zemích po celou dobu vlivu poslední recese trh práce vykazoval negativní gap nezaměstnanosti.

Přílohy

Tab. 1

Přehled parametrů, P-hodnot a vybraných charakteristik modelů k části 2.1 (Jednorovnicový model)

Název metody	Parametr modelu	Hodnota	P-hodnota	Vybrané charakt. modelu		
	Název			R-squared	Durbin-Watson stat.	Prob (F-stat)
Česká republika	Konstanta	4,60	0,10	0,65	1,52	0,00
	Míra nezaměstnanosti (t)	-0,61	0,10			
	Měnový kurz (t-1)	0,17	0,03			
	Charakteristiky modelu					
Slovensko	Konstanta	2,17	0,10	0,56	1,64	0,00
	Míra nezaměstnanosti (t)	-0,14	0,10			
	Deflátor spotřeby (t-1)	0,67	0,00			
	Měnový kurz (t-1)	0,11	0,07			
	Charakteristiky modelu					
Maďarsko	Konstanta	2,07	0,10	0,50	1,96	0,00
	Míra nezaměstnanosti (t-13)	-0,34	0,10			
	Deflátor spotřeby (t-1)	0,47	0,00			
	Charakteristiky modelu					
Polsko	Konstanta	0,55	0,10	0,51	1,72	0,00
	Míra nezaměstnanosti (t)	-0,05	0,10			
	Deflátor spotřeby (t-1)	0,61	0,00			
	Charakteristiky modelu					

Zdroj: Vlastní propočty na podkladě údajů Českého statistického úřadu, Ministerstva práce a sociálních věcí, České národní banky a OECD.

Tab. 2

Přehled parametrů, P-hodnot a vybraných charakteristik modelů k části 2.2 (Break model)

Název metody	Parametr modelu	Hodnota	P-hodnota	Vybrané charakt. modelu		
	Název			R-squared	Durbin-Watson stat.	Prob (F-stat)
Česká republika	1. období					
	Konstanta	5,90	0,02			
	Míra nezaměstnanosti (t-5)	-1,95	0,01			
	Deflátor spotřeby (t-1)	0,55	0,00			
	Měnový kurz (t-1)	0,34	0,01			
	Charakteristiky modelu			0,89	1,67	0,00
	2. období					
	Konstanta	8,12	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t-1)	-0,87	0,10			
	Deflátor spotřeby (t-2)	0,48	0,02			
	Charakteristiky modelu			0,90	2,00	0,03
	3. období					
	Konstanta	22,76	0,00			
	Míra nezaměstnanosti (t)	-2,55	0,01			
	Deflátor spotřeby (t-1)	0,70	0,00			
	Měnový kurz (t)	0,39	0,00			
	Charakteristiky modelu			0,98	1,90	0,02
	4. období					
	Konstanta	58,63	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t-1)	-5,44	0,10			
	Deflátor spotřeby (t-3)	3,17	0,05			
	Charakteristiky modelu			0,93	1,47	0,08
	5. období					
	Konstanta	134,76	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t)	-15,07	0,10			
	Deflátor spotřeby (t-1)	1,89	0,08			
	Charakteristiky modelu			0,86	1,59	0,10
	6. období					
	Konstanta	39,34	0,00			
	Míra nezaměstnanosti (t-1)	-4,16	0,00			
	Měnový kurz (t-1)	1,48	0,01			
	Nepřímé daně (t)	15,30	0,00			
	Charakteristiky modelu			0,90	2,00	0,00
	7. období					
	Konstanta	-10,94	0,05			
	Míra nezaměstnanosti (t-2)	1,71	0,05			
	Charakteristiky modelu			0,65	1,99	0,05
	8. období					
	Konstanta	18,95	0,00			
	Míra nezaměstnanosti (t)	-2,28	0,00			
	Deflátor spotřeby (t-1)	0,58	0,01			
	Dovozní ceny (t-1)	0,11	0,10			
	Charakteristiky modelu			0,97	2,00	0,00
	9. období					
	Konstanta	-16,70	0,00			
	Míra nezaměstnanosti (t-3)	2,00	0,00			
	Charakteristiky modelu			0,95	2,00	0,00
Slovensko	1. období					
	Konstanta	12,29	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t-1)	-0,97	0,10			
	Měnový kurz (t-2)	0,62	0,09			

2. období	Cena ropy (t)	0,03	0,07			
	Charakteristiky modelu			0,88	1,56	0,03
	Konstanta	16,55	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t)	-1,18	0,10			
	Měnový kurz (t-2)	0,64	0,04			
3. období	Dovozní ceny (t-5)	0,22	0,05			
	Charakteristiky modelu			0,90	1,99	0,05
	Konstanta	34,88	0,05			
	Míra nezaměstnanosti (t-1)	-1,90	0,05			
	Cena ropy (t-2)	0,05	0,09			
4. období	Charakteristiky modelu			0,82	1,96	0,01
	Konstanta	19,97	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t-3)	-1,20	0,10			
	Deflátor spotřeby (t-1)	0,71	0,01			
	Charakteristiky modelu			0,84	2,00	0,01
5. období	Konstanta	-20,20	0,07			
	Míra nezaměstnanosti (t-2)	1,50	0,06			
	Charakteristiky modelu			0,75	2,00	0,06
6. období	Konstanta	32,67	0,00			
	Míra nezaměstnanosti (t)	-3,42	0,00			
	Dovozní ceny (t-3)	0,81	0,10			
	Charakteristiky modelu			0,92	2,00	0,01
7. období	Konstanta	-37,43	0,00			
	Míra nezaměstnanosti (t)	2,73	0,00			
	Dovozní ceny (t-3)	0,21	0,09			
	Charakteristiky modelu			0,86	1,74	0,00
Maďarsko						
1. období	Konstanta	49,37	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t-7)	-5,43	0,09			
	Měnový kurz (t)	0,11	0,03			
	Cena ropy (t)	0,05	0,10			
	Charakteristiky modelu			0,96	1,81	0,07
2. období	Konstanta	36,57	0,00			
	Míra nezaměstnanosti (t-1)	-5,39	0,00			
	Měnový kurz (t)	0,12	0,02			
	Charakteristiky modelu			0,94	2,00	0,00
3. období	Konstanta	29,58	0,03			
	Míra nezaměstnanosti (t-8)	-4,86	0,02			
	Cena ropy (t-2)	0,07	0,01			
	Charakteristiky modelu			0,62	2,00	0,02
4. období	Konstanta	43,02	0,08			
	Míra nezaměstnanosti (t-3)	-6,08	0,10			
	Měnový kurz (t-6)	1,56	0,03			
	Charakteristiky modelu			0,96	2,00	0,05
5. období	Konstanta	23,49	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t-8)	-4,12	0,10			
	Charakteristiky modelu			0,59	2,00	0,10
6. období	Konstanta	-9,69	0,10			
	Míra nezaměstnanosti (t-8)	1,56	0,10			

7. období	Měnový kurz (t-4) Charakteristiky modelu	0,22	0,00	0,74	1,82	0,01
	Konstanta	-11,39	0,02			
	Míra nezaměstnanosti (t)	1,01	0,03			
	Měnový kurz (t-3) Charakteristiky modelu	0,04	0,10	0,71	1,74	0,01
Polsko						
1. období	Konstanta	-22,36	0,01			
	Míra nezaměstnanosti (t-6)	1,67	0,02			
	Cena ropy (t-1)	0,05	0,01			
	Charakteristiky modelu			0,86	2,00	0,01
2. období	Konstanta	-30,33	0,01			
	Míra nezaměstnanosti (t-1)	1,43	0,01			
	Charakteristiky modelu			0,51	1,56	0,01
3. období	Konstanta	-86,5	0,02			
	Míra nezaměstnanosti (t-5)	4,49	0,02			
	Charakteristiky modelu			0,62	2,00	0,02
4. období	Konstanta	2,83	0,03			
	Míra nezaměstnanosti (t)	-0,24	0,01			
	Cena ropy (t-11)	0,02	0,10			
	Charakteristiky modelu			0,88	1,60	0,00
5. období	Konstanta	-22,61	0,00			
	Míra nezaměstnanosti (t)	2,44	0,00			
	Cena ropy (t-12)	0,01	0,01			
	Charakteristiky modelu			0,99	2,00	0,00

Zdroj: Vlastní propočty na základě údajů Českého statistického úřadu, Ministerstva práce a sociálních věcí, České národní banky a OECD.

Tab.3

Přehled parametrů, P-hodnot a vybraných charakteristik modelů k části 2.3 (Kalmanův filtr)

Název metody	Parametr modelu	Hodnota	P-hodnota	Vybrané charakt. modelu	
	Název			R-squared	Durbin-Watson stat.
Česká republika	Vyhlazení (0,6)	Konstanta	3,91	0,00	
		Míra nezaměstnanosti (t-2)	-0,44	0,05	
		Deflátor spotřeby (t-1)	0,47	0,00	
		Měnový kurz (t)	0,16	0,03	
		Dovozní ceny (t-2)	0,27	0,00	
		Charakteristiky modelu		0,90	2,00
	Vyhlazení (1,0)	Konstanta	7,54	0,00	
		Míra nezaměstnanosti (t-2)	-0,97	0,00	
		Měnový kurz (t-2)	0,14	0,05	
		Dovozní ceny (t-1)	0,32	0,00	
		Charakteristiky modelu		0,89	1,53
Slovensko	Vyhlazení (0,6)	Konstanta	4,63	0,00	
		Míra nezaměstnanosti (t)	-0,25	0,00	
		Deflátor spotřeby (t-1)	0,51	0,00	
		Cena ropy (t-6)	0,01	0,10	
		Charakteristiky modelu		0,71	1,57
	Vyhlazení (1,0)	Konstanta	5,91	0,00	
		Míra nezaměstnanosti (t)	-0,31	0,00	
		Deflátor spotřeby (t-1)	0,46	0,00	
		Cena ropy (t-6)	0,02	0,09	
		Charakteristiky modelu		0,81	1,85
Maďarsko	Vyhlazení (0,6)	Konstanta	2,04	0,10	
		Míra nezaměstnanosti (t-11)	-0,27	0,10	
		Deflátor spotřeby (t-1)	0,29	0,03	
		Charakteristiky modelu		0,51	2,00
	Vyhlazení (1,0)	Konstanta	3,42	0,04	
		Míra nezaměstnanosti (t-8)	-0,38	0,10	
		Deflátor spotřeby (t-1)	0,24	0,08	
		Charakteristiky modelu		0,55	2,00
Polsko	Vyhlazení (0,6)	Konstanta	1,27	0,10	
		Míra nezaměstnanosti (t-2)	-0,09	0,10	
		Deflátor spotřeby (t-1)	0,45	0,10	
		Charakteristiky modelu		0,63	2,00
	Vyhlazení (1,0)	Konstanta	3,78	0,00	
		Míra nezaměstnanosti (t-3)	-0,31	0,03	
		Měnový kurz (t-4)	0,06	0,02	
		Charakteristiky modelu		0,93	1,99

Zdroj: Vlastní propočty na základě údajů Českého statistického úřadu, Ministerstva práce a sociálních věcí, České národní banky a OECD.

Literatura

- Beneš, J., N'DIAYE, P. (2004). *A Multivariate Filter for Measuring Potential Output and the NAIRU: Application to the Czech Republic*. IMF Working Paper, No. 04/45. 117 s.
- Bezděk, V., Dybczak, A., Krejdl, A. (2003). *Czech Fiscal Policy: Introductory Analysis*. Czech National Bank, Working Paper. 2003, No. 7. 36 s.
- Boone, L. (2000). *Comparing Semi-Structural Methods to Estimate Unobserved Variables. The HPMV and Kalman filters Approaches OECD*. Economics Department Working Papers No. 240. 6 s.
- Estrada, Á., Hernando, I., López-Salido, J.D. (2000). *Measuring the NAIRU in the Spanish Economy*. Banco de España / Documento de Trabajo n° 0009. 1 s.
- Fabiani, S., Mestre, R. (2000). *Alternative measures of the NAIRU in the euro area: estimates and assessment*. ECB WP.10 s.
- Friedman, M. (1968). *The Role of Monetary Policy*. The American Economic Review, 58: 1-17. 7 s.
- Hájek, M., Bezděk, V. (2000): *Odhad potenciálního produktu a produkční mezery v ČR*. Working Paper, 2000, č. 16, Česká národní banka. 21 s.
- Humphrey, T. M. (September/October 1985). *The early History of the Phillips Curve*. Economic Review. Federal Reserve Bank of Richmond. 18-23 s.
- Jašová, E. (2011). *Odhad míry nezaměstnanosti neakcelerující inflaci v České republice a na Slovensku*. Ekonomický časopis. Ekonomický ústav SAV a Prognostický ústav, Bratislava, 2011, ISSN 0013-3035. 11 s. a 13 s.
- Kadeřábková, B., Jašová, E. (2012). *Comparing NAIRU and economic cycle from the perspective of labour market in the countries of the Visegrad Group*. Economic Studies journal, Bulgarian Academy of Sciences - Institute of Economics, Sofia, Bulharsko. 7, 16 s.
- McAam, P., McMorrow, K. (1999). *The NAIRU Concept – Measurement uncertainties, hysteresis and economic policy role*. 3 s.
- Modigliani, F., Papademoc, L. (1975). *Targets for Monetary Policy in the Coming Year*. Brookings Papers on Economic Activity, Brookings Institution. Washington, D.C. 142 s.
- Phelps, E. S. (August 1967). *Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment Over Time*. Economica. 254 s.
- Phillips, A. W. (1958). *The relationship between unemployment and the rate of change of Money wages in the United Kingdom 1861-1957*. Economica. 284 s.
- Pošta, V. (1/2008). *NAIRU a přirozená míra nezaměstnanosti – teoretický pohled*. Ministerstvo financí ČR, Praha. 10 s.
- Richardson, P., Boone, L., Giorno, C., Meacci, M., Rae, D., Turner, D. (2000). *The concept, policy use and measurement of structural unemployment: estimating a time varying NAIRU across 21 OECD countries*. OECD WP. 38 s.
- Samuelson, P. A., Solow, R. M. (May 1960). *Analytical aspects of Anti-inflation Policy*. American Economic Association. 127 s.
- Stock, L., Vogler-Ludwig, K. (2010). *NAIRU and Okun's Law – The Macro-Economy in a Nutshell?* Thematic Paper for the European Commission Directorate general for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. 4 – 5 s.
- Tobin, J. (1997). *Supply Constraints on Employment and Output: NAIRU versus Natural Rate*. Cowles Foundation Paper 1150. Yale University, New Haven. 1 s.
- Český statistický úřad. (2011). *Deflátor spotřeby domácností*. [cit.: 2011-25-11]. Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab_v/\\$File/tab_v_2q09.xls](http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab_v/$File/tab_v_2q09.xls).
- Český statistický úřad. (2011). *Míra nezaměstnanosti podle ILO*. [cit.: 2011-25-11]. Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab_zam/\\$File/czam070211cr.xls](http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab_zam/$File/czam070211cr.xls).
- Český statistický úřad. (2011). *Index dovozních cen*. [cit.: 2011-25-11]. Dostupné na: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/ceny_vd_ekon.
- Česká národní banka. (2011). *Kurzy devizového trhu*. [cit.: 2011-31-11]. Dostupné na: http://www.cnb.cz/cs/financni_trhy/devizovy_trh/kurzy_devizoveho_trhu/denni_kurz.jsp.
- Česká národní banka. (2011). *Ceny ropy Brent a Nepřímé daně*. [cit.: 2011-22-10]. Dostupné na: http://www.cnb.cz/cs/menova_politika/zpravy_o_inflaci/2011/2011_I/index.html.
- Economic Outlook OECD NO. 85. (2011). Annex Table – Table of Contents. [cit.: 2011-21-11]. Available at: http://www.oecd.org/document/61/0,3343,en_2649_34573_2483901_1_1_1_1,00.html.

Kontakt

Ing. Emilie Jašová
Vysoká škola ekonomická v Praze,
Národohospodářská fakulta, katedra Ekonomie,
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3,
+420 221 923 341, emilie.jasova@mpsv.cz.

Doc. Ing. Božena Kadeřábková, CSc
Vysoká škola ekonomická v Praze,
Národohospodářská fakulta, katedra Ekonomie,
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3,
+ 420 224 09 5544, kaderabb@vse.cz

SUMMARY

Use an estimate of the nairu and the business cycle for analysis of unstable period in the labour market of countries V4*Emilie JAŠOVÁ, Božena KADERÁBKOVÁ*

According to the presented analysis the Break model and One Equation model most often estimated the stages of an economic cycle on the labour market in contradiction with the development of the real economy. According to the HP filter and Kalman filter the estimates of an economic cycle in the labour market differed from the development of the real economy only in one case. In the case of the Kalman filter it is even possible to find three cases in which the reaction of the labour market on the development of the real economy passed off very quickly.

One of the cases of the origin of an unstable environment in the labour market is the transformation of the economy on which the Kalman filter reacts by negative and low positive values of NAIRU not corresponding to the development of the real unemployment rate. Another cause of the origin of an unstable environment in the labour market is the breach of the substitute relation between the unemployment rate and the deflator of household consumption for reasons of deviations in other markets than the labour market. Their result was unrealistic large gaps of unemployment in the case of the Kalman filter and parameters not corresponding to the theoretical expectations in the case of the Break model. The last cause of the creation of the unstable environment in the labour market is the relatively frequently repeated incapacity of the model to include into the values of NAIRU, which is a long term average of real unemployment rates, also the last sharp fluctuations in the development of the real unemployment rate. The unstable environment will manifest itself in the models as unrealistic large gaps in unemployment. The most surprising result in this respect was the discovery that the HP filter was unresponsive in six cases. In the conclusion of the contribution the analysis maps the velocity, intensity and length of influence of the recession from 2008 -2009 on the labour market in individual countries V4.

According to the One Equation model the last recession first hit Hungary and Poland. In the Czech Republic it was one quarter of a year later and in Slovakia one year later. The longest impact of the last recession on the labour market was in Hungary, then there followed the Czech Republic, Poland and Slovakia.

According to the Break model the last stage of recession first hit Hungary, then the Czech Republic, Poland and Slovakia. The longest time the last recession influenced the labour market was in the Czech Republic, after that in Hungary and Poland and it was least in Slovakia. The HP filter placed the influence of the latest recession on the labour market first to Slovakia, then to Hungary and Poland, then followed the Czech Republic. The longest the last recession, according to the HP filter, influenced the labour market was in Slovakia and Poland then there followed Hungary and the Czech Republic. In the Czech Republic and Hungary there was recorded a stage of recession. In Slovakia the labour market stagnated first and then it went over into a recession stage. In Poland the labour market first came to the stage of a soft conjuncture which then dropped into a stage of recession.

The Kalman filter caught the influence of the last recession first in Hungary, after in Slovakia and Poland and last in the Czech Republic. The longest the recession lasted in the labour market was in Hungary, then in Slovakia and the Czech Republic and the shortest period was in Poland. In all member countries for the whole period of the influence of recession on the labour market there was evinced a negative gap in unemployment.

JEL Classification: E 24, E 32, E 37

POTRAVINOVÁ BEZPEČNOSŤ AKO GLOBÁLNY PROBLÉM SVETOVEJ EKONOMIKY

Food safety as a global world economy issue

Marcel KORDOŠ

Abstrakt

Napriek tomu, že je v dnešnej dobe možné vyrobiť dostatok potravín pre celú populáciu, existujú rozsiahle oblasti hladu a podvýživy. Ľudia trpiaci hladom sú totiž chudobní a nemôžu si dovoliť kúpiť potraviny, ktoré sú k dispozícii. Hlad je teda základným prejavom chudoby. Hladný a chudobný jedinec nemôže pracovať, neprináša hodnoty a neprispieva k sociálno-ekonomickému rozvoju spoločnosti. Cieľom príspevku je na základe analýzy potravinovej bezpečnosti a bezpečnosti potravín v rámci svetovej ekonomiky určiť možnosti riešenia potravinovej bezpečnosti v spojitosti s vplyvom na sociálno-ekonomický rozvoj svetového hospodárstva. Na základe uvedeného sa príspevok bude zaoberať teoretickými aspektmi potravinovej bezpečnosti a potravinovej neistoty. V článku ďalej analyzujeme bezpečnosť potravín vo svete v rámci spolupráci krajín v oblasti bezpečnosti potravín a navrhujeme možnosti riešenia problémov potravinovej bezpečnosti vo svetovom hospodárstve v kontexte jeho ďalšieho sociálno-ekonomického rozvoja.

Kľúčové slová

Potravinová bezpečnosť, svetová ekonomika, chudoba, sociálno-ekonomický rozvoj, Organizácia OSN pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO), svetové poľnohospodárstvo, kvalita potravín, dostupnosť a distribúcia potravín.

Abstract

Even though enough food can be produced for the entire world population, there are vast areas affected by starvation and undernourishment. Starving people are poor and cannot afford to buy food that is available. Starvation is a basic symptom of poverty. Hungry and poor human beings cannot work, do not bring up values, do not contribute to the social and economic development of society. The paper deals with the analysis of food security within the international economics. The goal is to figure out the options to handle the food security along with its impact on social and economic development of the world economy. With respect to the above mentioned, the paper will discuss theoretical aspects of food safety and food uncertainty. Moreover, an analysis of food security in global economy in terms of countries' collaboration in the area of food security will be carried out in order to find possible solutions of particular food safety issues in world economy within its further social and economic development context.

Key words

Food safety, international economy, poverty, social and economic development, UNO Food and Agriculture Organization (FAO), world agriculture, food quality, food access and distribution.

JEL Classification: F 53, F 63, I 31

Úvod

So zvyšujúcim sa hladom sa potraviny stávajú kľúčovým prvkom pre oblasti bezpečnosti, chudoby a klímy. Prudký nárast v počte hladujúcich ľudí na celom svete a uvedenie si, že pred nami stoja dlhodobé výzvy týkajúce sa nasýtenia narastajúcej populácie na celom svete, posúvajú potravinovú bezpečnosť vôbec po prvýkrát za posledné desaťročia do centra záujmu globálnej ekonomiky a politiky.

Navyše sme toho názoru, že riešenia potravinovej bezpečnosti priamo súvisia s inými kľúčovými cieľmi.

Riešenie potravinovej neistoty je preto úplne opodstatnené. V súčasnosti sa odhaduje, že v rozvojovom svete trpí 815 miliónov ľudí „chronickou“ potravinovou neistotou a ďalších 5 – 10 % obyvateľstva je ohrozených „akútnou“ potravinovou neistotou spôsobenou prírodnými alebo človekom vyvolanými krízami. (Česká televízia, 2012) Napriek pokroku v zmierňovaní hladu na globálnej úrovni, zostáva cieľ aj naďalej nedostihnuteľný v

subsaharskej Afrike, na Blízkom východe a v severnej Afrike, kde pretrvávajúcu potravinovú neistotu zhoršuje opakujúca sa politická nestabilita.

Napriek tomu, že je v dnešnej dobe možné vyrobiť dostatok potravín pre celú populáciu, existujú rozsiahle oblasti hladu a podvýživy. Ľudia trpiaci hladom sú totiž chudobní a nemôžu si dovoliť kúpiť potraviny, ktoré sú k dispozícii. Hlad je teda základným prejavom chudoby.

Cieľom príspevku je na základe analýzy potravinovej bezpečnosti a bezpečnosti potravín v rámci svetovej ekonomiky určiť možnosti riešenia potravinovej bezpečnosti v spojitosti s vplyvom na sociálno-ekonomický rozvoj svetového hospodárstva. Na základe uvedeného sa príspevok bude zaoberať teoretickými aspektmi potravinovej bezpečnosti, potravinovej neistoty, pokračujúc analýzou bezpečnosťou potravín vo svete v rámci spolupráce krajín v oblasti bezpečnosti potravín vyústením do návrhov možností riešenia problémov potravinovej bezpečnosti vo svetovom hospodárstve v kontexte jeho ďalšieho sociálno-ekonomického rozvoja. Na dosiahnutie stanoveného cieľa budú aplikované vedecké metodologické postupy ako analýza, syntéza, komparácia, dedukcia a prognóza.

1 Potravinová bezpečnosť

Potravinovú bezpečnosť je možné definovať ako stav, kedy všetci ľudia majú kedykoľvek fyzický a ekonomický prístup k dostatočnej, bezpečnej a výživnej potrave. Je chápaná ako súbor opatrení, ktorých realizáciou sa dosiahne bezpečnosť všetkých zložiek potravinového reťazca a tým aj finálnej potraviny. Ide o súbor opatrení na úseku:

- ochrany zdravia rastlín,
- veterinárnej problematiky,
- ochrany zdravia a pohody zvierat,
- potravín a krmív.

Potravinová bezpečnosť znamená možnosť získavať potraviny nepretržite a v dostatočnom množstve pre všetkých obyvateľov tak, aby bol zabezpečený ich aktívny a zdravý život. Podľa Organizácie OSN pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO) zahŕňa:

- 1) primeranú ponuku potravín, ktorá má byť zistená domácou produkciou aspoň do úrovne minimálnej fyziologickej potreby, import potom môže poskytovať potraviny nad rámec tejto potreby;
- 2) stálosť a spoľahlivosť dodávok potravín;
- 3) dostupnosť základných druhov potravín pre sociálne slabé skupiny, a to zaistenie minimálneho príjmu určeného na nákup potravín,

ktorý garantuje fyziologické minimum spotreby pre všetky skupiny obyvateľstva. Vládne orgány zaisťujú prostriedky na nákup potravín, čo je všeobecne uskutočňované cestou podpory v nezamestnanosti a formou dávky v hmotnej núdzi určenú pre najchudobnejšie skupiny ľudí;

- 4) potraviny musia byť bezpečné, teda bez nečistôt presahujúcich prípustné normy a dobrej akosti, čo je predpokladom zdravej výživy.

Potravinová bezpečnosť je postavená na troch pilieroch:

- *dostupnosť potravín* – ktorá je definovaná ako úroveň a stabilita potravinovej produkcie, uskladnenia, distribúcie a spracovania,
- *prístup k potravinám* – definuje výška príjmov a správne fungovanie potravinového trhu,
- *využitie potravín* – ako výživová kvalita potravín, ako aj bezpečnosť potravín.

V oblasti potravinovej bezpečnosti je potrebné definovať nasledovné okruhy problémov, ktoré je nevyhnutné riešiť:

1. *Neprimeraný prístup k dostupnosti potravín na národnej úrovni* – nedostatok výrobných aktív (napr. pôda, voda, vstupy, školenie, úvery a výskum) a nedostatok finančných zdrojov pre dovoz na úrovni krajiny.
2. *Chudoba*, ktorá vedie k nedostatočnému prístupu k jedlu na úrovni domácností a neprimeranému využitiu jedla a nutričnému výsledku na úrovni jednotlivca.

Potravinovú bezpečnosť je možné analyzovať v troch dimenziách:

- I. *v medzinárodnej,*
- II. *v národnej alebo viacnárodnej (v jednotlivých štátoch) a*
- III. *v domácnostiach.*

Všetky tieto tri dimenzie sú navzájom prepojené a ťažko oddeliteľné. V medzinárodnej dimenzii vznikajú napríklad regionálne združenia štátov, ktoré si kladú za cieľ zabezpečenie potravinovej bezpečnosti vo svojom regióne. Pritom deklarujú, že podmienkou regionálnej bezpečnosti je predchádzajúce dosiahnutie národnej bezpečnosti členov tohto zoskupenia. Silná závislosť existuje aj medzi dimenziami národnej bezpečnosti a dimenziou domácností. O potravinovej bezpečnosti domácností s nízkym príjmom je rozhodované v národnej dimenzii na základe makrorozhodnutia štátu. Rovnaké rozhodnutia sú prijímané aj z aspektu potravinovej bezpečnosti – zdravotnej kvality výživy. Národnú potravinovú bezpečnosť je treba zabezpečiť pomocou domácej produkcie (Vincúr, Fifeková, 2004).

1. 1 Potravinová neistota

Riešenie potravinovej neistoty je úplne opodstatnené. V súčasnosti sa odhaduje, že v rozvojovom svete trpí 815 miliónov ľudí „chronickou“ potravinovou neistotou a ďalších 5 – 10 % obyvateľstva je ohrozených „akútnou“ potravinovou neistotou spôsobenou prírodnými alebo človekom vyvolanými krízami. Napriek pokroku v zmiernení hladu na globálnej úrovni, zostáva tento cieľ naďalej nedosiahnuteľný v subsaharskej Afrike, na Blízkom východe a v severnej Afrike, kde pretrvávajúca potravinová neistota zhoršuje opakujúca sa politická nestabilita. Na regionálnej úrovni boli znížené počty trpiacich podvýživou v Ázii, Tichomorí, v Latinskej Amerike a Karibiku (Lipková, 2005).

Primeraný príjem potravy predstavuje závažný problém, ako to dokazuje globálny rozsah „skrytého hladu“, tzn. nedostatku vitamínov a minerálov vzhľadom na nutričné požiadavky. Primeranosť príjmu potravy ovplyvňuje celý rad faktorov:

- rozdeľovanie potravy v rámci domácnosti,
- spôsoby, akým matky krmia deti,
- príprava jedla,
- kvalita a bezpečnosť potravín,
- voda a hygiena.

Potravinová neistota sa obvykle zvyšuje v dôsledku znehodnocovania životného prostredia. Hlad sa prevažne vyskytuje vo vidieckych oblastiach, kde prevláda nedostatočný ekonomický a fyzický prístup k potrave. Potravinová neistota sa však s narastajúcou mestskou chudobou zvyšuje aj v mestských oblastiach a nie je možné ju prehliadať.

Potravinová neistota, ktorá je jednak príčinou a jednak dôsledkom absolútnej chudoby, nie je dostatočne zohľadňovaná ako rozvojový cieľ, ani ako ukazovateľ hospodárskeho a sociálneho pokroku. Často sa spája s krátkodobými opatreniami, ako je dodávka potravinovej pomoci alebo zvyšovanie zásob potravín. Pritom sa neberie do úvahy jej viacrozmerý charakter. Jej riešenie nie je cieľom, ktorý by bol dostatočne zohľadňovaný v dlhodobých vnútroštátnych rozvojových stratégiách. Za pozitívum možno považovať fakt, že druhá generácia stratégií na znižovanie chudoby viac zohľadňuje potravinovú bezpečnosť, nakoľko vlády jednotlivých krajín si čoraz viac uvedomujú dôležitosť zavedenia vnútroštátnych stratégií a programov.

V posledných rokoch vyšlo najavo, že kľúčový problém v plnení cieľov v oblasti potravinovej bezpečnosti sa objavuje v krízových situáciách. Obzvlášť v tých, ktoré majú zložitý a zdĺhavý charakter – v prípade politickej nestability a v

transformujúcich sa krajinách. Globálna situácia poukazuje na celý rad ohrozených a nestabilných štátov, ktoré nemajú kapacitu ani vhodný inštitucionálny rámec, aby mohli implementovať dlhodobé stratégie, keď čelia rozvinutým krízam. V roku 2005 čelilo závažnému nedostatku potravín 43 krajín, z toho 23 v Afrike a ostatné v Ázii a Latinskej Amerike. Rozsah a opakovanie problému vyžaduje nový dlhodobý štrukturálny prístup k riešeniu základných príčin potravinovej neistoty (Jeníček, Foltýn, 2010).

Riešenie základných štrukturálnych príčin potravinovej neistoty je cieľom programu EÚ s názvom Bezpečnosť potravín. Tento program prispieva k zmierneniu chudoby a potravinovej neistoty v krajinách s chronickou potravinovou neistotou. Program zároveň zmiernuje dopady krízy na najzraniteľnejšie obyvateľstvo. Mimoriadna pozornosť sa venuje úlohe preklenovacieho nástroja medzi krátkodobou (krízovou) a dlhodobou (rozvojovou) situáciou. Rozsah tejto preklenovacej funkcie zahŕňa zdĺhavú krízu, obnovu a riešenie štrukturálnej potravinovej neistoty ako prvý krok smerom k dlhodobému zmierneniu chudoby.

1. 2 Hrozba bezpečnosti potravín

Potravinovú bezpečnosť sveta najviac ohrozuje nedostatok vody. Prvoradou úlohou pri zaistovaní globálnej potravinovej bezpečnosti (dostatku potravín) je ochrana vodných zdrojov a optimalizácia spotreby vody. Do roku 2025 bude žiť približne jedna tretina ľudstva v oblastiach s rizikom zložitej dostupnosti vody. Okrem iného i preto, že súčasná spotreba vody bude pri výrobe potravín narastať. V súčasnosti tvorí spotreba vody na zaistenie stravy pre jedného človeka vo vyspelých krajinách 6 000 litrov a v rozvojových krajinách 3 000 litrov. Vyššia spotreba vody vo vyspelých krajinách je daná vyššou spotrebou potravín živočíšneho pôvodu, ktoré sú na spotrebu vody náročnejšie. Spoločnosti z vyspelého sveta by preto mali investovať v rozvojovom svete do dedinského rozvoja s cieľom stabilizovať vodný režim a do aktivít znižujúcich plytvanie vodou.

Okrem plytvania vodou ohrozujú potravinovú bezpečnosť tiež protekcionizmus a dotačná poľnohospodárska politika EÚ a USA, nedostatočné investície do dedinského rozvoja rozvojového sveta a výroba biopalív z poľnohospodárskych surovín. Na výrobu jedného litra biopalív je potrebné ešte väčšie množstvo vody ako na výrobu potravín.

2 Bezpečnosť potravín vo svete

Vo všeobecnosti je vo svete produkovane dostatočné množstvo potravín. Analýzy ľudskej výživy (pravidelne uskutočňované Organizáciou OSN pre výživu a poľnohospodárstvo – FAO) však súčasne poukazujú na neustále sa udržiavajúci potravinový deficit v hospodársky zaostávajúcich krajinách a na druhej strane nevhodné nakladanie s potravinami v bohatých krajinách.

V rozvojových krajinách trpí približne 790 mil. ľudí chronickou podvýživou a podľa Svetovej zdravotníckej organizácie je u 2 mld. ľudí chronický nedostatok vitamínov a minerálnych látok. Ich absencia vyvoláva slepotu, zvyšuje náchylnosť organizmu k infekčným chorobám, vyvoláva chudokrvnosť a brzdí mentálny rozvoj človeka.

Vo svete ročne umiera v dôsledku hladu a podvýživy asi 13 mil. detí do piateho roku života. Nedostatok bielkovín a energetických zložiek výživy je najnebezpečnejší pre kojencov a tehotné ženy, kedy spolu s inými faktormi zapríčiňuje zníženie hmotnosti novorodencov, ich slabý rast a vysokú úroveň úmrtnosti. Odhaduje sa, že v južnej Ázii viac ako 100 mil. detí, teda dve z troch detí, má nedostatočnú hmotnosť. Nedostatok vitamínov a minerálnych zložiek vedie k zabrzdeniu rastu, zapríčiňuje poškodenie mozgu a znižuje imunitu voči mikroorganizmom (Gaval'ová, 2007).

Podľa (Cihelkovej, 2009) na druhom „potravinovom póle“ sveta (vysoko priemyselné krajiny, používajúce intenzívne metódy poľnohospodárskej produkcie) majú ľudia problémy iného druhu:

- príjem nadmerného množstva tukov predstavuje v USA 60 % ,
- zvýšený cholesterol v krvi má 21 % ,
- kalorické hodnoty potravín si všíma iba 7 %.

Výskumy hovoria, že americké ženy vo veku 16 – 50 rokov prijímajú menej než 70 % odporúčanej dávky vápnika. Mnohé stredne a vysoko rozvinuté štáty vedú politiku, v ktorej je hlavnou zásadou udržiavanie potravinovej bezpečnosti pre svoju krajinu. Prejavom aktívnej výživovej politiky sú programy výživy často schvaľované parlamentmi jednotlivých krajín. (napr. Holandsko, Nórsko). Za realizovanie programov výživy sú vo väčšine krajinách zodpovedné ministerstvá poľnohospodárstva a výživy a ministerstvá zdravotníctva a sociálnej starostlivosti.

2. 1 Potravinová bezpečnosť a svetové organizácie

Pod tlakom znižujúcej sa kúpnej sily spôsobenej minuloročným vypuknutím ekonomickej krízy prekročil v súčasnosti počet podvyživených ľudí na celom svete jednu miliardu. Ceny potravín – hoci sú od úrovne z polovice roku 2008 celosvetovo na nízkej úrovni – naďalej zostávajú vysoké v najchudobnejších krajinách, keďže sucho a potraviny si vyberajú svoju daň na hospodárskych zvieratách a na farmách.

Na podnet Pracovnej skupiny na vysokej úrovni generálneho tajomníka OSN Pan Ki-muna pre Globálnu potravinovú a bezpečnostnú krízu sa donori zaviazali na stretnutí G-8 v meste L'Aquila v Taliansku v júni tohto roku venovať 20 miliárd USD, kde sa zhromaždilo 26 rozvojových a rozvinutých krajín, aby podporili intenzívny akčný plán. *Tzv. princípy L'Aquila* dávajú (umiestňujú) poľnohospodársku produktivitu a dotácie pre chudobných poľnohospodárov na rovnakú úroveň s núdzovou potravinovou pomocou, ktorá je zvyčajne tou najdramatickejšou a finančne lepšie podporovanou aktivitou. Aj napriek tomu je však v súčasnosti v dôsledku dopadov ekonomickej krízy a klimatických zmien núdzová pomoc výrazne finančne poddimenzovaná. Svetový potravinový program sa urýchlene snaží vrátiť svoju finančnú podporu na úroveň z roku 2008, kedy hospodáril s najvyššími prostriedkami určenými na boj proti hladu v histórii, celkovo s 8 miliardami USD (Serencčes, 2006).

Vykoreniť hlad vo svete si za strategický cieľ vytýčili účastníci *Svetového summitu o potravinovej bezpečnosti*, ktorý sa konal novembri 2009, ktorý zorganizovala Organizácia OSN pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO). O žiadnej konkrétnej finančnej pomoci sa ale deklarácia nezmieňuje. Na summite, ktorý sa konal v talianskej metropole Rím, sa zúčastnilo viac ako tisíc delegátov zo 190 krajín, a to delegátov z Afriky, Ázie a Latinskej Ameriky. Zrodilo sa tu nelichotivé konštatovanie, že v súčasnej dobe vo svete hladuje viac ako miliarda ľudí.

Hlavní predstavitelia štátov a vlád si stanovili niekoľko strategických cieľov, ale neuviedli žiadne konkrétne čísla. Dohodli sa na tom, aby príslušné opatrenia boli prijaté s cieľom znížiť počet hladujúcich a podvyživených ľudí vo svete do roku 2015 o polovicu a predchádzať i čeliť problémom spojenými s tým, ako klimatické zmeny ovplyvňujú potravinovú bezpečnosť.

OSN sa zaviazala prispieť k zlepšeniu bezpečnosti potravín sumou 44 miliárd USD ročne na pomoc poľnohospodárom. Spojené národy považujú túto sumu v nadchádzajúcom desaťročí za nevyhnutnú pre zabezpečenie lepších podmienok v poľnohospodárstve.

FAO tvrdí, že najlepším spôsobom, ako zastaviť hlad, je pomáhať tým, ktorí to potrebujú tak, aby dokázali pomôcť sami sebe. To, že tento prístup je pre krajiny trpiace hladom najdôležitejší, potvrdil aj generálny tajomník OSN Pan Ki-mun. Ten na úvod summitu označil výživu za základné právo človeka.

Medzi účastníkmi summitu boli napríklad brazílsky prezident Luiz Inácio Lula da Silva, zimbabwiansky prezident Robert Mugabe, líbyjský vodca Muammar Kaddáfí, ale tiež pápež Benedikt XVI. Ten odsúdil egoizmus, ktorý umožňuje špekulácie a kladie potraviny na rovnakú úroveň ako každú inú surovinu. Z krajín G8 je na summite zastúpené jedine Taliansko svojím prezidentom Silviom Berlusconi.

2. 2 Spolupráca krajín v oblasti bezpečnosti potravín

Vlastníctvo programov pomoci a rozvoja prijímajúcimi krajinami je kľúčom k úspechu rozvojovej spolupráce. Tento pocit vlastníctva sa musí budovať pomocou čo najširšej účasti všetkých skupín spoločnosti na definovaní národných rozvojových stratégií, čo vytvára podmienky pre účasť chudobných na prínosoch rastu. V roku 2004 poskytla EK 419 miliónov eur cez rozpočtovú položku bezpečnosť potravín pre približne 30 prioritných krajín. Medzi *hlavné aktivity*, ktoré sa uskutočňujú v tejto oblasti, patrí:

- budovanie kapacity,
- podpora inštitucionálnej reformy,
- informácie o bezpečnosti potravín a systémy národného predchádzania krízy,
- rozvoj a diverzifikácia poľnohospodárskej výroby,
- uľahčenie dovozu potravín súkromným sektorom,
- podpora komercializácie,
- podpora príjmu domácností,
- posilnenie záchranných sietí,
- podpora snáh na zlepšenie nutričnej kapacity,
- potravinová pomoc pre najzraniteľnejšie obyvateľstvo.

Európsky program pre potravinovú pomoc a bezpečnosť potravín – tento celosvetový podporný program bol vytvorený pre rozvojové krajiny, ktoré čelia problémom nedostatku potravín spojených s chudobou. Je založený na analýze a diagnóze situácií, kde sa vyskytuje potravinová neistota a na spolupráci s rôznymi účastníkmi a partnermi politiky EÚ. Je integrovaný do koherentnej politiky rozvojovej

pomoci a v kritických situáciách zdôrazňuje spojitosť medzi núdzovým stavom a rozvojom.

3 Príčiny a možnosti riešenia problémov potravinovej bezpečnosti

V ďalšej časti príspevku sa budeme snažiť poukázať na možné miesta zlepšovania a zabezpečovania potravinovej bezpečnosti, podľa návrhov účastníkov Svetového summitu o potravinovej bezpečnosti z novembra roku 2009.

3. 1 Príčiny potravinového problému

Základné príčiny potravinového problému z hľadiska pôvodu môžeme rozdeliť na dve skupiny, a to na príčiny zapríčinené človekom a človekom nezapríčinené.

Príčiny nespôsobené človekom

Vplyvy klímy – klíma hrá významnú úlohu pri rozhodovaní o pestovaní určitej plodiny v určitej oblasti. V niektorých krajinách je možné rozvíjať poľnohospodárstvo iba za obmedzených podmienok, ktoré síce umožňujú vypestovať určité množstvo potravín, to ale zďaleka nestačí k pokrytiu potravinových potrieb obyvateľov žijúcich v danej oblasti. Snahy o zvýšenie produkcie nesú zo sebou závažné ekologické následky.

Príčiny spôsobené človekom

Degradácia pôdy – ľudia zapríčiňujú potravinové problémy aj používaním nevhodných poľnohospodárskych praktík. Dochádza tak k vyčerpaniu živín obsiahnutých v pôde, degradácii pôdy a nemožnosti ju v budúcnosti obhospodarovať. Vplyvom ľudskej činnosti je vo svete extrémne degradovaných 9 mil. ha pôdy, 1,2 mld. ha (10% svetovej pôdy pokrytej vegetáciou) je poškodené menej. Na degradácii pôdy sa podieľajú zlé poľnohospodárske praktiky (28%), rozorávanie pôd na svahoch bez zabezpečenia proti vodnej erózii, nízka ochrana proti veternej erózii, solenie pôdy a nadmerná pastva. Spôsobuje to eróziu a rozširovanie púští.

Globálne otepľovanie – dopad skleníkového efektu na poľnohospodárstvo nie priame. Úbytok ľadovcov na póloch spôsobuje rast hladiny oceánov, zvýšenie koncentrácie oxidu uhličitého v atmosfére sa prejaví negatívne na raste kukurice a prosa. Úrodnosť ryže klesá, keď priemerná denná teplota prekročí 35 stupňov Celzia.

Populačné príčiny – trendy vývoja populácie nám pomáhajú v odhadoch dopytu po potravinách, vode a energiách. Existujú rozvojové krajiny, ktorých populácia prudko rastie. Tieto krajiny sa vyznačujú veľkou mierou chudoby, hladom a migráciou.

Chudoba – je často chápaná ako nedostatok príjmu, ktoré určujú materiálnu stránku životného štandardu. Existuje priama väzba medzi chudobou a hladom – chudoba zapríčiňuje chronický hlad a ten spätne prispieva k chudobe. Chudoba má tieto podoby: chronická masová chudoba v najzaostalejších krajinách, chudoba dočasnej nezamestnanosti a chudoba spôsobená náhlymi prírodnými katastrofami. Pod hranicou chudoby dnes žije približne 1,3 mld. ľudí.

Politické nepokoje – napriek ťažkej ekonomickej situácii zvyšuje mnoho rozvojových krajín vojenské výdavky. Nedostatkom potravín sú najviac zasiahnuté krajiny, v ktorých dlhodobo dochádza k vojnovým a občianskym nepokojom. Dopad konfliktov sa prejavuje v nedostatku zásob potravín a ich zvyšujúcej sa cene.

Náboženské a kultúrne príčiny – hinduisti odmietajú jesť hovädzie mäso, moslimovia nejedia bravčové mäso a preto je nutné v týchto oblastiach nájsť alternatívny prísun bielkovín.

Vplyv rastu cien ropy a umelých hnojív – vplyv na náklady na prevádzku poľnohospodárskych strojov a na náklady spojené s distribúciou potravín k spotrebiteľovi. Každý cenový šok sťažuje prístup k potravinám pre sociálne slabšie skupiny obyvateľov.

Predpoklady vyriešenia potravinového problému sa viažu na stabilizáciu politických pomerov a nastolení demokracie. Za týchto predpokladov je možné vybudovať stabilnú trhovú ekonomiku, ktorá zaisťuje efektívne využitie zdrojov. Ďalším predpokladom je úsilie o rozvoj ľudských zdrojov (odstránenie negramotnosti, boj proti chorobám) a rovnosť šancí pre všetkých.

Riešenie môžeme podľa časového horizontu rozdeliť na krátkodobé, strednodobé a dlhodobé.

Krátkodobé opatrenia – je potreba prijať okamžité krátkodobé opatrenia. Cieľom je zabrániť najväčším akútnym prejavom nedostatku potravín a odstrániť tak nebezpečie straty ľudských životov. Pre rýchlu odozvu sú dobre vybavené Svetové programy potravín (WFP), FAO a ďalšie organizácie. V tomto horizonte hrá dôležitú úlohu potravinová pomoc, ktorá slúži na prekonanie najkritickejšieho nedostatku potravín. Následne by však mal byť tento problém riešený inak, pretože v mnohých prípadoch sa stáva, že krátkodobé dodávky potravín sa zmenia v trvalé a situácia sa nelepší.

Strednodobé opatrenia – primárnu úlohu hrá podpora ekonomického rastu a rastu zamestnanosti, zavedenie opatrení k vyššej produkcii potravín a zaisteniu príjmov pre ďalší rast poľnohospodárskej produkcie.

Dlhodobé opatrenia – dôležité sú niektoré skutočnosti:

- udržateľný ekonomický rast,
- udržateľný rast potravinovej a poľnohospodárskej produkcie,
- existencia verejnej politiky podporujúcej rozvoj ľudských zdrojov a rozširovanie sociálnych služieb zameraných na odstránenie chudoby.

3. 2 Možnosti riešenia potravinového problému

a) Podpora poľnohospodárstva

Medzi hlavné úlohy, ktoré si vytýčili zúčastnené krajiny patrí aj podpora pre drobných poľnohospodárov, ktorá sa v súčasnosti považuje za prvoradú stratégiu namierenú proti chudobe. Odhaduje sa, že približne jedna miliarda ľudí, ktorí tvoria 75% svetovej populácie chudoby, žije vo vidieckych oblastiach s hospodárstvom, ktoré je závislé na poľnohospodárskej činnosti.

V prvom rade ide o odstránenie extrémnej chudoby a hladu. Prístup k potravinám priamo súvisí s týmito spoločnými cieľmi a ich dosahovaním. (Podľa odhadov Svetovej banky sa kvôli stúpajúcim cenám potravín v roku 2008 dostalo pod úroveň extrémnej chudoby ďalších 100 miliónov ľudí.). Ďalšie atribúty súvisia so zdravím a vzdelávaním, pre ktoré je potrebná adekvátna výživa. Keďže ženy na celom svete predstavujú 75% drobných farmárov, poľnohospodárska reforma súvisí aj s rodovou rovnosťou a posilňovaním postavenia žien.

Poľnohospodárske reformy môžu pomôcť v kritických otázkach obchodu. Rozdiely v dotáciách pre poľnohospodárov v bohatých krajinách na jednej strane a otvorenie trhov rozvinutých krajín voči globálnym trhom s potravinami na druhej strane naďalej blokujú pokrok obchodných rokovaní.

Investície do poľnohospodárstva nadväzujú na ekologickú udržateľnosť. Hoci poľnohospodárstvo je všeobecne považované za tzv. zelenú aktivitu, je zodpovedné za 14% emisií skleníkových plynov a odlesňovanie, pričom nové farmy produkujú podobnú úroveň emisií. Moderné zavlažovanie, techniky organického poľnohospodárstva a efektívne distribučné reťazce potravín sú všetky záťažou pre životné prostredie. Naopak, chudobní poľnohospodári sú prvými obetami nestálych poveternostných podmienok a stúpajúcimi priemernými teplotami. Podľa odhadov Svetového humanitárneho fóra sa až 25% svetovej poľnohospodárskej kapacity stratí, ak sa nezastavia alebo nezmiernia klimatické zmeny (Bielik, 2010).

b) Vypracovanie investičných stratégií v oblasti potravinovej bezpečnosti.

Z dlhodobého hľadiska sa predpokladá rastúci tlak na dodávky a na ceny potravín. FAO odhaduje, že na to, aby boli pokryté potreby populačného rastu a zlepšila sa výživa populácie, bude potrebné, aby produkcia potravín do roku 2050 vzrástla o 70%. Podľa poslednej správy FAO si to bude vyžadovať investície na úrovni 83 miliárd USD ročne (Hospodárske noviny, 2013).

Väčšina investícií by mala smerovať zo súkromného sektora. Verejné financie sú však potrebné na výstavbu ciest, mostov, energetických a iných rozsiahlych infraštruktúr; poľnohospodárskych inštitúcií a rozšírenie služieb; výskum a rozvoj; na sociálne služby ako napríklad vzdelávanie (najmä žien), sanitáciu, dodávku čistej vody a zdravotníctvo. Rozpad svetového potravinového systému v roku 2008 nasledoval po desiatky rokov trvajúcim klesaní verejných investícií, čoho príkladom je aj fakt, že podiel dotácií pre poľnohospodárstvo klesol z 20% v roku 1979 na 4% v roku 2006. V poslednom čase sa po vypuknutí finančnej krízy s problémami stretli aj súkromné investície, a to z dôvodu silnej premenlivosti cien potravín a vyčerpania finančnej pomoci.

Ako zdôrazňuje Medzinárodný fond OSN pre poľnohospodársky rozvoj, poľnohospodárska stratégia a stratégia proti chudobe zameraná na drobných poľnohospodárov v chudobných krajinách sú tí, ktorým história priala. Napríklad Vietnam použil túto stratégiu na to, aby sa posunul z pozície krajiny s čistým potravinovým deficitom na úspešného exportéra potravín. Výnosy na farmách v Malawi sa znásobili po tom, čo miestni farmári dostali podporu vo forme poľnohospodárskych vstupov, ako napr. hnojív.

Iniciatíva G8 je ďalším donorským programom. Podporujú ju rozvinuté krajiny a rovnako ako Pracovná skupina OSN, zahŕňa samotné citlivé krajiny, ktoré sa zaviazali v oblasti zdrojov a strategického vodcovstva. Taktiež to vysvetľuje komplexný prístup k potravinovej bezpečnosti cez vzájomne prepojené opatrenia pre poľnohospodársku produktivitu, environmentálnu obnovu, otvorený obchod, reformu politiky, sociálne služby pre farmárov a väčší rozvoj na vidieku.

c) Zmena pravidiel kvality potravín

Európsky parlament prijal správu, v ktorej sa presadzuje prísnejšie označovanie potravín a jednoduchšie trhové štandardy ako súčasť propagácie „kvalitných“ potravín v EÚ. Poľnohospodársky výbor EP reagoval na Zelenú knihu o kvalite potravín, ktorú v súčasnosti publikovala Európska komisia. Výbor zdôraznil, že EÚ má najvyššie produkčné štandardy

na svete a že európski spotrebitelia sú veľmi pripútaní k svojej národnej kuchyni, čo poukazuje na veľký záujem na preukazovanie pôvodu a metód výroby potravín. Potvrdila to aj komisárka pre poľnohospodárstvo Mariann Fischer Boelová. Členovia parlamentu zdôraznili, že európski výrobcovia čelia rastúcemu tlaku lacnej výroby z tretích krajín a vyjadrili znepokojenie nad dominanciou globálneho trhu masovo produkovaných potravín.

Členovia parlamentu vyvíjali tlak na zmenu zákona o požiadavkách označovania potravín, aby sa označovala krajina pôvodu primárnych ingrediencií. V prípade spracovaných produktov musí byť označený pôvod hlavných ingrediencií a finálne miesto spracovania. Výbor zároveň uviedol, že výrobcovia by mali byť podporovaní, aby viac používali voliteľné označovanie ako sú „voľný chov“ a propagačné aktivity na podporu európskych potravín by sa mali dostať do popredia. Členovia EP vyzvali Komisiu, aby predstavila legislatívny návrh na zavedenie označovania mlieka, mäsa a vajec zo zvierat kŕmených geneticky modifikovaným krmivom. Výbor vyjadril znepokojenie v súvislosti s komplexnosťou Európskeho systému trhových štandardov a veľkým počtom pravidiel, ktoré sa vyžadujú, aby ich dodržiavali poľnohospodárski výrobcovia.

d) Nové označovanie kvality potravín

Presné označovanie je mimoriadne dôležité, pretože spotrebitelia majú právo uistiť sa, že ich potraviny obsahujú výlučne to, čo označenie uvádza. Transparentné označovanie tiež ľuďom umožňuje kvalifikované rozhodovanie o tom, aký typ potravín zjedia, a dáva farmárom a potravinárskym spoločnostiam slobodu vyberať tie potraviny, ktoré pestujú alebo produkujú. Trvalé zameranie sa na kvalitu poľnohospodárskych produktov je kľúčovým prvkom pri zabezpečení dlhodobej konkurencieschopnosti a udržateľnosti poľnohospodárskej produkcie v EÚ.

Politika kvality sa môže zlepšiť pomocou lepšej komunikácie medzi farmármi, nákupcami a spotrebiteľmi a zvýšením informovanosti o kvalite poľnohospodárskych produktov EÚ, o prísnych normách týkajúcich sa chovu zvierat, ochrany životného prostredia a hnojenia, ktoré musia európski farmári dodržiavať.

e) Boj so znečisťujúcimi látkami a nebezpečnými mikroorganizmami.

Bezpečné potraviny často predstavujú potraviny, ktoré neobsahujú znečisťujúce látky. Spojená produkcia a distribučné reťazce odfiltrávajú podpriemernú a kontaminovanú produkciu. Nie sú však dokonalé a niekedy pri odhaľovaní škodlivých znečisťujúcich látok zlyhávajú. Paradoxne môže byť následkom týchto zriedkavých zlyhaní rapídne rozšírenie kontaminovaných potravín kvôli vzájomnému prepojeniu moderných zásobovacích reťazcov.

Komplexná sieť globálnych zásobovacích systémov si vyžaduje prísnu kontrolu kvality každého článku reťazca, ako aj účinnú a účelnú nadnárodnú spoluprácu. Cieľom výskumu s podporou EÚ je zlepšenie možností Európy odhaľovať existujúce aj novo vznikajúce znečisťujúce látky, izolovať ich a dokázať reagovať pri kalamite. Vytvorený Európsky úrad pre bezpečnosť potravín (EÚBP) sa usiluje o zabezpečenie kvality európskych potravín a výskum financovaný Úniou podporuje svoje poslanie pomocou náležitej najmodernejšej výskumnej činnosti.

Ako nebezpečenstvo sa rozumie akýkoľvek biologický, chemický alebo fyzický faktor, schopný vyvolať nepriaznivý zdravotný účinok. Činnosti, ktoré majú byť aplikované na každé nebezpečenstvo s cieľom vykonania kontroly a riadenia, môžu byť zvyčajné (zamerané na všetky možné nebezpečenstvá) alebo špeciálne (štandardné operačné postupy zamerané na kontrolu riadenia špeciálnych nebezpečenstiev). Nebezpečenstvá, ktoré treba brať do úvahy sú tie, ktorých zníženie je podstatné pre výrobu zdravotne neškodných potravín, takže sa nezohľadňujú tie, ktoré predstavujú minimálne riziko alebo závažnosť.

Biologické nebezpečenstvá sú dané žijúcimi organizmami, pochádzajú zo surovín a menia sa ako z hľadiska množstva, tak i z hľadiska kvality počas svojho produktívneho cyklu a doby spotreby výrobku, zvyčajne sú dané sporulujúcimi baktériami, nesporelujúcimi baktériami, bakteriálnymi toxínmi, vírusmi, mikromycétmi, parazitmi.

Chemické nebezpečenstvo je každá nežiaduca látka prítomná na výrobkoch, ako napríklad rezíduá z výroby, prípravy, úpravy, prípravy na balenie, balenia, prevozu alebo zo skladovania týchto výrobkov alebo následne po kontaminácii z ovzdušia. Môžu pochádzať z prirodzeného zloženia potraviny, procesu alebo kontaminujúcich látok počas doby trvania výrobku (Podolák, 2008).

Fyzické nebezpečenstvá berú do úvahy prítomnosť cudzích alebo rádioizotopických telies na potravine. Cudzie telesá (drevo, sklo, kovy, kosti, guma/plasty, atď.) môžu pochádzať zo surovín, prístrojov, ktoré sú v zlom prevádzkovom stave,

nevhodného baliaceho materiálu alebo slabej pozornosti pracujúcich.

- f) Zavedenie politických nástrojov pre potravinovú bezpečnosť.

Biopalivá, geneticky modifikované plodiny a otvorená obchodná politika budú podľa komisárky Boelovej kľúčovými nástrojmi na zabezpečenie toho, aby európska potravinová bezpečnosť odolala finančnej kríze. Na konferencii o potenciálnom dopade globálnej ekonomickej krízy na potravinovú a environmentálnu bezpečnosť EÚ v Bruseli v marci 2012 komisárka Boelová zdôraznila, že poľnohospodárstvo využíva ochranu prostredníctvom podpory, ktorá nie je prístupná iným odvetviám – a to vo forme priamych platieb, trhových nástrojov a financovania rozvoja vidieka.

Povedala, že nechce farmárov úplne „izolovať od tvrdosti trhu“ a odvetvie musí pokračovať v reštrukturalizácii, aby držalo krok s meniacim sa trhom. Ak by bolo poľnohospodárstvo príliš nechránené, mohlo by to znamenať „hazardovanie“ s bezpečnosťou našich potravinových zásob a nášho životného prostredia.

Komisárka dodala, že počas potravinovej cenovej krízy v minulom roku bolo jasné, že „trhové obmedzenia trh znervózňujú a zhoršujú naše problémy“. Preto musí trh fungovať za takých podmienok, aby sa odstránili problémy v zásobovaní a aby boli rozvojové krajiny stimulované k zvýšeniu poľnohospodárskej produkcie.

3. 3 Výhľad a prognózy poľnohospodárstva v rámci potravinovej bezpečnosti

Podľa OECD (2012) a Organizácie OSN pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO) v priebehu prognózovaného obdobia 2010–2015 bude svetová poľnohospodárska produkcia rásť pomalšie ako v predchádzajúcej dekáde. Pokračujúci rastový trend sa naopak očakáva v globálnej spotrebe, predovšetkým kvôli zvyšujúcej sa výkonnosti ekonomík a rastu populácie v rozvojových krajinách. To sa v priebehu nasledujúcich desiatich rokov odrazí v čistej obchodnej pozícii rôznych krajín a komodít.

Obchod s poľnohospodárskymi komoditami bude však v porovnaní s obchodom s nepoľnohospodárskymi komoditami rásť pomalšie, predovšetkým v dôsledku pretrvávania vysokých obchodných bariér. Na zvyšujúcom sa podiele tohto druhu obchodu sa tiež podpíše nárast objemu vzájomného obchodu medzi južnými krajinami a

vyššie objemy exportu tradičných aj novovznikajúcich exportérov z rozvojového sveta.

Keďže import poľnohospodárskych produktov v rozvojových krajinách začne narastať, dôjde k čiastočnému konfliktu s narastajúcim exportom u nízkonákladových producentov v rozvojovom svete. Dôsledkom bude zosilnenie konkurencie na globálnych komoditných trhoch zo strednodobého hľadiska. To bude mať spolu s kvótami pre rast produktivity na celosvetovej úrovni za následok ďalší pokles reálnych cien väčšiny poľnohospodárskych komodít.

Za podmienok narastajúceho tlaku na znižovanie reálnych cien budú farmári musieť vyvíjať zvýšené úsilie, aby dosiahli rast účinnosti a produktivity a získajú na reforme politík, ktoré momentálne toto úsilie brzdia. Z nižších reálnych cien budú, samozrejme, ťažiť krajiny, ktoré sú v záujme zabezpečenia dostatku potravín odkázané na import.

Vzhľadom na to, že miera rastu objemu poľnohospodárskej produkcie je v rozvojových krajinách vyššia ako v iných krajinách (predovšetkým krajinách OECD), podiel druhých menovaných krajín na globálnej produkcii výrazne klesne, a to v prípade väčšiny produktov. Pokračujúci rast produktivity ovplyvní zvyšovanie produkcie takmer vo všetkých krajinách, ale v rozvojovom svete bude ako intenzifikačný faktor pôsobiť tiež rozširovanie poľnohospodárskej plochy. Ako hlavná hnacia sila rastúceho významu rozvojových krajín na formovaní svetových poľnohospodárskych trhov budú pôsobiť zmeny v štruktúre dopytu. Očakáva sa, že rast populácie a príjmov spolu s urbanizáciou a zmenou stravovacích návykov budú pôsobiť na ďalší rast dopytu a viesť k zmenám štruktúry spotreby potravín charakterizovaných rýchlo rastúcim podielom spotreby živočíšnych produktov. Na vyspelých trhoch krajín OECD sa očakáva len mierny nárast dopytu po potravinách. Čoraz významnejšiu úlohu vo formovaní dopytu budú v porovnaní s klesajúcim významom cien a zmien príjmov zohrávať samotný produkt a procesné zložky zahrňujúce bezpečnosť, kvalitu, ochranu životného prostredia, starostlivosť o životné podmienky zvierat atď.

Je pravdepodobné, že prebiehajúce štrukturálne zmeny v potravinárskom priemysle charakterizované narastajúcou koncentráciou a globalizáciou a zmenami v riadení potravinového reťazca, ako je napríklad rastúca úloha produktových štandardov a vertikálnej koordinácie, budú pokračovať aj počas prognózovaného obdobia. Význam týchto zmien ako aj význam domácich a obchodných politík a ich reforiem pre zostavovanie dlhodobých prognóz vývoja poľnohospodárskych trhov a obchodu s poľnohospodárskymi produktmi bude neustále rásť. Táto prognóza v sebe zahŕňa aj istú mieru neistoty.

Ďalej treba spomenúť, že predpokladané znižujúce sa zásoby obilia môžu zapríčiniť nestabilitu cien obilia a negatívne ovplyvniť globálnu potravinovú bezpečnosť. Rastúci význam Číny a Indie na globálnych trhoch môže mať za následok, že aj drobné výkyvy dopytu alebo ponuky v týchto veľkých krajinách spôsobia značné zmeny na trhoch ostatných krajín. Značným zdrojom neistoty sú tiež epidémie chorôb postihujúcich zvieratá.

Záver

Svetový potravinový problém je všeobecne považovaný za jeden z najvýznamnejších problémov súčasného sveta. Predstavuje veľmi široký komplex ekonomických, sociálnych, demografických, technologických a politických aspektov výroby, rozdeľovania a spotreby potravín. Potravinový problém je zdrojom napätia a predstavuje vážnu hrozbu ďalšiemu rozvoju spoločnosti. Napriek tomu, že je v dnešnej dobe možné vyrobiť dostatok potravín pre celú populáciu, existujú rozsiahle oblasti hladu a podvýživy. Ľudia trpiaci hladom sú totiž chudobní a nemôžu si dovoliť kúpiť potraviny, ktoré sú k dispozícii. Hlad je teda základným prejavom chudoby. Hladný a chudobný jedinec nemôže pracovať, neprináša hodnoty a neprispieva k sociálno-ekonomickému rozvoju spoločnosti.

Pri potravinovom probléme je možné pozorovať dva základné a protichodné prejavy. Jedným z nich je všeobecný nedostatok potravín, ktorý postihuje veľkú časť obyvateľstva. Títo ľudia trpia hladom, podvýživou a s tým spojenými chorobami. Na druhej strane existuje nadmerný príjem potravín a nevhodné zloženie potravy, ktoré má za následok mnohé civilizačné choroby. Tieto prejavy sú charakteristické najmä pre rozvinuté krajiny.

Úsilie o riešenie potravinového problému, t. j. dosiahnutie biologicky primeranej úrovne výživy, musí vychádzať zo súčasnej svetovej potravinovej situácie. Rozvinuté krajiny vyrábajú okolo 50% celosvetovej produkcie potravín. V týchto krajinách však žije necelých 20% celkovej populácie. Zatiaľ čo v rozvinutých krajinách rast počtu obyvateľstva stagnuje, v rozvojových krajinách pokračuje populačný rast. V rozvinutých ekonomikách je produkcia potravín na obyvateľa asi 3,5 krát vyššia než v rozvojových krajinách.

Potravinová bezpečnosť je otázkou bezpečnosti. Keďže teraz prebieha nový ekonomický cyklus, zvýšený dopyt po potravinách, kovochope a biopalivách by mohli priniest ďalší posun nahor na špirále cien komodít. Nespokojnosť obyvateľstva v podobe nepokojov by sa mohla znova objaviť, ak základné potravinové jednotky budú cenovo

nedostupné pre chudobné rodiny alebo dokonca aj pre rodiny so stredným príjmom, vrátane spotrebiteľov v rozvinutých krajinách.

Literatúra

Bielik, P. (2010). Slabá ochrana domáceho trhu. In: *Agromanažér*, roč. 2, 2010, č.2-3, s.8.

Cihelková E. a kol. (2009). *Svetová ekonomika. Obecné trendy rozvoje*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009. 273 s. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-155-0

Fabuš, M. (2010). Energetická bezpečnosť a energetická politika. *Sociálno-ekonomická revue*. roč. 8, č. 2 (2010), s.10-15. 1338-2195.

Gavaľová, V. (2007). *Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín*, Ekonóm: Bratislava, 2007. ISBN 978-80-225-2439

Ivanová, E. (2010). Vplyv globálnej hospodárskej krízy na trh práce v SR. *Sociálno-ekonomická revue*. roč. 8, č. 3 (2010), s.22-26. 1338-2195.

Jeníček, V., Foltýn J. (2010). *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. C. H. Beck, Praha 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4

Krajňáková, E., Vojtovič, S. (2012). Význam ľudského kapitálu a kreatívnych klastrov v rozvoji regiónu. *Sociálno-ekonomická revue*. ISSN 1336-3727. roč.10, č.1(2012), s.76-83.

Kuzmišin P. a kol. (2010). *Svetová ekonomika*. Košice: Technická univerzita v Košiciach. 2010. 390 s. ISBN 978-80-553-0413-7.

Lipková E.(2005). *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Sprint, Bratislava 2005. ISBN 80-88848-54-7

Podolák, A. (2008). Pozície agropotravinárskych komodít SR na spoločnom trhu EÚ. *Agrárna politika v predstupovom období Slovenska do Európskej únie*. Nitra: Agentúra Slovenskej akadémie pôdohospodárskych vied, 2008. s. 34 – 36. ISBN 80-968665-4-0

Serenčes, R. (2006). *Globalizácia a protekcionizmus*. Konkurencieschopnosť v EÚ – výzva pre krajiny V4. Nitra: FEM SPU, 2006, s.741-744. ISBN 80-8069-704-3

Šíbl, D., Šaková, B. (2000). *Svetová ekonomika (internacionalizácia, integrácia, globalizácia, interdependencia)*, Bratislava: Sprint, 2000. ISBN: 80-88848-60-1.

Príspevok je jedným z výstupov riešenia vedeckých grantových úloh IG č. 3/2013 „Globálne problémy svetovej ekonomiky v rámci socio-ekonomického rozvoja“ a IG č. 5/2013.

Vincúr, P., Fífeková E. (2004). *Stratégia sociálno-ekonomického rozvoja*, Bratislava: Sprint, 2004. ISBN: 80-89085-30-X.

SME. (2012). *Potravinová kríza odštartovala preteky o zahraničnú pôdu*. [cit.: 2012-15-11]. Dostupné na: <http://ekonomika.sme.sk/c/4966832/potravinova-kriza-odstartovala-preteky-o-zahranicnu-podu.html>.

Hospodárske noviny. (2012). *Rast cien potravín sa iba začal, zásoby potravín sa rýchlo minajú*. [cit.: 2012-25-11]. Dostupné na: <http://hnonline.sk/ekonomika/c1-22393990-rast-cien-potravin-sa-iba-zacal-zasoby-potravin-sa-rychlo-minaju>.

Hospodárske noviny. (2013). *Brusel bojuje proti hladu vo svete*. [cit.: 2013-15-02]. Dostupné na: <http://hnonline.sk/svet/c1-38666200-brusel-bojuje-proti-hladu-vo-svete>.

Euroactiv.sk. (2012). *Agro potravinová bezpečnosť je trvala, sucast hospodárskej politiky vlády SR*. [cit.: 2012-28-12]. Dostupné na: <http://www.euractiv.sk/podnikanie-v-eu/clanok/agro-potravinova-bezpecnost-je-trvala-sucast-hospodarskej-politiky-vlady-sr>.

Česká televize. (2012). *Summit o potravinovej bezpečnosti chce skončiť s hladomorem*. [cit.: 2012-19-12]. Dostupné na: <http://www.ct24.cz/svet/72736-summit-o-potravinove-bezpecnosti-chce-skoncovat-s-hladomorem/>.

OECD. (2012). *Výhľad poľnohospodárstva zostavený OECD-FAO: 2010–2015*. [cit. 2012-10-19]. Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/22/62/35159042.pdf>.

Europa.eu. Portal európskej únie. *Potravinová bezpečnosť*. (2012). [cit. 2012-10-19]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/research/leaflets/food_safety/article_2651_sk.html.

Kontakt

Ing. Marcel Kordoš, PhD.
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,
Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja
Študentská 2, Trenčín, 911 50
e-mail: marcel.kordos@tuni.sk

SUMMARY**Food safety as a global world economy issue**

Marcel KORDOŠ

Food safety can be defined as situation when all the people whenever have available physical and economic approach to the sufficient, secure and nutritious amount of food. Food safety is based on three pillars: *food accessibility* – defined as the level and food production stability, storage, distribution and its processing, *food approach* – is defined by the height of income and food market working and *food usage* – as nutritious food quality as well as its security.

Even though it is possible to produce enough food for the entire world population nowadays, there are countries severely affected by starvation and undernourishment. Starving people are poor and cannot afford to buy food that is available. Starvation is a basic symptom of poverty. Hungry and poor human beings cannot work, do not produce values, do not contribute to the social and economic development of society. The paper deals with the analysis of food safety in the light of international economy. The goal is to figure out the options how to handle the food security along with its impact on social and economic development of world economy. According to the aforementioned, the paper addresses theoretical aspects of food security, food uncertainty going on with that analysis of food security in global economy in terms of countries' collaboration in the area of food safety in order to find out possible solutions for particular food safety issues in world economy within its further social and economic development context.

The world food issue is generally understood as one of the most important issues of the current global world. It comprises a big complex of economic, social, demographic, technological and political aspects of food production, distribution and consumption. The food issue is a source of tension and poses a very urgent threat in the process of the further society development.

The effort to handle the food issue or, biologically adequate nutrition level status, must come out of the current world food situation. Developed countries produce almost 50% of the world-wide food production. In those countries live only 20 % of the overall world population. While the population growth is stagnating in developed countries, the population of developing countries keeps growing. The food production per capita is about 3, 5 times higher in developed countries than in developing countries.

JEL Classification: F 53, F 63, I 31

ANALÝZA POKRYTIA MEDIÁLNYCH UDALOSTÍ V SLOVENSKÝCH TELEVÍZIÁCH

Analysis of the media issues coverage in Slovak televisions

Marcel LINCÉNYI

Abstrakt

Médiá majú v spoločnosti markantnú úlohu – svojim členom referujú potrebné informácie z oblasti politiky, ekonomiky, kultúry či športu a to z domova i zahraničia. Schopnosť médií sprostredkovať informácie pre formovanie verejnej mienky je často manipulovaná, využíva sa pre uplatňovanie záujmov mocných sveta. Médiá si však často zamieňajú, respektíve neplnia svoje poslanie. Výskumná štúdia ponúka analýzu procesu selekcie spravodajských tém v celoslovenských televíziách. Výskum inovatívne dopĺňa poznatky z teórie agenda-setting, ako aj gatekeeping. Výskum odhalil sociálnu realitu spravodajstva v slovenských televíziách. Žiadna z analyzovaných televízií na Slovensku nespracovala 100 % všetkých udalostí v rámci sledovaného obdobia, jednotlivých kalendárnych týždňov, ba dokonca ani v rámci konkrétneho dňa.

Kľúčové slová

Framing, Gatekeeping, Ideológia, Informácie, Labelling, Nastolovanie tém, Médiá, Mediálna predpojatosť, Mediálna realita, Politika, Priming, Recipient, Správa, Televízia, Verejná mienka, Účinky médií.

Abstract

The mass media play a notable role in the society – they report important information from the areas of politics, economics, culture and sport, and from home and abroad. The media ability to interpose the information to form the public opinion is often manipulated, how to exert the interests of world powers is being used. Media usually switch or do not meet their mission. The research study offers an analysis of the process of selection of news topics in a nationwide television. Innovative research on the theory of knowledge as agenda-setting and gatekeeping. Research revealed the social reality of news in Slovak television. None of the analysed television in Slovakia have processed 100 % of all events within the study period, each calendar week, or even within a particular day.

Key words

The media, Agenda setting, Framing, Gatekeeping, Ideology, Information, Labelling, Media bias, Media reality, Politics, Priming, Receiver, Television, Message, Media effects, Public opinion.

JEL Classification: M 31, H 41**1. Charakteristika problému**

Masovokomunikačné prostriedky majú v spoločnosti markantnú úlohu – svojim členom referujú potrebné informácie o svete, kultúre, politike, podávajú obraz o socializácii. Médiá si však často zamieňajú, respektíve neplnia svoje poslanie. Funkcionalistický prístup rozlišuje päť spoločenských funkcií médií: zábavná funkcia, informačná funkcia, kultúrna funkcia (kontinuita), sociálna funkcia, politická funkcia (získavanie) (Burton, 2001, s. 142-143).

Schopnosť médií sprostredkovať informácie pre formovanie verejnej mienky je často

manipulovaná, využíva sa pre uplatňovanie záujmov mocných sveta. Podľa Dietra Prokopa (2005, s. 9) médiá slúžili už „v Rímskej ríši za doby cisárstva cisárskym záujmom tým, že prostredníctvom apolónskej propagandistickej kultúry hanobili dionýzovský kult, a tak bojovali proti nepriateľom vládcov, proti konkurujúcim despotom rovnako ako proti demokratom.“ Aj Marshall McLuhan (2008, s. 31, 159) bol presvedčený, že médiá majú moc vnútiť nášmu vnímaniu svoje vlastné premisy a médium označil ako zbraň (McLuhan, 1991, s. 24).

Ten, kto má kontrolu nad médiami, podľa M. A. Vericka (2009, s. 12, 14-15) kontroluje zároveň mienku spoločnosti a tým aj voličské hlasy. Novinári podľa neho rozhodujú o úspechu a krachu, určujú, čo

je správne a čo zlé, a to bez ohľadu na skutočnosť. Médiá sprostredkujú obavy a starosti, poznajú riešenia, usmerňujú myšlienky a tým aj konanie. Ako uvádza Denis McQuail, (1999, s. 21) médiá sú potenciálnym prostriedkom vplyvu, ovládaním a presadzovaním inovácií v spoločnosti, prameňom informácií životne dôležitých pre fungovanie väčšiny spoločenských inštitúcií a základným nástrojom ich prenosu. Zygmund Bauman (2001, s. 97) tvrdí, že dnešný svet profesionálnych hovorcov a zabávačov disponujúci médiom obrovskej moci a sily, expanduje ďaleko za hranice svojho kedysi veľmi obmedzeného teritória a ovláda pôdu, na ktorej pôvodne operovali napríklad len profesionálni politici.

Tadeusz Zasepa (2002, s. 7) tvrdí, že masovokomunikačné prostriedky zotročujú ľudské mysle, aby tak slúžili politickým a spoločenským skupinám, ktoré nás využívajú. „Skúmanie ekonomickej a politickej kontroly médií v nich odhalili strediská moci a skupinových záujmov.“ Ignacio Ramonet (2003, s. 56) hovorí o prepletení medzi dominantnými médiami a politickou mocou do tej miery, že občania pochybujú o tom, že štvrtá moc ešte plní svoju kritickú funkciu.

Masové médiá podľa teórie Agenda-setting (McCombs, 2009) prostredníctvom komunikačných kanálov nastroľujú mediálne témy, od ktorých sa následne indukuje fórum. Redakcie síce nemôžu na 100 percent deformovať myslenie masy, ale dokážu recipientom sprostredkovať selektujúce informácie, čím následne čiastočne modifikujú ich mienku. Proces selekcie podľa teórie Gatekeeping (McQuail, 2007, s. 241) prechádza pomocou niekoľkých úrovní. Na selektorov pôsobí množstvo faktorov: organizačné vplyvy, ideológia redaktora, prevládajúce spravodajské hodnoty v redakcii, ekonomické a vlastnícke vplyvy, faktor globalizácie či bulvarizácie. Táto selekcia informácií, respektíve tém určených na produkciu sa vykonáva na prvej úrovni. Podľa Joshua Meyrowitza (2006, s. 97) všetky médiá sa správajú ako filtre, ktoré niektoré prvky reality vylučujú: „Každé z médií je však rozdielnym typom filtru. Čím abstraktnejší, viac vnucujúcejší a pomalší je proces zakódovania, tým menej posolstva pripomínajú veci, o ktorých hovoria. A čím menej pripomínajú realitu, tým viac je možné médium využívať na prezentáciu štylizovaných a idealizovaných obrazov udalosti.“

Masové médiá ďalej modifikujú správy predtým, než ich sprostredkujú recipientom. V rámci druhej úrovne editujú správy rozličnými spôsobmi a to cez priming, framing (Trampota, 2006, s. 124) či labelling (Watson, Hill, 1984, s. 95). Všetky distribuované žurnalistické príspevky do menšej či väčšej miery nesú ideológiu, postoj alebo potreby konkrétneho média. Dôležitý je tiež ten aspekt, že jednotlivé

redakcie nielen modifikujú väčšinu správ, ale množstvo informácií jednoducho stopnú pred verejnosťou, respektíve ich marginalizujú. Prezentované správy v komunikačných prostriedkoch sú charakteristické znakmi mediálnej reality, avšak sú distálne od reality. Práve preto je pre spoločnosť obligátne poznať, akú ingerenciu majú masové médiá na verejnú mienku.

2. Ciele

Vo svete sa od začiatku komunikačného výskumu, položeného Paulom Félixom Lazarsfeldom, uskutočnilo množstvo výskumov. Dá sa predpokladať, že podobné účinky médií na ľudí sú takmer vo všetkých častiach sveta. V každej krajine však pôsobia iné médiá a tiež miestni novinári. Treba brať do úvahy tradície, zvyky, obyčaje, ideológiu a v neposlednom rade ich mienku na celospoločenské otázky.

Plánom tohto výskumu bolo priblížiť nastoľovanie tém v slovenských médiách a odhaliť pôsobenie Gatekeepera v slovenských masovokomunikačných prostriedkoch v procese kreovania a tvorbe verejnej mienky. Štúdia sa zamerala na spravodajstvo štyroch celoslovenských televízií: verejnoprávna Slovenská televízia, súkromná televízia Markíza, komerčná televízia JOJ a súkromná spravodajská televízia TA 3.

Cieľom uskutočneného výskumu bolo sledovať, do akej miery médiá informovali o podujatiach, respektíve udalostiach hlásených v tlačových agentúrach. Čím viac mediálnych udalostí pokryli, tým mali menší priestor na neželané filtrovanie správ. Naopak, čím menej príspevkov vyrábali z hlásených udalostí, tým je väčší priestor na spornú selekciu informácií. V prípade, že daná televízia neinformovala o udalosti, ktorú pokryli ďalšie dve televízie, je to signál, že daná televízia úmyselne neinformovala o udalosti.

3. Výskumné otázky

Hlavná výskumná otázka: Do akej miery slovenské televízie nastroľujú mediálne témy odlišne v porovnaní s predlohou plánovaných reálnych udalostí, ktoré avizujú tlačové agentúry?

Vysvetlenie špecifickej výskumnej otázky: Je predpoklad, že až jedna tretina odvysielaných mediálnych tém v slovenských televíziách nebude pochádzať z predlohy plánovaných skutočných podujatí, ktoré boli avizované v tlačových agentúrach. Určovanie tém v masovokomunikačných prostriedkoch konštatuje teória Agenda-setting,

s ktorou prišli autori Maxwell E. McCombs a Donald L. Shaw. (McCombs, M., 2009)

Špecifická výskumná otázka: V ktorých skúmaných televíziách počas sledovaného obdobia fungovala selekcia informácií vo väčšom rozsahu, a v ktorých naopak menej?

Vysvetlenie špecifickej výskumnej otázky: V komerčných televíziách TV Markíza a TV JOJ funguje väčšia selekcia informácií, než vo verejnoprávnej televízii STV a súkromnej spravodajskej televízii TA3. Selekcii informácií potvrdil výskum Gatekeeping od amerického sociológa Davida M. White z 50. rokov 20. storočia. O selekcii informácií cez filtračné kanály v médiách hovorí tiež Noam Chomsky.

4. Metódy

Výskum spravodajských mediálnych obsahov sa realizoval obsahovou analýzou kvantitatívnym spôsobom, ako aj hermeneutickým a obrazovým prístupom skúmania. (Schultz, Hagen, Scherer, Reifová, 1998, s. 29)

Výskum bol ohraničený na obdobie šiestich týždňov v čase od 20. apríla 2009 do 31. mája 2009. Išlo o obdobie medzi prezidentskými voľbami (21. marca 2009 v prvom kole a 4. apríla 2009 v druhom kole) a tiež medzi voľbami do Európskeho parlamentu (6. júna 2009). Toto obdobie sme zvolili zámerne, pretože prezidentskú kampaň v roku 2009 monitorovali viaceré mediálne organizácie a cieľom nebolo kopírovať, respektíve kontrolovať túto činnosť. Obdobie po prezidentských voľbách v roku 2009 už nie je pod takým drobnohlľadom odborných organizácií, no redakcie v ňom neprestávajú komentovať výsledky volieb. Nehovoriac, že v tomto období redakcie začínajú prezentovať svoje názory, postoje, respektíve naplno rozbehnutú agitáciu za niektorých slovenských poslancov do európskych volieb v roku 2009.

Televízia bola zvolená pre výskumnú vzorku jednak z dôvodu, že toto audiovizuálne médium je v súčasnom období u ľudí najpopulárnejší a najsledovanejší komunikačný prostriedok, ale zároveň v televíziách je do veľkej miery vidieť filtráciu a svojskosť spracovania správ, nakoľko tu prevládajú komentáre spravodajcov. V prípade televízií je taktiež prístupný archív na internetových stránkach, čo ponúka možnosť jednoduchšej kontroly výsledky výskumu.

Explorácia bola uskutočnená v štyroch celoslovenských televíziách: STV, TV Markíza, TV JOJ a TA3 a to výlučne v spravodajskom žánri. Výskum bol zameraný na hlavné spravodajstvo: Slovenská televízia (19.30 hod. – Správy STV),

televízia Markíza (19.00 hod. – Televízne noviny), televízia JOJ¹ (19.30 hod. – Noviny TV JOJ) a televízia TA3 (18.40 hod. – Hlavné správy, nakoľko do týchto správ televízie sústreďujú tie najaktuálnejšie informácie². V rámci spravodajstva sa nesledovali športové udalosti.

Za základnú jednotku analýzy bol považovaný spravodajský príspevok, ktorý pozostáva zo zvuku a obrazu. Takýto príspevok je zrozumiteľne ohraničený dátumom, kedy bol vysielaný. Za súčasť takéhoto príspevku sa považoval HEADLINES na začiatku hlavných správ a tiež úvodné slová moderátora pred príspevkom, ktoré sa neposudzovali ako ďalšie príspevky. Tieto analytické jednotky boli analyzované aj z časového hľadiska.

Za pokrytie udalosti bol považovaný príspevok, v ktorom bol spomenutý názov hláseného podujatia, respektíve uverejnený hlas niektorého zo zúčastnených danej akcie. Ďalej sa spravodajské príspevky rozdeľovali podľa aktuálnych tém vo vysielaní. Indikátorom umiestnenia témy medzi mediálnu kauzu bola frekvencia spomedzi uverejnených spravodajských príspevkov aspoň v troch televíziách.

5. Analýza

Pokrytie alebo ignorovanie plánovaných (avizovaných) mediálnych udalostí v tlačových agentúrach sme vyhodnotili aj priestorovo v percentách. Priestor venovaný hláseným udalostiam v spravodajstve televízií sme najskôr analyzovali po jednotlivých kalendárnych týždňoch v sledovanom období šiestich týždňov:

V 22. kalendárnom týždni (Tab.1) v najväčšej miere pokrývala avizované udalosti verejnoprávna Slovenská televízia. V hlavnej spravodajskej relácii Hlavné správy v analyzovanom týždni priemerne informovala až v 13,03 % o plánovaných podujatiach. Najviac z hlásených udalostí zaradila do spravodajstva dňa 25. 5. 2009 – 21,42 %. Komerčné televízie Markíza, JOJ a TA3 sa venovali v týždennom priemernom pokrytí priestor avizovaným podujatiami takmer rovnako.

V prípade, ak spriemerujeme dosiahnuté výsledky všetkých štyroch slovenských televízií po jednotlivých dňoch, tak dospejeme k záveru, že najlepšie pokrývali televízie skutočnú realitu v stredu 27. 5. 2009, keď v priemere dosiahli záber známych udalostí až v 14,16 %.

² TV program na deň 2012-07-23: Pondelok [online] citované [22. 7. 2012] Dostupné na <http://program.markiza.sk/?day=1&fromtime=8&Markiza=on&JOJ=on&STV1=on&TA3=on>

Tab.1: Percentuálne pokrytie plánovaných udalostí

22. kalendárny týždeň		MAR (%)	JOJ (%)	STV (%)	TA3 (%)	Denný priemer všetky TV (%)
Pondelok	25. 5. 2009	7,14	0	21,42	0	7,14
Utorok	26. 5. 2009	5,26	10,52	15,78	10,52	10,52
Streda	27. 5. 2009	10	13,33	20	13,33	14,16
Štvrtok	28. 5. 2009	4,44	4,44	11,11	6,66	6,66
Piatok	29. 5. 2009	6,45	3,22	12,9	6,45	7,25
Sobota	30. 5. 2009	0	5,88	0	0	1,47
Nedeľa	31. 5. 2009	10	5	10	10	8,75
Týždenné priemerné pokrytie (%)		6,18	6,05	13,03	6,70	

V sledovanom 21. kalendárnom týždni (Tab.2) sme zaznamenali opäť najvyššie spracovanie avizovaných udalostí vo verejnoprávnej Slovenskej televízii, keďže tá priemerne do týždňa informovala o známych podujatiach z agentúr v 12,55 %. Naopak, najmenej priestoru priemerne do týždňa v spravodajstve vyčlenila hláseným podujatiam TV JOJ – pokryla 1,81 % takýchto akcií. Najviac plánovaných udalostí zaradila STV do hlavného spravodajstva cez víkend dňa 23. až 24. 5. 2009 –

v hlavnej spravodajskej relácii sa nachádzalo až 20 % príspevkov z hlásených podujatí.

V prípade spriemerovania výsledkov všetkých štyroch televízií v konkrétne dni, najvyšší denný priemer dosiahli v pondelok 18. 5. 2009, keď spoločne informovali v 9,47 % o udalostiach zo zoznamu známych udalostí. Naopak, najslabšie spracovávali všetky televízie známe udalosti v piatok 22. 5. 2009, keď ich denný priemer dosiahol len 2,5 %. Pod tieto podpriemerné čísla sa podpísal fakt, že TV JOJ a STV neinformovali o žiadnej z hlásených akcií.

Tab.2: Percentuálne pokrytie plánovaných udalostí

21. kalendárny týždeň		MAR (%)	JOJ (%)	STV (%)	TA3 (%)	Denný priemer všetky TV (%)
Pondelok	18. 5. 2009	10,34	3,44	10,34	13,79	9,47
Utorok	19. 5. 2009	3,33	0	10	6,66	4,99
Streda	20. 5. 2009	8,69	6,52	10,86	10,86	9,23
Štvrtok	21. 5. 2009	5,55	2,77	16,66	8,33	8,32
Piatok	22. 5. 2009	5	0	0	5	2,5
Sobota	23. 5. 2009	0	0	20	0	5
Nedeľa	24. 5. 2009	0	0	20	0	5
Týždenné priemerné pokrytie (%)		4,70	1,81	12,55	6,37	

Aj v 20. kalendárnom týždni (Tab.3) sa skutočnej realite priblížila najviac verejnoprávna STV, keď v týždennom priemere dokopy prezentovala až 17,58 % známych podujatí, čo bolo výrazne viac ako v ostatných troch komerčných televíziách. Najmenej

podujatí zo zoznamu plánovaných mediálnych udalostí spracovala v sledovanom týždni TV JOJ – 5,83 %. Najviac príspevkov z predlohy hlásených udalostí pokryla STV dňa 15. 5. 2009 keď dosiahla hodnotu až 27,27 %.

Zo spomínaného úspechu Slovenskej televízie z piatku 15. 5. 2009 ťažili aj ostatné tri televízie v dennom priemere 20. kalendárneho týždňa – 17, 42 %. Najslabší denný priemer dosiahli všetky televízie

spoločne v nedeľu 17. 5. 2009 – 4,16 %, keďže TV Markíza, TV JOJ a TA3 neinformovali o žiadnej z akcií z reálneho zoznamu.

Tab.3: Percentuálne pokrytie plánovaných udalostí

20. kalendárny týždeň		MAR (%)	JOJ (%)	STV (%)	TA3 (%)	Denný priemer všetky TV (%)
Pondelok	11. 5. 2009	0	0	22,22	5,55	6,94
Utorok	12. 5. 2009	5,40	10,81	13,51	8,10	9,45
Streda	13. 5. 2009	8,10	8,10	16,21	13,51	11,48
Štvrtok	14. 5. 2009	7,5	2,5	10	10	7,5
Piatok	15. 5. 2009	18,18	9,09	27,27	15,15	17,42
Sobota	16. 5. 2009	10,34	10,34	17,24	13,79	12,92
Nedeľa	17. 5. 2009	0	0	16,66	0	4,16
Týždenné priemerné pokrytie (%)		7,07	5,83	17,58	9,44	

V sledovanom 19. kalendárnom týždni (Tab.4) v najväčšom rozsahu prezentovala avizované udalosti Slovenská televízia, keď v týždennom informovaní o mediálnych udalostiach dosiahla hodnotu 17, 95 %. Na druhé miesto sa prekvapivo dostala komerčná televízia JOJ so 14,87 % a v tesnom závесе TA3 – 13,97 %. Najnižšie týždenné priemerné pokrytie mediálnych podujatí sme zaznamenali v spravodajstve komerčnej televízie Markíza – 4, 56 %. Odlišná situácia je v percentuálnom priestore v jednotlivých

dňoch, keď dňa 10. 5. 2009 najviac z avizovaných udalostí zaradila do spravodajstva televízia TA 3 - 33, 33 %.

Spriemerované denné pokrytie reálnych udalostí v rámci všetkých štyroch televízií je najvyššie v stredu 6. 5. 2009 – 17,85 %. Televízie si viedli relatívne úspešne v informovaní o známych podujatiach aj v nedeľu 10. 5. 2009, keď dosiahli denný priemer 16, 66 %, a tiež v pondelok 4. 5. 2009, keď si spoločne pripísali denný priemer 16,17 %.

Tab.4: Percentuálne pokrytie plánovaných udalostí

19. kalendárny týždeň		MAR (%)	JOJ (%)	STV (%)	TA3 (%)	Denný priemer všetky TV (%)
Pondelok	4. 5. 2009	11,76	17,64	17,64	17,64	16,17
Utorok	5. 5. 2009	2,5	5	12,5	2,5	5,62
Streda	6. 5. 2009	14,28	17,85	25	14,28	17,85
Štvrtok	7. 5. 2009	3,44	10,34	17,24	3,44	8,61
Piatok	8. 5. 2009	0	16,66	16,66	16,66	12,49
Sobota	9. 5. 2009	0	20	20	10	12,5
Nedeľa	10. 5. 2009	0	16,66	16,66	33,33	16,66
Týždenné priemerné pokrytie (%)		4,56	14,87	17,95	13,97	

V analyzovanom 18. kalendárnom týždni (Tab.5) sa najbližšie k skutočnej realite opäť priblížila verejnoprávna Slovenská televízia, keďže priemerne informovala o hlásených udalostiach v 15,84 %. Ostatné tri televízie dosiahli veľmi podobné priemery. Najvyššie sprostredkovanie hlásených udalostí v jednotlivých dňoch dosiahli tentoraz tri televízie, keďže dňa 1. 5. 2009 TV Markíza, TV JOJ a TA 3

zaradili do svojich spravodajských relácií zhodne 21,05 % príspevkov zo známych akcií.

Napriek úspechu troch televízií zo dňa 1. 5. 2009, denný priemer všetkých štyroch televízií bol najvyšší v nedeľu 3. 5. 2009, keď spoločne dosiahli pokrytie na úrovni 20 %. Naopak, najslabšie spracovávali známe udalosti všetky televízie vo štvrtok 30. 4. 2009, keď ich denný priemer dosiahol len 4,85 %.

Tab.5: Percentuálne pokrytie plánovaných udalostí

18. kalendárny týždeň		MAR (%)	JOJ (%)	STV (%)	TA3 (%)	Denný priemer všetky TV (%)
Pondelok	27. 4. 2009	8,82	2,94	17,64	8,82	9,55
Utorok	28. 4. 2009	7,5	5	15	7,5	8,75
Streda	29. 4. 2009	3,77	3,77	9,43	5,66	5,65
Štvrtok	30. 4. 2009	0	2,77	11,11	5,55	4,85
Piatok	1. 5. 2009	21,05	15,78	21,05	21,05	19,73
Sobota	2. 5. 2009	16,66	16,66	16,66	0	12,49
Nedeľa	3. 5. 2009	20	20	20	20	20
Týždenné priemerné pokrytie (%)		11,11	9,56	15,84	9,79	

V analyzovanom 17. kalendárnom týždni (Tab.6) sme zaznamenali najvyššie spracovanie avizovaných udalostí opäť vo verejnoprávnej Slovenskej televízii, keďže tá priemerne do týždňa informovala o hlásených podujatiach z tlačových agentúr v 15,28 %. Najmenej priestoru v spravodajskej relácii vyčlenila priemerne do týždňa televízia JOJ – 7,63 %. Najviac plánovaných udalostí zaradili do spravodajstva STV a TA3 dňa 20. 4. 2009 –

v hlavných spravodajských reláciách sa zhodne nachádzalo 21,05 % príspevkov z hlásených podujatí.

V prípade spriemerovania výsledkov všetkých štyroch televízií v konkrétne dni televízie dosiahli najvyšší denný priemer v pondelok 20. 4. 2009, keď spoločne informovali v 15,78 % o udalostiach zo zoznamu známych akcií. Najslabšie spracovávali známe podujatia všetky posudzované televízie v piatok, keď denný priemer týchto televízií dosiahol 5,11 %.

Tab.6: Percentuálne pokrytie plánovaných udalostí

17. kalendárny týždeň		MAR (%)	JOJ (%)	STV (%)	TA3 (%)	Denný priemer všetky TV (%)
Pondelok	20. 4. 2009	15,78	5,26	21,05	21,05	15,78
Utorok	21. 4. 2009	6,81	6,81	13,63	6,81	8,51
Streda	22. 4. 2009	5	6,66	16,66	8,33	9,16
Štvrtok	23. 4. 2009	11,11	8,33	11,11	5,55	9,02
Piatok	24. 4. 2009	2,27	2,27	11,36	4,54	5,11
Sobota	25. 4. 2009	15	15	15	15	15
Nedeľa	26. 4. 2009	9,09	9,09	18,18	0	9,09
Týždenné priemerné pokrytie (%)		9,29	7,63	15,28	8,75	

V rámci celkového hodnotenia (Tab.7) treba konštatovať, že žiadna posudzovaná slovenská televízia nedosiahla stopercentné pokrytie avizovaných udalostí v sledovanom období 6 kalendárnych týždňov (42 dní), ako aj v konkrétnom týždni, ba dokonca ani v rámci jedného dňa. Zoznam avizovaných podujatí tlačovými agentúrami SITA

a TASR je pritom vysoko pravdepodobný skutočnému obrazu udalostí, ktoré sa dejú v rôznych oblastiach našej krajiny. Najviac sa reálnej skutočnosti približuje v jednotlivých dňoch verejnoprávna televízia STV, ktorá ponúka v hlavnej spravodajskej relácii Správy STV svojim divákom výrazne viac plánovaných podujatí, než ostatné tri komerčné televízie.

Tab.7

Celkové sledované obdobie (6 kalend. týždňov)	MAR (%)	JOJ (%)	STV (%)	TA3 (%)	Týždenný priemer TV (%)
22. kalendárny týždeň (priemerné pokrytie)	6,18	6,05	13,03	6,70	7,99
21. kalendárny týždeň (priemerné pokrytie)	4,70	1,81	12,55	6,37	6,35
20. kalendárny týždeň (priemerné pokrytie)	7,07	5,83	17,58	9,44	9,98
19. kalendárny týždeň (priemerné pokrytie)	4,56	14,87	17,95	13,97	12,83
18. kalendárny týždeň (priemerné pokrytie)	11,11	9,56	15,84	9,79	11,57
17. kalendárny týždeň (priemerné pokrytie)	9,29	7,63	15,28	8,75	10,23
Celkové priemerné pokrytie (%)	7,15	7,62	15,37	9,17	

6. Interpretácia výsledkov

Hlavným zistením uskutočneného výskumu je fakt, že v sledovanom časovom úseku šiestich týždňov (42 dní) žiadna z analyzovaných televízií v hlavnej spravodajskej relácii nedosiahla stopercentné pokrytie udalostí zo zoznamu podujatí hlásenými tlačovými agentúrami TASR a SITA. Najviac – dokonca dvojnásobne ako ostatné dve televízie – spracovávala hlásené udalosti za celé sledované obdobie verejnoprávna televízia STV – v 15,37 %. Na druhé miesto sa dostala komerčná spravodajská televízia TA 3 – 9,17-percentné pokrytie za celé analyzované obdobie, na treťom mieste komerčná televízia TV JOJ – 7,62 % a na štvrtom mieste komerčná televízia Markíza – 7,15 %. V prípade rebríčka televízií nás prekvapilo umiestnenie TV Markíza na poslednom mieste, nakoľko spravodajstvo TV Markíza bolo vždy považované za najlepšie spravodajstvo na Slovensku. V priemere všetkých televízií za celé sledované obdobie ich hlavné spravodajské relácie dosiahli priemerné pokrytie avizovaných udalostí v hodnote 9,82 %.

Negatívne pôsobia tiež zistenia, že jednotlivé televízie nedosiahli stopercentné pokrytie plánovaných udalostí v týždennom priemere. Televízia Markíza mala najvyššie priemerné spracovanie hlásených udalostí v 18. kalendárnom týždni – 11,11 %, najnižšie v 19. kalendárnom týždni – 4,56 %. TV JOJ najviac produkovala hlásené podujatia v 19. kalendárnom týždni - 14,87, naopak najmenej v 21. kalendárnom týždni, keď dosiahla hodnotu len 1,81 %. Priemerné pokrytie verejnoprávnej televízie STV nepokleslo ani v jednom sledovanom týždni pod desať percent. Najvyššie týždenné priemerné spracovanie plánovaných udalostí získala verejnoprávna televízia v 19. kalendárnom týždni – 17,95 %, najnižšie v 21. kalendárnom týždni – 12,55 %. V týždennom priemere všetkých televízií dosiahli najvyššie číslo v 19. kalendárnom týždni – 12,83 % pokrytie hlásených udalostí. Zaujímavý je fakt, že televízie pokrývali priemerne spoločne viac hlásených podujatí posledné dva aprílové a prvé dva májové týždne ako dva posledné májové týždne. Na tomto mieste treba uviesť, že komerčné televízie majú vlastné témy a preto v takej miere nevyužívajú hlásené podujatia z tlačových agentúr.

Nepriaznivé sú však čísla, že žiadna sledovaná televízia nedosiahla stopercentné pokrytie avizovaných udalostí na Slovensku ani v jednom analyzovanom dni. Najvyššie percentuálne spracovanie udalostí za jeden deň v celom sledovanom období 6 týždňov spomedzi všetkých televízií dosiahla komerčná spravodajská televízia TA 3 dňa 10. 5. 2009 – 33,33 %, keď zo šiestich hlásených podujatí spracovala dve. Najviac avizovaných podujatí v celom sledovanom období dosiahla TV Markíza v piatok 1. 5. 2009 – 21,05 %, keď ponúkla šesť udalostí z 33. Verejnoprávna STV spracovala najviac podujatí z avizovaných akcií v piatok 15. 5. 2009 – 27,27 %, keď prezentovala 9 príspevkov z 33 avizovaných. Komerčná televízia JOJ ponúkla najviac avizovaných akcií v nedeľu 3. 5. 2009 a tiež v sobotu 9. 5. 2009 – zhodne 20 %.

V 17. kalendárnom týždni dosiahli najvyššie spracovanie plánovaných udalostí TV Markíza v pondelok 20. 4. 2009 – 15,78 %, TV JOJ v nedeľu 26. 4. 2009 – 9,09 %, STV v pondelok 20. 4. 2009 – 21,05 %, TA 3 rovnako v pondelok 20. 4. 2009 – 21,05 %. V 18. kalendárnom týždni sme zaznamenali najvyššie spracovanie hlásených podujatí TV Markíza v piatok 1. 5. 2009 – 21,05 %, u TV JOJ v nedeľu 3. 5. 2009 – 20 %, u STV v piatok 1. 5. 2009 – 21,05 % a u TA 3 v piatok 1. 5. 2009 – 21,05 %. V rámci 19. kalendárneho týždňa sme odsledovali najväčšiu mieru spracovania známych udalostí v TV Markíza v stredu 6. 5. 2009 – 14,28 %, v TV JOJ v sobotu 9. 5. 2009 – 20 %, v STV v stredu 6. 5. 2009 – 25 % a v TA 3 v nedeľu 10. 5. 2009 – 33,33 %. V sledovanom 20. kalendárnom týždni sme našli najviac spracovaných hlásených podujatí v TV Markíza v piatok 15. 5. 2009 – 18,18 %, v TV JOJ v utorok 12. 5. 2009 – 10,81 %, v STV v piatok 15. 5. 2009 – 27,27 % a v TA 3 v piatok 15. 5. 2009 – 15,15 %. V analyzovanom 21. kalendárnom týždni sme odhalili najvyššie pokrytie avizovaných podujatí v TV Markíza v pondelok 18. 5. 2009 – 10,34 %, v TV JOJ v stredu 20. 5. 2009 – 6,52 %, v STV v sobotu a v nedeľu 23. 5. a 24. 5. 2009 – zhodne po 20 % a v TA 3 v stredu 20. 5. 2009 – 10,86 %. V 22. kalendárnom týždni sme zaznamenali najvyššie pokrytie avizovaných udalostí v TV Markíza v stredu 27. 5. 2009 a tiež v nedeľu 31. 5. 2009 – zhodne po 10 %, v TV JOJ v stredu 27. 5. 2009 – 13,33 %, v STV pondelok 25. 5. 2009 – 21,42 % a v TA 3 v stredu 27. 5. 2009 – 13,33 %.

Menovite spomenieme veľmi slabú výrobu v sobotu 30. 5. 2009, keď avizované udalosti spracovávala v spravodajstve len verejnoprávna televízia – 1 zo 17 hlásených. Podobná situácia bola v nedeľu 24. 5. 2009, keď o známych podujatiach informovala opäť len verejnoprávna televízia – jeden z piatich hlásených. Ani v sobotu 23. 5. 2009

neponúkli komerčné televízie žiadnu z avizovaných udalostí. Verejnoprávna televízia spracovala z 15 známych udalostí 3. Slabý v spracovaní hlásených akcií bol aj piatok 22. 5. 2009, keď z 20 známych podujatí po jednej spracovala TV Markíza a TA3. V nedeľu 17. 5. 2009 ponúkla hlásené udalosti opäť len verejnoprávna televízia – 1 zo 6 hlásených.

Všimli sme si, že v priebehu sledovaného obdobia šiestich týždňov sa zhoduje výber avizovaných tém do spravodajstva v slovenských televíziách len zriedkavo. Zo 42 dní vo všetkých hlavných spravodajských reláciách sme našli tú istú avizovanú tému spracovanú len v 28-ich prípadoch. Pritom dve rovnaké hlásené udalosti spracovali v spravodajstve všetky televízie v priebehu šiestich týždňov len štyrikrát. Tieto mediálne témy by sme mohli nazvať ako „mediálne udalosti“, respektíve v niektorých prípadoch „mediálne kauzy“, pričom až v siedmich prípadoch sa týkajú opozičných aktivít, v piatich prípadoch rokovania vlády SR, v štyroch prípadoch rokovania NR SR, jedného prípadu stretnutia koalície, ostatné mediálne udalosti sa týkali politických problémov a iných káz.

V prípade zaujatia stanoviska k výsledkom z výskumnej analýzy v hlavných spravodajských reláciách štyroch slovenských televízií môžeme konštatovať dva hodnotiace závery:

1/ Analyzované slovenské televízie Markíza, JOJ, STV a TA 3 majú slabé pokrytie avizovaných udalostí z tlačových agentúr z dôvodu, že tak úmyselné konajú, pretože chcú mať priestor na ovplyvňovanie verejnej mienky a teda ho aj uplatňujú na presadzovanie vlastných záujmov. Túto konštatáciu dokazuje jednak fakt, že médiá ani zďaleka neinformujú o všetkých udalostiach, ale tiež fakt, že televízie rozdielne vyberajú avizované udalosti v jednotlivé analyzované dni. Konkrétnejšie presadzovanie záujmov by priniesla hlbšia analýza spracovania jednotlivých príspevkov.

2/ Spravodajské redakcie slovenských televízií stále nie sú dostatočne kvalitné z hľadiska personálneho obsadenia a tiež z finančnej stránky. Množstvo finančných prostriedkov totiž určuje manažérom a redaktorom hranice, koľko vlastných príspevkov si redakcia môže dovoliť vyrábať. Personálne obsadenie redakcie, najmä manažéri a zodpovední pracovníci opäť rozhodujú za to, čo sa bude vyrábať a teda majú hlavnú zodpovednosť o tom, prečo avizovanú udalosť redakcia nespracovala. Redaktori a manažéri tak môžu rozhodnúť úmyselne, ale aj z nedostatočného vzdelania vo svojom odbore. Priestor nepovažujeme za problém, nakoľko informovať o 60-ich podujatiach v 20-minútovom spravodajstve nie je problém. Nie všetky príspevky musia mať štandardnú dĺžku 1,30

min. a niektoré udalosti môžu byť spracované v jednom príspevku.

7. Validizácia

Uskutočnený výskum môže mať niektoré menšie nezrovnalosti. Zoznam avizovaných udalostí tlačovými agentúrami, ktorý sme považovali za reálny obraz sociálnych udalostí, nemusí v niektoré dni obsahovať 100 % všetkých udalostí. Ide predovšetkým o tlačové besedy súkromných spoločností, ktoré na svoje podujatia pozývajú svojich „dvorných“ novinárov. Okrem toho sa ojedinele uskutočňujú dopredu neavizované tlačové besedy – takzvané brífingy, narýchlo zvolané tlačové besedy, ktoré sú reakciou na nejaké už uskutočnené udalosti. Príkladmi sú ohlasy opozície na podujatia koalície a naopak, respektíve reakcie vysokých štátnych predstaviteľov. V avizovaných udalostiach logicky nie sú zahrnuté požiare, rôzne nešťastia či tragédie. Nami zostavený obraz reálnych udalostí na Slovensku neregistruje rýchly sled udalostí v prípade chrípky typu A H1N1, ktorá dominovala v spravodajstve v sledovanom období. Porovnávanie, respektíve ignorovanie avizovaných podujatí na daný deň, neberie do úvahy spracovanie danej udalosti v iný deň, než je hlásený. Tento prípad môže nastať najmä cez víkendy, keď si televízie odkladajú niektoré materiály do zálohy. Spomenuté príklady síce vylučujú 100 % pravdivosť výsledkov uskutočneného výskumu, nie sú však natoľko závažné, aby zásadne zmenili predkladané výsledky. Ako sme už spomenuli, uvádzané príklady sa v médiách dejú ojedinele v porovnaní s analyzovanými materiálmi.

Čo sa týka vlastností výskumného nástroja, vhodnosť obsahovej analýzy pre daný typ výskumu sme overili prostredníctvom obsahovej validity cez skupinu expertov z akademickej sféry, ako aj pomocou odborníkov z praxe. Presnosť a spoľahlivosť merania sme zvýšili mierou zhody opakovaným administrovaním zberu dát, respektíve analýzy. Reliabilitu výsledkov nám potvrdili na slovo vzatí odborníci. (Schultz, W., Hagen, L., Shcherer, H., Reifová, I., 1998, str. 45-46)

8. Diskusia

Predkladaný výskum mediálnych udalostí v televíznom spravodajstve ponúka niekoľko väčších a menších mediálnych tém, ktoré si zaslúžia pozornosť a prípadne ďalšie skúmanie. Je tu viacero tém, ktoré by mohli rozpracovať študenti prvého, druhého či tretieho stupňa vysokoškolského štúdia.

Za veľmi zaujímavú tému pre výskum

mediálnych obsahov považujeme problematiku perspektívy mediálnej udalosti vstupu do výrobného procesu v slovenských médiách. Túto kauzalitu by bolo možné dokázať po analýze počtu avizovaných udalostí jednotlivých dní s hlbšou komparáciou spracovaných udalostí v médiách.

Druhou perspektívnou témou pre spracovanie je analýza tematických oblastí jednotlivých príspevkov v spravodajstve. Tento výskum sme pôvodne plánovali uskutočniť v čiastkovom rozmere, no neskôr sme od neho upustili z kapacitných a priestorových dôvodov, a hlavne preto, aby sme neochudobňovali hlavný výskum tejto práce.

Ďalšou vhodnou témou pre analýzu spravodajských obsahov sú mediálne udalosti/kauzy. Vhodné by bolo podrobnejšie definovať tieto termíny a následne zistiť, z ktorých avizovaných podujatí či akcií sa stávajú mediálne udalosti, respektíve kauzy.

V neposlednom rade, veľmi dôležité bude dosledovať, ako sa budú správať televízie po zverejnení výsledkov vedeckého výskumu. Zaujímavé bude uskutočniť obdobný výskum a skontrolovať posun mediálnych posolstiev v spravodajstve a konfrontovať ich s výsledkami predkladaného výskumu.

9. Záver

Kauzalita verejnej mienky verzus médiá a recipienti je v oblasti masmediálnej a politickej komunikácie veľmi zaujímavá mediálna téma, ktorá by si určite zaslúžila pozornosť niekoľkých odborných prác, ako aj zameranie mnohých vedeckých štúdií.

Výskum odhalil sociálnu realitu spravodajstva v slovenských televíziách a dokázal viacerými faktami, že ich posolstvá sa nie celkom zhodujú so skutočnosťou, ktorá sa deje na Slovensku každý deň.

Na zamyslenie sú predovšetkým fakty o tom, že žiadnej z analyzovaných televízií na Slovensku sa nepodarilo spracovať 100 % všetkých udalostí v rámci sledovaného obdobia, jednotlivých kalendárnych týždňov, ba dokonca ani v rámci konkrétneho dňa. Predovšetkým cez víkendy televízie svojim divákom v hlavných spravodajských reláciách takmer úplne alebo vôbec neposkytujú sociálnu realitu daného dňa, nakoľko neprezentujú ani jeden príspevok, ktorý bol na konkrétny deň vopred avizovaný.

Využívanie hlavnej metódy masových médií – selekciu tém dokazuje fakt, že v rámci analýzy avizovaných podujatí sme počas sledovaného obdobia šiestich týždňov zaznamenali 1 139 udalostí, pričom všetky televízie v spravodajstve informovali o týchto akciách len v 28 prípadoch. Tieto mediálne udalosti sa

vo väčšine prípadov dotýkajú politiky, pričom presadzujú najmä súčasnej pravicovej opozície.

Z výsledkov uskutočneného výskumu logicky vyplynul rebríček televízií z pohľadu venovaného priestoru avizovaným udalostiam v tlačových agentúrach. Odhalil približujúcu sa realitu danej sociálnej realite vo verejnoprávnej Slovenskej televízii a dobrými výsledkami u komerčnej spravodajskej televízie TA 3, ale aj horšie výsledky u televízií TV JOJ a TV Markíza. Týmto výskumom sme médiám nastavili zrkadlo, ponúkame im zlepšenie do budúcnosti.

A aký bude vývoj v produkovani médiálnych udalostí v televíznom spravodajstve v nasledujúcom období? Nepredpokladáme, že sa situácia so spracovaním sociálnej reality v hlavných spravodajských reláciách v celoslovenských televíziách zmení z jedného dňa na druhý. Ba dokonca sme názoru, že súčasný stav sa môže ešte o niečo zhoršiť. Je všeobecne známe, že masové médiá na

Slovensku, ako aj v zahraničí sa v poslednom období čím ďalej viac bulvarizujú a dostávajú sa stále viac do globalizačných tlakov veľkých mediálnych korporácií. Preto by bolo naivné od televízií, ale aj od ostatných médií, očakávať 100 %-né pokrytie všetkých avizovaných udalostí. Koniec koncov by to ani nebolo vhodné, nakoľko by sme sa vrátili k propagandistickým metódam, čo je v dnešnej modernej dobe neželané. Médiá by však mali zvýšiť informovanosť o reálnych podujatiach. V prípade televízií by sa žiadalo aspoň zdvojnásobiť pokrytie avizovaných udalostí. Ideálne by však bolo, keby médiá spracovávali známe podujatia na úrovni 30 až 50 %.

Ďalšie závery o správaní sa médií, respektíve ďalší vývoj spravodajstva v televíziách však budeme môcť interpretovať až po rozsiahlejšom výskume spravodajstva slovenských televízií, ktorý by nám potvrdil zlepšenie alebo zhoršenie v danej oblasti a nastavil tak jasný trend do budúcnosti.

Literatúra

- Bauman, Z. (2001). *Svoboda*. Praha: Nakladatelství Argo, 126 s., ISBN 80-7203-432-4.
- Burton, G. (2001): *Úvod do studia medií*. Brno: Barrister and Principal, 392 s., ISBN 80-85947-67-6.
- Kordoš, M. (2012). Európska únia ako subjekt svetovej ekonomiky v rámci svojich vonkajších vzťahov. *Sociálno-ekonomická revue*. ISSN 1336-3727. roč.10, č.1(2012), s.31-38.
- McLuhan, M. (2008). *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: JOTA, 420 s., ISBN 978-80-7217-128-6.
- McQuail, D. (1999). *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 447 s., ISBN 80-7178-714-0.
- Meyrowitz, J. (2006). *Všude a nikde. Vliv elektronických médií na sociální chování*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 341 s., ISBN 80-246-0905-3.
- McCombs, M. (2009). *Agenda setting – nastolování agendy: masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál, 256 s., ISBN 978-80-7367-591-2.
- Schultz, W., Hagen, L., Scherer, H. Reifová, I. (1998). *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum, 149 s., ISBN 80-246-0827-8.

Ramonet, I. (2003). *Tyranie médií*. Praha: Mladá Fronta, 232 s., ISBN 80-204-1037-6.

Trampota, T. (2006). *Zpravodajství*. Praha: Portál, 191 s., ISBN 80-7367-096-8.

Verick, M. A. (2009). *Mediální monopol*. Praha: EarthSave CZ s. r. o., 213 s., ISBN 978-80-86916-09-5.

Watson, J., Hill, A. (1984). *A Dictionary of Communication and Media Studies*. London : Edward Arnold (publishers), 186 s., ISBN 0-7131-6411-5.

Zasepa, T. (2002). *Médiá v čase globalizácie*. Bratislava: Lúč, 425 s., ISBN 80-7114-387-1.

Kontakt

PhDr. Marcel Lincényi, PhD.
Katedra politológie,
Trenčianska Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2, 911 50 Trenčín,
telefón: 032/7400906,
e-mail: marcel.lincenyi@tnuni.sk

SUMMARY**Analysis of the media issues coverage in Slovak televisions**

Marcel LINCÉNYI

The mass media play a notable role in the society – they report important information about the world, culture, politics as well as present the image of socialization. The media is also an intermediary in forming an important public opinion. This critical ability is often manipulated and is misused in exercising the interests of the powers that be. The mass media have a potential to set media topics via communication channels which further on induce forum. Editorial offices do not have the ability to deform the minds of the masses one hundred percent, but they can mediate selected information to the receivers which has the effect of slightly modifying their opinion. The process of selection proceeds through several layers of gatekeeping. A number of factors affects the selectors (gatekeepers): organizational influence, ideology of the editor, dominant news values in the editorial office, economic and owners influence, globalization and/or tabloidization factor. This selection of information or topics designed for production is carried out on the first level. The mass media modify the messages prior to mediating them to the percipients. On the second level they edit the messages in various ways such as priming (selection of information within the message), framing (emphasizing the information in the message) and/or labelling. To a lesser or greater extent all the distributed journalistic messages in the media carry ideology, attitude or needs of a particular editorial office. Equally important aspect is that particular editorial offices not only modify the majority of the messages but at the same time withhold and/or marginalize a number of messages from the public. The presented messages in the media are representative of the signs of media reality, though they are distant from the reality. It is therefore imperative for the society to understand the ingerence of media on public opinion.

Research revealed the social reality of news in Slovak television. None of the analysed television in Slovakia have processed 100 % of all events within the study period, each calendar week, or even within a particular day. In analysing the events are announced during the six-week period reported 1,139 incidents, all of the television news reported on these events in only 28 cases. These media events are in most cases affect policy, and especially promote the current right-wing opposition.

The results of research conducted resulted ranking televisions in terms of space devoted to the announced events to news agencies. He revealed the approaching reality of the social reality in public Slovak Television and the good results in the commercial news channel TA3, but worse results in television JOJ and on TV Markíza.

JEL Classification: M 31, H 41

VARIABILITA PARENTÉZY V ODBORNÝCH TEXTOCH S EKONOMICKÝM ZAMERANÍM

Variability and parenthesis in economic texts with economic orientation

Lenka MANDELÍKOVÁ

Abstrakt

Príspevok sa venuje uplatneniu parentézy ako textotvorného prostriedku v odborných textoch s ekonomickým zameraním. Analyzuje druhy parentetických výrazov prostredníctvom skúmaných textov špecifického charakteru. Syntaktické konštrukcie sú textotvornými prostriedkami. Použitím príznakových syntaktických konštrukcií sa zdôrazňuje zámer autora. Autor musí svoj zámer realizovať na základe vlastného komunikačného plánu. Text teda nie je len celkom, ktorý pozostáva z rozličných jazykových prostriedkov. Ide o komplex, ktorý je z formálneho a obsahového hľadiska konštituovaný na základe vopred pripraveného komunikačného plánu. Parentéza ako explicitne vyjadrená syntaktická konštrukcia má svoje opodstatnené miesto v odborných textoch, zvlášť v náučných, pretože sa ňou dopĺňa a objasňuje výpoveď. O jej bohatej variabilite svedčia nižšie prezentované excerptované príklady z vysokoškolských učebných textov Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne.

KLúčové slová

odborný ekonomický text, syntaktické konštrukcie, parentéza ako prostriedok textovej väzby, doplnovacia, stotožňujúca, objasňujúca parentéza.

Abstract

The paper deals with parenthesis application as a text-forming tool in professional texts with economic orientation. It analyses the forms of parenthetic expressions by means of specific character examined texts. Syntactic constructions are text-forming tools. By means of symptomatologic syntactic constructions the author's intention is stressed. Author has to execute his intention on the basis of his own communication plan. Text is not only the unit consisting of different means of language. From the formal and content view it is a complex being formed on the basis of beforehand set communication plan. Parenthesis as an explicitly expressed syntactic construction has its legitimate position in professional texts, especially educational ones, because the statement is being clarified by it. Its rich variability is evident in the below presented showed examples from university's textbooks of the Faculty of social and economic relations at Alexander Dubček University in Trenčín

Key words

professional economic text, syntactic constructions, parenthesis as a means of text relation, complementary, identifying, explicative parenthesis

JEL Classification: Z 11

Syntaktické konštrukcie sú textotvornými prostriedkami. Uplatnenie expresívnych syntaktických konštrukcií v odborných textoch je sporadickejšie než v textoch umeleckých. Použitím príznakových syntaktických konštrukcií sa zdôrazňuje zámer autora. Autor môže informovať, aktivizovať, či vyjasňovať. Ak zohľadníme, a to musíme, komunikačný zámer a konkrétnu situáciu, zistíme, že autor si musí vytvoriť svoj komunikačný plán. To znamená, že autor musí svoj zámer realizovať na základe vlastného komunikačného plánu. Text teda nie je len celkom, ktorý pozostáva z rozličných jazykových prostriedkov. Ide o komplex, ktorý je z formálneho

a obsahového hľadiska konštituovaný na báze vopred pripraveného komunikačného plánu (pozri bližšie Mandelíková, 2012). Cieľom príspevku je prezentovať možnosti variability parentézy, poukázať na jej rozmanitosť a odkryť zdanlivú príznakovosť, resp. skutočnú nocionalitu tohto výrazového prostriedku v príslušných textoch.

Jedným z prostriedkov textovej väzby je parentéza alebo vsuvka. Expresivita tohto príznakového prvku tkvie v narušení pravidelnej vetnej štruktúry. Spomínaným narušením sa v písaných textoch odкрýva pragmatické zameranie

výpovede. *Mluvnica češtiny 3* (1987) zaraďuje parentézu do textovej syntaxe. Konštatuje (tamže, s. 673), že všetky voľne pripojené nesúvetné a vložené zložky patria k modifikáciám syntaktických konštrukcií v texte. Tie sa chápu ako výrazy z vedľajšej prehovorovej línie. J. Mlacek (1964) hovorí o potrebe vnútorného členenia parentézy. Rozlišuje koordinatívnu a determinatívnu parentézu. Pri prvej sa nevyjadruje žiaden syntaktický vzťah ku kontextu a pri druhej ide o gramatickú spojitosť s kontextom (tamže, s. 282). Podľa J. Bauera a M. Grepla (1975, s. 332) parentéza prerušuje „základní promluvové pásmo“ oznámením, ktoré vychádza z inej roviny. Parentéza tak nie je v syntaktickom vzťahu so základnou vetou, je s vetou spätá len vzťahom významovým. To znamená, že z gramatického hľadiska s vetou nesúvisí, ale vetu významovo dopĺňa. J. Mistrík chápe parentézu ako „modálny alebo expresívny prvok, pomocou ktorého autor dopĺňa alebo komentuje svoju výpoveď“ (1984, s. 187). Výpoveď sa tak vďaka parentéze člení na dva stupne: nižším stupňom je parentéza ako odbočka od základného textu a vyšším stupňom je samotný text. J. Oravca a E. Bajzíkovej (1986, s. 227) je parentéza retardačným prostriedkom pri výstavbe textu. Narúša viazanosť textu.

E. Bajzíková (1995, s. 58) vychádza z chápania parentézy ako jazykového prostriedku vznikajúceho pri tvorbe textu, a preto ho začleňuje do textovej syntaxe. Zdôrazňuje dva základné rysy parentézy, a to: obsahové hľadisko, kde parentéza je nová, vedľajšia komunikatívna línia vo vzťahu k základnej komunikatívnej línii; druhým rysom je nevyjadrovanie syntagmatických vzťahov, t. j. ide o nulový syntagmatický vzťah parentézy k základnej jednotke, v ktorej je obsiahnutá. Autor môže parentézou komentovať alebo dopĺňať svoju výpoveď. Parentézu vnímame ako jav patriaci medzi prostriedky textovej väzby. To je dôvod, prečo parentézu analyzuje textová lingvistika. Parentéza je explicitne vyjadrená syntaktická konštrukcia (na rozdiel od implicitnej elipsy). Z aspektu gramatickej viazanosti ju možno pokladať za syntakticky neviazanú.

Parentéza sa väčšinou vyskytuje ako zdôraznený prvok v interpozícii, no nie je zanedbateľné ani jej postavenie antepozíciu a postpozíciu. Zdrojom nášho čiastkového výskumu parentézy sú odborné náučné texty s ekonomickým zameraním, ktoré zohľadňujú didaktický ráz vysokoškolských učebných textov Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne. V príspevku uvádzame excerpované príklady len zo spomínaných odborných textov.

Podľa polohy sa parentéza uplatňuje v antepozícii, interpozícii a postpozícii.

1. V skúmaných ekonomických textoch sa vyskytuje parentéza v antepozícii, čiže na začiatku výpovede:

Ako už bolo spomínané v častiach pojednávajúcich o regionálnom zameraní americkej proexportnej stratégie, problematikách deficitu zahraničného obchodu USA a najmä aspektu vplyvu kurzu amerického dolára na zahraničné obchodné vzťahy USA, Ázijsko-pacifický región má zásadné postavenie a vplyv v strategickej agende zahraničnoobchodných vzťahov USA. (Kordoš, 2008a, s. 79)

2. V odborných textoch je parentéza príznačná najmä v interpozícii, teda je do základnej výpovede včlenená:

Slovenská firma, hlavne pokiaľ ide o väčšiu firmu, by mala mať k dispozícii aj firemnú literatúru na zodpovedajúcej obsahovej, jazykovej a grafickej úrovni. (Kordoš, 2008a, s. 175)

3. Parentetickým výrazom na konci výpovede, v tzv. postpozícii sa všeobecná informácia konkretizuje:

Keďže inflácia znamená znehodnotenie peňazí, pri raste cien klesá hodnota úspor (vklady v bankách, cenné papiere, stavebné sporenie). (Habánik a kol., 2011, s. 98)

V analyzovaných odborných textoch s ekonomickým zameraním nachádzame nasledujúce druhy parentéz: doplnovaciu, stotožňujúcu a objasňujúcu.

A. Doplnovacia parentéza

1. V skúmaných náučných textoch sa uplatňuje parentéza ako doplnenie všeobecnej informácie:

Odvetvie je značne závislé od dovozu základných surovín, hlavne anorganických (solí, síra) a ropy a zemného plynu. (Kordoš, 2008b, s. 89)

2. Pre analyzované texty s ekonomickým zameraním je typická doplnovacia parentéza, ktorá svojím doplnením nadobúda význam špecifikácie:

Systém národného hospodárstva tvorí sústava ekonomických (makroekonomických) subjektov, ich činnosť a výsledky. (Masárová – Habánik, 2006, s. 10)

3. Charakteristická pre skúmané texty je aj doplnovacia parentéza, ktorá dopĺňa výpoveď o enumeratívne neúplný rad predmetov:

Napr. číslicovo riadené obrábacie stroje predstavujú oproti klasickým obrábacím strojom (sústruhy, frézy, brúsky, vŕtačky a pod.) vyšší stupeň technického pokroku. (Baránik – Habánik, 2004, s. 113)

4. Ďalej ide o doplnňovaciu parentézu, ktorá svojím spresnením podáva kompletnú informáciu:

Vzťahy medzi makroekonomickými subjektami môžeme charakterizovať vo forme dvoch základných makroekonomických tokov:

– vecného toku (*tok produktov – výrobkov a služieb*),

– hodnotového toku (*tok peňažný alebo finančný*). (Masárová – Habánik, 2006, s. 11)

5. Príznačnou sa tu stáva i parentéza doplnená o číselný údaj:

Najväčšie medziročné nárasty vývozu smerovali do ČR (20,6 mld. SK), Poľska (13,3 mld. SK), Nemecka (2,7 mld. SK), Francúzska (15,5 mld. SK), Španielska (4,7 mld. SK), Maďarska (9,4 mld. SK), Talianska (8,8 mld. SK) a Holandska (7,2 mld. SK). (Kordoš, 2008b, s. 222)

Náhrada príjmu z dôvodu dočasnej pracovnej neschopnosti hradená zamestnávateľom (*prvých 10 kalendárnych dní*). (Džupinka – Jandík Rohlová, 2011, s. 131)

6. Zaznamenali sme aj parentetické výrazy doplnené o vlastné meno a číselný údaj:

Pohoria Pohronský Inovec (*Veľký Inovec, 901 m*), Trábeň (*Veľký Trábeň, 829 m*), Vtáčnik (*1040 m*) majú význam ako dobré vyhlídkové body. (Kordoš, 2008b, s. 192)

B. Stotožňujúca parentéza

1. Pre analyzované ekonomické texty je typická stotožňujúca parentéza, ktorá objasňuje cudzí výraz:

...dôležitým pravidlom je diverzifikácia (*rozptylenie*) portfólia do aktív rôzneho typu. (Habánik a kol., 2011, s. 67)

...stroje, výrobné zariadenia a obrábacie stroje pre high-tech (*špičkové technológie*)... (Kordoš, 2008b, s. 82)

2. Vzhľadom na charakter odborných textov, ktoré podliehajú didaktickým zásadám, sa uplatňuje aj stotožňujúca parentéza vysvetľujúca cudzie, v súčasnosti už známe a rozšírené slovo:

Plávajúci kurz sa tvorí na devízovom (*valutovom*) trhu na základe dopytu a ponuky po domácej mene a zahraničných menách. (Masárová – Habánik, 2006, s. 109)

V literatúre sa uvádzajú spravidla nasledujúce funkcie jazyka:

1. vyjadrovacia a komunikatívna,
2. kognitívna (*poznávacia*),
3. estetická,
4. emotívna. (Holomek, 2011, s. 13)

3. Typická je aj stotožňujúca parentéza prinášajúca v náučných ekonomických textoch podobné výrazy uplatňované v ekonomickom názvosloví:

V ďalšej časti si vysvetlíme podnik (*firmu*), dodávateľov, sprostredkovateľov, zákazníkov, konkurentov a verejnosť, ako aj ich úlohu a vplyv. (Čimo – Otrubčák, 2008, s. 23)

4. V skúmaných ekonomických textoch sa vyskytuje aj stotožňujúca parentéza ako ekvivalent daného slova, pričom v poradí druhá parentéza už plní funkciu doplnňovaciu a spresňuje danú informáciu:

Účet (*konto*) – technická pomôcka pre zachytenie stavu a zmien (*prírastky a úbytky*) jednotlivých položiek aktív a pasív a položiek výsledku hospodárenia. (Džupinka – Jandík Rohlová, 2011, s. 42)

5. Zaznamenali sme i parentézu v podobe skratky. Hoci nižšie uvedená skratka nie je celospoločensky známa, z dôvodu viacnásobného uplatnenia slovného spojenia v ďalšom výklade volí autor možnosť ekonomickosti výrazu, a preto nemusí v nasledujúcich výpovediach používať celé slovné spojenie:

Do 90. rokov sa dôraz kládol na centralizované zásobovanie teplom (CZT), ktoré zodpovedalo princípu efektívneho využívania energie. (Kordoš, 2008b, s. 68)

C. Objasňujúca parentéza

1. Pre skúmané odborné texty s ekonomickým zameraním je charakteristická objasňujúca parentéza, ktorá svojím objasnením podáva bližšiu informáciu k základnej výpovedi:

Nominálne množstvo peňazí (*rozumie sa množstvo peňazí vyjadrené v peňažných jednotkách*) je podmienené podmienkami ponuky peňazí a peňažné inštitúcie ho môžu kontrolovať. (Baránik – Habánik, 2004, s. 191)

Všetky prostriedky promotion spolu s ostatnými zložkami marketingového mixu, t. j. s produktom, cenou a miestom, musia byť koordinované tak, aby sa dosiahol čo najväčší komunikačný účinok. (Čimo – Otrubčák, 2008, s. 155)

2. V odborných textoch sa vyskytuje aj parentéza, v ktorej nejde o doslovný preklad do slovenčiny, ale o objasnenie prostredníctvom opisu, čiže vzhľadom na absenciu ekvivalentu v slovenskom jazyku, autori siahli po opise:

Rack jobber (*veľkoobchodník s regálovou službou*) poskytuje služby maloobchodníkom

s potravinami a drogeriovým tovarom. (Čimo – Otrubčák, 2008, s. 149)

3. Objašňujúcou parentézou sa môže poukazovať na ilustráciu. V skúmaných textoch dochádza k objasneniu prostredníctvom grafu a obrázku:

Zníženie daní má teda za následok efekt vytlačenia súkromných investícií (graf č. 5.4). (Baránik – Habánik, 2004, s. 121)

Pri zostavovaní tabuľky pravdivostných hodnôt zložených výrokov budeme postupovať vždy nasledovne (pozri tiež obrázok č. 5): (Holomek, 2011, s. 21)

4. Ako osobitný druh parentéz možno v textoch vnímať poznámky pod čiarou a bibliografické údaje:

¹²³ Pod výrazom štát tu sa rozumie, pokiaľ nie je uvedené inak, jeden z 50 štátov americkej konfederácie a nie samostatný subjekt medzinárodného práva v našom ponímaní. (Kordoš, 2008a, s. 123)

¹⁴⁰ Steis, J.: Obchodno-ekonomická informácia o teritóriu 2004: Ekonomicko-obchodné oddelenie zastupiteľstva SR v USA, 2004 (Kordoš, 2008a, s. 158)

Plynulý prechod cítiť medzi pripojeným vetným členom a parentetickým výrazom. To znamená, že mnohé pripojené vetné členy možno považovať za parentézy. **O rozhraní, resp. prechode medzi parentézou a pripojeným vetným členom svedčí i nasledujúci príklad:**

Logiku nezaujíma to, čím sa konkrétna disciplína zaoberá – či je to fyzika, matematika, právo, informatika alebo kriminalistika. (Holomek, 2011, s. 11)

Uzatvárame:

Parentéza je odbočkou od základného textu a narušením viazanosti textu. Prostredníctvom nej sa bližšie objasnia prijímateľovi neznáme skutočnosti. V skúmaných náučných textoch s ekonomickým zameraním je parentéza pomocným výrazovým prostriedkom. Parentézou sa spresňuje daná informácia, pretože uvádza určité sekundárne informácie. Konštatujeme, že v analyzovaných textoch sa ukázala ako najtypickejšia doplňovacia parentéza. Tento prostriedok textovej väzby sa radí

medzi expresívne syntaktické konštrukcie. V skúmaných odborných textoch ide len o podobnosť v použitom modeli konštrukcií. Uplatňujú sa tu nociónálne a nie expresívne syntaktické konštrukcie.

Zoznam excerptovaných diel

Baránik, Michal – Habánik, Jozef: Makroekonómia. Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Trenčín 2004. ISBN 80-8075-043-2

Čimo, Jozef – Otrubčák, Peter: Marketing. Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Trenčín 2008. ISBN 978-80-8075-270-5

Džupinka, Miroslav – Jandík Rohlová, Klaudia: Praktikum z podvojného účtovníctva. Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Trenčín 2011. ISBN 978-80-8075-495-2

Habánik, Jozef a kol.: Príklady a úlohy z makroekonómie. Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Trenčín 2011. ISBN 978-80-8075-497-6

Holomek, Jaroslav: Logika I. Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Trenčín 2011. ISBN 978-80-8075-501-0

Kordoš, Marcel: Systém regulácie zahraničnoobchodných vzťahov USA. Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Trenčín 2008a. ISBN 978-80-8075-307-8

Kordoš, Marcel: Vybrané kapitoly z hospodárskej geografie Slovenskej republiky. Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Trenčín 2008b. ISBN 978-80-8075-339-9

Masárová, Jana – Habánik, Jozef: Makroekonómia. Praktické cvičenie. Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Trenčín 2006. ISBN 80-8075-158-7

Príspevok je jedným z výstupov riešenia vedeckej grantovej úlohy IG č. 5/2013.

Literatúra

Bajzíkova, E. (1995). *Slovenský jazyk. Textová syntax*. Bratislava: Stimul 1995.

Bauer, J., Grepl, M. (1975). *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1975.

Kordoš, M. (2012). Európska únia ako subjekt svetovej ekonomiky v rámci svojich vonkajších vzťahov. *Sociálno-ekonomická revue*. ISSN 1336-3727. roč.10, č.1(2012), s.31-38.

Mandelíková, L. (2012). *Analýza a interpretácia odborného textu*. Trenčín: Univerzita A. Dubčeka v Trenčíne 2012. 175 s. ISBN 978-80-8075-518-8

Mistrík, J. (1984). *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984.

Mlacek, J. (1964). *Parentéza a jej členenie*. *Slovenská reč*, 29, 1964, s. 279 – 285.

Mluvnice češtiny. 3. Skladba. Red. J. Petr. Praha: Academia 1987.

Oravec, J., Bajzíkova, E. (1986). *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986.

Kontakt

PhDr. Lenka Mandelíková, PhD.

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov,

Katedra sociálnych a humanitných vied

Študentská 2, Trenčín, 911 50

e-mail: lenka.mandeliková@tnuni.sk

SUMMARY**Variability and parenthesis in econonic texts with economic orientation***Lenka MANDELÍKOVÁ*

Syntactic constructions are text-forming tools. By means of symptomatologic syntactic constructions the author's intention is stressed. Author has to execute his intention on the basis of his own communication plan. Text is not only the unit consisting of different means of language. From the formal and consent view it is a complex being formed on the basis of beforehand set communication plan.

One of the text conjunction tools is parenthesis or insertion. By parenthesis the author is able to comment or complement his or her statement. We can see parenthesis as a phenomenon that belongs to text conjunction tools. That is why parenthesis is examined by text linguistics. Parenthesis is explicitly expressed syntactic construction. From the aspect of grammatical roundedness it can be seen as syntactically non bound. Parenthesis mostly exist as stressed tool in interposition however its position as anteposed and postponed element is not insignificant. The source of our parenthesis partial research are professional textbooks with economic orientation taking into account didactic character of university textbooks of Faculty of Social and Economic Relations at Alexander Dubcek University in Trencin.

In analysed professional textbooks with economic orientation we can find the complementary, identifying and demonstrating parenthesis. In analysed economic textbooks the parenthesis to supplement general information is being used. The complementary parenthesis is typically used as well because by its supplying it assumes the specification meaning. Complementary parenthesis is characteristic for examined texts because it supplies the deposition by enumerative incomplete subject chain. Next there is a complementary parenthesis giving by its specification the complete information. Parenthetic formulation supplied by name itself and numeric data has been noticed. The second one in a row being analysed in textbooks is an identifying parenthesis illustrating the strange expression. The last kind of parenthesis in professional textbooks with economic orientation is demonstrating parenthesis offering, by its explaining, closer information to basic deposition. In professional textbooks there is also parenthesis that does not mean literal translation into Slovak language but the demonstration by means of description. In examined textbooks we can see the clarification by means of graph and picture. Footnotes and bibliographical data can be seen as a specific kind of parenthesis. Continuous transition can be felt between linked part of sentence and parenthetic formulation. It means that a lot of linked parts of sentence can be viewed as parenthesis.

In examined professional textbooks with economic orientation the parenthesis is an auxiliary expressional tool. By parenthesis the particular information is specified because it gives particular secondary information. We can conclude that the complementary parenthesis has been presented the most typically. This text binding tool belongs to expressive syntactic constructions. In examined professional textbooks we see just the resemblance in used construction model. National but no expressive syntactic constructions have been applied.

JEL Classification: Z 11

ÚSTAVNÁ STAROSTLIVOSŤ O DETI AKO SÚČASŤ KVALITY ŽIVOTA

Institutional care for children as a part of the quality of life

Tatiana MASÁROVÁ

Abstrakt

V príspevku sú prepojené dve relatívne samostatné oblasti sociálnej politiky – ústavná starostlivosť v detských domovoch tzn. časť sociálnoprávnej ochrany maloletých detí a kvalita života. Uvedené oblasti sociálnej politiky autorka spája prostredníctvom kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľov merania. V príspevku je množstvo štatistických údajov, ktoré autorka zosummarizovala a interpretovala. Skutkový stav danej problematiky k roku 2011 spracovala autorka zo Správy o sociálnej situácii v roku 2011, ktorú pravidelne zverejňuje na svojich internetových stránkach Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Hodnota príspevku je v obohatení problematiky praktickým príkladom na základe empirickej metódy vedeckého poznania – pozorovania v Detskom domove – Detské mestočko v Zlatovciach pri Trenčíne.

Kľúčové slová

Sociálnoprávna ochrana, ústavná starostlivosť, detský domov, kvalita života, ukazovatele merania.

Abstract

There are two relatively independent fields of social politics linked in this article – institutional care in orphanages which represents a part of social-legal keeping of underage children and quality of life. The author links these fields of social politics by the means of quantitative and qualitative indicators. There is a large number of statistical data which were summarized and interpreted by the author. The facts of this issue in 2011 has been processed by the author from the „Report of the social situation in 2011“ which is regularly published on the website of Ministry of Labour, Social Affairs and Family. Value of the report is in the enrichment of this issue by the practical example based on the empirical method of scientific knowledge – observation in orphanage – Detskémestečko in Zlatovce near Trenčín.

Key words

Social and legal protection, institutional care, orphanage, quality of Life, indicators of measurement.

JEL Classification: Y 80

Úvod

Rozhodujúcu úlohu vo výchove dieťaťa Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov priznáva rodičom. Bližšie rozvíja spôsob výkonu rodičovských práv, pričom čerpá z Dohovoru o právach dieťaťa. Rodičia majú právo použiť primerané výchovné prostriedky, ktoré nesmú ohroziť zdravia, dôstojnosť, duševný, telesný a citový vývoj dieťaťa. Čo v prípade, ak je dieťa pozbavené svojho rodinného prostredia?

Hlavným cieľom predloženého príspevku je skúmať rodinu ako merateľnú hodnotu kvality života cez prizmu zlyhania biologickej rodiny a následného umiestnenie dieťaťa do ústavnej starostlivosti. Pre realizáciu tohto cieľa boli určené nasledovné **úlohy**:

✓ skúmať sociálnoprávnu ochranu v dokumentoch,

✓ pozorovať uplatnenie nariadenia ústavnej starostlivosti v praxi,

✓ zamyslieť sa nad ukazovateľmi merania kvality života detí v ústavnej výchove,

✓ poukázať na spoločenské problémy v rodine.

Výskumné metódy použité v príspevku: teoretické všeobecné metódy vedeckého poznania – analýza a syntéza dostupných bibliografických odkazov, ich komparácia a pozorovanie (empirická metóda) v Detskom domove – Detské mestočko - Zlatovce.

Štúdia má význam pre terminológiu sociálnej sféry – autorka spája dva relatívne samostatné oblasti sociálnej politiky – ústavnú starostlivosť tzn. časť sociálnoprávnej ochrany maloletých detí a kvalitu života.

1. Sociálnoprávna ochrana

Základným medzinárodným dokumentom na ochranu práv dieťaťa je Dohovor OSN o právach dieťaťa, ktorý bol podpísaný 20. novembra 1989 v New Yorku. V dôsledku sukcesie sa Slovenská republika stala zmluvným štátom Dohovoru o právach dieťaťa 28. mája 1993 s účinnosťou od 1. januára 1993. V súlade s článkom 20 „Ochrana detí bez rodiny“ citujeme:

„1. Dieťa dočasne alebo trvale pozbavené svojho rodinného prostredia, alebo také, ktoré v jeho vlastnom záujme, nemôže byť ponechané v takomto prostredí, má právo na zvláštnu ochranu a pomoc poskytovanú štátom.

2. Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, musia zabezpečiť takémuto dieťaťu v súlade so svojimi vnútroštátnym zákonodarstvom náhradnú starostlivosť.

3. Takouto starostlivosťou môže byť v nutných prípadoch umiestnenie do vhodného zariadenia starostlivosti o deti. Pri voľbe riešenia je potrebné brať do úvahy žiaducu kontinuitu vo výchove dieťaťa a etnický, náboženský, kultúrny a jazykový pôvod dieťaťa.“

Náhradná rodinná starostlivosť a nariadená ústavná výchova sú súčasťou sociálnoprávnej ochrany. Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí sa vykonávajú pre dieťa, plnoletú fyzickú osobu, rodinu, prípadne skupinu alebo komunitu v zmysle zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Uvedené opatrenia tvoria v súčasnosti ucelený systém, ktorý umožňuje vybrať a vykonávať opatrenia podľa povahy a závažnosti situácie, v ktorej sa dieťa a jeho rodina ocitla a ktorú je potrebné riešiť.

Sociálnoprávna ochrana detí v zmysle zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov je „súbor opatrení na zabezpečenie:

- ochrany dieťaťa, ktorá je nevyhnutná pre jeho blaho a ktorá rešpektuje jeho najlepší záujem podľa medzinárodného dohovoru,
- výchovy a všestranného vývinu dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí,
- náhradného prostredia dieťaťa, ktoré nemôže byť vychovávané vo vlastnej rodine“.

V súlade so Správou o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2011 zabezpečovalo výkon opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v roku 2011 na 46 úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny - odboroch sociálnych vecí a rodiny,

oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately 547 zamestnancov.

V roku 2011 úrady práce sociálnych vecí a rodiny podali spolu 11 335 návrhov a podnetov na súd vo veciach starostlivosti o maloleté deti. Rovnako ako v minulých rokoch, najviac predstavovali návrhy a podnety podané vo veciach výchovy a výživy – 9 391. Na vydanie *predbežného opatrenia* bolo podaných 1 346 návrhov a podnetov, na *nariadenie ústavnej starostlivosti* 493 návrhov a podnetov a na *zrušenie ústavnej starostlivosti* bolo podaných 105 návrhov a podnetov.

Ak je to potrebné v záujme dieťaťa, orgán SPODaSK rozhodne o uložení výchovného opatrenia, pričom v roku 2011 bolo orgánmi SPODaSK uložených spolu 425 výchovných opatrení, a to pre 535 detí. Súdny nariadil v priebehu roka 2011 spolu 497 výchovných opatrení, a to pre 748 detí.

Právnu úpravu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately výrazne ovplyvňuje fakt, že opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a o sociálnej kurately vykonáva veľké množstvo rôznorodých subjektov. „Pôsobnosť je delená medzi štátnu správu a samosprávu (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, Centrum pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže, Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny a 46 úradov práce, sociálnych vecí a rodiny a 32 pracovísk, 8 určených úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, obce, VÚC, neštátne subjekty – akreditované, neakreditované a zariadenia – najmä detský domov, detský domov pre maloletých bez sprievodu, krízové stredisko, resocializačné stredisko)“ (Kostanjevcová, 2009, Zborník príspevkov – Integrovaný systém sociálnoprávnej ochrany dieťaťa 2).

2. Nariadená ústavná výchova

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately sa vykonávajú aj v zariadeniach, ktorými sú:

- ✓ detský domov,
- ✓ detský domov pre maloletých bez sprievodu,
- ✓ krízové stredisko,
- ✓ resocializačné stredisko pre drogovu závislých,
- ✓ iné zariadenie zriadené pre výkon zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele.

V súlade so Správou o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2011 bolo evidovaných k 31.12.2011 4 266 detí s nariadenou ústavnou starostlivosťou a 52 detí malo nariadenú ochrannú výchovu. Celkovo bolo vo všetkých typoch zariadení na výkon rozhodnutia súdu umiestnených 5 401 detí.

2.1 Detský domov

Nariadená ústavná výchova je najzávažnejším výchovným opatrením. Detský domov dočasne nahrádza dieťaťu jeho prirodzené rodinné prostredie alebo náhradné rodinné prostredie od narodenia do skončenia ústavnej starostlivosti. Dieťa je do detského domova prijímané na základe troch druhov súdnych rozhodnutí:

- a) právoplatného rozhodnutia súdu o nariadení ústavnej starostlivosti (zanedbaná výchova a výživa dieťaťa),
- b) právoplatného rozhodnutia súdu o nariadení predbežného opatrenia (okamžité umiestnenie dieťaťa do detského domova v dôsledku týrania, pohlavného zneužívania a pod., kedy je narušený zdravý psychický a fyzický vývin dieťaťa),
- c) právoplatného rozhodnutia súdu o uložení výchovného opatrenia (v dôsledku záškoláctva alebo niektorého z typov závislostí tzn. výskyt sociálno-patologických javov v rodine).

V detských domovoch sa realizuje nariadená ústavná starostlivosť, predbežné opatrenie a výchovné opatrenie v:

- a) samostatnej diagnostickej skupine,
- b) samostatnej skupine,
- c) špecializovanej samostatnej skupine a v profesionálnej rodine. (*Samostatná diagnostická skupina* – skupina, v ktorej sa realizuje odborná diagnostika, po ktorej nasleduje rozhodnutie, či bude dieťa v samostatnej skupine, špecializovanej samostatnej skupine alebo pôjde do profesionálnej rodiny).

Špeciálna samostatná skupina – skupina, v ktorej sú umiestnené napr. pre deti s poruchami správania, deti týrané, pohlavne zneužívané, deti s mentálnym, telesným a zmyslovým postihnutím a iné.

Profesionálna rodina – rodina, v ktorej starostlivosť o deti zabezpečujú zamestnanci detského domova vo vlastnom dome, byte alebo v dome a byte, ktoré sú vymedzenou časťou detského domova).

Transformácia detských domovov z internátnych ústavov zmenila detské domovy na zariadenia rodinného typu (samostatné skupiny so starostlivosťou a výchovou blízko rodinnému prostrediu so samostatným stravovaním a hospodárením s vyčleneným rozpočtom).

Tab. 1 Formy starostlivosti a počty umiestnených detí a mladých dospelých v detských domovoch

Rok 2011	JEDNOTLIVÉ FORMY STAROSTLIVOSTI	POČET UMIESTENÝCH DETÍ
Profesionálne rodiny	604	1 139
Samostatné skupiny	290	2 573
Iné skupiny	152	910
SPOLU	1 046	4 622

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Správy o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2011

V súlade so Správou o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2011 bolo na Slovensku k 31.12.2011 91 detských domovov s celkovým počtom 4 263 umiestnených maloletých detí a 359 mladých dospelých.³ Z celkového počtu 91 bolo 71 štátnych a 20 neštátnych detských domovov.

V detskom domove sa vykonáva sociálna práca, odborná diagnostika, pomoc na zvládnutie krízy, výchova, pomoc pri príprave na vyučovanie, liečebno-výchovná starostlivosť, špeciálno-pedagogická starostlivosť, resocializácia, rekreačná starostlivosť a rehabilitačné činnosti.

Detský domov *utvára podmienky* na záujmovú činnosť, kultúrnu činnosť a úschovu cenných vecí, *zabezpečuje* stravovanie, zdravotnú starostlivosť, vzdelávanie a príprava na povolanie, poskytuje bývanie, stravovanie, obslužné činnosti a osobné vybavenie (Kostanjevcová, 2007, Zborník príspevkov – Sociálna práca v detských domovoch).

Každý detský domov vypracúva individuálny plán rozvoja osobnosti dieťaťa. Jeho súčasťou je najmä plán výchovnej práce s dieťaťom, plán sociálnej práce s dieťaťom a jeho rodinou. Vypracúva sa v spolupráci s obcou a orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately alebo v spolupráci s akreditovaným subjektom.

³Starostlivosť mladému dospelému sa môže poskytovať až do jeho osamostatnenia, čo znamená kým nie je schopný sa samostatne živiť a zabezpečiť si bývanie, najdlhšia však do 25 roku veku.

Detský domov – Detské mesto Zlatovce pri Trenčíne

V rámci náhradnej starostlivosti pre opustené deti funguje Detský domov rodinného typu – Detské mesto v Zlatovciach, ktoré bolo prvým vzorovým zariadením náhradnej výchovy rodinného typu na Slovensku. Pravidelne ho navštevujeme so študentmi TnUAD FSEV, aby v praxi v konkrétnom zariadení sociálnych služieb pozorovali okruh prijímateľov, formy sociálnej služby a činnosti.

Podľa Šlachtu (2007) v roku 1974 získali cenu mladí architekti z Projektového ústavu školských a kultúrnych stavieb Peter Brtko a Ľudovít Režucha. Oceneným dielom bolo Detské mesto v Zlatovciach pri Trenčíne. Po architektonicko-prevádzkovej stránke aj dnes vynikajúco slúži svojmu účelu.

Zámer vytvoriť projekt, ktorý by bolo možné opakovať vo viacerých lokalitách, sa však už v čase normalizácie realizovať nepodarilo. Detské mesto v Zlatovciach tak dodnes ostáva jedinou realizáciou tohto typu na Slovensku. Základnou jednotkou celého zariadenia bola tzv. obytná bunka, ktorá pozostávala z izieb detí, kompletného dvojizbového bytu rodičov, veľkej obývacej izby, malej kuchynky a hygienického zariadenia. Izby detí sa nachádzali na poschodí, ostatné priestory na prízemí. Obytné bunky – domčeky sú združené po štyroch, ktoré majú ešte spoločnú klubovňu, čo zaručilo oddelenie obytnej časti od spoločenskej. Pre deti do troch rokov sú určené pavilóny materskej školy. Komplex dopĺňa zdravotné stredisko a základná škola, ktorá slúži aj deťom zo Zlatoviec. Okrem toho sú tu objekty vedenia domova, jedáleň s kuchyňou, telocvičňa, krytý bazén a kultúrny dom so sálou s 300 stoličkami.

V oblasti vykonávania ústavnej starostlivosti kladie Koncepcia ústavnej starostlivosti na roky 2009 – 2012 dôraz napr. na vytváranie podmienok v detských domovoch pre dodržiavanie zásady prednosti umiestňovania detí v profesionálnych rodinách, zníženie priemernej dĺžky pobytu dieťaťa v detskom domove, zabezpečenie viaczdrojového financovania na utváranie podmienok vykonávania ústavnej starostlivosti.

3. Životná hodnota – rodina verus spoločenské problémy v rodine, ukazovatele merania

Kvalitu života meriame prostredníctvom indikátorov (ukazovateľov). V zoznamoch bibliografických odkazov venovaných kvalite života možno nájsť aplikáciu stoviek indikátorov. Ukazuje sa, že neustále rozširovanie množstva indikátorov neprispieva k objektivizácii merania kvality života, skôr naopak. „Dodnes si kladieme otázku, či možno zmerať ľudský rozvoj, či možno spoľahlivo určiť stupeň kvality života, na ktorom sa krajina alebo jednotlivec (v našom prípade maloleté dieťa) nachádzajú“ (Masárová, 2012, s.84).

Ukazovatele kvality života chápeme ako kvalitatívno-quantitatívne charakteristiky sociálnych a ekonomických procesov, obsahujú jednotlivé stránky a aspekty sociálneho rozvoja jednotlivcov i spoločenských skupín a ich percepciu populáciou. „Informácie (ako obsahová náplň ukazovateľa) sa získavajú najmä:

- ✓ výpoveďou respondentov (subjektívne postoje, pocity, názory, sudy, hodnotenia),
- ✓ využitím objektívnych údajov (zozbieraných a spracovaných rôznymi inštitúciami, orgánmi, útvarmi ako napríklad štatistický úrad)“ (Laluha, in: Stanek 2011, s. 138).

Pozrime sa na ukazovatele merania cez merateľnú hodnotu kvality života - rodinu.

Životná hodnota (Rodina) – Ukazovatele merania

Za jedny z hlavných demografických atribútov kvalitného života sa považuje plodnosť na hranici rozšírenej reprodukcie, nízka umelá a samovoľná potratovosť, vysoká sobášnosť a nízka rozvodovosť. Základné demografické charakteristiky je možné sledovať prostredníctvom hrubých mier, ktoré sa udávajú v promile tzn. na 1 000 obyvateľov.

Tieto demografické atribúty kvalitného života pozorujeme v nukleárnej rodine. Možno povedať, že v Slovenskej republike je nukleárna rodina najrozšírenejšia a tiež najpreferovanejšia spôsob organizácie rodinných vzťahov. Čo ale ak biologická rodina zlyhá? Ak rodina nezabezpečuje riadne podmienky na výchovu detí, úsilie je v prvom rade zamerané na sanáciu rodiny – zlepšenie vzťahov a obnova funkčnosti rodiny tzn. ideálne prostredie pre dieťa predstavuje funkčná a harmonická rodina. Ak sa to nepodarí, štát prijíma a realizuje opatrenia na ochranu práv dieťaťa a vytvára podmienky pre jeho všestranný fyzický a psychický vývin, štát zabezpečí dieťaťu náhradnú rodinnú starostlivosť alebo nariadi ústavnú výchovu. Náhradná rodinná starostlivosť a nariadená ústavná výchova sú súčasťou sociálnoprávnej ochrany. Ukazovatele merania v tomto prípade môžu byť kvantitatívne tzn. počet osvojených detí, počet detí v náhradnej osobnej starostlivosti, počet detí s poručníkom, počet detí v pestúnskej starostlivosti, počet detí umiestnených v detských domovoch, počet detských domovov, počet profesionálnych rodín, počet samostatných skupín a iné. Za kvalitatívny ukazovateľ považujeme transformáciu domovov z internátnych ústavov na zariadenia rodinného typu.

Tab. 2 Životná hodnota verus spoločenské problémy; ukazovatele merania

HODNOTA	PROBLÉM	UKAZOVATEĽ
RODINA	✓ vysoké % narodených mimo manželstva, ✓ absencia nástrojov na zníženie potratovosti, ✓ vysoký priemerný vek pri sobáši, ✓ vysoké % rozvádžajúcich sa manželstiev s maloletými deťmi, ✓ dysfunkčná rodina, ✓ nízky záujem verejnosti o náhradnú rodinnú starostlivosť, ✓ nízka suma jednorazového príspevku dieťaťu pri zániku náhradnej starostlivosti, ✓ nariadená ústavná výchova, ✓ vysoký počet detí v ústavnej výchove, ✓ vysoký počet detí v špeciálnych samostatných skupinách.	Pozri text vyššie.

Zdroj: Vlastné spracovanie

Záver

Na záver príspevku by sme radi poskytli vlastné postrehy k skúmanej problematike. Na ústavnú starostlivosť o maloleté deti sa treba pozeráť cez životnú hodnotu rodiny. Ak rodina nie je harmonická a borí sa s množstvom spoločenských problémov, potom je na mieste rešpektovať rozhodnutie súdu a umiestniť dieťať do detského domova. Čo

považujeme za neprimerané je množstvo kvantitatívnych ukazovateľov, ktorými sa v spoločnosti zaoberáme, štatisticky ich vyhodnocujeme a interpretujeme. Pokúsme sa zamerať našu pozornosť aj na kvalitatívne ukazovatele, ktoré by v prípade posudzovania kvality života maloletého dieťaťa či už v prirodzenom ale aj inom prostredí mali byť prioritné.

Literatúra

Dohovor osn o právach dieťaťa.

Integrovaný systém sociálnoprávnej ochrany dieťaťa. Zborník príspevkov. Bratislava: SNSLP 2008. 64 s. ISBN 978-80-89016-35-8

Integrovaný systém sociálnoprávnej ochrany dieťaťa 2. Zborník príspevkov. Bratislava: SNSLP 2009. 74 s. ISBN 978-80-89016-44-0

Koncepcia ústavnej starostlivosti na roky 2009 – 2012. Bratislava: ÚPSVaR, máj 2009

Krebs, V. a kol. (2010). *Sociálna politika*. Praha: Wolters Kluwer, 2010. 542 s. ISBN 978-80-7357-585-4

Masárová, T. (2012). Kvalita života verus kvalita sociálnych procesov. *Sociálno-ekonomická revue* 3/2012, ročník 10. Trenčín: FSEV, TnUAD, s. 80 – 86. ISSN 1336-3727

Masárová, T., Sika, P., Španková, J. (2011). *Sociálna politika – aplikačné praktikum*. Trenčín: TnUAD, 2011. 263 s. ISBN 978-80-8075-513-3

Sociálna práca v detských domovoch. Zborník príspevkov. Bratislava: SNSLP 2007. ISBN 978-80-89016-24-2

Správa o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2011

Správa o súčasnom stave dodržiavania práv dieťaťa v slovenskej republike za roky 2008, 2009, 2010

Stanek, V. a kol. (2011). *Sociálna politika*. Bratislava: Sprint dva, 2011. 342 s. ISBN 978-80-89393-28-2

Stratégia deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v slovenskej republike. Bratislava: MPSVaR, november 2011

Šlachta, Š. (2007). *Nadčasová architektúra*. [cit.: 2012-14-12]. Dostupné na: <http://www.asb.sk/architektura/nadcasova-architektura/detske-mestecko-v-zlatovciach-pri-trencine-804.html>

ZÁKON č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov [cit.: 2012-08-12]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

ZÁKON č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov [cit.: 2012-08-12]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Kontakt

Ing. Tatiana Masárová, PhD.
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Katedra manažmentu a rozvoja ľudských zdrojov
Študentská 3, 911 50 Trenčín
tel.: 421 32 7400 413
e-mail: tatiana.masarova@tnuni.sk

SUMMARY

Institutional care for children as a part of the quality of life*Tatiana MASÁROVÁ*

The author deals with indicators of measuring the quality of children's life in institutional care. Substitute family care and ordered institutional care are part of the social and legal protection.

The first part addresses the issue of social and legal protection of children as covered by selected documents. The essential international document about protection of children's rights is the UNO Convention of the Rights of the Children. Under the Slovak legislation, these laws should be reviewed:

- 1) Law No. 36/2005 statute about the family as amended
- 2) Law No. 305/2005 statute about the social-legal protection of children and social guardianship as amended

The facts of this issue in 2011 has been processed by the author from the „Report of the social situation in 2011“ which is regularly published on the website of Ministry of Labour, Social Affairs and Family.

The second part reviews institutions which focus on actions of social and legal protection and social guardianship of the child with the emphasis on orphanage. Ordered institutional care, precautionary measures and educational measures in a separate diagnostic group, separate group, specialized separate group and in the professional family is performed in orphanages. Author also uses the method of comparing in the orphanage Detské mestečko Zlatovce near Trenčín – this was the first model institution of substitute family care in Slovakia. From the architectural and operational point of view, it perfectly servers its purpose.

The third part of this article combines two relatively independent fields of social policy – institutional care in orphanages and the quality of life. The author calls for the consistent use of both quantitative and qualitative indicators in social policy. Qualitative indicators should be a priority when assessing the quality of child's life in natural family environment, substitute family environment or institutional care. The author measured the quality of children's life in institutional care based on the value of family. The Table 2 examines the social problems of families with underage children.

In addition to demographic attributes, problems in substitutional family care and substitutional institutional care are also identified:

- ✓ dysfunctional family,
- ✓ low public interest in substitute family care,
- ✓ low amount of the lump-sum to the children at the termination of substitutional care,
- ✓ ordered institutional care,
- ✓ high number of children in institutional care,
- ✓ high number of children in special separate groups, etc.

JEL Classification: Y 80

MONITOROVANIE ZAMESTNANCOV NA PRACOVISKU VERZUS PRÁVO NA SÚKROMIE

Monitoring employees at their workplace versus the right for privacy

Jana PŠENKOVÁ, Monika GULLEROVÁ

Abstrakt

Monitorovanie zamestnancov na pracovisku sa v ostatnom čase objavuje na mnohých pracoviskách zamestnávateľských subjektov. Zamestnávatelia monitorovanie zamestnancov uskutočňujú prostredníctvom rôznych technických prostriedkov – napríklad videokamier, mikrofónov, sledovaním elektronickej komunikácie a podobne. Zamestnávatelia svoje konanie odôvodňujú zvýšenou potrebou ochrany svojho majetku, výrobných prostriedkov, prípadne potrebou kontroly pracovného výkonu zamestnanca a držiavania pracovnej disciplíny. Zamestnávatelia si však len v menej častých prípadoch uvedomujú, že svojim konaním výrazným spôsobom zasahujú do práva na súkromný život zamestnanca. Oprávnené záujmy zamestnávateľa, pokiaľ ide o jeho právo na ochranu vlastníctva sa dostávajú do kolízie s právom zamestnanca na súkromie. Zákoník práce ako základný prameň pracovného práva upravuje základné princípy monitorovania zamestnancov na pracovisku, aj keď prijatá právna úprava prináša v praxi výkladové a aplikačné problémy.

Kľúčové slová

zamestnanec, zamestnávateľ, pracovisko, monitorovanie, súkromie

Abstract

Employee monitoring has become a widespread and growing practice in the workplace. There are various types of employee monitoring, such as for instance video surveillance, call monitoring and computer monitoring. Employers justify their practices with an increased need to protect their property and means of production, to control work performance and monitor labour discipline. Employers rarely realize that their monitoring practices may be considered a serious invasion of their employees' private lives. Legitimate interests of the employer regarding the right to protect his or her property collide with the employee right for privacy. Being the basic source of the labour law, the Labour Code regulates the fundamental principles of monitoring employees in the workplace. However, it is worth noting that the legislation adopted is problematic in practice in terms of its interpretation and application.

Key words

employee, employer, workplace, monitoring, privacy

JEL Classification: J 79

Úvod

V súčasnosti sa častejšie a častejšie stretávame s kontrolou zamestnancov na pracovisku prostredníctvom televíznych kamier, prípadne iných technických zariadení. Zamestnávateľ si od uvedeného konania sľubuje zabezpečenie istého stupňa ochrany svojho majetku a predovšetkým zabezpečenie dohľadu nad svojimi zamestnancami s očakávaním napríklad aj priaznivejších pracovných výkonov. Takéto konanie zamestnávateľa však môže mať presne opačný výsledok, nakoľko monitorovanie je spôsobilé vyvolať permanentný stres u človeka,

ktorý môže viesť dokonca k poklesu jeho pracovného výkonu, prípadne znížiť mieru jeho sústredenosti, čoho následkom môže byť chybný pracovný výstup, prípadne i ujma na zdraví samotného zamestnanca, alebo jeho spoluzamestnancov. V tejto súvislosti sa zaiste v mysli zamestnancov, prípadne iných osôb nachádzajúcich sa na priestoroch zamestnávateľa, vynára otázka, či je zamestnávateľ oprávnený svojich zamestnancov monitorovať, nakoľko je nepochybné, že monitorovanie zamestnancov na pracovisku zo strany ich zamestnávateľa zasahuje výrazným spôsobom do práva na súkromný život fyzickej osoby.

Cieľom príspevku je poskytnúť ucelený pohľad na problematiku monitorovania zamestnancov na

pracovisku z pracovnoprávneho hľadiska a poukázať na aplikačné a výkladové problémy v praxi prostredníctvom analýzy predmetných ustanovení Zákonníka práce, gramatického a jazykového výkladu s využitím metódy komparácie vnútroštátnej právnej úpravy s nadnárodnou právnou úpravou, v čom spočíva i samotný prínos vedeckého článku.

Ústavnoprávne a nadnárodné aspekty práva na súkromie

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“) zakotvuje právo na ochranu súkromia osoby. V zmysle jej článku 16 ods. 1 je nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia zaručená. Obmedzená môže byť len v prípadoch ustanovených zákonom. To znamená, že Ústava SR splnomocňuje zákonodarcu k prípadnému možnému obmedzeniu práva osoby na súkromný život, avšak nie aktom nižšej právnej sily, ako je zákon. Samozrejme obmedzenie tohto druhu prichádza do úvahy len v prípadoch, ktoré sú v demokratickej spoločnosti nevyhnutné. Obmedzenie práva na súkromný a rodinný život je možný len na základe zásady legality. Podľa Ústavného súdu SR (uznesenie ÚS SR - sp.zn. II. 280/09-16 z dňa 10.09.2009) zásada legality znamená, že štát môže zasiahnuť do práva na súkromie len vtedy, ak takýto zásah zákon pripúšťa a právna norma ho upravuje dostatočne jasne na to, aby bol za ustanovených podmienok predvídateľný. Ďalšou podmienkou (zásadou) zásahu do práva na súkromie je jeho legitímnosť. A teda zásah je prípustný len za nasledovných podmienok, ak:

- je to v záujme štátu z dôvodu ochrany národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojom a zločinnosti,
- je to v záujme spoločnosti z dôvodu zabezpečenia ochrany zdravia alebo morálky, prípadne hospodárskeho blahobytu krajiny,
- je to v záujme jednotlivca z dôvodu ochrany práv a slobôd iných.

V tejto súvislosti sa vynára otázka, či zásah do súkromia zamestnanca monitorovaním jeho prítomnosti a pohybu na pracovisku prostredníctvom videokamier má legitímny základ. V prípade, ak by uvedené monitorovanie zamestnávateľ vykonával s cieľom zvýšenia ochrany svojho majetku, je možné sa prikloniť k názoru, že zásada legitimacy by bola v tomto prípade naplnená, nakoľko sa sleduje záujem jednotlivca na ochrane jeho práv a oprávnených záujmov.

K uvedeným dvom zásadám je však potrebné pridružiť i tretiu, a to zásadu proporcionality. Proporcionalita znamená, že pri danom zásahu je

potrebné dodržať mieru, ktorá je nevyhnutná na dosiahnutie cieľa, t. z., že ujma na ľudskom práve, proti ktorému zasahujeme, nesmie byť neprimeraná v pomere k cieľu, ktorý sa ním sleduje. Zásada proporcionality znamená aplikáciu toho najšetrnejšieho prostriedku vo vzťahu k ľudským právam – zásada potrebnosti.

Ústava SR ďalej v článku 19 ods. 2 priznáva každej osobe právo na ochranu pred neoprávneným zásahom do súkromného a rodinného života.

Ústavnoprávna ochrana súkromia fyzickej osoby je premietnutá aj v ďalších právnych normách. Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení (ďalej len „Občiansky zákonník“) v § 11 – 16 upravuje ochranu osobnosti, osobnostných práv. V tejto súvislosti je potrebné podotknúť, že ochrany osobných údajov ako imanentnej súčasť práva na súkromie a jeho ochranu, sa nemožno platne vzdať.

Právo na ochranu osobnosti je právom fyzickej osoby, ktorého zakotvením sa sleduje základný cieľ a to rešpektovanie osobnosti fyzickej osoby a jej individuálnej integrity ako nutná podmienka jej dôstojnej existencie a jej celkového slobodného rozvoja. Význam dôstojnosti ľudskej osobnosti má výrazný antropocentrický charakter, ktorý sa prejavuje v právnej úprave práva na súkromie.

Právo na súkromie je chápané ako jednotné právo, ktoré v sebe obsahuje jednotlivé čiastkové práva, ktoré zabezpečujú ochranu fyzickej osoby, všetkých stránok jej fyzickej a psychickej integrity. Právo na súkromie platí aj na pracovisku zamestnanca.

Na druhej strane sú tu práva a oprávnené záujmy zamestnávateľa, najmä právo na ochranu vlastníctva a právo na výkon zárobkovej činnosti. V rámci práva na súkromie zamestnanca je teda potrebné konštatovať, že uvedené právo na súkromie zamestnanca sa dostáva do kolízie s právom na ochranu vlastníctva a majetku zamestnávateľa.

Uvedenú kolíziu je potrebné riešiť podľa akostnej priority právnych noriem, avšak, ktoré z uvedených práv je významnejšie – právo na ochranu súkromia zamestnancov alebo právo na ochranu vlastníctva zamestnávateľa?

Súdny dvor Európskej únie už viackrát riešil kolízie medzi základnými ľudskými právami a ekonomickými slobodami, v ktorých dal v prevažnej miere prednosť ľudským právam na úkor ekonomických slobôd (Barancová, 2011, s.70).

Ďalším zákonom, ktorý upravuje a zaručuje ochranu súkromia je zákon č. 610/2003 Z.z. o elektronických komunikáciách v platnom znení.

Právo zamestnanca na súkromie, ktoré sa dotýka aj jeho pobytu na pracovisku je upravené aj v európskych prameňoch práva. Napríklad článok 8

Dohovoru Rady Európy o ľudských právach a základných slobodách považuje právo na súkromný život za základné ľudské právo prvej generácie. Obdobne článok 7 Charty základných práv EÚ zakotvuje, že každá osoba má právo na ochranu súkromného a rodinného života, obydlia a komunikácie. V neposlednom rade existuje smernica 95/46/ES zo dňa 24. 10. 1995 o ochrane jednotlivcov vzhľadom na spracovávanie osobných údajov a o voľnom pohybe takých údajov a smernica 97/66/ES zo dňa 15. 12. 1997 o spracovaní osobných údajov a ochrane súkromia v telekomunikačnom priestore.

Judikatúra ESĽP chápe právo na súkromný život v troch rovinách:

- sloboda rozhodovania sa o svojom vlastnom tele, teda právo jednotlivca na fyzickú a psychickú identitu (uvedená rovina v sebe zahŕňa právo na zmenu pohlavia, potrat, biomedicínske zásahy rôzneho charakteru),
- ochrana súkromnej sféry (uvedená rovina v sebe zahŕňa právo na ochranu osobných údajov, právo na osobnúnosť, vlastný obraz a vlastné meno, právo na bežnú a elektronickú korešpondenciu, právo na telefonické rozhovory),
- právo sa slobodný životný štýl (uvedená rovina v sebe zahŕňa právo na slobodu obliekania, právo na voľbu lekára, a podobne).

Úprava monitorovania zamestnancov v Zákonníku práce

Prameňom práva, ktorý sa dotýka priamo otázky monitorovania zamestnancov na pracovisku, je základný prameň pracovného práva na Slovensku, a to zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v platnom znení. Najdominantnejšou funkciou pracovného práva ako samostatného právneho odvetvia je funkcia ochranná, ktorá je silnejšia na strane zamestnanca ako sociálne slabšieho subjektu voči zamestnávateľovi (Pšenková, 2011, s. 93).

Článok 11 Základných zásad Zákonníka práce upravuje, že zamestnávateľ môže o zamestnancovi zhromažďovať len osobné údaje súvisiace s kvalifikáciou a profesionálnymi skúsenosťami zamestnanca a údaje, ktoré môžu byť významné z hľadiska práce, ktorú zamestnanec má vykonávať, vykonáva alebo vykonával. Zamestnávateľ nesmie bez vážnych dôvodov spočívajúcich v osobitnej povahe činností zamestnávateľa narušovať súkromie zamestnanca na pracovisku a v spoločných priestoroch zamestnávateľa tým, že ho sleduje bez toho, aby bol na to upozornený alebo kontroluje listové zásielky adresované zamestnancovi ako súkromnej osobe. Ak je u zamestnávateľa zavedený

kontrolný mechanizmus, je zamestnávateľ povinný informovať zamestnanca o rozsahu kontroly a spôsoboch jej uskutočňovania.

Vzhľadom na právnu úpravu obsiahnutú v článku 11 Základných zásad Zákonníka práce je možné konštatovať, že zásada legality v tomto prípade bola zo strany zákonodarcu naplnená. V kruhu odbornej verejnosti sa však častejšie a častejšie vynára kritika, nakoľko určitosť tohto zákonného ustanovenia je viac ako sporná. Kritike sa taktiež nevyhýba ani dodržanie zásady primeranosti zo strany zákonodarcu, nakoľko je veľmi zložitý určiť obsah informácií, ktoré môže zamestnávateľ o zamestnancovi zhromažďovať aj bez súhlasu zamestnanca, nakoľko je znenie článku 11 veľmi neurčité.

Z vyššie uvedeného článku vyplýva, že pokiaľ ide o okruh informácií, ktoré je zamestnávateľ oprávnený o zamestnancovi zhromažďovať, ide o nasledovné informácie:

1. tie, ktoré súvisia s kvalifikáciou zamestnanca,
2. tie, ktoré súvisia s profesionálnymi skúsenosťami zamestnanca,
3. tie, ktoré môžu byť významné z hľadiska práce, ktorú má zamestnanec vykonávať, vykonáva alebo vykonával.

Práve tretí okruh informácií je formulovaný zo strany zákonodarcu veľmi neurčito, a preto sa nevyhýba značnej miere kritiky.

Dôležitým faktom je, že uvedené okruhy informácií môže zamestnávateľ zhromažďovať aj bez súhlasu zamestnanca.

Pokiaľ ide o zásah zamestnávateľa do súkromia zamestnanca, musia byť splnené nasledovné predpoklady:

- zamestnávateľ musí mať na zásah vážny dôvod,
- vážny dôvod spočíva v osobitnej povahe činnosti zamestnávateľa,
- z hľadiska priestorového vymedzenia ide o narušenie súkromia na pracovisku zamestnávateľa alebo v spoločných priestoroch zamestnávateľa,
- spôsob narušenia súkromia zamestnanca spočíva v jeho sledovaní s upovedomením zamestnanca alebo kontrolou listových zásielok adresovaných zamestnancovi ako súkromnej osobe.

Ak zamestnávateľ uskutoční niektorý zo spôsobov zásahu do súkromného života zamestnanca, podľa Dohovoru rady Európy o ľudských právach a základných slobodách ako aj Charty základných práv EÚ, púhe oznámenie zamestnávateľa o rozsahu a čase trvania kontroly je nedostačujúce (Barancová, 2011, s. 342).

Zákonník práce nekonkretizuje spôsob sledovania (monitorovania) zamestnanca, t.j. že pripúšťa

v zásade akýkoľvek spôsob. Zákonník práce ďalej *expresis verbis* nevylučuje permanentné sledovanie zamestnanca, avšak treba sa prikloniť k názoru, že permanentné sledovanie zamestnanca je vylúčené, čomu zodpovedá i príslušná judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva.

Podľa právnej úpravy obsiahnutej v Zákonníku práce Slovenskej republiky na splnenie podmienky, za ktorej je možné zaviesť monitorovanie zamestnanca na pracovisku postačí samotné upovedomenie zamestnanca, nie je potrebný predchádzajúci jeho súhlas, tak ako to vyžaduje judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva, prípadne smernice o ochrane osobných údajov.

Problematický pre výkladové nejasnosti je v tejto súvislosti pojem „vážny dôvod“, ktorý spočíva v osobitnej povahe činnosti zamestnávateľa. Tento pojem je potrebné vykladať *ad hoc*, podľa okolností konkrétneho prípadu, v priamej nadväznosti na predmet a povahu činnosti zamestnávateľa. Je možné predpokladať, že v praxi sa ako vážny dôvod môžu ukázať napríklad majetkové záujmy zamestnávateľa. V budúcnosti sa môžeme stretnúť aj s tým, že zamestnávateľa si vo svojom internom normatívnom akte, napríklad pracovnom poriadku, budú vymedzovať, čo na účely svojej prevádzky považujú za vážny dôvod, ktorý by ich oprávňoval uskutočniť zásah do práva na súkromie zamestnanca. Aj keď netreba pritom zabúdať na to, že v konečnom dôsledku v potencionálnom súdnom spore súd môže konkrétny zásah a jeho odôvodnenosť posúdiť inak, ako to vymedzil zamestnávateľ a konštatovať, že v posudzovanom prípade tak došlo k porušeniu zásady proporcionality.

Legislatívny nedostatok článku 11 Základných zásad Zákonníka práce spočíva v tom, že zákonodarca v ňom zakotvil možnosť zamestnávateľa kontrolovať listové zásielky, určené zamestnancovi ako súkromnej osobe, v prípade, ak má na to vážny dôvod a vyplýva to z osobitnej povahy jeho činnosti. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorá je v tomto smere bohatá, neumožňuje kontrolovať súkromnú, ba ani služobnú poštu zamestnanca, pretože obsahovo prislúcha do práva na súkromie a žiadna výnimka nie je prípustná (Barancová, 2011, s. 343).

Odpočúvanie telefonických rozhovorov by bolo možné len so súhlasom zamestnanca, avšak netreba zabúdať ani na súhlas tretej osoby, s ktorou zamestnanec komunikuje. Smernica 2002/58/ES nevylučuje udelenie tohto súhlasu v konkludentnej forme, aj keď samotné mlčanie judikatúra ESLP nepovažuje za súhlas oprávnenej osoby. Tajné odpočúvanie telefonických rozhovorov bez ohľadu na to, či majú súkromný, alebo služobný charakter je neprípustné a je v rozpore tak s Európskym dohovorom, ako aj Chartou základných práv EÚ.

Z hľadiska monitorovania zamestnancov je dôležitým faktorom určiteľnosť monitorovanej osoby, t.z., že je možné ju priamo alebo nepriamo identifikovať na základe určitého kľúča (napr. rodné číslo a podobne). Z toho vyplýva, že napríklad, ak zamestnávateľ monitoruje navštevovanosť webových stránok, ktoré zamestnanci využívajú najväčšej miere pri svojej práci, resp. počas pracovného času bez toho, aby to spájal s monitorovaním konkrétneho zamestnanca, nejde o neoprávnený zásah do súkromia.

Pokiaľ ide o kontrolovanie pracoviska prostredníctvom zabudovaných videokamier, prípadne mikrofónov, je potrebné pripomenúť, že takáto stála a systematická kontrola zo strany zamestnávateľa je neprípustná vzhľadom k tomu, že ide o zásah do osobnostnej sféry zamestnanca. Takáto neustála kontrola prichádza do úvahy jedine v prípade, ak je jedinou možnosťou dosiahnutia určitého cieľa (napríklad ochrana tovaru v obchode pred krádežou).

Podľa nemeckej právnej úpravy nasadenie tzv. agenta provokátora (napríklad v podobe kvázi zákazníka) je považované za korektné, v prípade, ak jeho cieľom je náhodné, občasné kontrolovanie pracovného výkonu zamestnanca a v tomto prípade sa nevyžaduje ani len súhlas zamestnaneckej rady. Taktiež napríklad podľa nemeckej judikatúry tajne snímaný zvukový záznam alebo odpočúvaný telefonický rozhovor nemožno použiť ako dôkaz pri prípadnom uplatnení výpovede zo strany zamestnávateľa.

Netreba zabúdať na napredovanie technických možností monitorovania zamestnanca, ktoré v súčasnosti prichádza do úvahy aj prostredníctvom GPS, čiže Global Positioning System (Globálny systém určovania polohy), ktorý ako satelitný navigačný systém poskytuje informácie na zistenie presnej pozície a veľmi presnej časovej referencie takmer kdekoľvek na Zemi.

Záver

Technický pokrok a jeho neustále napredovanie ponúka zamestnávateľským subjektom čoraz viac a viac možností aj v oblasti kontroly na svojich pracoviskách. Uvedená kontrola tak sleduje cieľ nielen ekonomický, prípadne hospodársky, ale bezprostredne sa začína dotýkať aj pracovnoprávných vzťahov práve v podobe monitorovania zamestnancov na pracovisku. Zámer zamestnávateľa je zväčša snaha o ochranu vlastného majetku, taktiež v neposlednom rade ho láka aj možnosť, ktorá sa popri tom ponúka a to kontrola zamestnancov a ich pracovného výkonu. Zákonník práce Slovenskej republiky v článku 11 Základných zásad upravuje rámcové pravidlá monitorovania zamestnancov na pracovisku.

Zákonodarca sa však v právnej úprave nevyhol mnohým nejasnostiam, ktoré podliehajú značnej miere kritiky zo strany odbornej verejnosti. Uvedené nejasnosti vedú k právnej neistote zamestnávateľov i zamestnancov. Preto je možné predpokladať, že uvedený článok základných zásad bude podliehať legislatívnym zmenám, najmä vzhľadom na skutočnosť, že sa dá predpokladať, že výkladové

nejasnosti judikatúra nevyrieši, nakoľko v tejto oblasti nie je natoľko bohatá. Otázkou na záver zostáva, či je v právnom štáte postačujúce, aby monitorovanie zamestnancov na pracovisku ako konanie zamestnávateľa, ktoré výrazným spôsobom zasahuje do práva na súkromie fyzickej osoby, bolo upravené len v rámci základných zásad Zákonníka práce.

Príspevok je jedným z výstupov riešenia vedeckej grantovej úlohy IG č. 5/2013.

Literatúra

Barancová, H. (2011). *Zákoník práce – komentár*, 2. vydanie. Praha. C-H-BECK, 1049 s. ISBN 978-80-7400-416-2

Barancová, H. (2011). Monitorovanie zamestnancov a ochrana súkromného života v judikatúre európskych súdov. Bratislava. *Justičná revue*. č. 3/2011, 329-345s.

Barancová, H., Schronk, R. (2009). *Pracovné právo*. Bratislava. Sprint, 649s. ISBN 80-89085-28-8

Barancová, H. (2004). *Slovenské a európske pracovné právo*. Žilina. Poradca podnikateľa, spol. s r.o., 992 s. ISBN 80-88931-32-0

Pšenková, J. (2011). Čo je nové v skončení pracovného pomeru po ostatnej novele Zákonníka práce. Trenčín. *Sociálno – ekonomická revue* č. 3/2011, str. 88-93

Smernica 95/46/ES zo dňa 24.10.1995 o ochrane jednotlivcov vzhľadom na spracovávanie osobných údajov a o voľnom pohybe takých údajov. [cit. 2013-02-19]. Dostupné na:

<http://www.telecom.gov.sk/externe/legeu/telekom/97-0066.pdf>

Smernica 97/66/ES zo dňa 15.12.1997 o spracovaní osobných údajov a ochrane súkromia v telekomunikačnom priestore. [cit. 2013-02-23]. Dostupné na: <http://www.telecom.gov.sk/externe/legeu/telekom/97-0066.pdf>

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v platnom znení. [cit. 2013-02-19]. Dostupné na:

http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákoník práce v platnom znení. [cit. 2013-02-23]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Zákon č. 610/2003 Z.z. o elektronických komunikáciách v platnom znení. [cit. 2013-02-19]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákoník v platnom znení. [cit. 2013-02-25]. Dostupné na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_vyber_hl1.asp?clear=N

Kontakt

JUDr. Jana Pšenková, PhD.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja

Fakulta sociálno – ekonomických vzťahov

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 3, 911 50 Trenčín, Slovensko

+421 32 7400 406

jana.psenkova@tnuni.sk

Mgr. Monika Gullerová, PhD.

Katedra sociálnych a humanitných vied

Fakulta sociálno – ekonomických vzťahov

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 3, 911 50 Trenčín, Slovensko

+421 32 7400 484

monika.gullerova@tnuni.sk

SUMMARY

Monitoring employees at their work place versus the right for privacy*Jana PŠENKOVÁ, Monika GULLEROVÁ*

At present, we frequently face the practice of employers to monitor their employees in workplace. Employers justify their practices with increased need to protect their property and means of production, to control work performance and monitor labour discipline. Such practices of employers may have an opposite result, because monitoring is likely to cause permanent stress of humans, which can result in declining work performance, even reducing employee concentration and consequently in faulty work output or a bodily harm of employees or their co-workers. In this context, the issue arises whether employers have the right to monitor their employees because it is evident that employee monitoring in the workplace significantly interferes with the rights for privacy of natural persons. Technical strides offer employers more possibilities to monitor and control their workplaces. Monitoring is not only about achieving economic objectives, it also affects labour relations of employees. The intention of employer is usually an effort to protect his own property, not least to attract him the opportunity, which is offered in addition, namely inspection of employees and their work performance.

Employers, however, do not realize, that their actions may cause serious interference with the rights for employee privacy. The Labour Code of the Slovak Republic, Article 11 of the Basic Principles regulates fundamental rules for monitoring employees in workplace. The Legislature did not avoid many uncertainties in the legislation which are subject to severe criticism by the professional public. Therefore, it can be assumed that this article containing the basic principles will be subject to legislative changes, especially due to the fact that jurisprudence doesn't solve uncertainties in interpretation, because they are rare in this field.

Pursuant to the Slovak Labour Code provisions, it is possible to implement the employee monitoring in the workplace after notifying the employee in question. His or her prior approval is not required as is the case of the judicature of the European Court for Human Rights or other regulations on the protection of personal data. Wiretapping telephone conversations would only be possible with both the employee consent and that of the other person. The Directive 2002/58/EC does not exclude the possibility of granting the consent in a tacit manner, although the ECHR judicature does not consider tacitness to be the consent of the authorized person. Secret eavesdropping of telephone conversations, whether private or official, is unacceptable and is contrary to the European Convention and the Charter of Fundamental Rights of the European Union. In terms of employee monitoring, the possibility to identify the person being monitored is of key importance, which means that the person can be directly or indirectly identified (for instance according to the identification number, etc.). Therefore, if an employer monitors the number and frequency of website visits by his or her employees for working purposes or during the work hours, without monitoring a particular employee, it is not dealt with an unwarranted invasion of personal privacy. In addition, there are other options of employee monitoring, such as for instance the Global Positioning System (GPS) which is a satellite navigation system that provides location and time information almost anywhere on the Earth.

JEL Classification: J 79

ABSOLVENTI VYSOKÝCH ŠKÔL NA TRHU PRÁCE

University graduates on the labour market

Jana ŠPANKOVÁ, Adriana GREŇČÍKOVÁ, Katarína BAJCAROVÁ

Abstrakt

Autorky sa v príspevku zaoberajú charakteristikou trhu práce z pohľadu jeho nedokonalosti a túto nedokonalosť demonštrujú na špecifickej skupine absolventov vysokých škôl. Prvá časť príspevku sa zameriava na týchto absolventov ako na znevýhodnenú skupinu uchádzačov o zamestnanie a druhá časť predstavuje interpretáciu prieskumu a následné odporúčania pre prax. Cieľom príspevku je charakterizovať primárne špecifiká trhu práce, v ktorom sa absolventi vysokých škôl nachádzajú a prepojiť teoretické informácie uskutočnením empirického prieskumu. Prieskumu, ktorý sme realizovali medzi absolventmi vysokých škôl, sa zúčastnilo celkovo 100 respondentov. Absolventi boli z celkovo 16 univerzít, z čoho bolo 14 slovenských a 2 zahraničné. Jednotlivé odpovede porovnávame, analyzujeme a v závere navrhujeme odporúčania na zvýšenie možnosti uplatnenia absolventov vysokých škôl na trhu práce.

Kľúčové slová

Trh práce, absolventi vysokých škôl, nezamestnanosť absolventov, absolventská prax

Abstract

In this paper authors deal with characteristics of labor market from the viewing angle of its imperfections and these imperfections are demonstrated on a specific group of university graduates. The first part of the paper focuses on these graduates as a disadvantaged group of job seekers and the second part presents survey interpretation and subsequent recommendations for practice use. The goal of this contribution is to characterize primary specifics of labor market, in which graduates of universities are situated and to link theoretical information with realizing empirical survey. Survey was conducted among graduates, who attended universities - total of 100 respondents. Graduates were from a total of 16 universities, which 14 was slovak and 2 foreign universities. Individual responses are compared, analyzed and at the end we propose recommendations to improve the possibilities of graduates on the labor market.

Key words

Labour market, university graduates, graduate unemployment, graduate practice

JEL Classification: I 21**Úvod**

Práca je nevyhnutná časť života človeka. Slúži na zabezpečenie základných fyziologických potrieb a ako taká je tiež najčastejšia fáza života, ktorá nasleduje po ukončení štúdia. Je spojená s ekonomickou samostatnosťou a budovaním rodiny.

Podľa Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny predstavoval celoročný priemer nezamestnanosti od začiatku krízy (t.j. v roku 2008) 7,65%, v roku 2009 to bolo 11,44%, v roku 2010 až 12,48% a v roku 2011 nárast na 13,16%. Priemerný počet disponibilných uchádzačov o zamestnanie dosiahol v roku 2011 počet 350 959 osôb. V medzioročnom porovnaní bolo v

evidencii iba o 15 651 osôb viac, ako bolo v predošlom roku.

Nezamestnanosť je tvorená viacerými skupinami obyvateľov, z ktorých nezanedbateľnou je práve skupina absolventov stredných ako aj vysokých škôl. Súčasné získavanie vysokoškolských diplomov predstavuje závažný problém. Počet absolventov vysokých škôl celkovo – a spoločensko-vedných odborov obzvlášť – každoročne stúpa. Výsledkom je, že trh práce nedokáže pohltiť takéto množstvo absolventov. Títo sú potom nútení prijať iné zamestnanie, prípadne vyžadujúce aj nižšie vzdelanie.

Cieľom príspevku je poukázať na situáciu absolventov vysokých škôl na trhu práce, zároveň navrhnúť isté prvky, ktoré by zefektívnilo vzdelávanie

a uľahčili uplatnenie sa absolventov na trhu práce. V príspevku sme použili metódu analýzy a syntézy štatistických informácií a údajov, poznatkov od rôznych autorov k danej problematike, ale zároveň aj metódu dotazníku, ktorého sa zúčastnili absolventi z celkovo 16 univerzít, z čoho bolo 14 slovenských a 2 zahraničné. Zvlášť sme interpretovali odpovede absolventov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne.

Vedecká originalita štúdie spočíva práve v overení, či sú predpoklady, ktoré sme prezentovali v teoretickej časti, zhodné s reálnou situáciou na trhu práce a v implementácii zistených skutočností do odporúčaní pre prax. Ide najmä o praktické poznatky absolventov – napríklad pozitíva štúdia, resp. skutočnosti, ktoré vnímali ako nedostatky, ale aj samotné návrhy na skvalitnenie štúdia.

1 Absolventi na trhu práce

Trh práce je jeden z najviac skloňovaných pojmov v súčasnej ekonomike. Spája sa nielen s politikou štátu, hospodárskou krízou, ale aj s každodenným životom.

Trh práce je priestor, v ktorom dochádza k interakcii medzi zamestnávateľmi (resp. ich dopyt po práci) a zamestnancami (resp. ich ponuka práce). O faktoroch pôsobiach na túto interakciu rozhoduje charakter tohto trhu, predovšetkým či ide o dokonalý alebo nedokonalý konkurenčný trh, prípadne aká je príčina tejto nedokonalnej konkurencie (Rievajová, 2009).

Absolventi na trhu práce jednoznačne predstavujú špecifickú skupinu, ktorá si vyžaduje zvýšenú pozornosť. Sú to ľudia, ktorí práve ukončili jednu fázu života a snažia sa uplatniť svoje nadobudnuté vzdelanie. Zákon NR SR č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti vyčleňuje podľa § 8 medzi nezamestnanými občanmi osobitnú zložku

znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, medzi ktorých sa radí práve občan mladší ako 25 rokov veku, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvoma rokmi a nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie. V súlade so spomínaným zákonom je definovaný pojmom absolvent školy.

Podľa Spišiakovej (2007, s. 160) patria medzi zápory, ktoré výrazne znižujú šance tejto špecifickej skupiny zamestnať sa, predovšetkým absentujúce praktické skúsenosti. Aj napriek tomu, že disponujú najnovšími poznatkami, zamestnávateľia dávajú prednosť zručnostiam a orientujú sa na kvalifikovaný segment. Ani s ohľadom na fakt, že absolventi predstavujú „nepopísaný list papiera“ – nemajú správne pracovné návyky, nemožno jednoznačne hovoriť o výhode.

Podľa Eurostatu rozlišujeme mladých, ktorí nechodia do školy, nepracujú ani sa nezúčastňujú odbornej prípravy. Pre túto skupinu bol zavedený ukazovateľ NEET (Not in Education, Employment or Training). Tento dôležitý ukazovateľ nie je na očiach verejnosti ako ostatné ukazovatele, pričom podáva lepší a skutočnejší obraz o stave absolventov na Slovensku a v EÚ. Zohľadňuje aj skupinu neaktívnych mladých ľudí, ktorí sa nezúčastňujú na žiadnom druhu vzdelania a taktiež nepracujú, ale majú vôľu a chuť pracovať alebo naopak pracovať vôbec nechcú. V podmienkach Európskej únie patria mladí ľudia medzi najrizikovejšie skupiny, ktorých sa dotýka problém nezamestnanosti. Vyššiu mieru nezamestnanosti oproti Slovensku má už len Španielsko a Grécko.

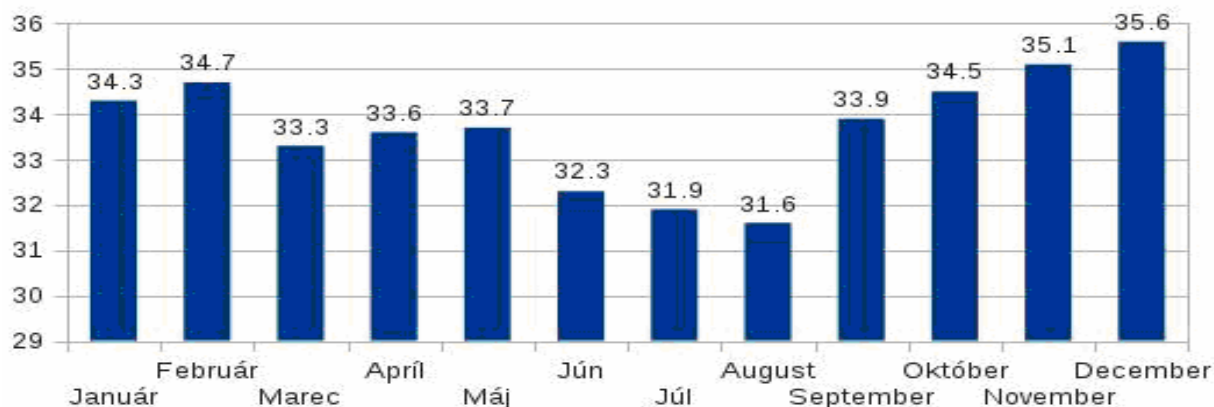
Inštitút zamestnanosti taktiež udáva mieru nezamestnanosti v 3. kvartáli podľa dosiahnutého vzdelania:

základné vzdelanie = 63,5 %

ukončené stredoškolské vzdelanie = 31 %

vysokoškolské vzdelanie (15-24 rokov) = 36,6 %

Graf č.1: Vývoj nezamestnanosti absolventov v roku 2011 v %

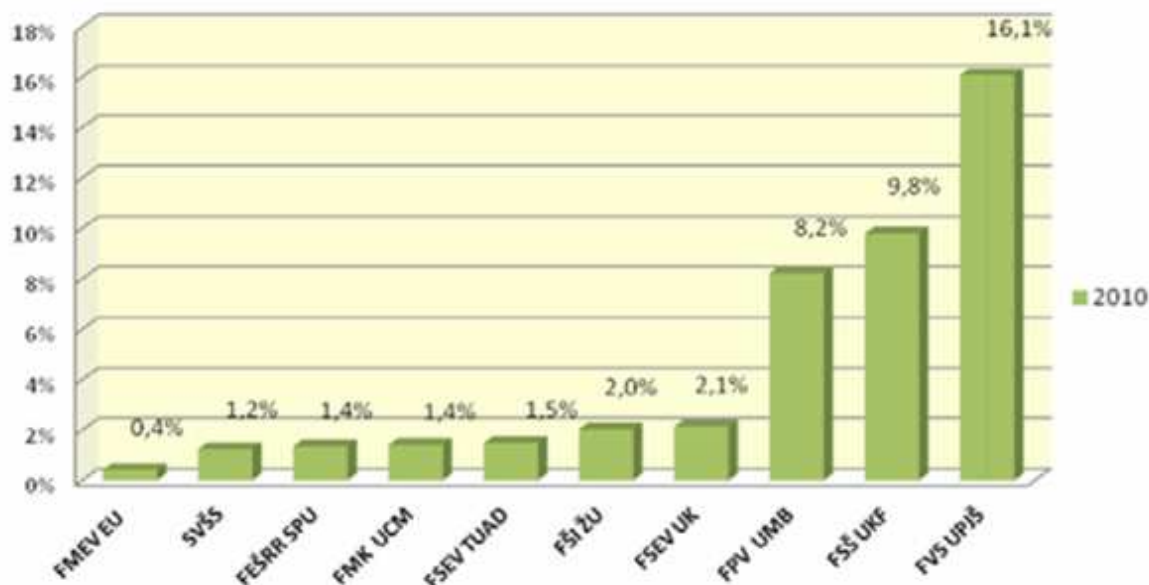

Zdroj: Hospodárske noviny (2012)

Výsledky z grafu jednoznačne potvrdzujú udávanú mieru nezamestnanosti, pričom ani v jednom mesiaci neklesla pod 30%. V dôsledku týchto

alarmujúcich údajov žiada Európska komisia Slovensko, aby znížilo rekordne vysoký počet mladých ľudí bez práce.

Graf č.2: Podiel nezamestnaných absolventov vybraných fakúlt z celkového počtu absolventov z roku 2010 (údaje k februáru 2011)

Zdroj: Hodnotenie fakúlt vysokých škôl, ARRA, 2011

V práci sa zaoberáme nielen absolventmi vysokých škôl, ale aj absolventmi Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka, keďže z pohľadu celkovej uplatniteľnosti vysokoškolských absolventov sú pre nás tieto údaje veľmi prínosné. Na demonštráciu uvádzame graf znázorňujúci podiel nezamestnaných absolventov Trenčianskej univerzity, a to konkrétne Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov. Celkový percentuálny podiel predstavuje 1,5%.

1. 1 Absolventi vysokých škôl

Ako uvádza M. Schranggeová (2011) obdobie prechodu zo školy do zamestnania predstavuje pre mladého človeka jednu z najdôležitejších etáp v rámci celoživotného vývinu. Je to obdobie, kedy sa končí relatívna bezstarosť, ale i ekonomická závislosť od rodičov a začína sa obdobie preberania zodpovednosti za seba samého. Absolventi vysokých škôl, ktorí sa uchádzajú o prvé zamestnanie sú znevýhodnenou skupinou. Nemajú praktické skúsenosti, majú len obmedzenú alebo žiadnu skúsenosť z predchádzajúceho zamestnania, nemajú kontakty, ktoré pomáhajú pohybovať sa na trhu práce, a preto predstavujú špecifickú skupinu s osobitnými problémami a potrebami pomoci.

Absolvent skúma svoje možnosti a snaží sa čo najlepšie presadiť na trhu práce, ktorý je presýtený

voľnou kvalifikovanou pracovnou silou. Pri skúmaní ponuky práce (personálnych agentúr, sprostredkovateľov práce, internetových stránok zameraných na vyhľadávanie zamestnania do apríla 2007) sme dospeli k poznaniu, že len neúplných 10% pracovných ponúk je vhodných pre absolventov. To však neznamená, že každú pracovnú pozíciu, ktorú zamestnávateľ označuje ako pre absolventov nevhodnú, nie je možné absolventom obsadiť. Pracovné pozície ponúkané tejto skupine sú spravidla pracovne ohodnotené na mierne nižšej úrovni, ako by sa pre dosiahnuté vzdelanie predpokladalo (Spišiaková, 2007).

Ako je zrejmé, hlavnou úlohou trhu práce, vzhľadom na skúmané skupiny, je zladiť dopyt a ponuku po týchto absolventoch. Dôležitým aspektom je taktiež spĺňanie kľúčových kompetencií, ktoré sú požadované zo strany zamestnávateľov. Medzi základné kľúčové kompetencie podľa Chalupovej (2011) patria tieto:

- komunikácia (schopnosť efektívne komunikovať – ústne i písomne aspoň v jednom cudzom jazyku),
- riešenie problémov (schopnosť identifikovať a riešiť problémy na základe kritického a tvorivého myslenia),
- tímová práca (schopnosť efektívne riadiť seba samého a organizovať svoje aktivity),

- riadenie seba samého (schopnosť efektívne riadiť seba samého a organizovať svoje aktivity),
- práca s informáciami (schopnosť získať, analyzovať, usporadúvať, tvoriť a kriticky hodnotiť informácie s použitím výpočtovej techniky),
- schopnosť učiť sa nové veci,
- podnikavosť (schopnosť pretaviť myšlienky do aktivít a výsledkov),
- zanietenie (schopnosť nadchnúť sa pre ideu a získať vnútornú motiváciu),
- kultúrna citlivosť (schopnosť pochopiť, oceniť a využiť rozdielnosť),
- zodpovednosť.

Vo všeobecnosti však platí, že absolventi vysokých škôl majú lepšie možnosti na zamestnanie a úspech pri jeho hľadaní, ako majú absolventi s nižším vzdelaním. Možno tým absolventov vysokých škôl charakterizovať nasledovne:

- dosiahli istý vzdelanostný stupeň a predstavujú v rámci ponuky pracovnej sily vyššiu kvalitu, zo strany zamestnávateľov je preto o nich záujem,
- môžu si vyberať zo širšieho spektra atraktívnych pozícií zo zaujímavými mzdovými podmienkami a perspektívou ďalšieho kariérneho rastu,
- sú lepšie pripravení pre podnikanie,
- majú viac možností zamestnať sa aj v zahraničí.

Ich väčšia atraktívnosť pre zamestnávateľov spočíva okrem iného aj v tom, že sú v porovnaní s ostatnými absolventi vo veku, keď sa završuje osobnostný vývoj človeka. V čase keď končia štúdium, sú už zväčša dospelými jednotlivcami s vyhradenými názormi a postojmi, očakávaniami a aj ambíciami vo vzťahu k profesijnej kariére, čo sa v prípade ostatných vzdelanostných skupín nedá jednoznačne potvrdiť. Zároveň mnohí z nich získajú už počas štúdia skúsenosti s pracovnou aktivitou, časť z nich študovala, prípadne pracovala v zahraničí, čo ich mieru úspešnosti ešte zvyšuje. Nezanedbateľnou je i skutočnosť, že viac ako ktorákoľvek iná vzdelanostná skupina akceptujú potrebu ďalšieho vzdelávania a sú aj najlepšie pripravení ďalej sa vzdelávať. (Zvalová, Srnánková, Hrušovská; 02.04.2012, http://www.uips.sk/sub/uips.sk/image/MK/Studie/Uplatnenie_pre_tlac.pdf)

1. 2 Nástroje na podporu zamestnávania vysokoškolských absolventov

Z pohľadu absolventov vysokých škôl, ako ľudí so znevýhodnenou pozíciou na trhu práce, je pomoc

pri získavaní prvého zamestnania nenahraditeľná. Medzi nástroje aktívnej politiky trhu práce patrí:

- absolventská prax,
- príspevok na podporu zamestnávania znevýhodneného uchádzača o zamestnanie.

Ako alternatíva k žiadnym, alebo minimálnym praktickým zručnostiam, je možnosť absolventskej praxe vítanou pomocou pre absolventov vysokých škôl. Absolventská prax prináša výhody obom stranám. Pre absolventov aj firmy je ekonomicky výhodná a je prostriedkom výchovy a výučby novej generácie pracovnej sily. Pre nezamestnaného do 25 rokov bez akejkoľvek perspektívy je absolventská prax záchranou pred dlhodobým pobytom v evidencii Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Absolventská prax tak umožní otvoriť dvere do sveta práce. Nezamestnaný bez akejkoľvek skúsenosti je pre firmy neatraktívnym adeptom na pracovné miesto. Firmy by museli vynaložiť finančné prostriedky na zaškolenie a až potom by sa mohol stať človek bez praxe plnohodnotným zamestnancom. Absolventská prax zabezpečí absolventovi nenahraditeľné skúsenosti a zručnosti. Okrem iného získa absolvent vďaka absolventskej praxi pracovné návyky, naučí sa pracovnej disciplíne, zodpovednosti a dôslednému plneniu pracovných zadaní na druhej strane. Firmy získajú vďaka absolventskej praxi lacnú pracovnú silu. Za odvedenú prácu absolventa sami neplatia žiadne odvody a za vykonanú prácu nevyplácajú žiadnu mzdu. Všetky náklady znáša Úrad práce. (absolvenstskaprax.info, 11.4.2012, <http://www.absolvenstskaprax.info/vyhody-absolventskej-praxe.html>)

Z vlastnej skúsenosti poznáme prípady, kedy sa po ukončení absolventskej praxe absolvent v konkrétnej firme aj zamestná.

Príspevok na podporu zamestnávania znevýhodneného uchádzača o zamestnanie sa pokladá za nepriamu pomoc aj absolventom vysokých škôl, keďže spolu s ďalšími skupinami patria medzi znevýhodnených uchádzačov. Tento príspevok sa poskytuje tiež na základe Zákona o službách zamestnanosti (§ 10).

2 Prieskum súčasného uplatnenia absolventov vysokých škôl

Predmetom nášho prieskumu je získanie informácií od absolventov 2. stupňa vysokoškolského štúdia. Zamerali sme sa na zistenie ich názorov a postojov k situácii na trhu práce a zachytenie základných problémov, spojených so zhoršenou uplatniteľnosťou tejto prieskumnej vzorky. Cieľom nášho prieskumu je overiť, či predpoklady, ktoré sme prezentovali v teoretickej časti, sú zhodné s reálnou

situáciou na trhu práce. Ďalej budeme implementovať zistené skutočnosti do odporúčaní pre prax.

V prieskume sme využili metódu dotazníku, ktorý obsahuje uzavreté aj otvorené otázky. Uzavreté otázky sú rozdelené na triediace (vek, pohlavie a vyštudovaný odbor), ďalej otázky z viacerými možnosťami, otázky kombinované a nakoniec otázky škálované. Otvorené otázky sme zvolili v úvode, na zistenie názvu univerzity a fakulty, na ktorej absolvent vyštudoval. Do záveru dotazníka sme zaradili otázky týkajúce sa individuálnych názorov daných respondentov. Tieto sme pri vyhodnocovaní zaradili do príbuzných skupín pre lepšiu prehľadnosť výsledkov. Ako respondentov sme zvolili absolventov 2. stupňa vysokoškolského štúdia (Ing./Mgr.).

2. 1 Charakteristika prieskumnej vzorky

Prieskumu sa zúčastnilo celkovo 100 respondentov. Rozposielanie a zber sme uskutočnili prostredníctvom elektronickej formy cloudovej aplikácie „google docs“, čím sa zber i vyhodnocovanie podstatne zjednodušili. Zvolená forma umožnila osloviť rozmanitejšiu základňu respondentov.

Náš prieskum sa zaoberá nielen absolventmi vysokých škôl na Slovensku ako celku, ale pokladáme za prínosné zamerať sa osobitne i na absolventov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne. Aj napriek malej vzorke sme sa snažili osloviť absolventov všetkých fakúlt. Na základe tejto skutočnosti sme sa rozhodli zostaviť graf, v ktorom sme vyznačili odpovede všetkých absolventov a osobitne absolventov Trenčianskej Univerzity Alexandra Dubčeka. Pre porovnanie sú ďalej vyznačené výsledky získané od absolventov ostatných vysokých škôl (30 absolventov TnUAD a 70 absolventov ostatných univerzít).

Prieskumu sa zúčastnili absolventi z celkovo 16 univerzít, z čoho bolo 14 slovenských a 2 zahraničné (Univerzita Tomáša Bati v Zlíne a Bolognská Univerzita). Počet respondentov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne predstavuje 30 opýtaných, Univerzity sv. Cyrila a Metoda v

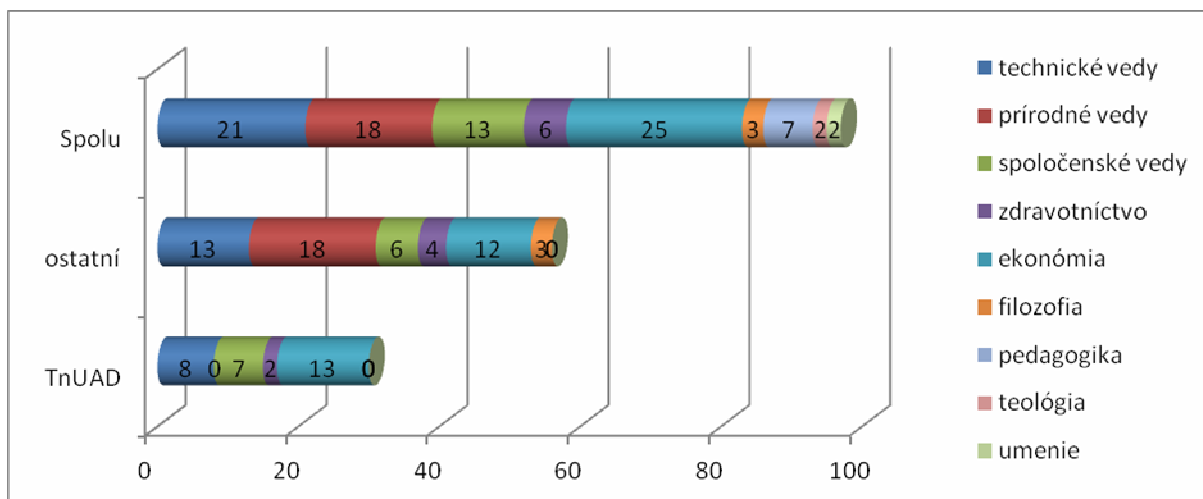
Trnave predstavuje 18 opýtaných, Slovenskej Technickej Univerzity v Bratislave predstavuje 11 opýtaných, Univerzity Komenského v Bratislave predstavuje 10 opýtaných, Ekonomickej Univerzity v Bratislave predstavuje 8 opýtaných, Univerzity Konštantína Filozofa predstavuje 5 opýtaných, Slovenskej poľnohospodárskej Univerzity predstavuje 5 opýtaných, Žilinskej univerzity predstavujú 4 opýtani, Univerzity Tomáša Baťu v Zlíne predstavujú 3 opýtani, Univerzity veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach predstavujú 2 opýtani, Stredoeurópskej vysokej školy v Skalici predstavuje 1 opýtaný, Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici predstavuje 1 opýtaný, Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety predstavuje 1 opýtaný a Bolonskej Univerzity predstavuje 1 opýtaný.

2. 2 Vyhodnotenie a interpretácia prieskumu

Prieskumu sa zúčastnilo spolu 100 respondentov, z toho bolo 27 respondentov vo veku 20 až 25 rokov, 52 respondentov vo veku 26 až 30 rokov, 15 respondentov vo veku 31 až 35 rokov a 6 respondentov vo vekovej kategórii nad 35 rokov. V rámci respondentov trenčianskej univerzity bolo z celkovo 30 osôb 16 respondentov vo veku 20 až 25 rokov, 12 osôb vo veku 26 až 30 rokov a 2 respondenti sa nachádzali vo vekovom rozpätí 31 až 35 rokov. Počet respondentov ženského pohlavia predstavuje 54 a počet respondentov mužského pohlavia predstavuje počet 46, čím je v rámci pohlavia prieskumná vzorka takmer vyrovnaná. Podobné zloženie má aj prieskumná vzorka respondentov z radov trenčianskych absolventov, kde je tento pomer vyrovnaný pre obe pohlavia s počtom 15.

Z celkového počtu respondentov technické vedy vyštudovalo 21, prírodné vedy 18, spoločenské vedy 13, zdravotníctvo 6, ekonómiu 25, filozofiu 3, pedagogiku 7, teológiu 2 a umenie 2 opýtani. V ponuke možností sa nachádzalo aj odvetvie práva, ale túto možnosť neoznačil žiadny z respondentov. V prípade respondentov z trenčianskej univerzity sú možnosti výberu podľa študijných programov.

Graf č.3: Zloženie prieskumnej vzorky podľa vyštudovaného odboru

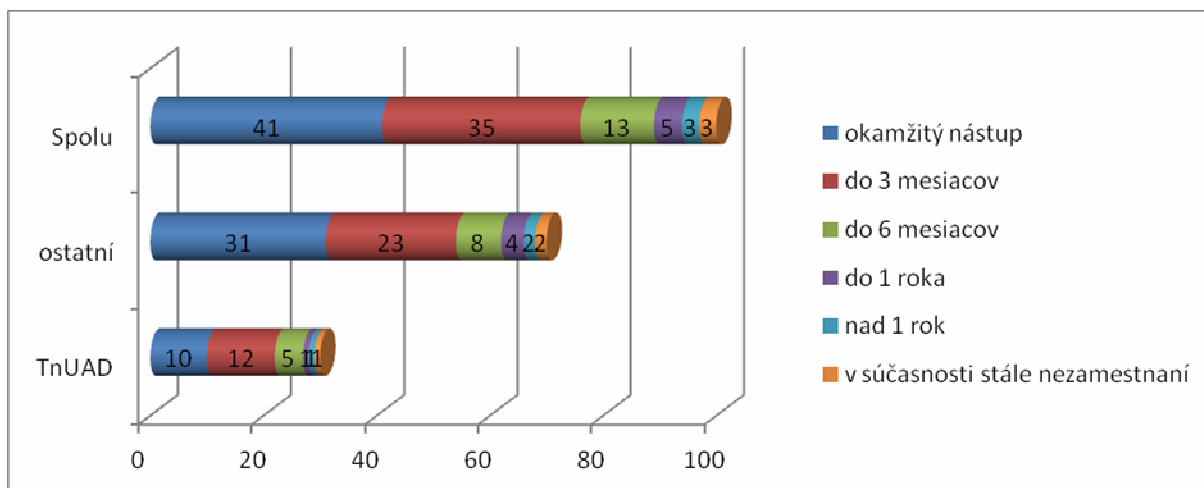
Zdroj: Vlastné spracovanie

V dotazníku sme skúmali aj uplatnenie sa absolventov na trhu práce, konkrétne časový odstup od ukončenia vzdelania a nástup do zamestnania. V celkovom počte respondentov sa možnosti okamžitého nástupu do zamestnania a nástupu do 3 mesiacov vyskytovali najčastejšie. Obdobná situácia nastala aj v rámci posudzovania odpovedí absolventov trenčianskej univerzity a posudzovania respondentov z ostatných univerzít. V celkovom počte udáva 41 respondentov okamžitý nástup do zamestnania, 25 nástup do 3 mesiacov, 13 nástup do zamestnania do 6 mesiacov. Nástup do zamestnania do 1 roku potvrdilo 5 respondentov, nad 1 rok 3 respondenti a súčasne bez zamestnania sú 3 respondenti. Pri označení dôvodu nezamestnanosti v súčasnej dobe sme požiadali o objasnenie tejto situácie. Všetci 3 respondenti uviedli čerpanie materskej dovolenky. Pri porovnaní respondentov trenčianskej univerzity a ostatných respondentov sme nezaznamenali žiadne výrazné rozdiely. Zisťovali sme tiež, ako sa odzrkadlila táto otázka okamžitého nástupu do zamestnania na absolventoch jednotlivých študijných odborov. 11

absolventov technických vied uviedlo okamžitý nástup (z celkového počtu 21, čo predstavuje 52%) a 7 viedlo nástup do zamestnania do 3 mesiacov (čo predstavuje 33%). Vyšší podiel okamžitých nástupov do zamestnania sme zaznamenali len u absolventov zdravotníctva, teológie a umenia. V prípade absolventov ostatných odborov bol viac udávaný nástup do zamestnania do 3 a 6 mesiacov.

Z celkového počtu respondentov pracovalo vo svojom prvom zamestnaní, ktoré zodpovedalo vyštudovanému odboru, 45 opýtaných. V zamestnaní, ktoré bolo príbuzné vyštudovanému odboru 25 opýtaných a v zamestnaní, ktoré bolo iné ako vyštudovaný odbor, 30 opýtaných. Z týchto výsledkov možno konštatovať, že zistená situácia na trhu práce skutočne korešponduje s našimi výsledkami prieskumu, kde sa nám potvrdilo, že približne polovica absolventov na slovenskom trhu práce bola zamestnaná v oblasti, ktorú nevyštudovali. Respondenti trenčianskej univerzity potvrdili túto skutočnosť, čím sme znovu nezaznamenali žiadny rozdiel v porovnaní s ostatnými respondentmi.

Graf č.4: Dĺžka obdobia medzi ukončením štúdia a nástupom do prvého zamestnania

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tiež nás zaujímalo korešpondovanie vyštudovaného odboru so zameraním prvého zamestnania pri okamžitom nástupe do zamestnania pri všetkých absolventoch. Z celkového počtu 41 respondentov náplň zamestnania korešpondovala s vyštudovaným odborom len u 25 opýtaných, v prípade 4 respondentov bola príbuzná vyštudovanému odboru a až 12 respondentov v prípade okamžitého nástupu do zamestnania pracovalo v úplne inej oblasti, akú vyštudovali.

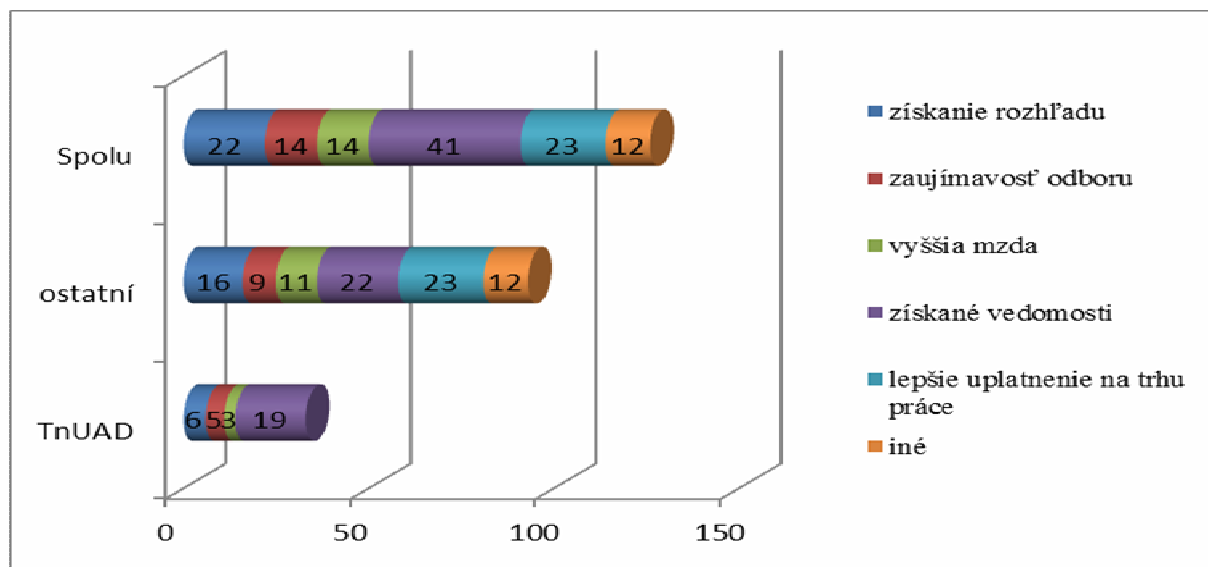
Z celkového počtu respondentov získalo svoje prvé zamestnanie prostredníctvom priamej ponuky od zamestnávateľa 25 opýtaných, prostredníctvom inzerátu v tlači alebo na internete 28 opýtaných, prostredníctvom Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny 5 opýtaných, prostredníctvom rodinného príslušníka alebo známeho 33 opýtaných. 9 respondentov nám odpovedalo na otvorenú otázku, pričom svoje zamestnanie získali prostredníctvom odporúčania vyučujúceho, vlastnej iniciatívy, na základe praxe počas štúdia či firemného programu. Obdobný pomer odpovedí bez viditeľných disproporcií sme zaznamenali aj v prípade trenčianskych absolventov. Pri tejto otázke nás zaujímalo aj gender hľadisko pri celkovom počte respondentov. Priamu ponuku od zamestnávateľa získalo 12 mužov a 13 žien, inzerát využilo 13 mužov

a 15 žien, prácu získalo prostredníctvom rodinného príslušníka 13 mužov a 18 žien a iba 2 muži a 3 ženy prostredníctvom Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny.

Podstatnú časť prieskumu predstavovali otvorené otázky, pri ktorých bolo možné uviesť viacero odpovedí. Tieto odpovede sme rozriedili do príbuzných skupín z dôvodu lepšej orientácie a prehľadnosti.

Zaujímalo nás, aké aspekty štúdia a vzdelania respondentov sú považované za najväčšie pozitíva. Z odpovedí jednoznačne vyplýva, že nadobudnuté vedomosti (teoretické vedomosti aj praktické poznatky) považujú za najväčšie pozitívum štúdia tak respondenti trenčianskej univerzity, ako aj ostatní respondenti. Ako druhé najväčšie pozitívum štúdia pre respondentov predstavovala lepšia možnosť uplatnenia na trhu práce v porovnaní s konkurenciou – 22 odpovedí. Ako ďalšie pozitíva boli uvádzané vyššia mzda na základe vyššieho vzdelania a zaujímavosť daného oboru, ktorý respondenti vyštudovali. Tieto názory sa vyskytli v dotazníku štrnásťkrát. Poslednú skupinu odpovedí sme zvolili ako „iné“ (rôznorodé, ojedinele sa vyskytujúce odpovede), napr. blízkosť danej univerzity k trvalému bydlisku, kvalitné vybavenie knižníc, atď.

Graf č. 5: Pozitíva štúdia podľa respondentov

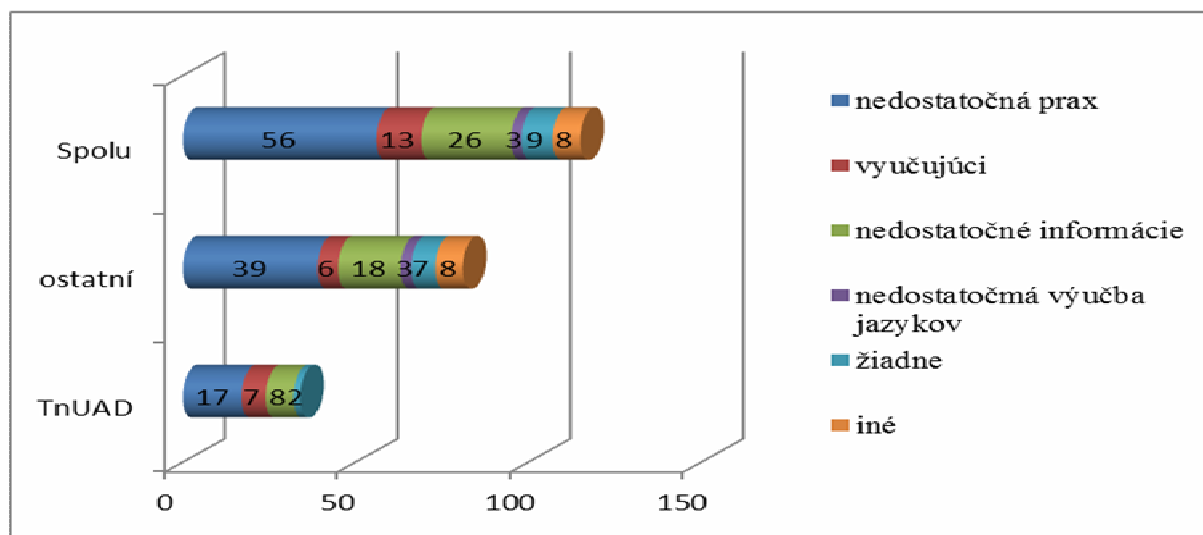

Zdroj: Vlastné spracovanie

Pri ďalšej otvorenej otázke sme sa zamerali na nedostačujúce aspekty štúdia. Ako jednoznačne dominujúcu odpoveď vo všetkých prípadoch bol uvádzaný nedostatok praxe počas štúdia. Tento názor uviedlo 56 opýtaných z celkového počtu respondentov a 17 opýtaných z trenčianskej univerzity. Za ďalšie častejšie sa vyskytujúce nedostatky štúdia pokladali

respondenti nedostatočné informácie (neaktuálne alebo všeobecné). Takýto názor zastávalo spolu 26 respondentov. Prístup vyučujúcich (prístup ku študentom alebo nedostatočná odbornosť) sa vyskytoval u všetkých respondentov a z celkového počtu predstavovali 13 odpovedí. 8 respondenti nevedeli odpovedať na túto otázku.

Graf č. 6: Nedostatočné aspekty štúdia

Zdroj: Vlastné spracovanie

V poslednej otvorenej otázke sme sa zaujímali, ako by bolo možné štúdium v jednotlivých odboroch skvalitniť. Absolvovanie praxe počas štúdia sme zaznamenali ako najčastejšie sa vyskytujúci návrh na skvalitnenie štúdia. Takýto názor zastáva celkovo 63 opýtaných. Predstavuje najčastejšie odporúčanie vo všetkých skupinách respondentov. Medzi ďalšie časté

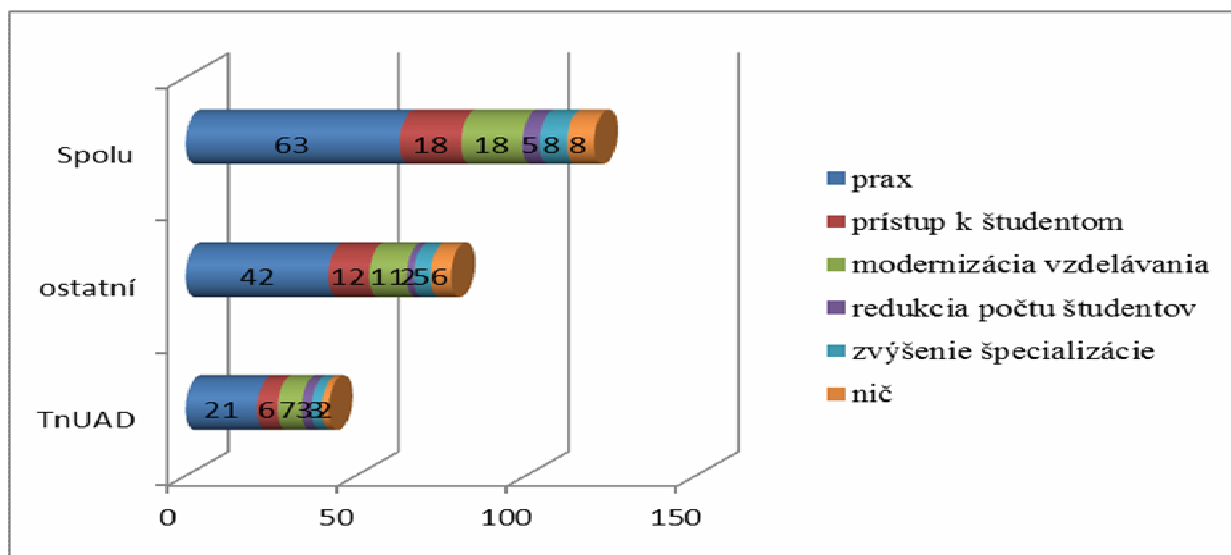
odpovede patria (s počtom 18) zlepšenie prístupu k študentom a modernizácia univerzitných zariadení (laboratórií, technických dielní, priestorov s výpočtovou technikou). Menej frekventované odpovede boli návrhy na redukciu počtu prijímaných študentov na jednotlivé odbory a zvýšenie

špecializácie. Na túto otázku nevedelo odpovedať 8 respondentov.

V tento otázke nás zaujímalo vekové porovnanie. Respondenti nad 30 rokov udávali ako najčastejšie návrhy na skvalitnenie štúdia prax (10 opýtaných) a modernizáciu vzdelávania (5 opýtaných), avšak menší

počet oproti mladším respondentom, z čoho usudzujeme, že mladší absolventi majú väčšiu potrebu praxe z dôvodu zvýšených nárokov na zamestnanie. V prípade respondentov Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne sme žiadny rozdiel nezaznamenali.

Graf č.7: Návrhy na skvalitnenie štúdia

Zdroj: Vlastné spracovanie

2. 3 Záver a odporúčania pre prax

Táto časť štúdie obsahuje odporúčania na zvýšenie možnosti uplatnenia absolventov vysokých škôl na trhu práce. Odporúčania sme zhrnuli do niekoľkých bodov.

1. Prepojenosť vzdelávacej sústavy a samotného trhu práce

Súčasná príprava mladých ľudí by mala lepšie zodpovedať potrebám trhu práce a jeho pružnosti. Skutočnosťou je, že vysoké školy nedostatočne komunikujú so zamestnávateľmi / podnikmi. Názory viacerých odborníkov sa zhodujú v potrebe vyššej previazanosti univerzít a podnikov, či už v možnosti praxe počas štúdia alebo podporovania absolventskej praxe. Ďalej by sa mali nielen vysoké, ale aj stredné školy, zamerať na zvýšenie informovanosti študentov o aktuálnej situácii na trhu práce, jeho potrebách a štruktúre. Predišlo by sa tak nerovnováhe v odbornosti ponuky práce (príkladom je súčasný nedostatok technických odborníkov a nadbytok absolventov humanitných vied).

2. Redukcia počtu absolventov

Diplom, ako taký, už v súčasnosti nie je kuriozitou. Či už sú študenti nútení k štúdiu zo strany

rodičov a spoločnosti, alebo obavami z nízkeho uplatnenia s nedostatočným vzdelaním, štúdiom na vysokých školách sa stáva masovou záležitosťou. Následkom je však zahltenie trhu práce, ktorý takéto množstvo absolventov nemôže absorbovať. Títo ľudia sú následne nútení prijať aj zamestnanie, ktoré nezodpovedá vyštudovanému odboru, nevynímajúc nižšie platové ohodnotenie. Masifikácia vysokého školstva spôsobuje taktiež negatívny postoj zamestnaneckého sektoru, ktorý pochybuje, že takéto „chrlenie“ absolventov vysokých škôl môže byť súčasne aj nositeľom kvality.

3. Flexibilné formy zamestnávania

Moderná doba je charakterizovaná mnohými zmenami. Takéto zmeny sa uskutočňujú aj v procese zamestnávania. Čím ďalej tým viac sa dostávajú do popredia flexibilné formy zamestnávania, ako sú práca na skrátenej pracovný úväzok, pružný pracovný čas, zdieľanie pracovného miesta, telepráca, práca na doma, atď. Takéto možnosti by tiež znamenali zlepšenie situácie absolventov, ktorí by mohli získať cenné praktické skúsenosti už počas štúdia.

4. Prehodnotiť nároky na absolventov

V súčasnosti aj naďalej pretrváva názor, že je lepšie mať zamestnanca s praxou ako čerstvého absolventa. Avšak na základe nášho prieskumu sme

zaznamenali postupné prehodnocovanie tohto postoja. Inklinovanie k zamestnaniu absolventov oproti uchádzačom s praxou je najviac viditeľné v oblasti informačných technológií, kde sú čerstvé myšlienky, názory a elán cenené viac ako prax. Zamestnanci, aj keď s praxou, môžu trpieť syndrómom nudy, pracovnou strnulosťou a apatiou, čo v konečnom dôsledku môže znamenať zníženie efektivity práce.

5. Vyššia jazyková pripravenosť

Aj keď je možné pozorovať nárast počtu absolventov, túto tendenciu nie je možné sledovať v prípade zvyšovania jazykových zručností. Požiadavka znalosti aspoň jedného jazyka, väčšinou anglického, sa stala samozrejmosťou. Mnohí absolventi však nespĺňajú ani túto požiadavku. Postupný nárast je možné sledovať aj v počte nadnárodných organizácií pôsobiach na slovenskom trhu práce. Preto aj

potreba ovládania viacerých jazykov sa stáva stále viac aktuálnou. Avšak vysoké školstvo stále bojuje s nedostatočnou výučbou cudzích jazykov. Potrebu zvýšenia jazykovej úrovne študentov by si mali uvedomiť nielen vysoké školy ako také, ale aj študenti. Možnosťou by bola napríklad vyššia miera využívania mobilít (zahraničné štúdium, zahraničná stáž).

6. Zvýšený dôraz na aktívnu politiku trhu práce

Využívanie tohto súhrnu programov na zlepšenie prístupu k trhu práce a pracovným miestam by sme odporúčali skvalitniť, nakoľko informovanosť o výhodách zamestnávania absolventov je stále nedostatočná. Patria sem napr. príspevok pri zamestnaní znevýhodneného uchádzača alebo príspevok na vykonávanie absolventskej praxe.

Literatúra

Absolventska prax (2012). *Absolventska prax*. [cit.: 2012-13-08]. Dostupné na: <http://www.absolventskaprax.info/>

Akademická rankingová a ratingová agentúra (2012). *Hodnotenie fakúlt vysokých škôl*. [cit.: 2012-09-08]. Dostupné na: <http://arra.sk/hodnotenie-vysokych-skol>

Bajcarová, K. (2012). *Absolventi vysokých škôl na trhu práce*: bakalárska práca. Trenčín: TnUAD, 2012.

Chalupová, A. (2010). *Aké kompetencie očakávajú zamestnávateľia od absolventov*. cit.: 2012-15-09]. Dostupné na: <http://www.profesia.sk/cms/kariera-v-kocke/hladam-pracu/absolvent/zaciatky-kariery/ake-kompetencie-ocakavaju-zamestnavatelja-od-absolventov/40398?detail=+1>

Rievajová, E. a kol. (2009). *Trh práce a politika zamestnanosti*. Bratislava: NF, EUBA; Bratislava: Ekonóm, 2009. ISBN 978-80-225-2878

Schrangová, M. (2011). *Nezamestnanosť v psychických súvislostiach*. Nové Zámky: *Psychoprof*, 2011. ISBN: 978-80-8932-208-4

Schrangová, M. (2011). *Nezamestnanosť v psychických súvislostiach*. Nové Zámky: *Psychoprof*, 2011. ISBN: 978-80-8932-208-4

Spišiaková, M. (2007). *Sociálno-ekonomické aspekty mobility absolventov stredných a vysokých škôl za prácou do zahraničia. Aktuálne trendy na trhu práce a v politike zamestnanosti*. 1. Vydanie. 2007. Trenčín: TnUAD. ISBN: 978-80-8075-195-1 (160-166 str.)

Vojtovič, S. Strunz, H. (2010). *Flexibilita trhu práce v podmienkach znalostnej ekonomiky. Sociálno-ekonomická revue*. 2010, č. 3., s. 48-53. ISSN 1338-2195

Zákon NR SR č.5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti. Bratislava: IURA Edition, 2012.

Zvalová, M., Srnáková, L., Hrušovská, J. (2007). *Uplatnenie absolventov vysokých škôl v praxi. Úrad informácií a prognóz školstva*. [cit.: 2012-15-09]. Dostupné na: http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/MK/Studie/Uplatnenie_pre_tlac.pdf

Kontakt

PhDr. Jana Španková, PhD.
Katedra sociálnych a humanitných vied
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3
911 50 Trenčín
Tel.: +421 32 400 422
E-mail: jana.spankova@tnuni.sk

Ing. Adriana Grenčíková, PhD.
Katedra manažmentu a rozvoja ľudských zdrojov
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3
911 50 Trenčín
Tel.: +421 32 400 423
E-mail: adriana.grencikova@tnuni.sk

Bc. Katarína Bajcarová
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3
911 50 Trenčín
E-mail: katarina.bajcarova@gmail.com

SUMMARY**University graduates on the labour market**

Jana ŠPANKOVÁ, Adriana GREŇČÍKOVÁ, Katarína BAJCAROVÁ

Work is a necessary part of human life – not just to meet economical needs, but also self-realization and social contact. Acquirement of employment and assertion on a labor market is mainly associated with economical independence and building-up of family. At present, it's difficult to find an employment right after graduation. On the labor market it's not easy for graduates – their valuable opportunities, for example, working experiences are missing, though they dispose of new knowledge, language skills, flexibility and motivation to continue education. Even in light of the fact, that graduates represent "a blank sheet of paper"- this fact is not advantage for them on the labor market. As in Slovak republic, as well as throughout the European Union, graduates represent uniquely specific group, who requires attention. They are people, who just finished their first part of life and try to apply acquired knowledge.

In generally the fact is, that university graduates have more options (better conditions) to find work than other graduates with lower education. And university graduates are those, who have become the object of our research. They are more attractive than graduates with lower education, because of their age, at which is their personal development already completed.

At the time of finishing their study, they are mostly adults with well marked opinions, and they have specific expectations and aspirations in relation to professional career. This fact in the other group can not be certainly confirmed.

Many of them have already gained experience with work activity during their university studies, so their success rate has increased. There is also the fact, that more than any other educational group, they accepted the need for further education and are best prepared for further education.

In this paper authors deal with characteristics of labor market from the viewing angle of its imperfections and these imperfections are demonstrated on a specific group of university graduates. The first part of the paper focuses on these graduates as a disadvantaged group of job seekers and the second part presents survey interpretation and subsequent recommendations for practice use. The goal of this contribution is to characterize primary specifics of labor market, in which graduates of universities are situated and to link theoretical information with realizing empirical survey. Survey was conducted among graduates, who attended universities - total of 100 respondents. Graduates were from a total of 16 universities, which 14 was slovak and 2 foreign universities. Individual responses are compared, analyzed and at the end we propose recommendations to improve the possibilities of graduates on the labor market.

JEL Classification: I 21

FAKTORY MIGRÁCIE PRACOVNEJ SILY DO ZAHRANIČIA

Migration factors of working forces into foreign countries

Magdaléna TUPÁ

Abstrakt

Jedným z charakteristických prejavov prebiehajúceho procesu globalizácie vo svete je medzinárodná migrácia. Štúdia sumarizuje faktory ovplyvňujúce rozhodnutie migranta migrovať. Tie sú založené na motivačných teóriách, vychádzajúc z historického kontextu, a tiež na získaných údajoch z výskumov. Stavia na historických súvislostiach medzinárodnej migrácie a na podnetoch migrovať. Prostredníctvom migračných teórií vysvetľuje algoritmus rozhodovania potenciálneho migranta migrovať. Následne skúma príčiny prečo sa migrant rozhodne migrovať a očakávané zisky porovnáva so skutočnými z pohľadu migrujúceho jedinca a zároveň aj s objektívnou realitou zamestnaných obyvateľov domovskej krajiny. K vyhodnoteniu získaných údajov sme si zvolili metódu matematicko-štatistického zisťovania, analyzovania a porovnávaní faktov, javov a procesov so spoločnými črtami, komparovania a grafického zobrazenia získaných údajov.

Kľúčové slová

migrant, medzinárodná migrácia, motív, motivácia, pull faktory, push faktory

Abstract

International migration is one of the characteristic signs of the process of globalization in the world. The study summarizes the migrants' motives of international migration based on motivational theories arising from historical context and the collected research data. Is based on historical context of international migration and on migration motives. By the means of migration theories it explains the algorithm of a potential migrant's decision making. Then it explores the migrant's motives in the process of international migration and compares expected benefits to real benefits from the point of view of a migrating person and at the same time to the objective reality of employed inhabitants of the home country. In order to evaluate the obtained data, we chose a mathematical and statistical survey, analysis and comparison of data, phenomena and processes with common features and comparison and graphic display of the obtained data.

Key words

Migrant, international migration, motive, motivation, pull factors, push factors

JEL classification: F 22, F 15, F 5, F 62

Úvod

Migračné pohyby sú prirodzeným javom sprevádzajúci ľudstvo od počiatku jeho vzniku. Dôvodom sťahovania bola potreba zabezpečiť živobytie sebe a svojej rodine, spoznávanie nových krajín, získavanie nového pohľadu na život, no určitá časť bola prinútená opustiť krajinu pôvodu v dôsledku ozbrojených konfliktov, prenasledovania, hladomorov, chudoby, prírodných a environmentálnych katastrof. V súčasnosti je prevažná väčšina migrantov motivovaná lepšími ekonomickými príležitosťami a vyššou životnou úrovňou v cieľových

krajinách. Nastolený vývojový trend medzinárodnej migrácie vychádza z globalizačných procesov – ekonomickej integrácie, zmierňovania politicko-administratívnych bariér, rozvoja informačných technológií, dopravnej infraštruktúry, zmien v demografii krajín a pod.

Pre novovzniknutú samostatnú Slovenskú republiku (rok 1993) predstavovala medzinárodná migrácia úplne nový jav, dovtedy vytláčaný zo spoločenského života. Transformáciou a aktívnou integračnou politikou sa v priebehu niekoľkých rokov stala súčasťou širších integračných zoskupení s primeraným podielom na svetovej politike. Slovensko

sa stalo bohatou zdrojovou krajinou s pozitívnym vzťahom Slovákov k emigrácii, no cudzinci ho vnímali skôr ako tranzitnú krajinu na ceste do západných krajín Európy. Vstup krajiny do Európskej únie a expanzia ekonomiky spôsobili miernu zmenu vo vnímaní imigrantov. Po nástupe recesie vyvolanej finančnou a plynovou krízou, ktorá vyústila v celosvetovú hospodársku krízu, sa krajina musela začať vyrovnávať s návratom emigrantov, ktorí sa pre cieľové krajiny stali záťažou. S nastoleným trendom rastie závažnosť tejto problematiky, ktorú je potrebné neustále sledovať a na základe získaných poznatkov riadiť s cieľom maximalizovať zisk z migrácie.

Preto hlavným **cieľom** tejto štúdie bolo navrhnuť algoritmus rozhodovania potenciálneho migranta, identifikovať príčiny odchodu migranta do zahraničia a zistiť naplnenie očakávaných prínosov z migrácie.

Pre realizáciu tohto cieľa boli určené nasledujúce **úlohy**:

- uskutočniť teoretickú analýzu histórie medzinárodnej migrácie a jednotlivých migračných teórií,
- preskúmať motivačné faktory, pre ktoré sa potenciálny migrant rozhodne opustiť domovskú krajinu a pracovať v inej cieľovej krajine,
- zistiť naplnenie očakávaných ziskov z migrácie a prínos pre migranta – jednotlivca.

V štúdiu boli využité **výskumné metódy** – teoretická analýza migračných procesov v súvislosti s migrantom, vysielajúcou i prijímajúcou krajinou. Systémový prístup sme využili pri tvorbe pyramídy motívov migranta a pri hľadaní algoritmu rozhodovania potenciálneho migranta. Indukciou a dedukciou sme objasnili príčiny a dôsledky medzinárodnej migrácie, analógiou a komparáciou pri skúmaní historického vývoja migrácie vo svetovom spoločenstve a existujúcich migračných teórií sme dospeli k poznatkom, ktoré sme ďalej systematizovali v skúmaní príčin odchodu migranta z krajiny a porovnávaní očakávaných ziskov z migrácie so skutočnými. K získaniu empirických údajov na spracovanie, ktorými sme naplnili hlavný výskumný cieľ sme si zvolili dve techniky exploratívnej metódy a to techniku dotazníka a techniku štruktúrovaného rozhovoru. Okrem exploratívnej metódy sme využili aj metódu sekundárnej analýzy uskutočnených výskumov iných odborníkov. Vyhodnocovanie výsledkov sme realizovali prostredníctvom matematicko-štatistických metód.

Prínosom je identifikácia motivačných faktorov migranta k medzinárodnej migrácii, ktoré môžu slúžiť na riadenie migrácie maximalizujúcej prínosy pre jednotlivca, cieľovú i prijímajúcu krajinu. Zároveň aj

porovnanie očakávaných ziskov z migrácie so skutočne dosiahnutými z pohľadu migranta ale i v porovnaní pracovných príjmov domáceho obyvateľstva zamestnaného na rovnakej pracovnej pozícii ako migrant.

1 Z histórie migrácie

Migrácia je fenoménom ľudského druhu, odohrávajúci sa od samého počiatku ľudskej existencie. História ľudstva nám poskytuje mnoho dôkazov o tom, že pohyb a presídľovanie je v človeku hlboko zakorenené. Dôvody prečo tak robil a robí sú vo svojej podstate rovnaké, vždy chcel mať lepší a plnohodnotnejší život. Na začiatku vzniku civilizácie môžeme hovoriť o motíve uspokojenia základnej fyziologickej potreby – potreba obživy. Neskôr nároky človeka stúpali a už nepotreboval uspokojiť len túto potrebu, ale chcel mať viac. Chcel viac a lepšej potravy, udržať si sociálne vzťahy, bohatstvo, uznanie a moc, niekedy až na úkor ostatných. Jeden z nich všetko získal, druhý zasa všetko stratil, dokonca keď sa nechcel poddať svojmu novému vládárovi, stal sa z neho úhlavný nepriateľ, prenasledovaný utečenec.

Fázy migrácie vyplývajúce z histórie:

1. **Z Afriky do celého sveta** – ľudský druh homo sapiens migruje zo svojho domovského kontinentu do všetkých svetadielov Zeme, pričom za hlavný motív môžeme určiť rast ľudskej populácie a obmedzenie potravy na obývanom území.
2. **Poľnohospodárska migrácia** – ľudia sa usídľujú na úrodných pôdach veľkých riek Níl, Eufrat a Tigris, Žltá rieka, neskôr Dunaj.
3. **Výboje barbarských kmeňov a osídľovanie „civilizovaného sveta“** – klimatické zmeny a nedostatok obživy pre kmene, ktoré obývali nehostinné územia predovšetkým na severe jednotlivých kontinentov či horských oblastí, spôsobili výbojné migračné pohyby členov týchto kmeňov za obživou do južných ekonomicky a kultúrne rozvinutejších území.
4. **Rozširovanie hraníc mocných ríš a uplatňovanie moci** – boje cisárov, kráľov, vládarov o územia, obsadenie oblastí susedných mocností, vojnové ťaženie, podmaňovanie ľudí, budovanie obrovských mocných ríš.
5. **Misionárska činnosť** – vznik prvých svetových náboženstiev priniesol so sebou činnosť veriacich ľudí, či už zasvätených Bohu, alebo nezasvätených, ktorou hlásali vieru aj mimo svojho okolia, štátu, kontinentu.
6. **Lodné výpravy a kolonizácia území** – ríše, ktoré boli na vrchole svojej moci a rozmachu, podnikali

rôzne lodné výpravy, rozširovali svoje hranice a podmaňovali si strategické územia dôležité pre obchod.

V histórii nachádzame motívy vysvetľujúce, čo vedie človeka k migrácii, prečo opustí svoju rodnú zem a vyberie sa do neznáma.

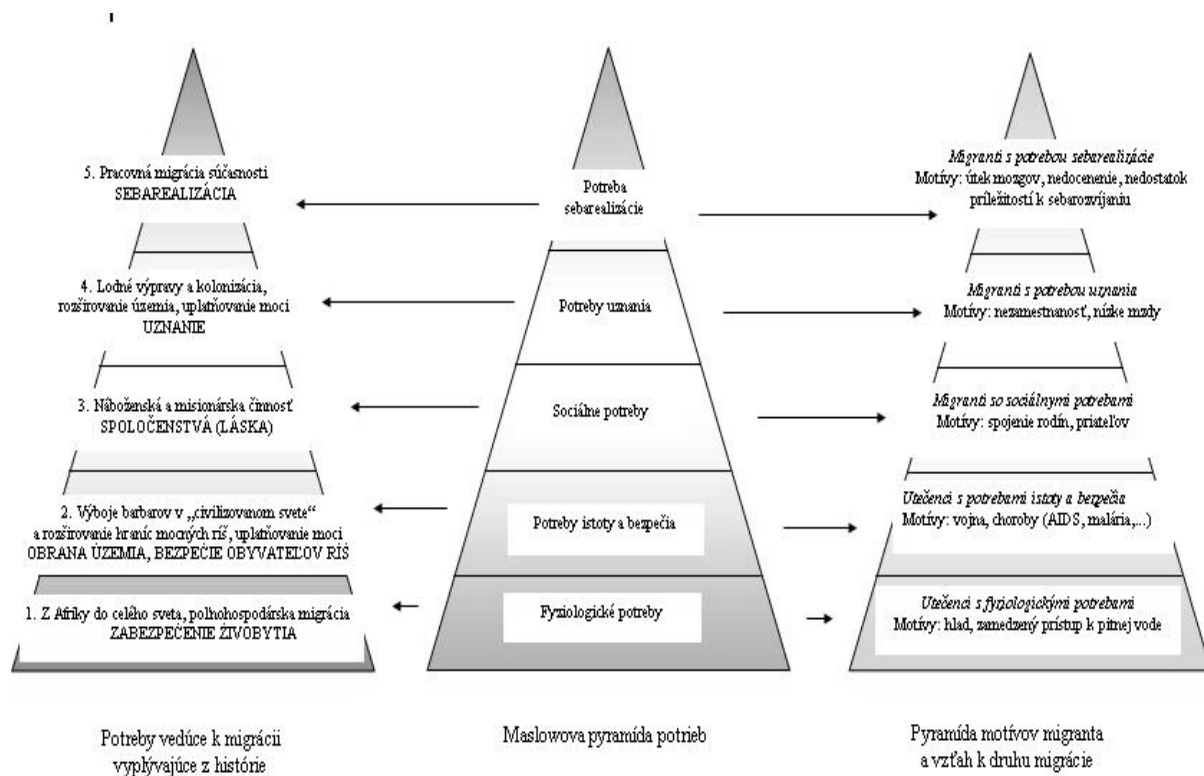
2 Dôvody migrácie

Maslow (Bělohlávek, Košťan, Šuleř, 2006) skúmal motívy ľudského konania. Zistil, že základom ľudskej aktivity je uspokojovanie potrieb. Zoradil ich

do piatich skupín a zatriedil do hierarchického systému (od najnižších po najvyššie), ktorý poznáme ako Maslowovu hierarchiu potrieb. S uspokojením určitej úrovne potrieb jej význam klesá a nastupuje ďalšia, vyššia úroveň. K výskytu určitej potreby musia byť najskôr uspokojené všetky potreby, ktoré jej v hierarchii predchádzajú. Človek je neustále motivovaný.

Maslowova teória bola využívaná predovšetkým v manažmente, no jej aplikácia je relevantná aj pri analýze iných javov súvisiacich s konaním jedinca, pre potreby nami rozpracovávanej témy - migrácie.

Obrázok 1: Dôvody migrácie

Zdroj: vlastné spracovanie

1. Fyziologické potreby – sú základné potreby. Ich naplnenie je nevyhnutné pre prežitie. Zahŕňajú potravu, vodu, vzduch, primerané klimatické podmienky, všetko, čo je potrebné k udržaniu života.

Na začiatku civilizácie sa pračlovek presídľuje s jedným jediným dôvodom a tým je zabezpečenie potravy sebe a svojej rodine. Keďže v mieste, kde žil, je obmedzené množstvo potravy a ľudská populácia rastie, východiskom je hľadanie potravy na neznámych miestach, nových kontinentoch. Ľudský druh homo je prinútený migrovať. **Odchádza zo svojho domovského kontinentu – Afriky do všetkých svetadielov.**

Ľudia osídľujú úrodné pôdy v povodí veľkých riek. Počet obyvateľov však rastie geometrickým radom a rozlohy úrodných pôd sú obmedzené. Časť komunít je donútená odčleniť sa, opúšťajú svoje domovy a hľadajú vhodné neosídlené územia za účelom zabezpečenia živobytia na výnosnej pôde, ktorá ich dokáže uživiť – **poľnohospodárska migrácia.**

2. Potreby istoty a bezpečia – znamenajú zaistenie a uchovanie existencie i do budúcnosti, neexistuje nebezpečenstvo alebo ohrozenie.

Súžitie ľudí na úrodných územiach podnietilo kreovanie kmeňov, spoločenstiev, cisárstiev, kráľovstiev a pod., ktoré zaznamenávali rozmach vo

všetkých oblastiach. Zmeny podnebia a nedostatok potravy pre kmene obývajúce nehostinné územia predovšetkým na severe jednotlivých kontinentov či horské oblasti, spôsobili **výbojné migračné pohyby ich členov (barbarov) za obživou** do južných ekonomicky a kultúrne rozvinutejších území, ktoré si svoje územie a výdobytky chránili. Boje cisárov, kráľov a vladárov o územia pokračovali, silnejší obsadzovali oblasti susedných mocností, ťažili z vojny postihnutých území, podmaňovali si ľudí, **budovali obrovské mocné ríše, v ktorých uplatňovali svoju moc**.

3. Sociálne potreby – sú to potreby začlenenia sa do nejakej skupiny, väčšieho celku a tiež upevňovať dobré vzťahy s ostatnými ľuďmi.

História ďalej zaznamenáva vznik prvých svetových náboženstiev, ktorý priniesol so sebou formovanie spoločenstiev veriacich ľudí s motívom šírenia lásky, priateľstva a súladežnosti. Viera spájala. Postupne ju začali, či už zasvätení Bohu, alebo nezasvätení hlásať ako božie učenie i ľuďom žijúcim mimo svojho okolia, štátu, kontinentu - **misionárska činnosť**. Misionári ako nositelia vierouky, prichádzali do rôznych častí sveta šíriť Božiu lásku a pomáhať biednym ľuďom.

4. Potreby uznania a ocenenia – obsahujú sebaocenenie, rešpekt a uznanie osoby zo strany ostatných.

Boje o rozširovanie hraníc mocností neprestávali a niesli sa takmer celou históriou ľudstva až po súčasnosť. Navyše ríše, ktoré boli na vrchole svojej moci a rozmachu, podnikali rôzne **lodné výpravy za účelom kolonizácie a spoznávania sveta**. Objavené územia, boli pre nich dôležitým zdrojom bohatstva – zlata, drahých kovov a predovšetkým otrokov. Takýmto spôsobom prispievali k ďalšiemu rozširovaniu svojich hraníc a podmaňovali strategické územia dôležité pre obchod. Každá z nich sa snažila o dosiahnutie najvyššieho postavenia v uplatňovaní moci na svete, aby tak dosiahla od ostatných uznanie výnimočnosti.

5. Potreby seberealizácie – je realizácia potenciálu jedinca "byť stále viac a viac sám sebou, stať sa všetkým, čím je človek schopný sa stať" (Bělohlávek, Košťan, Šuleř, 2006), realizovať všetky svoje schopnosti a talent.

V súčasnosti potenciálny migrant pociťuje obmedzovanie v oblasti realizácie svojich talentov (talent manažment), nápadov, myšlienok, a spôsobu života (nezamestnanosť, nízky stupeň vedecko-technickej rozvinutosti a pod.). Veľmi citlivo vníma príležitosti, ku ktorým mu jeho krajina zamedzuje prístup a ponuku prijímajúcich krajín, ktoré mu naopak otvárajú možnosti omnoho väčšej seberealizácii.

Čím sme bližšie k súčasnosti, tým viac môžeme pozorovať snahu človeka maximálne sa presadiť a realizovať svoje predstavy v skutočnosť, čo podnecuje neustále rastúcu pracovnú migráciu. „Pri rozhodovaní odísť za prácou migrant zvažuje všetky za a proti práce v zahraničí“ (Vojtovič a kol., 2008) a potreba seberealizácie, osobná angažovanosť či nájdenie zmyslu práce v zahraničí predstavujú dôležité faktory ovplyvňujúce samotné rozhodnutie.

Motívy migrácie od počiatku ľudstva nevynímajúc súčasnosť vyplývajú z túžby človeka zvyšovať svoju kvalitu života. Neustále zvyšujúca sa pracovná migrácia v prvom rade vychádza z ekonomických motívov avšak pri skúmaní hlbších príčin nachádzame odpovede aj v nespokojnosti migranta s subjektívnym meraním kvality života jednotlivca a kvality sociálnych procesov v danej krajine (Masárová, 2010).

3 Teórie skúmajúce migráciu

Makroekonomická neoklasická teória a teória duálneho pracovného trhu

Ekonomický pohľad na migráciu prostredníctvom neoklasickej makroekonomickej teórie nám poskytuje zjednodušený pohľad na pracovnú migráciu, pričom nezohľadňuje vplyv mikroekonomických faktorov. Trh práce, na ktorom sa stretáva ponuka práce a dopyt po práci, je charakteristický nerovnováhou. Z geografického hľadiska existujú rozdiely medzi jednotlivými krajinami i rozdiely vo vzťahoch medzi ponukou a dopytom na tomto trhu. Štáty, ktorých pracovné trhy disponujú nadbytkom pracovnej sily a nedostatočným množstvom kapitálu na jej využitie majú nízku úroveň miezd. Naopak v krajinách s vysokou akumuláciou kapitálu, na pracovnom trhu dopyt po práci prevyšuje ponuku práce a mzdové hladiny sú preto vysoké. Toto považujú predstavitelia tejto teórie za hlavný faktor determinujúci rozhodovanie potenciálnych migrantov migrovať. Národné hospodárstvo chudobnejších krajín na zníženie ponuky práce reaguje zvyšovaním miezd, pretože dostupnosť tohto výrobného faktoru je obmedzená, čím sa stáva pre ekonomiku vzácnnejším. Zatiaľ čo v ekonomikách bohatších krajín prílev pracovných síl spôsobí pokles miezd, keďže ponuka práce je vyššia, pričom sa dopyt po práci nezvyšuje. Tok ľudského kapitálu do bohatších hospodárstiev je nahrádzaný tokom finančného kapitálu do ekonomík chudobnejších krajín v podobe remitencií. Štáty môžu svoje pracovné trhy regulovať prostredníctvom štátnych intervencií. Tento proces by teoreticky mohol pokračovať tak dlho, kým nie je úroveň miezd v oboch ekonomikách vyrovnaná.

Túto teóriu možno rozšíriť o úvahy o zmenách, ktoré prebehli v priestore – historické faktory, obmedzovanie individuálnych rozhodnutí vysvetľuje koncentráciou na spoločenské vplyvy – štrukturálne faktory, pričom nestráca zo zreteľa i globalizáciu, v rámci ktorej sa národné útvary považujú za súčasť nadnárodných ekonomických a politických procesov a kritickosť podľa neho spočíva v demistifikačnej funkcii sociálnych vied pri analýze dôsledkov medzinárodnej migrácie.

Vychádzajúc z nerovnomerného vývoja vyplývajúceho z logicky kapitalizmu môžeme hovoriť o prisťahovalcoch nachádzajúcich sa na trhu práce vyspelých spoločností ako o „rezervách“ klasickej pracovnej sily. Ich základnou ekonomickou funkciou v kapitalistickom hospodárstve je udržiavanie miezd na nízkej úrovni vydieraním pracovníkov, že budú nahradení inými. Z rezerv pracovnej sily vystupuje do popredia cudzia pracovná sila, ktorá je tvorená zo zdravých, mladých a produktívnych ľudí, ochotných pracovať za nižšie mzdy v najhorších zdravotných a bezpečnostných podmienkach, pričom nehrozí ich politická organizovanosť, pretože sú ideologicky izolovaní. Navyše v prípade recesie je veľmi jednoduché túto pracovnú silu redukovat' o cudzincov, ktorí sa sezónne zdržiavajú v krajine.

V moderných industriálnych hospodárstvách existujú vždy aj také pracovné miesta, o ktoré nie je, alebo je len nepatrný záujem zo strany domácich pracovníkov. Ide o nízkokvalifikované pracovné miesta (nekvalifikovaná priemyselná práca, stavebné práce, služby na nižších stupňoch ako napr. upratovanie izieb, umývanie riadu, domáce práce, časť prác v poľnohospodárstve a pod.), kde sa mzdy pohybujú v nižších intervaloch. Ak by zamestnávateľia zamestnávali domáce obyvateľstvo na tieto pracovné pozície, neodvratne by to spôsobilo zvyšovanie miezd na celom trhu práce. Pre nich je ekonomicky výhodnejšie nízkokvalifikované pracovné miesto ponúknuť zahraničným migrantom, ktorým výška mzdy vyhovuje, pretože je oveľa vyššia ako v ich domovskej krajine. Pre migrantov je čiastočnou konkurenciou len domáca marginálna skupina – mladiství, pracovníci v poľnohospodárstve, dlhodobo nezamestnaní a pod. Pôsobením tejto neviditeľnej ruky sa pracovný trh delí na dva osobitné trhy paralelne fungujúce v jednej krajine – teória duálneho pracovného trhu. Primárny je určený vysokokvalifikovanej a kvalifikovanej pracovnej sile, pre ktorú sú charakteristické vysoké mzdy, dobré pracovné podmienky, pracovné istoty, možnosť mobilného vzostupu. Na druhej strane je sekundárny trh práce, tvorený nízkokvalifikovanými pracovnými miestami pre marginalizované skupiny domáceho obyvateľstva a migrantov, typický nízkymi mzdami, nestabilnými pracovnými podmienkami, žiadnymi

sociálnymi benefitmi, vysokou fluktuáciou pracovníkov s takmer žiadnymi možnosťami kariérneho rastu. O sekundárnom charaktere zahraničných pracovníkov môžeme hovoriť ako o prisťahovaleckej pracovnej sile iba v súvislosti s migrantmi prvej generácie, pretože ich usadené deti už tvoria časť domácej pracovnej sily.

Mikroekonomická neoklasická teória

Je založená na kalkulácii ziskov a strát potenciálneho migranta, ktoré ho prinútia ísť tam, kde je očakávaný zisk najvyšší. Öncü (In: Current Sociology, 1990, str. 177 - 178) vo svojej práci zdôrazňuje, že pracujúci smerujú k tým pracovným možnostiam, ktoré im sľubujú najvyššie zisky a kde ich ekonomické perspektívy a perspektívy ich ďalšieho dlhodobého zamestnania sú stabilnejšie.

Jednotlivec rozhoduje o zmene svojej pozície porovnávaním:

1. vstupov:

- ✓ úrovne ľudského kapitálu – vzdelanie, skúsenosti, jazykové znalosti a pod.,
- ✓ investícií po dobu získania pracovného miesta – výdavky na dopravu, náklady počas pobytu a hľadanie práce,
- ✓ investícií v procese adaptácie – prispôbenie sa jazyku, kultúre a
- ✓ psychologicko-sociálnych aspektov života v zahraničí – vzťahy s domácim obyvateľstvom v práci i v súkromnom živote, obmedzenie sociálnych väzieb s rodinou, priateľmi a blízkymi, vytváranie nových sociálnych väzieb.

2. s výstupmi – finančnými ziskami:

- ✓ mzdou prislúchajúcou pracovnému miestu v hostiteľskej krajine a miera zamestnanosti, - prepočty spotrebiteľských košov,
- ✓ sociálnymi väzbami s príbuznými, priateľmi, ktorí už dlhšie žijú v prijímajúcej krajine a môžu migrantovi poskytnúť ubytovanie, pomoc pri hľadaní práce,
- ✓ a inými.

Migrant sa rozhoduje individuálne a v prvom rade hľadá "najlepšiu" krajinu pre zlepšenie svojho príjmového stavu so zreteľom na komplexné poňatie ekonomicko-sociálno-psychologických faktorov. Výsledok kalkulácie preukazujúci prevyšovanie nákladov a záporný hospodársky výsledok spôsobí zastavenie migrácie aj napriek obrovskej psychologickej príťažlivosti hostiteľskej krajiny.

Nová ekonómia pracovnej migrácie

Je doplnením koncepcie mikroekonomickej neoklasickej teórie, ktorá vychádza z predpokladu, že pre migranta okrem maximalizácie zisku zohráva

veľmi významnú úlohu aj minimalizácia rizika z nej vyplývajúceho. Vlády teda na ovplyvnenie migrácie môžu využiť nielen regulovanie pracovného trhu, ale aj trhu s poistením (predovšetkým poistenie v nezamestnanosti a dôchodkové poistenie), trhu s kapitálom a pod. Vyzdvihuje i pozíciu širšej rodiny v procese rozhodovania o migrácii. Medzinárodný pohyb potenciálnemu migrantovi slúži nielen k vyrovnávaniu mzdových rozdielov v krajine pôvodu a hostiteľskej krajine, ale nezastaví sa, pretože ďalšie trhy v zdrojovej krajine sú nedokonalé a v nerovnováhe.

Teória užitočnosti miesta (sociálno-psychologicko-ekonomická teória)

Jednotlivec má k dispozícii mnoho alternatív, z ktorých si vyberá tú, ktorá mu prinesie najväčší úžitok. Potenciálny migrant sa najskôr rozhoduje či opustí svoju domovskú krajinu a migruje. Ďalším krokom je jeho výber z viacerých miest podľa vzdialenosti a napokon si určí konkrétne miesto, pričom prihliada na jeho užitočnosť.

Inštitucionálna teória

Vznikom migrácie pri existencii disparít medzi množstvom ľudí, ktorí chcú vstúpiť do vyspelých krajín a obmedzeným počtom poskytnutých víz, ktoré tieto štáty ponúkajú, je vytváraný veľmi lukratívny priestor pre vznik inštitúcií, a to tak vo sfére legálnej ako aj vo sfére nelegálnej migrácie. Tieto organizácie ponúkajú mnohé služby ako napr. dopravu, prácu, bývanie, právne služby a pod. Ziskové organizácie a súkromní podnikatelia poskytovaním týchto služieb vytvárajú zisk, pretože tieto produkty sú spoplatnené. Ilegálny trh využíva migrantov k ilegálnej tvorbe zisku a vlastného obohacovania sa. K ich službám patrí napr. nedovolený prechod hraníc, transport do vnútrozemia (prevádzачské skupiny), falšovanie víz a dokladov, fingované sobáše migrantov s ľuďmi štátnej príslušnosti hostiteľskej krajiny a pod. V bohatých cieľových štátoch sú naopak zriaďované humanitárne organizácie, aby migrantom poskytli právnu ochranu, poradenstvo a vymohli im práva, smerujúce k zlepšeniu pracovných i životných podmienok. Pre vlády sú inštitúcie ťažko kontrolovateľné a regulovateľné, pretože na tvorbu a formovanie inštitucionálneho trhu spojeného s migráciou nemajú dosah.

Teória sietí

Je založená na fakte, že každý z potenciálnych migrantov je sociálne a interpersonálne zviazaný s rodinou, priateľmi, členmi komunity a pod., ktorí tvoria sociálnu sieť a tým zvyšujú tendenciu migrovať, pretože tieto väzby znižujú náklady a

riziká, čím sa zvyšuje očakávaný čistý zisk z migrácie pre každého ďalšieho migrujúceho jednotlivca zo siete. Prvý migrant znáša všetky náklady a riziká spojené s migráciou do hostiteľskej krajiny. Pre ďalších potenciálnych migrantov i nemigrantov táto sociálna väzba prináša zjednodušený prístup k zamestnaniu, bývaniu, väčšiu informovanosť a redukované sú i riziká pohybu, integrácie či nutné finančné zabezpečenie. Tieto faktory môžu mať obrovský vplyv na potenciálneho migranta. Rozdielnosť miezd a miery nezamestnanosti môžu byť zatienené motívom klesajúcich nákladov a rizík, čím očakávaný prínos migrácie rastie. Sociálne siete sa rozširujú, pričom tento jav je mnohokrát podporený politikou vlád, ktoré pripisujú veľký význam zjednocovaniu rodín. Po dosiahnutí kritického bodu sa migrácia stáva neovplyvniteľnou a vplyv mnohých motívov migrácie je redukovaný sociálnymi vzťahmi.

Odborníci zhodne konštatujú, že plynutím času a zvyšovaním vedecko-technického pokroku sa stále rozhodujúcejším prvkom migračných procesov stáva migrácia rodinných príslušníkov. Každý migračný proces sa začína masovou migráciou pracovnej sily s dočasným motívom. Predĺženie pracovných zmlúv a domnienky, že v ich krajine pôvodu sa nepriaznivo zmenili politické či ekonomické podmienky, alebo stroskotanie ich individuálnych cieľov sa ich pobyt v hostiteľskej krajine predlžil. Toto zmýšľanie bolo kreované akonáhle sa pracovník adaptoval a usadil v rámci daného spoločenstva, kedy sa jeho očakávania výrazne zmenili. Komunikácia migrantov so svojimi príbuznými a známymi cez neformálne informačné kanály, v korelácii migračnou (prísťahovaleckou) politikou spôsobili zmenu migračných motívov, aj keď v mnohých prípadoch členovia rodín prichádzali tiež s cieľom zamestnať sa a pracovať. Štáty pod vplyvom hospodárskej recesie či ochrany hospodárskej politiky zámerými opatreniami obmedzili pracovnú migráciu, na druhej strane však boli vývojom medzinárodnej migračnej politiky prinútené podporovať zjednocovanie rodín a ochranu utečencov. Vyspelé krajiny si tak nechali otvorené zadné dvierka pre špeciálne skupiny migrantov, napr. pre získanie pracovníkov v niektorých chýbajúcich profesiách, politicky či nábožensky prenasledovaných ľudí a pod. Čím sú štáty pre migrantov prítiažlivejšie, tým je vstup na ich územie obmedzovanejší prostredníctvom reštriktívnej prísťahovaleckej politiky doplnenej rôznymi vývojovo podobnými stratégiami, ktoré sa však v praxi ukazujú ako nedostačujúce na znižovanie migračných pohybov. Ak by krajina odrezala migračné prúdy od možnosti legálneho vstupu zvýši sa nelegálny tlak na štátne hranice. Môžeme teda konštatovať, že v centre neformálnych sietí je v skutočnosti ilegálna migrácia, ktorá sa spája s legálnou, keď sa k legálnym

prist'ahovalcom ilegálne dousadzujú ich rodinní príslušníci, pre ktorých legálny postup už neexistuje.

Teória svetového systému

Táto teória sa zameriava na štruktúru trhu celého sveta, kedy kapitalistické krajiny vstupujú do celosvetového hospodárstva s poľnohospodárskou pôdou, prácou a surovinami. Veľké spoločnosti bohatých krajín v snahe dosahovať vyššie ekonomické bohatstvo hľadajú v chudobných krajinách výrobné faktory, z ktorých toky - kapitál, spotrebná kultúra a informácie určujú protitoky - pracovná migrácia z okrajových nekapitalistických spoločností. Tieto prepojenia sú dnes podporované procesom globalizácie, ktorá v ešte širšom rozsahu podporujú a uľahčujú migračné toky v medzinárodnom meradle.

Teória odpudivých a príťažlivých faktorov

Rozhodnutie jedinca k migrácii je výsledkom porovnávania "push" – odpudivých a "pull" – príťažlivých faktorov pôsobiacich vo vysielajúcej i hosťujúcej krajine. Push faktormi sú napr. nepriaznivé ekonomické prostredie, nízka životná úroveň, etnické problémy, politická a náboženská diskriminácia, rastúca hustota populácie. Pull faktory, napr. vyššie mzdy, lepšie životné podmienky, zamestnanie, skúsenosti ostatných migrantov, migrujúci priatelia, členovia rodiny a pod., strojace na druhej strane, priťahujú migranta do cieľovej krajiny. Tvorca tejto teórie Ravenstein (in Spišiaková, 2010) vo vzájomnom pôsobení oboch faktorov zvyrazňuje ekonomickú motiváciu migranta. V prípade nastolenia rovnováhy sa potenciálny migrant upriami na sociálne a psychické push a pull faktory štátov (napr. asimilácia vo vypúšťacích a v cieľových krajinách, postoj obyvateľov prijímajúcej krajiny k migrantom, ...) a seba samého (napr. zvládanie stresu, sociálnej izolovanosti, s úzkosťou v cudzej krajine,...). Push faktory v krajine pôvodu sú pre migranta priamo úmerné pull faktorom v cieľovej krajine, avšak za určujúcejšie sú v konečnom dôsledku považované pull faktory.

4 Algoritmus rozhodovania potenciálneho migranta

Neexistuje žiadna všeobsažná teória, syntetizujúca príčiny migračných pohybov ucelene. V literatúre sa stretávame s vyššie uvedenými parciálnymi teóriami, ktoré sú do istej miery vždy limitované a závislé na rôznych externých faktoroch.

Môžeme však vyvodiť *syntetizujúci algoritmus rozhodovania potenciálneho migranta*, kedy v:

1. kroku sa rozhoduje či zostane alebo migruje, pričom hodnotí tri kategórie faktorov (podľa Faista, 2000 a Boswellovej, 2002):

- ✓ *individuálne očakávania a túžby* – zamestnanie, finančné a sociálne zabezpečenie, sociálny status, životný štýl, vzťahy a etika,
- ✓ *sociálne skupiny a komunity* – sociálne väzby s rodinou a priateľmi, ďalšie sociálne väzby s príbuznými, národom, etnikom, náboženskými komunitami,
- ✓ *celonárodné (celospoločenské) – push faktory domovskej krajiny a pull faktory hostiteľskej krajiny*: ekonomické – nezamestnanosť, nízke príjmy, ľudia ohrození chudobou; politika – obmedzovanie a kontrola migrácie, politická, etnická, či náboženská fanatická ideológia; kultúra – korene a tradície; demografia – demografický rast; ekológia – dostupnosť nevyhnutných prírodných zdrojov pôdy a vody, technologická a informačná úroveň spoločnosti.

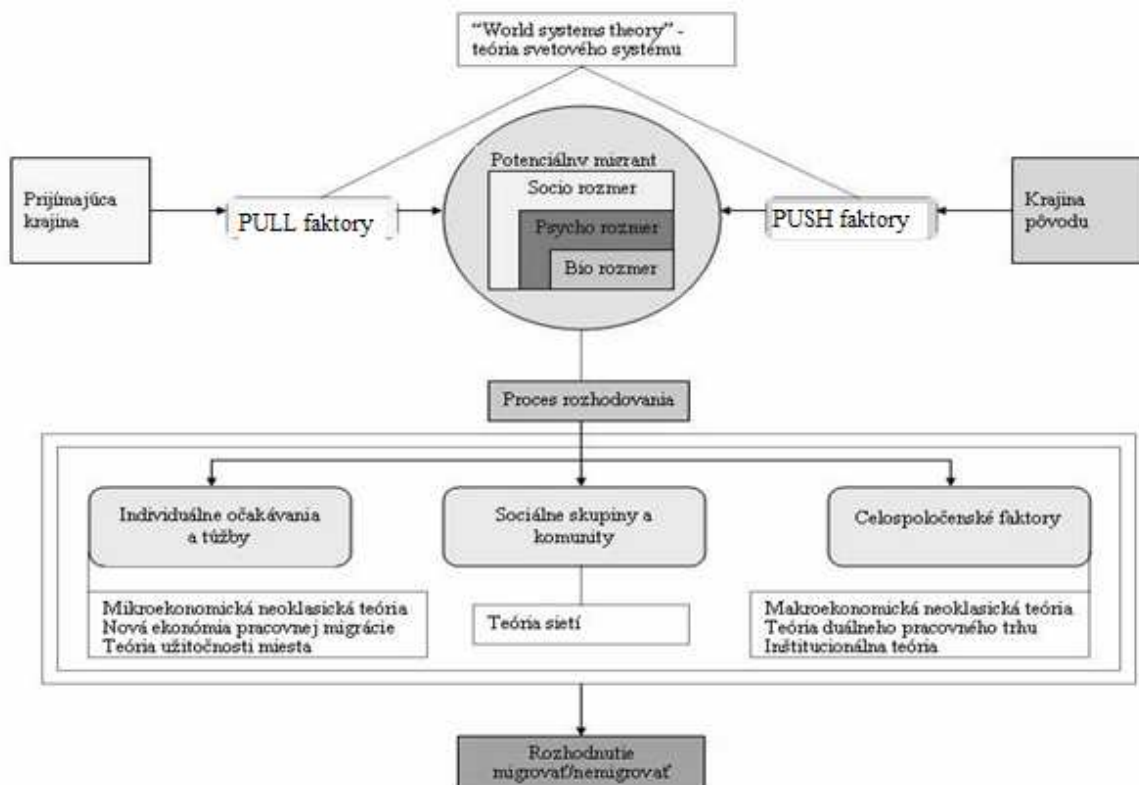
2. kroku si vyberá miesto kde migruje, prvotnú, nie však jedinou úlohu v tomto procese zohráva očakávaný zisk;

3. kroku (priamo nadväzujúcim na 2. krok) zvažuje hodnotí a porovnáva pull faktory cieľovej krajiny, v poradí: mzda cieľovej a domovskej krajiny, miera zamestnanosti/miera nezamestnanosti, úroveň ostatných trhov (napr. poisťovací trh) miera ich dokonalosti, sociálne vzťahy a sociálne siete, z ktorých vyplýva sekundárne hodnotenie znižovania nákladov a rizika, udržanie sociálnych kontaktov s rodinou, priateľmi, rýchlejšia a menej stresujúca adaptácia;

4. kroku hodnotí samotné pracovné miesto, kde môže byť najviac produktívny vo vzťahu k svojej kvalifikácii a skúsenostiam – potreba sebarealizácie;

5. kroku sa rozhoduje pre konkrétne pracovné miesto s ohľadom na jeho užitočnosť.

Obrázok 2: Algoritmus migrácie

Zdroj: vlastné spracovanie

Celý tento proces sa uskutočňuje zvažovaním v prostredí dvoch krajín – krajiny pôvodu a cieľovej krajiny, kde na migráciu vplyvajú aj vlády prostredníctvom svojich politík (regulácia daňového a odvodového zaťaženia) a intervencií spolu s tvorbou inštitúcií – legálnych (napr. pracovné agentúry) a nelegálnych (napr. prevádzkačské gangy), na čo už politika štátu má dosah len sekundárne prostredníctvom tvorby právnych noriem pre túto oblasť.

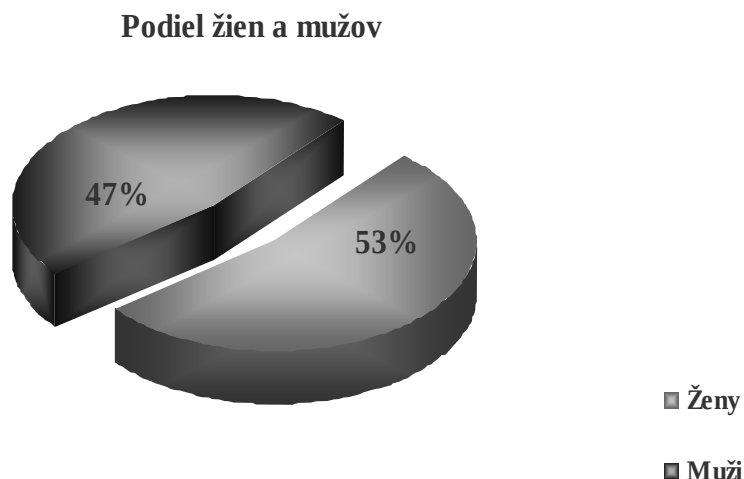
5 Prieskum motivácie migrantov a očakávaného zisku z migrácie

Cieľom dotazníkového výskumu bolo identifikovať, analyzovať a vyhodnotiť motiváciu migranta migrovať a naplnenie očakávaného prínosu z migrácie.

Prieskumnú vzorku tvorilo 121 respondentov občanov Slovenskej republiky, ktorí emigrovali za prácou do zahraničia a 54 respondentov imigrovali na Slovensko.

V skúmanej vzorke emigrantov majú 53% zastúpenie ženy a 47% zastúpenie muži. Pri analýze výsledkov prieskumu sa neobjavili výrazné rozdiely medzi odpoveďami mužov a žien na jednotlivé otázky.

Graf 1 Podiel respondentov z pohľadu genderu

Zdroj: vlastné spracovanie

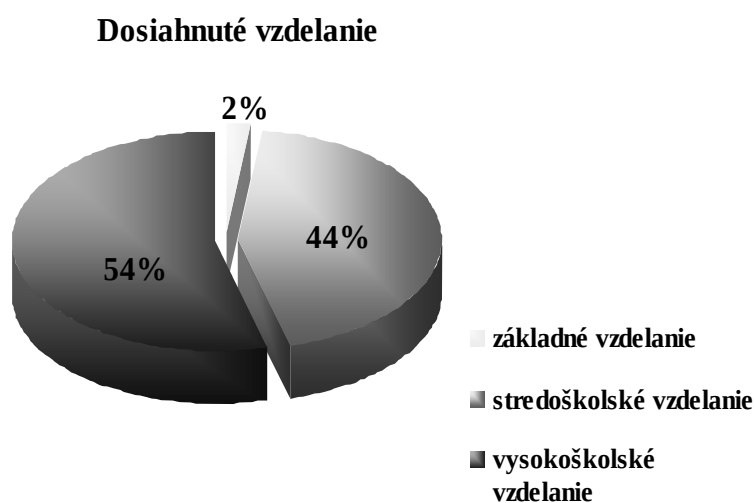
Na základe štatistických údajov Štatistického úradu SR vývoj emigrácie zo Slovenska podľa genderu bol zaznamenaný v posledných rokoch nárast v prospech mužov z 35,8% v roku 2004 na 40,4% v roku 2008 a v roku 2010 to už bolo takmer 57,5%, z uvedeného vyplýva, že ženy prestávajú dominovať v emigračných pohyboch.

Zo 121 respondentov je 13 respondentov do 20 rokov, 59 je starších ako 21 rokov, ale zároveň mladších ako 30 rokov. 19 opýtaných sa nachádza vo vekovom rozpätí 31 až 40 rokov. 17 opýtaných, t. j. 13% sa pohybuje v intervale 41 až 50 rokov a 12 respondentov je starších ako 50 rokov.

Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky migruje za prácou priemerne 15% ľudí v predproduktívnom veku, 83% v produktívnom a 2% v poproduktívnom veku. Podľa celoeurópskej siete Európskych služieb zamestnanosti – EURES je emigrant zo Slovenska vo veku od 18 do 34 rokov.

Zo všetkých opýtaných sú 2 respondenti so základným vzdelaním, 46 respondentov má stredoškolské vzdelanie, z toho 9 má ukončené gymnázium a 37 má ukončenú strednú odbornú školu. 73 účastníkov má vysokoškolské vzdelanie, z nich má úspešne ukončený I. stupeň 17, II. stupeň 46 opýtaných a III. stupeň 6 respondenti.

Graf 2 Podiel respondentov z pohľadu dosiahnutého vzdelania

Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe štatistických údajov môžeme konštatovať, že typický migrant zo Slovenska je najčastejšie stredoškolsky vzdelaný človek, 61% emigrantov zo Slovenska má ukončené stredoškolské vzdelanie, počet vysokoškolsky vzdelaných osciluje okolo 16 až 18% a základné vzdelanie má len cca. 6% migrujúcich.

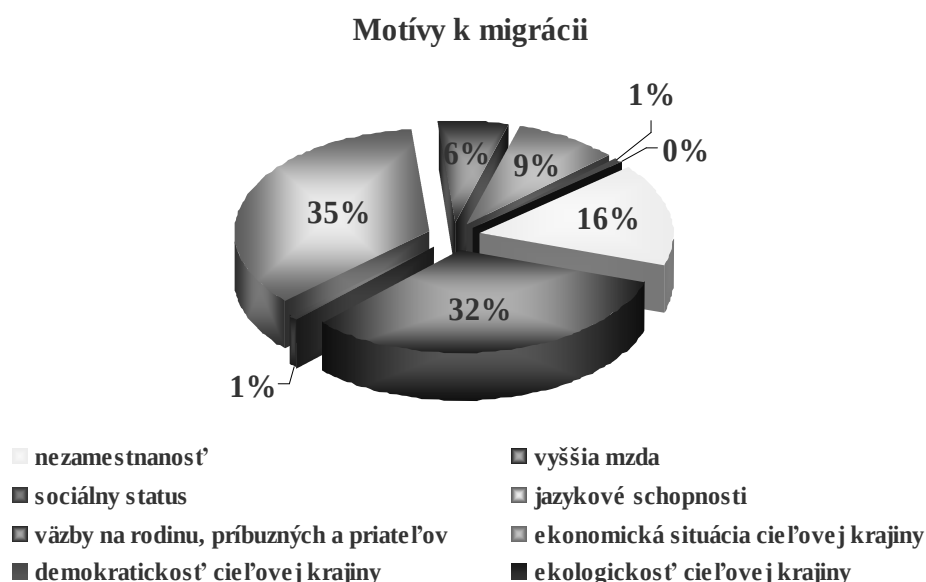
Podľa odboru dosiahnutého vzdelania. Najväčšia časť opýtaných – až 53 má vyštudovaný ekonomický odbor, technické vzdelanie má 38 respondentov a 31 humanitný odbor. Rovnako po 3% z opýtaných dosiahlo vzdelanie v učiteľských a medicínskych odboroch.

Podľa počtu rokov, ktoré pracovali na Slovensku pred odchodom do zahraničia. Menej ako jednoročnú skúsenosť má 30% , t.j. 36 respondentov. Najviac, 31% opýtaných (38 migrantov), pracovalo od 1 roka do 3 rokov, od 3 rokov do 5 rokov bolo zamestnaných

15 respondentov a pracovný pomer trvajúci viac ako 5 rokov malo 25 opýtaných.

V ďalšej otázke sme zisťovali motívy respondentov k migrácii, pričom každý z nich zvažoval vnútorné i vonkajšie motivačné faktory, percentuálny podiel znázorňuje graf 3. 40 z opýtaných migrovalo z dôvodu získania jazykových zručností, 37 respondentov bolo motivovaných vyššou mzdovou úrovňou v cieľovej krajine. 22 ľudí bolo nezamestnaných a práve riešenie tejto životnej situácie predstavovala pre nich migrácia za účelom zamestnania sa. 12 opýtaných motivovala celková ekonomická situácia cieľovej krajiny, 8 takto riešilo väzby na rodinu, príbuzných a priateľov, jeden respondent migroval za cieľom žiť v demokratickej krajine a tak isto jeden chcel zlepšiť svoj sociálny status.

Graf 3 Podiel respondentov podľa motívu migrácie

Zdroj: vlastné spracovanie

Individuálnymi faktormi motivujúcimi migrantov odísť zo Slovenska a pracovať v zahraničí sú s najväčšou váhou získanie a upevnenie jazykových zručností (35%), väzby na rodinu, príbuzných a priateľov (6%) a zvýšenie sociálneho statusu v porovnaní s domovskou krajinou (1%).

Neekonomickými faktormi z hľadiska všeobecného pohľadu na cieľovú krajinu boli motivátormi k migrácii pre emigrujúcich Slovákov demokratickosť cieľovej krajiny (1%) a ekologickosť cieľovej krajiny (0%). Ekonomickými motivačnými

faktormi migrácie respondentov sú s najväčšou váhou výška mzdy (32%), nezamestnanosť (16%) a ekonomická situácia cieľovej krajiny (9%).

Z grafu 4 vyplýva podiel respondentov podľa očakávaného zisku z migrácie. 45% z opýtaných, t. j. 54 očakáva ekonomický zisk a 36%, teda 44 respondentov, sa chce zlepšiť v jazyku. Nové poznatky túži získať 20 emigrantov (16%) a len 4 respondenti (3%) očakáva zvýšenie sociálneho statusu v cieľovej krajine.

Graf 4 Podiel respondentov podľa očakávaného zisku z migrácie

Zdroj: vlastné spracovanie

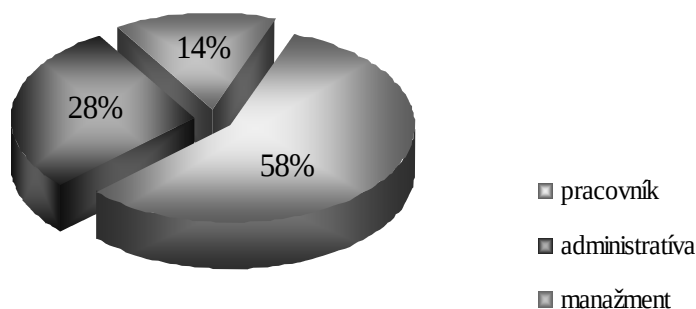
V ďalšej otázke sme zisťovali i skutočný zisk z emigrácie Slovákov do zahraničia, pričom 50 respondentov, t. j. 41%, si myslí, že migráciou získalo predovšetkým jazykové zručnosti, 35 % opýtaných ekonomický zisk, 23% emigrantov nové poznatky a jeden z opýtaných vyšší sociálny status.

V predchádzajúcich dvoch otázkach sme skúmali motív migrácie a očakávaný zisk z migrácie. Z odpovedí respondentov jasne vyplýva dôležitosť predovšetkým dvoch faktorov, a to ekonomického prínosu v podobe vyššej mzdy a získania či upevnenia jazykových znalostí. Otázka však znie, čo je dôležitejšie pre pracovného migranta? Odpoveď môžeme hľadať vo vplyvoch meniacej sa hospodárskej situácie Slovenska ako cieľovej krajiny a prijímajúcich krajín na vývoj migrácie. Rast ekonomiky našej krajiny do roku 2008, rastúca úroveň reálnych príjmov, znižujúca sa nezamestnanosť a rozširujúca sa ponuka voľných pracovných miest sprevádzali zvyšujúce sa mzdové nároky uchádzačov o zamestnanie, čo veľmi jasne vyplýva zo základných makroekonomických procesov sprevádzajúcich obdobie expanzie a vrcholu v ekonomike. Po nástupe prvej fázy a následne i druhej fázy hospodárskej krízy sa situácia výrazne mení, rastúce daňové zaťaženie obyvateľstva, ktoré vykrýva deficit štátneho rozpočtu, hromadné prepúšťanie zamestnancov a rast nezamestnanosti sprevádza stagnácia miezd, príp. ich znižovanie a strach zamestnancov o prácu. Situácia v Slovenskej republike odráža situáciu ekonomík, na ktoré je naša naviazaná. Zaujímavý obraz nám ale napriek negatívnym vplyvom podáva pohľad na motívy a očakávaný zisk podľa veku respondentov. Po

analýze týchto premenných sme zistili, že u starších migrantov je motívom samotné zamestnanie, následne i vyššia mzda než by získali na Slovensku a z toho vyplývajúci ekonomický prínos. Pre týchto respondentov pracovná migrácia znamenala finančné zabezpečenie rodiny. Mladšie vekové kategórie uvádzali ako motív a prínos emigrácie získanie, resp. upevnenie jazykových znalostí a až na druhom mieste získanie zamestnania, pretože na Slovensku by bez praxe zamestnanie získali len ťažko. Ak zohľadníme i odpovede opýtaných o výške príjmu, zistíme, že mladší emigranti pracovali za nižšiu mzdu ako starší. Jazykové znalosti a nižšie mzdové nároky mladších migrantov znižovali šancu starších na umiestnenie sa na trhu práce v cieľovej krajine.

Na otázku, akú pracovnú pozíciu v organizačnej štruktúre zastávali respondenti v práci na Slovensku ešte pred odchodom do zahraničia (bez 22 respondentov, ktorí pred odchodom od ukončenia prípravy na povolanie do odchodu do zahraničia nepracovali), pracovalo 57 z nich na pracovnej pozícii robotníka, resp. pracovníka na prvom stupni v organizačnej štruktúre subjektu (napr. učiteľ, zdravotná sestra a pod.), 28 pracovalo v administratíve a 14 v manažmente. Jedným z najčastejšie uvádzaných neekonomických dôvodov odchodu administratívnych pracovníkov a manažérov za prácou do zahraničia a mnohokrát i na nižšiu pracovnú pozíciu bol coping a neschopnosť zvládnuť záťažové situácie na vykonávanej pracovnej pozícii (Hančovská, 2008). Percentuálny podiel ukazuje graf 7.

Graf 5 Podiel respondentov podľa pracovnej pozície, ktorú zastávali pred odchodom do zahraničia

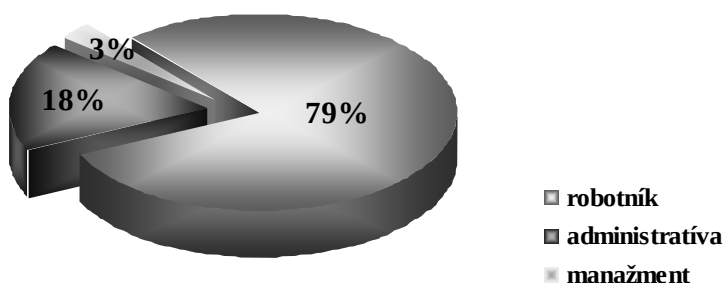
Pracovná pozícia v organizačnej štruktúre

Zdroj: vlastné spracovanie

Z grafu 6 vyplýva podiel respondentov podľa pracovnej pozície, ktoré zastávali v organizačnej štruktúre v zahraničí. Najviac, t.j. 79% opýtaných, pracovalo na pozícii robotníka, resp. pracovníka na

prvom stupni v organizačnej štruktúre subjektu. 18% respondentov bolo zaradených na úroveň zamestnancov technicko-hospodárskeho aparátu a len traja z emigrantov získali prácu v manažmente.

Graf 6 Podiel respondentov podľa pracovnej pozície v zahraničí

Pracovná pozícia v zahraničí

Zdroj: vlastné spracovanie

Ako uvádza Katuščák (2006), je potrebné poznamenať, že prvá pracovná skúsenosť migranta v zahraničí je veľmi často spojená so zamestnaním na nižšej pracovnej pozícii, pretože na začiatku pobytu, asi pol roka, potrebujú nadobudnúť skúsenosti s jazykom, zvyknúť si na krajinu, zorientovať sa v spoločnosti. Po získaní primeraného sebavedomia si hľadajú zamestnanie zodpovedajúce ich príprave na povolanie.

V porovnaní s pracovnou pozíciou, na ktorej migranti pracovali pred odchodom do zahraničia sa len 3 zo 14 manažérov zamestnali na rovnakej úrovni v organizačnej štruktúre podniku fungujúceho v zahraničí, žiadny z nich však neklesol o dva stupne v hierarchii, teda na úroveň robotníka, príp. pracovníka na

najnižšej úrovni organizačnej štruktúry subjektu. Naopak, 12 respondenti pracujúci na Slovensku na pozícii robotníka/pracovníka sa v prijímajúcej krajine uplatnili ako administratívni pracovníci, na túto pracovnú pozíciu sa postupne vypracovali alebo mali predchádzajúcu skúsenosť v zahraničí počas štúdia na vysokej škole. Viac ako tri štvrtiny respondentov zamestnaných v zahraničí v administratíve alebo manažmente malo pracovnú skúsenosť s prácou mimo hraníc Slovenskej republiky aj počas štúdia na strednej či vysokej škole.

V prieskume sme zisťovali aj odvetvie, v akom emigranti v cieľovej krajine pracovali. Najviac, až 58 respondentov (55%) pracovalo v sieti hotelov a stravovacích zariadení. V stavebníctve bolo

zamestnaných 16 (15%) z opýtaných, v poľnohospodárstve 11 (10%), v potravinárskom priemysle 9 (8%), v zdravotníctve 4 (4%) a v ťažkom strojárstve 4 respondenti (4%). Po jednom boli zastúpené odvetvia ako chemický, elektrotechnický priemysel a školstvo.

Z VZPS Štatistického úradu SR vyplýva, že viac ako 30% Slovákov pracujúcich v zahraničí našlo svoje uplatnenie v priemysle, 28% v stavebníctve, v gastronómii a ubytovacích službách 11%, v doprave a skladovaní takmer 7%, v zdravotníctve 4% a 3% v domácnostiach, sezónne práce v poľnohospodárstve a pod. Rok 2011 vykazuje tretinovú zamestnanosť Slovákov v zahraničí v odvetví stavebníctva a štvrtina emigrantov pracovala v priemysle. Medziročne až o 86% stúpol záujem zamestnať sa v zdravotníctve a sociálnej oblasti.

6 Výsledky a interpretácia

Na začiatku výskumu sme predpokladali, že pracovní migranti emigrovali s motívom dosiahnuť vyšší stupeň uspokojenia svojich očakávaní a túžob v cieľovej krajine v porovnaní s krajinou pôvodu.

Vychádzajúc z algoritmu migrácie a z teórií migrácie, môžeme povedať, že pracovní emigranti odchádzajú z domovskej krajiny motivovaní vyšším stupňom uspokojenia svojich túžob v prijímajúcej krajine. Často obetujú príležitosť istého pracovného miesta, sociálneho statusu a iných charakteristík svojho života vo vysielajúcej krajine v prospech naplnenia očakávaní z emigrácie v cieľovej krajine, aj napriek tomu, že budú musieť začať pracovať na nižšie kvalifikovanom pracovnom mieste, ich sociálny status bude nízky a svoj život si budú musieť začať budovať celkom od začiatku.

V našom výskume sme zistili, že medzi najvýznamnejšie motívy k emigrácií zo Slovenskej republiky patrili získanie a upevnenie jazykových zručností – 35% respondentov, tento faktor dominoval u emigrantov v mladšom veku, získanie vyššej mzdy – 32% respondentov, tento motivačný faktor sa vyskytoval u starších emigrantov a tretím najdôležitejším motívom bolo riešenie nezamestnanosti vo vysielajúcej krajine – 16% respondentov.

Očakávaným ziskom z migrácie pre najväčšiu časť, 45% opýtaných, bol ekonomický zisk, získanie a upevnenie jazykových znalostí pre 35% a tretím najočakávanejším bolo získanie nových poznatkov, a to pre 16% opýtaných.

V otázke skúmajúcej skutočný zisk z emigrácie, ktorí respondenti pociťovali po návrate na Slovensko sa potvrdilo, že 41% opýtaných naozaj získalo jazykové zručnosti, 35% vyšší príjem, 23% za

najvýraznejší prínos považuje nové vedomosti a 1% vyšší sociálny status.

Pri následnom skúmaní ziskov z emigrácie sme zistili, že:

- ✓ 98% respondentov získalo v prijímajúcej krajine nové jazykové vedomosti alebo si upevnili jazykové zručnosti, ktoré získali počas štúdia;
- ✓ 86% respondentov získalo vyšší príjem o viac ako jednu tretinu svojho zárobku v domovskej krajine, pričom 56% zo všetkých opýtaných dokonca raz taký či viac násobný;
- ✓ 97 % respondentov uviedlo, že získalo kvalifikáciu, nový pohľad na životný štýl.

Z uvedeného vyplýva, že emigranti zo Slovenskej republiky migrovali s motívom dosiahnuť vyšší stupeň uspokojenia svojich očakávaní a túžob v cieľovej krajine v porovnaní s krajinou pôvodu, čím sa náš predpoklad potvrdil.

Záver

Článok identifikuje príčiny medzinárodnej migrácie, z ktorých vychádzame pri spracovaní algoritmu rozhodovania potenciálneho migranta, ktorý je postavený na pyramíde motívov potrieb migranta a známych teóriách skúmajúcich fenomén migrácie.

Cieľom štúdie bolo identifikovať, analyzovať a vyhodnotiť motiváciu migranta migrovať a naplnenie očakávaného prínosu z migrácie. Výskumom sme identifikovali dôvody, ktoré viedli migranta k migrácii zo Slovenskej republiky, ktorými sú predovšetkým získanie zamestnania a vyššej mzdy u migrantov v staršom veku a získanie či upevnenie jazykových schopností a zručností u migrantov v mladšom veku. Očakávané zisky z migrácie sa z pohľadu migranta naplnili v získaní nových jazykových vedomostí či upevnení jazykových zručností u takmer všetkých respondentov. Oceňujú tiež získanú kvalifikáciu a nový pohľad na životný štýl, ktorý tiež považujú za významný prínos pre svoj život, napriek tomu, že len malá časť z nich pracuje v rovnakom odbore, ako získali vzdelanie a tak strácajú odbornosť. Z hľadiska zisku v podobe vyššieho príjmu boli očakávania viac ako na tri štvrtiny naplnené o viac ako jednu tretinu svojho zárobku na Slovensku a viac ako polovica dosiahla príjem násobne príp. viacnásobne vyšší. Ak však dosiahnuté príjmy porovnali s priemerným zárobkom pôvodného obyvateľa cieľovej krajiny, zistili, že ich mzda je viac či menej v každom z prípadov nižšia. Z pohľadu zamestnávateľa predstavujú emigranti lacnejšiu pracovnú silu, mnohokrát vyššie kvalifikovanú, akú by získali na domácom pracovnom trhu.

Literatúra

Csámpai, O., Haládik, J. (2002). *Medzinárodná migrácia (sociálny problém a bezpečnostné riziko)*. Bratislava: Akadémia policajného zboru v Bratislave 2002. ISBN 80-8054-230-9

Bělohávek, F., Košťan, P., Šuleř, O. (2006). *Management*. Brno: Computer Press 2006, 48-50 s. ISBN 80-251-0396-X

Divinský, B. (2005). *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava, 2005. 216 s. ISBN 80-89149-04-9

Divinský, B. (2009). *Migračné trendy v SR po vstupe krajiny do EÚ (2004-2008)*. Bratislava: IOM, 2009. 117 s. ISBN 978-80-970274-2-1

Divinský, B. (2007). *Labormarket – migration nexus in Slovakia: time to act in a comprehensive way*. Bratislava: International Organization for Migration, 2007. ISBN 978-80-89158-17-1.

Hančovská, E. (2008). *Zvládanie náročných situácií v manažmente Management 2008 in times of global change and uncertainty*. Prešov: PU v Prešove, Fakulta manažmentu, ISBN 978-80-8068-849-3, s. 423-429.

Katuščák, B. (2006). *Nadnárodná migrácia za prácou zo Slovenska do Európskej únie*. Ústredie práce sociálnych vecí a rodiny. Bratislava 6. novembra 2006

Masárová, T. (2010): *Kvalita života verzus kvalita*

sociálnych procesov. *Sociálno-ekonomická revue*, 3/2012. Trenčín: Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne, 2012, ISBN 1336-3727

Öncü, A. (1990). International labour migration and class relations. In: *Current Sociology*, Vol. 38, 1990, No. 2/3, 177-178.

Spišiaková, M. (2010). *Sociálne dôsledky medzinárodnej migrácie*. Dizertačná práca. 2010.

Tapinos, G. (1990). *Development Assistance Strategies and Emigration Pressure in Europe and Africa*. Commission for the Study of International Migration and Cooperative Economic Development, Working Papers 1990, s. 56

Vojtovič, S. (2008). *Riadenie personálnych činností v organizácii*. Bratislava: Iris, 2008. 149 s. ISBN 978-80-89256-17-4

Kontakt

Ing. Magdaléna Tupá, PhD.

Katedra manažmentu a rozvoja ľudských zdrojov

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 3, 911 50 Trenčín

Tel.: 421 32 7400 414

E- mail: magdalena.tupa@tnuni.sk

SUMMARY**Migration factors of working forces into foreign countries**

Magdaléna TUPÁ

Migration movement is a natural occurrence accompanying the mankind from the very beginning of its creation. The reason for movement was the need to supply oneself and their family with food, seeing new countries, gaining a new perspective of life, but a certain part was forced to leave their country of origin in consequence of armed conflicts, persecution, famine, poverty, natural and environmental catastrophes. At present, bigger majority of migrants are motivated by better economic opportunities and higher standard of living in target countries. Development trend of international migration set today is based on globalization processes – economic integration, reducing political-administration barriers, development of information technologies, transport infrastructure, changes in demography of countries, etc.

For a newly created independent Slovak Republic, international migration presented an entirely new occurrence, eliminated from social life until then. By the means of transformation and active integration politics, within a few years it has become a part of wider integration groupings with an adequate share on world politics. Slovakia has become a rich source country with a positive attitude of Slovaks towards emigration. After the beginning of recession caused by worldwide economic crisis, the country has been struggling with the return of emigrants, who became a burden for target countries. On the other hand, it is more than before enforced by rising unemployment and withdrawal of a number of companies with foreign capital to countries that offer better economic benefits than the Slovak Republic. It is the same with a rising number of unemployed graduates that cannot become employed for a long time and try to solve their situation by emigrating. Lack of working opportunities, missing working experience and other factors lower the possibilities of these people to be able to provide for their living from physiological needs up to self-actualization. They regard emigration an opportunity to gain finance to provide for certain living standard, improve language skills and abilities, gain new attitude towards the world etc. Further research of migrant's motivation factors towards international migration may help regulate and maximize benefits of migration not only from the point of view of an individual but also from the point of view of target and sending countries.

JEL Classification: F 22, F 15, F 5, F 62

INFORMÁCIE PRE PRISPIEVATEĽOV

Časopis je zameraný na aktuálne problémy ekonomickej teórie, hospodárskeho rozvoja, sociálne, právne, politické, environmentálne a kultúrne aspekty ekonómie, financií a manažmentu.

Rukopisy prechádzajú nezávislým, anonymným recenzným konaním. Za originalitu, odbornú a metodologickú úroveň, formálnu a jazykovú úpravu príspevku zodpovedá autor. Recenzent musí pochádzať z inej vysokej školy alebo univerzity ako pracovisko autora príspevku. Recenzenti posudzujú, okrem iného, aktuálnosť témy, vedeckú originalitu, metodologickú a odbornú úroveň predloženého článku, jeho formálnu a jazykovú úpravu. Recenzent odporúča zverejnenie príspevku bez výhrad, s menšími úpravami, s prepracovaním a opätovným predložením textu k posúdeniu recenzentom alebo príspevok k publikovaniu neodporúča. O vhodnosti témy a prijatia textu do recenzného konania rozhoduje redakcia. Redakčná rada si vyhradzuje právo príspevok odmietnuť. O výsledku upovedomí redakcia autora písomne alebo telefonicky. Pokiaľ nie je príspevok prijatý, je redakcia oprávnená ponechať si jeden jeho výtlačok. Na uverejnenie príspevku neexistuje právny nárok.

Príspevok musí byť pôvodný, tzn. že je originálne vypracovaný autorom a doposiaľ nebol ponúknutý k publikácii inému vydavateľovi.

Dĺžka príspevku by nemala presiahnuť 22 normovaných strán A4 (1 AH).

Rukopisy sa predkladajú v anglickom, slovenskom alebo českom jazyku v dvoch vytlačených exemplároch a v identickej elektronickej verzii vo formáte *doc* (e-mailom na: revue@tnuni.sk, alebo na pamäťovom médiu). Aspoň jeden vytlačený rukopis musí byť **podpísaný autorom**, ktorý tým potvrdzuje, že vydavateľovi bezplatne poskytol právo k publikovaniu textu v tlačenej aj elektronickej verzii (vo formáte *pdf*) a že príspevok vytvoril vlastnou tvorivou činnosťou a neexistujú k nemu autorské práva iných osôb.

Každý príspevok musí obsahovať tieto základné prvky:

nadpis príspevku – veľké tučné písmená (12 Times New Roman Bold) zarovnaný na stred;

- Meno autora (autorov) – bez titulov (písmeno 12 Times New Roman *Italics*) zarovnaný na stred;
- Abstrakt (8 – 10 riadkov) – v slovenčine (češtine) a angličtine (písmeno 10,5 Times New Roman *Italics*);
- Kľúčové slová (min. 5) – v slovenčine (češtine) a angličtine (písmeno 10,5 Times New Roman *Italics*).

Vlastný text: Úvod (vrátane definovania problému, reflexie literatúry, vymedzenia cieľa, metodológie, predmetnej oblasti skúmania, vedeckej originality, resp. praktického významu a pod.). Text je vhodné členiť do kapitol. Názvy kapitol sa číslujú, píše tučným písmenom veľkosti 10,5 a zarovnávajú do ľavého okraja; Záver; Poznámkový aparát. Požiadavky k spracovaniu textu:

- zarovnanie do bloku,
- typ a veľkosť písma: 11 Times New Roman,
- riadkovanie jednoduché,
- odsadenie nového odstavca: 3 pt,
- stránky nečíslovať.

Tabuľky a grafy majú byť výlučne čiernobiele, číslujú sa a v texte musia na ne byť odkazy. Názov tabuľky (Tab.1), grafu (Graf 1) alebo obrázku (Obr.1) sa píše písmenom 10,5 Times New Roman *Bold Italics*. Pod každým obrázkom, tabuľkou alebo grafom musí byť uvedený zdroj, z ktorého autor čerpal údaje (8 Times New Roman). **Vzor** sa označujú číslom v guľatých zátvorkách.

Zhrnutie (Summary) na separátnej strane na konci príspevku v angličtine pre príspevky v slovenskom a českom jazyku a v slovenčine (češtine) pre príspevky v anglickom jazyku v rozsahu 2600 - 3000 znakov (s medzerami): nadpis príspevku – veľké písmená 12 Times New Roman Bold) zarovnaný na stred.; meno autora (autorov) bez titulov - písmená 10,5 Times New Roman *Italics*); text – písmená 11 Times New Roman, zarovnaný do bloku, jednoduché riadkovanie; JEL klasifikácia (viď: http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.html).

Literatúra v zozname na konci príspevku sa zaraďuje v abecednom poriadku podľa priezviska a mena autora a v súlade s normami platnými v SR. Pri citovaní v texte sa na príslušnom mieste v zátvorkách uvádza priezvisko autora (resp. prvého autora), rok vydania a čísla citovaných stránok diela (Drucker, 2005, s. 87), ktoré je uvedené na konci príspevku v zozname použitej literatúry (viď vzor). Poznámky pod čiarou nie sú prípustné.

Adresa autora (autorov): plné meno s titulmi, názov VŠ, fakulty, katedry, adresa, telefón, e-mail.

K príspevku priložte svoj krátky odborný životopis (cca 6 – 8 riadkov), vrátane uvedenia plného mena s titulmi a vedeckými hodnosťami, poštové a e-mailové adresy a telefónneho čísla.

GUIDELINES FOR AUTHORS

The journal is focused on current issues of economic theory, economic development, social, legal, political, environmental and cultural aspects of economics, finance and management. Paper submission deadlines are as follows: 31 March, 30 June, 30 September and 31 December in the respective year.

After submission, manuscripts are double-blind peer reviewed. Authors are responsible for the content, originality and scientific accuracy of their contributions, as well as compliance with the journal's instructions for authors and clear and concise language. Reviewers' affiliation is to be different than the author's institutional affiliation. Reviewers will consider the research contribution significance, adequacy of methods, paper's layout and author's writing style. Reviewers can make the following decisions regarding submissions: a) to accept the paper in its current format, b) accept the paper with minor changes, c) resubmit with major changes, d) decline the submission. The journal's editorial board reserves the right to decide whether to accept papers and send them for full review or reject them. Author(s) will be informed in writing or by phone about the acceptance or rejection of their manuscripts. In case of rejection, the editorial office is authorised to keep a hard copy of the manuscript.

Submission of a manuscript implies that it reports **unpublished** work which has not been published and/or is not under consideration for publication elsewhere.

Manuscripts **should not exceed** 22 standard A4 pages in length.

Manuscripts are to be submitted in English, Slovak or Czech language. Send two printout versions and an identical electronic manuscript in *doc* or *docx* format (revue@tnuni.sk). One of the printout copies is to **be signed by the author** to declare that s/he gives consent to have his/her manuscript published free of charge in print and electronic version (*pdf* format) by the Social and Economic Revue journal. By signing, authors are confirming that their manuscript is not copyrighted by others and was written solely by them.

Manuscript format

- Title of the paper – centred, capital letters (12-point font size, Times New Roman Bold);
- Author's name – centred, do not include professional, official or academic degrees (12-point font size, Times New Roman (TNR) *Italics*);
- Abstract (8 – 10 lines) – written in Slovak (Czech) and English language (10,5-point font size, TNR *Italics*);
- Key words (at least 5 words) – written in Slovak (Czech) and English language (10,5-point font size, TNR *Italics*);

Body of main text: *Introduction* (establish the existing state of knowledge of your research topic, identify the specific focus of your work, include relevant citations from primary literature, justify how this topic requires additional study, state specific objectives/hypotheses, methods, describe the meaning of your research); *Body of main text* should be divided into chapters and subchapters. Chapter titles are to be numbered, 11-point font size bold, align left; *Conclusion; Notes*.

Manuscript formatting:

- aligned to block,
- 11-point font size, Times New Roman,
- single spaced,
- indent each new paragraph 3 pt,
- do not paginate.

Tables and graphs are to be in black and white colour, numbered in order of their being referenced in the text. Table titles (Table 1), graph titles (Graph 1) and/or figure titles (Fig.1) should be written in 10,5-point font size, Times New Roman ***Bold Italics***. Indicate source in 8-point font size, Times New Roman. **Formulae** are to be numbered using a parenthesis.

Summary in English is to be on a separate page of the manuscript for papers written in Slovak and Czech and in Slovak language for papers written in English (2600 – 3000 characters, including spaces): Title of the paper – all caps, 11-point font size, Times New Roman Bold centred; author's name(s), do not include academic degree – 10,5-point font size, Times New Roman *Italics*; body of main text – 11-point font size, Times New Roman, aligned to block, single spaced; JEL Classification (http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.html).

References should appear in the reference list at the end of the paper. List references in alphabetical order by surname and name of the author in line with the applicable Slovak style of reference/citation. References within the text (name, date and page number) may be given in parenthesis (Drucker, 2005, p. 87). Do not use footnotes.

Author's address/authors' addresses: full name and surname, incl. academic degrees, institutional affiliation, address, telephone number and e-mail address.

Include a short **professional CV (6 – 8 lines)** with your full name, academic degrees, mailing address, telephone number and e-mail address.

Formulár pre zadávanie príspevkov

NÁZOV PRÍSPEVKU (Times new roman BODY TEXT ALL CAPS VEĽKOSŤ 12)

Názov príspevku v AJ (Times new roman Body text Italics 11)

Meno Priezvisko autora (bez titulov Times new roman veľkosť 12)

Abstrakt Times new roman Italics Body text (10,5)

Text Times new roman Italics (10,5)

Kľúčové slová Times new roman Italics Body text (10,5)

Text Times new roman Italics (10,5)

Abstract Times new roman Italics Body text (10,5)

Text Times new roman Italics (10,5)

Key words Times new roman Italics Body text (10,5)

Text Times new roman Italics (10,5)

JELL Classification: X xx, X xx, X .xx. (Times new roman (10,5))

Úvod Times new roman Body text 11)

Text Times new roman (11)

1. Nadpis kapitoly. Times new roman Body text (11)

Text Times new roman (11)

1.1 Nadpis subkapitoly. Times new roman Italics text 11)

Text Times new roman (11)

Záver Times new roman Body text (10)

Text Times new roman (11)

Literatúra (Times new roman Body text (10,5)

Priezvisko, M., Druhe, P. (2009). *Názov publikácie*. Miesto vydania: Vydavateľstvo, 136 s. (monografia, kniha)

Mcheill, A. (2002). Correlation and dependence. Dempster, M.A.H. (ed.): *Risk Management: Value at Risk*. Cambridge: Cambridge University Press, 176–223. (kapitola v knihe)

Dluhošová, D. (2003). Performance analysis. *Business Economics, Management and Marketing*. Ostrava: EF, VŠB, s. 205–213. (článok v zborníku z konferencie)

Bartman, S. M. (2007). Corporate cash flow. *Journal of Corporate Finance*, 10 (2), 101–111. (článok v časopise)

Woolman, N. (2011). *Investment in creative industries is not high risk*. [acc.: 2012-15-11]. Available at: <http://www.thestage.co.uk/news/not-high>. (internetový zdroj)

Štatistický úrad SR. (2010). *Trendy v nezamestnanosti*. [cit.: 2012-15-03]. Dostupné na: <http://www.slovakia.culturalprofiles.net/?id=-13602>. (internetový zdroj)

Kontakt Times new roman Body text (10,5)

Meno, priezvisko, tituly.

Katedra, Fakulta, Univerzita

Adresa, tel.: , e-mail: Times new roman (10,5)

SUMMARY (Times new roman Body text (12))

Title of the Paper (Times new roman Body text centered (12))

Nme and Surname (Times new roman Italics centered (12))

Text Times new roman (11)

JELL Classification: X xx, X xx, X .xx. (Times new roman (11))